

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**AFGANİSTAN TAHAR İLİ HOCAĞAR İLÇESİ AĞZI
(İNCELEME - METİN - SÖZLÜK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Najibullah AKBARI**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Çetin PEKACAR**

Ankara - 2011

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**AFGANİSTAN TAHAR İLİ HOCAĞAR İLÇESİ AĞZI
(İNCELEME - METİN - SÖZLÜK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Najibullah AKBARI**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Çetin PEKACAR**

Ankara - 2011

ONAY

Najibullah AKBARİ tarafından hazırlanan “***Tahar İli Hocağar İlçesi Ağzı***” başlıklı bu çalışma 13/ 06/ 2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/ oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk *Dili* ve *Edebiyatı Anabilim, Türk Dili Bilim Dalında* **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

.....

Unvanı, Adı ve Soyadı (Başkan)

Prof. Dr. İsmet CEMİLOĞLU

[İmza]

.....

Unvanı, Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Çetin PEKACAR

[İmza]

.....

Unvanı, Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

ÖN SÖZ

Bu araştırmada Afganistan'ın Kuzeydoğu Bölgesinde yer alan Tahar ilinin Hocağar ilçesi sınırları içinde yaşayan Özbek Türklerinin ağız incelenmiştir. Çalışmada 2009 yılının 20 Haziran'ından 15 Eylül'üne kadar Tahar ilinin Hocağar ilçesinden yapılan derlemeler esas alınarak bu sahada konuşulan Özbek ağızı, dil bilgisi açısından incelenmiştir.

Bilindiği gibi, ağız araştırmaları Türk dilinin tarihî veya çağdaş lehçelerine ait ses, şekil, kelime, köken bilgisi vb. konularda karşılaşılan bazı problemlerin halledilmesinde önemli ipuçları verebilmektedir. Dolayısıyla yaptığımız bu çalışma Türk dili açısından büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca Teknolojinin ilerlemesi ve bölgede hâkim olan dillerin etkisiyle bu bölgede konuşulan ağızların yavaş yavaş kaybolmaya başladığı da bir gerçektir. Bu yüzden Afganistan'da konuşulan Türk ağızlarının bir an evvel incelenmesi ve bilimsel metotlarla yazıya geçirilmesi açısından da bu çalışma ayrı bir önem taşımaktadır.

Ama ne yazık ki, bir asırdan beri dünya bilim adamları tarafından ağız çalışmalarının devam edilmesine rağmen günümüzde henüz birçok Türk topluluğunun konuştuğu ağızlar incelenmemiştir. Bunların başında da şüphesiz ki Afganistan'da yaşayan Türk topluluklarının ağızları gelmektedir.

Bilim adamları Afganistan'da yaşayan Türkler ile ilgili bazı çalışmalar yapmışlardır, ama bunların sayısı elliye geçmemektedir. Bunların birçoğu makale olmak üzere, edebiyat, sözlük ve folklorla ilgilidir. Bu çalışmaların arasında ağızla ilgili birkaç çalışma vardır.

İlk çalışma 1935 yılında İsveçli Türkolog Gunnar Jarring tarafından "Uzbek Texts from Afghan Turkestan" ismi altında yapılmıştır. Daha sonra

1954'te Louis Ligeti "O mongolskiĥ i tjurkskiĥ jazykaĥ i dialektah Afganistana" ve 1957'de "Sur la langue des Afchars d' Afghanistan" ismi altında iki çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan sonra 1976 yılına kadar bu sahada hiçbir çalışma yapılmamıştır. 1976 yılında Samangan'lı bir Özbek Türkü olan Kıyamuddin RAI'nin "Afganistan Özbek şivesiyle İbrahim-i Edhem Kıssası Üzerinde Dil İncelemesi" adlı doktora çalışması, günümüzdeki Özbek ağızlarının durumlarını yansıtmaktan ziyade ağatay edebî Türkçesiyle ilgili bir araştırma olarak kabul edilebilir.

İlk defa Afganistan-Özbek ağızını ele alıp inceleyen ise Hollandalı genç Türkolog Hedrik E. Boeschoten olmuştur. Boeschoten "Özbekisches Aus Aıbak (Samangan)" adlı eserinde Aybek (Semengan) ağızını incelemektedir. Hacmi küçük fakat bilhassa fonolojik bakımından başarılı bir çalışma olarak takdire değerdir. Bu incelemenin en dikkate değer tarafı seslerin fonetik değerlerinin iyi tespitidir.

Ayrıca 1976 yılından sonra A. M. Abbassov, Fuat Bozkurt, Gerhard Doerfer, Remy Dor, Erhard Franz, Wolfram Hesch, İngborg Thalhammer, İngborg Baldauf, Georges Rederd, H. F. Schurmann, Heinz Kloss, Charles M. gibi bilim adamlarının çalışmaları olmuştur. Ama bu çalışmalar genelde Afganistan'ın kuzeyinde konuşulan ağızların üzerinde olduğu için, Afganistan'ın Kuzeydoğu bölgelerinde konuşulan ağızlar bu çalışmalardan yoksun kalmıştır. Dolayısıyla yaptığımız bu alışma Afganistan'ın Kuzeydoğu bölgelerinde konuşulan ağızlardan birini yansıttığı için büyük önem taşıyacağına inanıyoruz.

Bu tezde ağız araştırmalarında kullanılan yöntem izlenmiştir. Çalışmamıza kaynaklık eden metinler bizzat tarafımızdan kaliteli bir ses kayıt cihazıyla sahadan derlenmiştir. Metinlerle ilgili derlemeler gerek ilçe merkezlerinde gerekse köy ve kasabalarda yaşayan okuryazarlığı olmayan ya da en az öğrenim görmüş kaynak kişilerden yapılmıştır. Derlenen ses

kayıtları deşifre yoluyla yazıya geçirilmiştir.

Derlenen ses kayıtlarının yazıya geçirilmesinde, seslerin fonetik değerlerinin ayrıntılı bir şekilde gösterilmesini sağlayan ve Türk Dil Kurumunca kabul edilen işaretler sistemi kullanılmıştır. Yazıya geçirilen metinler daha sonra ses ve şekil bilgisi bakımından incelenmiştir. İncelemede eş zamanlı dil bilgisi metodu kullanılmıştır.

Sözlük kısmında, metinlerde geçen kelimelerin anlamları verilmiştir. Sözlükte tekrarlanan kelimelerden biri alınmıştır. Kelimeler alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar bana yardımcı olan ve yol gösteren sayın danışmanım Prof. Dr. Çetin Pekacar'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca seslerin tespiti konusunda bazı noktalarda bana yardımcı olan Gazi Üniversitesi araştırma görevlisi, Dr. Hakan Akca'ya da teşekkür ediyorum.

Araştırmanın metin tespiti konusunda veya diğer yerlerinde hatalar bulunabilir. Dolayısıyla araştırmacı hatalarından dolayı bağışlanmasını diler.

Ankara, Nisan 2011

Najibullah AKBARİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	xv
ÜNLÜLER	xv
ÜNSÜZLER.....	xv
KISALTMALAR	xvii
1.BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.1. GİRİŞ.....	1
1.1.1. COĞRAFYA	1
1.1.1.1. TAHAR ADI.....	1
1.1.1.2. COĞRAFİ KONUMU VE NÜFUSU.....	2
1.1.2. ETNİK DURUMU	2
1.1.3. YAŞAM TARZI	3
1.1.4. TARİHÇE.....	3
2. BÖLÜM.....	4
2.1. SES BİLGİSİ.....	4
2.1.1. ÜNLÜLER.....	4
2.1.1.1. ÜNLÜ TÜRLERİ	4
2.1.1.1.1. NORMAL SÜRELİ ÜNLÜLER	6
2.1.1.1.1.1. /a/ Ünlüsü.....	6
2.1.1.1.1.2. /á/ Ünlüsü.....	6
2.1.1.1.1.3. /â/ Ünlüsü.....	6
2.1.1.1.1.4. /e/ Ünlüsü.....	7
2.1.1.1.1.5. /é/ Ünlüsü.....	7
2.1.1.1.1.6. /ä/ Ünlüsü.....	8
2.1.1.1.1.7. /ı/ Ünlüsü.....	8
2.1.1.1.1.8. /í/ Ünlüsü.....	8
2.1.1.1.1.9. /i/ Ünlüsü	9
2.1.1.1.1.10. /o/ Ünlüsü.....	9
2.1.1.1.1.11. /ó/ Ünlüsü.....	10
2.1.1.1.1.12. /ö/ Ünlüsü.....	10

2.1.1.1.1.13. /u/ Ünlüsü.....	11
2.1.1.1.1.14. /ú/ Ünlüsü.....	11
2.1.1.1.1.15. /ü/ Ünlüsü.....	11
2.1.1.1.2. UZUN ÜNLÜLER	12
2.1.1.1.2.1. ASLÎ UZUN ÜNLÜLER	12
2.1.1.1.2.1.1. Türkçe kelimelerde Aslî Uzun Ünlüler	12
2.1.1.1.2.1.2. Alıntı Kelimelerde Aslî Uzun Ünlüler	13
2.1.1.1.2.2. SES OLAYLARINDAN DOĞAN UZUN ÜNLÜLER.....	14
2.1.1.1.2.2.1. Türkçe Kelimelerde	14
2.1.1.1.2.2.2. Alıntı Kelimelerde	14
2.1.1.1.2.3. VURGU VE SES TONLAMASINDAN DOĞAN UZUN ÜNLÜLER.....	15
2.1.1.1.2.3.1. Türkçe Kelimelerde	15
2.1.1.1.2.3.2. Alıntı Kelimelerde	15
2.1.1.1.3. KISA ÜNLÜLER.....	15
2.1.1.1.4. İKİZ ÜNLÜLER.....	15
2.1.1.1.4.1. EŞİT İKİZ ÜNLÜLER.....	16
2.1.1.1.4.2. YÜKSELEN İKİZ ÜNLÜLER	16
2.1.1.1.4.3. ALÇALAN İKİZ ÜNLÜLER	16
2.1.1.2. ÜNLÜ UYUMLARI.....	17
2.1.1.2.1. KALINLIK-İNCELİK UYUMU	17
2.1.1.2.1.1. KÖKTE ÜNLÜ DEĞİŞMESİNE DAYANAN KALINLIK- İNCELİK UYUMU.....	17
2.1.1.2.1.2. ALINTI KELİMELEERDE KALINLIK-İNCELİK UYUMU.....	18
2.1.1.2.1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumuna Giren Alıntı Kelimeler.....	18
2.1.1.2.1.2.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Dışında Kalan Alıntı Kelimeler	19
2.1.1.2.1.2.3. Alıntı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumunun Yarım Kalması.....	19
2.1.1.2.1.3. KALINLIK-İNCELİK UYUMUNUN BOZULMASI	20

2.1.1.2.1.3.1. Kalınlaştırıcı Ünsüzlerin Tesiriyle	20
2.1.1.2.1.3.2. İnceltici Ünsüzlerin Tesiriyle.....	21
2.1.1.2.1.3.3. Sebebi Belli Olmayan Kalınlaşmalarla	22
2.1.1.2.1.3.4. Ünlü Uyumu Dışında Kalan Ekler	22
2.1.1.2.2. DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU	24
2.1.1.2.2.1. DÜZ ÜNLÜLÜ KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU	24
2.1.1.2.2.2. YUVARLAK ÜNLÜLÜ KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU.....	25
2.1.1.2.2.3. DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMUNUN BOZULMASI.....	25
2.1.1.2.2.3.1. ALINTI KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU	25
2.1.1.2.2.3.2. DÜZ ÜNLÜLÜ KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMUNUN BOZULMASI.....	26
2.1.1.2.2.3.3. YUVARLAK ÜNLÜLÜ KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMUNUN BOZULMASI	26
2.1.1.3. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ.....	28
2.1.1.3.1. KALIN ÜNLÜLERİN İNCELMESİ	28
2.1.1.3.1.1. a > á Değişmesi	28
2.1.1.3.1.2. a > e Değişmesi	28
2.1.1.3.1.3. a > ä Değişmesi	29
2.1.1.3.1.4. ı > í, i Değişmesi.....	29
2.1.1.3.1.5. o > ö, ó Değişmesi.....	29
2.1.1.3.1.6. o > e Değişmesi	29
2.1.1.3.1.7. u > ú Değişmesi	29
2.1.1.3.1.8. u > ü Değişmesi	30
2.1.1.3.1.9. u > í Değişmesi	30
2.1.1.3.1.10. u > e Değişmesi	30
2.1.1.3.1.11. u > ö Değişmesi	30
2.1.1.3.2. İNCE ÜNLÜLERİN KALINLAŞMASI.....	30
2.1.1.3.2.1. e > á Değişmesi	30
2.1.1.3.2.2. e > a Değişmesi	31

2.1.1.3.2.3. e > ı Değişmesi.....	31
2.1.1.3.2.4. i > í Değişmesi.....	31
2.1.1.3.2.5. i > ı Değişmesi.....	31
2.1.1.3.2.6. i > ú Değişmesi.....	32
2.1.1.3.2.7. i > u Değişmesi.....	32
2.1.1.3.2.8. ö > ó Değişmesi	32
2.1.1.3.2.9. ü > ú Değişmesi	33
2.1.1.3.3. GENİŞ ÜNLÜLERİN DARALMASI	33
2.1.1.3.3.1. a > ı Değişmesi	33
2.1.1.3.3.2. e > é Değişmesi	33
2.1.1.3.3.3. e > í Değişmesi	34
2.1.1.3.3.4. e > i Değişmesi.....	34
2.1.1.3.3.5. o > u Değişmesi	34
2.1.1.3.4. DAR ÜNLÜLERİN GENİŞLEMESİ.....	34
2.1.1.3.4.1. i > e Değişmesi.....	34
2.1.1.3.4.2. i > á Değişmesi.....	34
2.1.1.3.4.3. u > a Değişmesi	35
2.1.1.3.4.4. u > ó Değişmesi	35
2.1.1.3.4.5. u > o Değişmesi	35
2.1.1.3.5. DÜZ ÜNLÜLERİN YUVARLAKLAŞMASI	35
2.1.1.3.5.1. a > â Değişmesi	35
2.1.1.3.5.2. a > o Değişmesi	36
2.1.1.3.5.3. a > u Değişmesi	36
2.1.1.3.5.4. e > ö Değişmesi	36
2.1.1.3.5.5. ı > u Değişmesi	36
2.1.1.3.5.6. i > ü Değişmesi.....	36
2.1.1.3.6. YUVARLAK ÜNLÜLERİN DÜZLEŞMESİ	37
2.1.1.3.6.1. o > a Değişmesi	37
2.1.1.3.6.2. o > ı Değişmesi	37
2.1.1.3.6.3. u > ı Değişmesi	37
2.1.1.3.6.4. u > i Değişmesi	38
2.1.1.3.6.5. ü > i, í, ı Değişmesi.....	38

2.1.1.4. ÜNLÜ DÜŞMESİ	38
2.1.1.5. ÜNLÜ TÜREMESİ.....	40
2.1.1.5.1. KELİME BAŞINDA ÜNLÜ TÜREMESİ	40
2.1.1.5.2. KELİME İÇİNDE ÜNLÜ TÜREMESİ	40
2.1.2. ÜNSÜZLER	41
2.1.2.1. ÜNSÜZ TÜRLERİ.....	41
2.1.2.1.1. STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER.....	43
2.1.2.1.1.1. /ğ/ Ünsüzü.....	43
2.1.2.1.1.2. /g/ Ünsüzü.....	43
2.1.2.1.1.3. /ğ/ Ünsüzü.....	43
2.1.2.1.1.4. /ğ/ Ünsüzü.....	45
2.1.2.1.1.5. /h/ Ünsüzü.....	45
2.1.2.1.1.6. /h/ Ünsüzü.....	46
2.1.2.1.1.7. /k/ Ünsüzü	47
2.1.2.1.1.8. /k/ Ünsüzü	47
2.1.2.1.1.9. /k/ Ünsüzü	48
2.1.2.1.1.10. /k/ Ünsüzü	49
2.1.2.1.1.11. /η/ Ünsüzü	49
2.1.2.1.1.12. /w/ Ünsüzü	50
2.1.2.2. ÜNLÜ-ÜNSÜZ UYUMUNUN BOZULMASI	50
2.1.2.3. ÜNSÜZ UYUMU.....	51
2.1.2.3.1.TONSUZ ÜNSÜZLERDEN SONRA TONSUZ ÜNSÜZLERİN GELMESİ	51
2.1.2.3.2.TONLU ÜNSÜZLERDEN SONRA TONLU ÜNSÜZLERİN GELMESİ.....	53
2.1.2.3.3. ÜNSÜZ UYUMUNUN BOZULMASI	55
2.1.2.4. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ	57
2.1.2.4.1.TONLULAŞMA.....	57

2.1.2.4.1.1. k > ğ Değişmesi	57
2.1.2.4.1.2. k > ğ Değişmesi	58
2.1.2.4.1.3. k > ğ Değişmesi	58
2.1.2.4.1.4. k, k > g Değişmesi	59
2.1.2.4.1.5. ç > c Değişmesi	60
2.1.2.4.1.6. ç > j Değişmesi	60
2.1.2.4.1.7. t > d Değişmesi	60
2.1.2.4.1.8. f > b Değişmesi	60
2.1.2.4.1.9. p (> b) > v Değişmesi	61
2.1.2.4.1.10. p > b Değişmesi	61
2.1.2.4.1.11. ş > j Değişmesi	61
2.1.2.4.2. TONSUZLAŞMA	61
2.1.2.4.2.1. b > p Değişmesi	61
2.1.2.4.2.2. b > f Değişmesi	62
2.1.2.4.2.3. c > ç Değişmesi	62
2.1.2.4.2.4. c (>ç) > ş Değişmesi	62
2.1.2.4.2.5. d > t Değişmesi	62
2.1.2.4.2.6. z > s Değişmesi	62
2.1.2.4.3. SÜREKLİLEŞME	63
2.1.2.4.3.1. SIZICILAŞMA	63
2.1.2.4.3.1.1. k > ħ Değişmesi	63
2.1.2.4.3.1.2. g > ğ, ğ Değişmeleri	64
2.1.2.4.3.1.3. ç > ş Değişmesi	65
2.1.2.4.3.1.4. c > j Değişmesi	65
2.1.2.4.3.1.5. b > v Değişmesi	65
2.1.2.4.3.1.6. d > z Değişmesi	66
2.1.2.4.3.2. AKICILAŞMA	66
2.1.2.4.3.2.1. d > l Değişmesi	66
2.1.2.4.3.2.2. g > y Değişmesi	66
2.1.2.4.3.2.3. ğ > y Değişmesi	66

2.1.2.4.3.2.4. b > y Değişmesi	66
2.1.2.4.4.SÜREKLİ ÜNSÜZLER ARASINDAKİ DEĞİŞMELER	66
2.1.2.4.4.1. h > ħ Değişmesi	66
2.1.2.4.4.2. h > v Değişmesi.....	67
2.1.2.4.4.3. h, ħ > y Değişmesi	67
2.1.2.4.4.4. l > n Değişmesi	67
2.1.2.4.4.5. l > r Değişmesi	67
2.1.2.4.4.6. m > n Değişmesi.....	67
2.1.2.4.4.7. n > ŋ Değişmesi	67
2.1.2.4.4.8. ŋ > n Değişmesi	68
2.1.2.4.4.9. r > l Değişmesi	68
2.1.2.4.4.10. y > v Değişmesi.....	68
2.1.2.4.5. SÜREKSİZLEŞME	68
2.1.2.4.5.1. s > ç Değişmesi.....	68
2.1.2.4.5.2. ş > ç Değişmesi.....	68
2.1.2.4.5.3. v > b Değişmesi.....	68
2.1.2.4.6. SÜREKSİZ ÜNSÜZLER ARASINDAKİ DEĞİŞMELER	68
2.1.2.4.6.1. t > l Değişmesi	68
2.1.2.4.6.2. p > f Değişmesi.....	69
2.1.2.4.6.3. f > p Değişmesi.....	69
2.1.2.4.7.DİĞER ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ.....	69
2.1.2.4.7.1. ORTA DAMAKLAŞMA	69
2.1.2.4.7.1.1. g > ğ ve k > ģ Değişmeleri.....	69
2.1.2.4.7.2. DİP DAMAKLAŞMA.....	70
2.1.2.4.7.2.1. ğ > ğ ve ģ > ģ Değişmeleri	70
2.1.2.4.7.2.2. g (> ğ, ğ)> ğ Değişmesi	71
2.1.2.5. ÜNSÜZ BENZEŞMESİ.....	71
2.1.2.5.1. nd > nn Benzeşmesi	71
2.1.2.5.2. ml > mn Benzeşmesi	72
2.1.2.5.3. nl > nn Benzeşmesi.....	72

2.1.2.5.4. pb > pp Benzeşmesi	72
2.1.2.5.5. pb > bb Benzeşmesi	73
2.1.2.5.6. pm > pp Benzeşmesi	73
2.1.2.5.7. ɲl > ɲn Benzeşmesi.....	73
2.1.2.6.ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ.....	73
2.1.2.6.1. -t- > -tt- ikizleşmesi	74
2.1.2.6.2. -k- > -kk- ikizleşmesi	74
2.1.2.6.3. -k- > -kk- ikizleşmesi.....	74
2.1.2.6.4. -p- > -pp- ikizleşmesi.....	74
2.1.2.6.5. -m- > -mm- ikizleşmesi	74
2.1.2.6.6. -r- > -rr- ikizleşmesi	74
2.1.2.6.7. -y- > -yy- ikizleşmesi	74
2.1.2.7.ÜNSÜZ DÜŞMESİ	74
2.1.2.7.1. /s/ Düşmesi.....	74
2.1.2.7.2. /t/ Düşmesi	74
2.1.2.7.3. /d/ Düşmesi.....	75
2.1.2.7.4. /ğ/ Düşmesi.....	75
2.1.2.7.5. /h, h/ Düşmesi	75
2.1.2.7.6. /h/ Düşmesi.....	75
2.1.2.7.7. k, k Düşmesi.....	76
2.1.2.7.8. // Düşmesi	76
2.1.2.7.9. /n/ Düşmesi.....	76
2.1.2.7.10. /ɲ/ Düşmesi	76
2.1.2.7.11. /r/ Düşmesi	77
2.1.2.7.12. /m/ Düşmesi	77
2.1.2.7.13. /y/ Düşmesi.....	77
2.1.2.7.14. /z/ Düşmesi.....	77
2.1.2.7.15. Ayın (ɣ) sesinin Düşmesi	77
2.1.2.8. ÜNSÜZ TÜREMESİ.....	78
2.1.2.8.1. /p/ Türemesi	78

2.1.2.8.2. /t/ Türemesi.....	78
2.1.2.8.3. /h/ Türemesi	78
2.1.2.8.4. /m/ Türemesi	78
2.1.2.8.5. /v/ Türemesi.....	78
2.1.2.8.6. /w/ Türemesi.....	79
2.1.2.8.7. /y/ Türemesi.....	79
2.1.2.9. ÜNSÜZ GÖÇÜŞMESİ	79
2.1.2.9.1. -ç-h > -hç- Değişmesi.....	79
2.1.2.9.2. -ry- > -yr- Değişmesi	79
2.2. ŞEKİL BİGİSİ.....	80
2.2.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ	80
2.2.1.1. ÇOKLUK EKİ	80
2.2.1.2. İYELİK EKLERİ	81
2.2.1.3. AİTLİK EKİ	82
2.2.1.4. HÂL EKLERİ.....	82
2.2.1.4.1. İlgi Hâli	82
2.2.1.4.2. Yükleme Hâli.....	83
2.2.1.4.3. Yaklaşma Hâli.....	85
2.2.1.4.4. Bulunma Hâli	86
2.2.1.4.5. Ayrılma Hâli.....	86
2.2.1.4.6. Eşitlik Hâli.....	86
2.2.1.4.7. Vasıta Hâli.....	87
2.2.1.4.8. Yön Hâli	88
2.2.2. SORU EKİ	88
2.2.3. SIFATLAR	88
2.2.3.1. VASIFLANANDIRMA SIFATLARI.....	88
2.2.3.2. BELİRTME SIFATLARI.....	89
2.2.3.2.1. İşaret Sıfatları	89
2.2.3.2.2. Aslî Sayı Sıfatları	90
2.2.3.2.3. Sıra Sayı Sıfatları.....	91
2.2.3.3. SORU SIFATLARI.....	91
2.2.3.4. BELİRSİZLİK SIFATLARI.....	91

2.2.4. ZARFLAR	92
2.2.4.1. ZAMAN ZARFLARI.....	92
2.2.4.2. YER VE YÖN ZARFLARI	92
2.2.4.3. HÂL ZARFLARI.....	93
2.2.4.4. AZLIK – ÇOKLUK ZARFLARI.....	93
2.2.4.5. SORU ZARFLARI	93
2.2.5. ZAMİRLER.....	94
2.2.5.1. ŞAHIS ZAMİRLERİ.....	94
2.2.5.2. DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ	95
2.2.5.3. İŞARET ZAMİRLERİ	95
2.2.5.4. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ.....	97
2.2.5.5. SORU ZAMİRLERİ	97
2.2.6.FİİL ÇEKİMİ.....	97
2.2.6.1. FİİL ÇEKİMİNDE ŞAHIS EKLERİ	97
2.2.6.1.1. Zamir Menşeli Şahıs Ekleri.....	97
2.2.6.1.2. İyelik Menşeli Şahıs Ekleri	99
2.2.6.2. ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİ.....	100
2.2.6.2.1. BİLDİRME KİPLERİ	100
2.2.6.2.2. TASARLAMA KİPLERİ.....	100
2.2.6.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	100
2.2.6.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	102
2.2.6.2.1.3. Geniş Zaman.....	103
2.2.6.2.1.4. Şimdiki Zaman	105
2.2.6.2.1.5. Gelecek Zaman.....	106
2.2.6.2.2.1. TASARLAMA KİPLERİ	107
2.2.6.2.2.1.1. Emir Kipi	107
2.2.6.2.2.1.2. Şart Kipi	108
2.2.6.2.3. İSİM FİİLİ	108
2.2.6.2.3.1. Şimdiki Zaman	108
2.2.6.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman	109
2.2.6.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman	109
2.2.7. BİRLEŞİK KİPLER	109

2.2.7.1. HİKÂYE BİRLEŞİK ÇEKİMİ	109
2.2.7.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Hikâyesi.....	109
2.2.7.1.2. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi	110
2.2.7.1.3. Şart Kipinin Hikâyesi.....	111
2.2.7.1.4. Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi.....	111
2.2.7.2. RİVAYET BİRLEŞİK ÇEKİMİ	112
2.2.7.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti	112
2.2.7.2.2. Şimdiki, Geniş ve Gelecek Zamanın Rivayeti.....	113
2.2.7.3. ŞART BİRLEŞİK ÇEKİMİ	113
2.2.8. SIFAT – FİLLER	113
2.2.9. ZARF – FİLLER.....	114
2.2.10. EDATLAR	114
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	125
3. BÖLÜM METİNLER	127
4. BÖLÜM SÖZLÜK.....	209
ÖZET	283
ABSTRACT	285

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ÜNLÜLER

ā	: uzun a.
á	: a-e arası.
ā̄	: a-e arası, uzun.
ǎ	: yarı yuvarlak a.
ā̄	: yarı yuvarlak a, uzun.
è	: kapalı e.
ē	: uzun e.
ä	: açık e.
ī	: uzun i.
í	: i-ı arası
ĩ	: kısa ı.
ī̄	: uzun ı.
ō	: uzun o.
ó	: ö-o arası.
ō̄	: uzun ö.
ū	: uzun u.
ú	: ü-u arası.
ū̄	: uzun ü.

ÜNSÜZLER:

ğ	: kalın ünlülü hecede ince boğumlanan g.
g	: orta damak g'si.
ġ	: arka damak g'si.
ǧ	: sızıcı g (arka damak)

h	: nefesli h.
h	: hırıltılı arka damak h'si.
k	: arka damak k'si.
k	: kalın ünlülü hecede ince boğumlanan k.
k	: orta damak k'si.
k	: dip damak k'si.
η	: damak n'si.
c	: ayın sesi için kullanılan işaret.
'	: vurgu ve kesme işareti.
~	: ikiz ünlü ve iki kelime arasında ulama işareti.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
GÜ	: Gazi Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
Üni.	: Üniversitesi
TDAY	: Türk Dili Araştırmalar yılığı.
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri, ve başkası
Yay.	: Yayını, yayınları

1. BÖLÜM

1.1. GİRİŞ

1.1.1. COĞRAFYA

1.1.1.1. TAHAR ADI

Tahar kelimesi, milattan dört yüzyıl önce Orta Asya'da yaşayan bilgin bir kavmin adıydı. Bu kavim zaman içerisinde ana yurtlarını bırakıp Afganistan'ın kuzeydoğu bölgesine yerleşmiştir. Avrupalı bilim adamları 50 yıldan beri yaptıkları araştırmalarıyla bu kavmin kültürü ve diliyle ilgili kesin bir sonuca varamamış ve bunların hakkında verdikleri fikir ve bilgilere hala şüpheyle yaklaşmaktadır. Afganistan'ın bazı tarihçileri ise, bu kabilenin Orta Asya'nın kuzeydoğu bölgesinde yer alan İzgart veya Sirderya'nın etrafından geldiklerini ve bunların Kuşanlılardan olduğunu ileri sürmektedir. Bunlara sisti ya da Sist de derler. Kimileri Sist ya da Sisti kelimelerinin Tahar kelimesinin karşıtı olduğunu düşünürken kimileri ise, Sist ve Tahar kelimelerinin aynı olduğu fikrindedir. Dolayısıyla bazı bilginler Kuşanlıların Tahar ve Taharlılarla aynı olduğu kanaatindedir. Mısır ve Çin kaynakları Tahar kelimesinin anlam genişlenmesinden önce Orta Asya'da yaşayan kabilelerden birinin adı olduğunu beyan eder. İlk defa Yunanlı coğrafyacısı Bitlimus, kendi eserinde Tugurva adında bir kavminden bahsetmiş, bu kavmin yaşadığı şehri Tugara ve bu şehrin ipek yolu üstünde yer aldığını yazmaktadır. Milattan önceki Çin kaynakları Tugara kavminin Kansu bölgesinde yaşadıklarından bahsederken, 8. asra ait bazı Çin kaynakları ise bunların yaşadığı şehrin de Kansu bölgesinde olduğunu bildirir. Dolayısıyla Tahar kelimesi bir kabilenin yahut bir kitlenin adı olup, bunların Sisti hanedanından gelmesi büyük ihtimaldir. Orta Asya'nın Kansu bölgesinden göç ederek Amu nehrinin güneyden Pamir dağlarına kadar uzanan bu topraklarda yerleşmiş ve daha sonra bu bölgenin adı da Taharistan olarak şöhret kazanmıştır.¹ Bugün Tahar kelimesi sadece Afganistan'ın kuzeydoğusunda yer alan bir vilayetin adı olarak bilinmektedir.

Bu kelime, M.S. 7. yüzyıl ait olan Çin kaynaklarında Tou, ha, la olarak

¹Ahmat Ali, Kuhzad, **Afganistan Dar Partav-i Tarix**, Kabul, 2008. S. 263-265.

da geçer.²

1.1.1.2. COĞRAFİ KONUMU VE NÜFUSU

Afganistan'ın önemli ve jeo-politik illerinden biri olan Tahar, 69° – 70° Doğu boylamları ve 36° – 37° Kuzey enlemleri³ arasında yer alan geniş bir araziye sahip olan bir vilayettir. Kuzeyinde Tacikistan Cumhuriyeti, doğusunda Badahşan ili, güneyinde Pençşir ve Bağlan illeri, batısında Kunduz ili bulunmaktadır. Tahar'ın merkezi Talakan'dır. Tahar ilinin yüzölçümü 12.376 kilometrekaredir. Nüfusu, 1980 yılındaki resmi sayıma göre, 531.650 ve %2,3 artışla 2.000 yılında 776.209 kişiye ulaştığı bazı kaynaklarda gösterilmiştir.⁴ Hocağar ilçesi Tahar vilayetinin önemli ilçelerinden biridir ki Tahar'ın merkezinden 36 kilometre uzaklıktadır. 69° Doğu boylamı ve 37° Kuzey enlemi arasında yer alan bu ilçenin kuzeyinde Tacikistan Cumhuriyeti, doğusunda Kökçe nehri, güneyinde Baharak ve batısında Daşt-i Arçi ilçeleri yer almaktadır. Tahminlere göre bu ilçenin bugünkü nüfusu 50,000 ile 60,000 bin arasındır.

1.1.2. ETNİK DURUMU

Hocağar ilçesinde, % 95 oranında Türkler ve % 5 Fars kökenli olan Tacikler yaşamaktadır. Burada yaşayan Türkler Çeçke, Tuğul, Abıl, Çabak, Kongrat vb. uruklara ayrılmaktadır. Bu uruklardan en çok nüfusa sahip olanları Çeçke, Abıl ve Çabak'tır. Bunlar Kıpçak Türklerindendir. Konuştukları ağız, Kazak ve Kırgız Türkçesine yakındır. Ayrıca az da olsa Karluk ve Moğollar da vardır. Moğollar zamanla kendi ana dillerini unutarak Özbekleşmiştir. Bu ilçede yaşayan Kıpçak Türkleri, ağızlarının korumasına rağmen urukları dışında hangi boydan geldikleri hususunda hiçbir bilgileri yoktur ve kendilerine Özbek diyorlar. Dolayısıyla çalıştığımız bu ağız Özbekçe'nin ağızlarından biri olarak kabul ettik.

² Hüseyin, Yamin, **Afganistan-i Tarix-i "Falsafa-i Namguzar-i Şahr ha, Şahrak ha, Kuh ha va Darya ha"**, İntişarati Said, Kabul, 1380 h. s. 140-141.

³ Mahamad Hakim, Nahaz, **Qamus-i Coğrafiya-i Afganistan** 1956. s. 421.

⁴ Gulm Ceylani, Ariz, **Coğrafiya-i Ulayat-i Afganistan**, 2009. s. 47.

1.1.3. YAŞAM TARZI

Tahar ili Hocağar ilçesinde yaşayan Türkler daha çok çiftçilik, hayvancılık ve esnafçılıkla meşguldür. Bunlar kendi arazilerinde daha çok buğday, pirinç, mısır, nohut, pamuk ve susam ekerler. Arazilerinden elde ettikleri tarım ürünlerinin ihtiyaçları kadarını kendilerine ayırır ve bakiyesini götürüp şehir merkezindeki halka ve esnaflara satarlar. Sattıkları parayla çay, şeker, sabun, giyecek ve diğer günlük yaşam ihtiyaçlarını karşılar. Ayrıca bunlar çiftçilik yanında koyun, keçi, inek, dana, at, deve ve eşek gibi hayvanları beslerler. Koyun, keçi, inek gibi hayvanların sütü ve etinden beslenir, derisini satarlar. Atı geleneksel oyunlardan biri olan “oğlak” oyunlarında biner; deve ve eşek gibi hayvanları ise yük taşımak için kullanırlar. Esnaflar ise, çiftçilerden satın aldıkları tarım ürününü büyük şehirlere götürüp satar ve yerine halkın günlük ihtiyaç duyduğu malzemeleri alır ve getirip buranın halkına satar.

1.1.4. TARİHÇE

Hocağar ilçesinde yaşayan bugünkü Türklerin bu ilçede yerleşmelerinin tarihi yüzyılı geçmemektedir. 1907 yılında Ruslar tarafından yapılan baskınlar sonucu Orta Asya’nın Özbekistan ve Tacikistan bölgelerinde yaşayan Türkler kendi ana yurdunu bırakıp göç etmeye başlamıştır. Bunların bir kısmı kuzey Sibiry’a giderken, bir kısmı da doğu Türkistan ve Afganistan’a gelip Amu nehrinin etrafında yerleşmiştir. İlk başta yirmi aileye yakın olan bu Türkler sonraki gelen ailelerle birleşerek sayıları zamanla çoğalmıştır. Yerleştikleri topraklar o zamanlarda yabani ormanlardan doluydu ve insanoğlundan kimse yaşamıyordu. Bunlar bir müddet yaşamlarını çadırlarda yaşayarak yiyeceklerini yabani hayvanların etinden temin etmişlerdir. Daha sonra yavaş yavaş kendilerine kerpiçten ev yapmaya başlamıştır. Zamanla ormanları keserek yerine tarla ekmişler ve hayvan beslemişlerdir.⁵

⁵ Abdulbay, Ahmadi, 95 yaşında Hocağar ilçesinin Celimhur köyünde yaşıyor ve bölgeyle ilgili şahit olduğu gözlemlerini ve duyduklarını anlatıyor.

2. BÖLÜM

2.1. SES BİLGİSİ

Bu bölümde Tahar ili Hocağar ilçesi ağızındaki ünlü türleri, ünlü uyumları, ünlü değişimleri ve ünlülerle ilgili diğer ses olayları ele alınarak incelenecektir.

2.1.1. ÜNLÜLER

Oluşumları sırasında ses yolu tamamıyla açık olan, ses organları tarafından herhangi bir takıntıya uğramayan, herhangi bir engele karşılaşmayan dilin kabarıp alçalması ve dudakların yuvarlaklaşıp düzleşmesiyle ortaya çıkan seslere ünlü denir.⁶

2.1.1.1. ÜNLÜ TÜRLERİ

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında aşağıdaki ünlüler tespit edilmiştir:

a, ā, á, ā̄, ā̄̄, e, ē, é, ä, ı, ī, í, ĭ, i, ī, o, ō, ó, ö, ō̄, u, ū, ú, ü, ū̄.

Türkçede ünlüler, üç temel karşıtlığa dayanan sekiz ayırıcı özelliğe⁷ ve boğumlanma süreleri bakımından aşağıda açıklanan durumlara göre sınıflandırılabilir: Bunlardan birincisi, çenenin açıklığına göre ünlüler geniş ve dar ünlüler grupları altında değerlendirilebilir. İkincisi, dilin durumuna göre ünlüler kalın-ince ünlüler grubu altında incelenebilir. Bu incelemenin Türk lehçelerindeki uyum kurallarını anlamada önemi büyüktür.⁸ Üçüncüsü, dudakların durumuna göre ünlüler düz ve yuvarlak olarak iki ayrılır. Ünlülerin düz-yuvarlak olarak ikiye ayrılmasının sebebi, dudakların düzleşmesine veya yuvarlaklaşmasına bağlıdır.⁹ Ünlüler boğumlanma süreleri ve tarzları bakımından şu başlıklar altında incelenebilir: Normal Süreli Ünlüler, Uzun

⁶ Muharrem, Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2007. S. 34.

⁷ Sürer Eker, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker yayınları, Ankara, 2009.

⁸ Kaken, Ahanov, **Dil Biliminin Esasları**, (Aktaran: Murat Ceritoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

⁹ Doğan, Aksan, **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

Ünlüler, Kısa Ünlüler, İkiz Ünlüler.¹⁰ Bu ölçütlere göre Tahar ili Hocağar ilçesi ağzının ünlüleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

a) Çenenin açıklığına göre:

Geniş ünlüler: a, ā, á, ā̄, â, ā̄, e, ē, ä, o, ō, ó, ö, õ.

Yarı geniş ünlüler: é.

Dar ünlüler: ı, ī, í, ĭ, i, ī, u, ū, ú, ü, ũ.

b) Dilin durumuna göre:

Kalın ünlüler: a, ā, â, ā̄, ı, ī, ĭ, o, ō, u, ū.

Yarı kalın ünlüler: á, ā̄, í, ó, ú.

İnce ünlüler: e, ē, é, ä, i, ī, ö, õ, ü, ũ.

c) Dudakların durumuna göre:

Düz ünlüler: a, ā, á, ā̄, e, ē, é, ä, ı, ī, í, ĭ, i, ī.

Yarı yuvarlak ünlüler: â, ā̄.

Yuvarlak ünlüler: o, ō, ó, ö, õ, u, ū, ú, ü, ũ.

ç) Boğumlanma süreleri ve tarzlarına göre:

Normal süreli ünlüler: a, á, â, e, é, ä, ı, í, i, o, ó, ö, u, ú, ü.

Uzun ünlüler: ā, ā̄, ā̄, ē, ī, ī, ō, õ, ū, ũ.

Kısa ünlüler: ĭ.

İkiz ünlüler: aa, áá, ai, āi, āí, ái, áí, ea, ei.

¹⁰ Çetin, Pekacar, “Pamir(Afganistan) Kırgız Türkleri Ağı”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995. S. 10.

2.1.1.1.1. NORMAL SÜRELİ ÜNLÜLER

/a/, /á/, /â/, /e/, /è/, /ä/, /l/, /íl/, /i/, /o/, /ó/, /ö/, /u/, /ú/, /ü/.

2.1.1.1.1.1. /a/ Ünlüsü

Düz, geniş, kalın, normal süreli bir ünlüdür. Hocağar ilçesi ağzında kelime başında, içinde ve sonunda bulunur:

Kelime başında: appardım (<alıp bardım) (7-23) “götürdüm”, ataları (3-125) “babaları”, aytaman (1-10) “söylüyorum, söyleyeceğim”.

Kelime içinde: balık (5-123) , baramıs (7-7) “geleceğiz”, kaçaman (6-70) “kaçacağım”, çaç (1-80) “saç”.

Kelime sonunda: kana (2-13) “nerde”, ata (2-36) “baba”, şonda (12-14) “işte orada”, (13-38) “yirmi”.

2.1.1.1.1.2. /á/ Ünlüsü

Düz, geniş, yarı ince, a - e arası bir ünlüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında inceltici ünsüzlerin yanında yaygın olarak görülür: kaçá (6-20) “ne kadar”, kándáy (5-72) “nasıl”, káysı (1-6) “biri, hangisi”, kılárem (1-133) “yapardım, ederdim”, kımaysílár (1-76) “yapmıyorsunuz”, kórínáyakan (13-32) “gözükmekte olan”, áhşám (5-52) “akşam”, áçıvu (3-87) “siniri”.

2.1.1.1.1.3. /â/ Ünlüsü

Yarı yuvarlak, geniş, kalın, bir ünlüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında seyrek olarak karşımıza çıkan bu ünlü a > o değişiminin ara merhalesinde kalmasıyla oluşur: çávub (8-63) “koşup, koşarak”, cávungárçilig (4-29) “yağmurlu”, bárdı (5-109) “vardı, gitti”, kâp (6-76) “çuval”.

2.1.1.1.1.4. /e/ Ünlüsü

Düz, geniş, ince, normal süreli bir ünlüdür. Türkçe kelimelerin başında, içinde ve sonunda bulunabilir:

Kelime başında: eken (10-7) “imiş”, emes (11-10) “olumsuz eki”, endi (10-12), edi (11-10) “idi”.

Kelime içinde: inek (1-15) “inek”, keçeden (8-143) “geceden”, kelemen (1-60) “gelirim, geleceğim”, ketkenden (4-22) “gittiğinden”.

Kelime sonunda: kegende (13-7) (<kel-gen-de) “geldiğinde”, kemese (5-166) (<kel-mez-se) “gelmezse”, töbege (10-15) (<töbe-ge) “yukarıya”.

2.1.1.1.1.5. /è/ Ünlüsü

Düz, yarı geniş, ince, e - i arası normal süreli bir ünlüdür. Biz burada Tahar ili Hocağar ilçesi ağzından tespit ettiğimiz örnekleri Emine Yılmaz'ın “Ana Türkçede kapalı e ünlüsü” adlı makalesindeki örneklerle karşılaştırıyoruz:

Tahar İli Hocağar İlçesi Ağzı	Ana Türkçe
cè- (5-13).	yè:-“yemek”
cèttí (1-2)	yi:ti “yedi”
bèr- (1-15)	bè:r- “vermek”
yèki (6-37)	e:ki “iki”
cèr (5-18)	yèr “yer”
kéyin (6-7)	kè:d “arka”
kèt- (5-8)	kè:t- “gitmek”

Ayrıca Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında kapalı e olarak tespit ettiğimiz ve Eski Türkçedeki karşıtlarını bulamadığımız kelimeler de vardır. Aşağıda veriyoruz: kèsem (6-72)(<kel-se-m) “gelsem” tèrmen (5-118) “değirmen”, bérde (13-12)(<bu yerde) “burada”.

2.1.1.1.1.6. /ä/ Ünlüsü

Düz, geniş, ince, normal süreli bir ünlüdür. Bu ünlü söz konusu ağızda Farsça ve Özbekçe'nin tesiriyle ortaya çıkmıştır. Metinlerimizde aşağıdaki kelimelerde görülür: säkkíz (8-76) "sekiz", säksen (1-2) "seksen, säpär (3-88) "sefer", sätíl (1-111) "kova", üstümgä (6-30) "üstüme", gäplášib (11-21) "konuşup", 'ärçčí (6-59) "yer adı", 'hämme (1-6) "herkes", 'cäşíríp (1-7) "gizleyip", 'säkgiz (5-2) "sekiz", közügä (5-109) "gözüne", äkä (8-144) "abi".

2.1.1.1.1.7. /ı/ Ünlüsü

Düz, dar, kalın, normal süreli bir ünlüdür. İncelediğimiz ağızda, Türkçe kelimelerin içinde ve sonunda bulunabilir:

Kelime içinde: mınan (8-165) "ile", mındıramız (7-48) "bindiririz, bindireceğiz", tılmaçı (1-73) "tercümanı", hatınnardı (11-16) "kadınları".

Kelime sonunda: şolardı (8-162) "onları", şunı (1-119) "şunu", ulunı (1-142) "oğlunu", hatınları (6-14) "kadınları", kıptı (8-164) (<kal-ı-p-tı) "kalmış".

Kelime başında ise, aşağıda açıklanan durumlarda görülür:

a) e- fiilinin kalınlaşmasıyla (e- > i- > ı-) şu iki örnekte görülür: ıdı (5-108) "idi", ıdım (5-105) "idim".

b) Sebep bildiren /uçun/ edatının u > ı ses değişmesi ile tek örnekte görülmüştür: ıçın (1-137) "için".

2.1.1.1.1.8. /i/ Ünlüsü

Düz, dar, yarı ince, i ile ı arası bir ünlüdür. Bazı örneklerde /i/ ünlüsünün yarı incelmesiyle bazı örneklerde ise /i/ ünlüsünün yarı kalınlaşmasıyla ortaya çıkar. Yaygın olarak inceltici ünsüzlerin yanında görülür: kámádı (7-83) (<kal-ma-dı) "kalmadı", kıarıyamırdı (8-28) (<kari

Amir) “isim”, koyberíptí (1-131) “bırakmış”, kórínadí (13-32) “gözüküyor”, äkesí (1-33) “abisi”, áyáhtí (1-18) “ayağı”, áytíptí (1-13) “söylemiş”, bårıdı (5-6) “vardı”, bízdí (4-44) “bizi”, ciberedí (1-61) “gönderecek”, hámámízdí (7-17) “hepimizi”, körgenímízdí (5-32) “gördüğümüzü”, yenkeyedí (1-51) “eğilecek”.

2.1.1.1.1.9. /i/ Ünlüsü

Düz, dar, ince, normal süreli bir ünlüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilir:

Kelime başında: içige (1-113) “içine”, işlemegiçem (7-25) “çalışmıyordum”, ilgeri (13-5) “ileri, önce”, inisini (2-18) “kardeşini”.

Kelime içinde: cirdim (6-7) “yürüdüm”, sizge (6-79) “size”, yeşikten (1-113) “kapıdan”.

Kelime sonunda: koybermeydi (5-167) “bırakmıyor”, eki (3-115) “iki”, inekti (1-13) “ineği”, keçesi (8-82) “gecesi”.

2.1.1.1.1.10. /o/ Ünlüsü

Yuvarlak, geniş, kalın, bir ünlüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında sadece birinci hecede görülür:

Kelime başında: oymaḡ (2-19), oturuḡtu (1-36) “oturmuş”, olardı (12-19) “onları”, onnan (1-8) “ondan”, oḡşaydı (3-44) “benziyor”, onça (13-20) “onca”.

Kelime içinde: koldan (12-12) “koldan, elden”, boldular (5-145) “oldular”, coḡ (1-57) “yok”, coldaşıımız (1-137) “yoldaşıımız”.

Bazı kelimelerde a > o değişmesiyle de ortaya çıktığı görülür: boba (1-58) “dede”.

2.1.1.1.1.11. /ó/ Ünlüsü

Yuvarlak, geniş, yarı kalın, o ile ö arası normal süreli bir ünlüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında aşağıdaki ses hadiseleri sonucunda ortaya çıkmıştır:

1. ö > ó Değişmesiyle

İnce ünlülerle hece kurmasına rağmen orta damakta boğumlanan k, g ünsüzlerinin tesiriyle ö > ó ve u > ó değişleri ortaya çıkmaktadır. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında genellikle ilk hecede görülür: kób (1-133) “çok”, kólge (1-126) “göle”, kóníğa (5-177) “gönlüne”, kóppalá (5-159) “pek çok, bir sürü”, kófrú (10-7) “köprü”, kór (5-184) “kör”, kórdi (5-12) “gördü”, kórdúk (7-14) “gördük”, kórdúnj (5-42) “gördün”, kós (1-5) “göz”, kóp (1-145) “çok”, kótüge (6-60) “dibine, kötüne”, kózünü (5-114) “gözünü”, kórínadí (13-32) “gözücüyor”, kórüşkennen (1-74) “görüştükten”, kórmágán (1-183) “görmemiş”, górgá (1-122) “mezara”, gódáglár (5-121) “çocuklar”.

2.1.1.1.1.12. /ö/ Ünlüsü

Yuvarlak, geniş, ince, normal süreli bir ünlüdür. İlk hecede bulunur. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında aşağıda açıklanan durumlarda bulunabilir:

Kelime başında: ögüzleriniz (7-28) “öküzleriniz, öltirmeseniz (1-10) “öldürmezseniz, öltür (1-23) “öldür”.

Kelime içinde: wözbeglerden (4-45) “Özbeklerden”, vözümüzdü (13-26) “kendimizi”, börü (1-34) “börü”, bölek (6-40) “parça, başka”.

2.1.1.1.1.13. /u/ Ünlüsü

Yuvarlak, dar, kalın ve normal süreli bir ünlüdür. Kelime başında, içinde ve sonunda bulunur:

Kelime başında: un (1-128) “un”, uşlab (3-106) “yakalayıp, tutup”, uzun (1-25), uzāk (5-110) “uzak”.

Kelime içinde: kolumuz (7-90) “kolumuz, elimiz”, kulaḡ (1-40) “kulak”, kovub (11-14) “kovup”, volturdum (6-37) “oturdu”, vuruptu (1-121) “vurmuş”, vuçurdu (5-136) uçurdu”, vuçurap (5-109) “karşılayıp”.

Kelime sonunda: bunu (5-167) “bunu”, boyu (8-53) “boyu”, ḡondu (2-26), voşunu (9-23) “işte onu”, toḡuru (6-36) “doḡru”.

2.1.1.1.1.14. /ú/ Ünlüsü

Yuvarlak, dar, yarı kalın, normal süreli bir ünlüdür. Tahar ili Hocaḡar ilçesi aḡzında bu ünlü, u > ü ya da ü > u deḡişmenin ara merhalesidir. Hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde görölür: kófrú (10-7) “köprü”, kórdú (5-110) “gördü”, kórsún (8-73) “görsün”, kórúştúk (1-73) “görüştük”, kún (5-158) “gün”, kúndüs (8-27) “gündüz”, cúber_tedi (1-48) “gönderir”, hókkúz (13-34) “öküz”, kúne (13-22) “eski”, ómúrúmúz (1-5) “ömrümüz, túnagin (8-82) “dün”, vóttú (6-69) “geçti”, yekevúnḡ (1-85) “ikiniz”, úçún (12-13) “için”, vórús (1-79) “dinsiz, rus”.

2.1.1.1.1.15. /ü/ Ünlüsü

Yuvarlak, dar, ince, normal süreli bir ünlüdür. Kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilir:

Kelime başında: üç (2-25), üstüme (3-58), üyde (12-12) “evde”,

üylentirgeni (1-142) “evlendirdiği”, üzülüp (5-23) “kopup”.

Kelime içinde: körüngen (8-39) “gözüken”, bugün (3-147), kündüz (12-11) “gündüz”, tükürüğü (1-80), türşürüp (1-116) “indirip”, bölüştürüp (8-95) “paylaştırp”, köküregige (3-81) “göğüsüne”, körüştü (8-123) “görüştü”.

Kelime sonunda: börü (1-34), högüzü (3-10) “öküzü”, küydü (5-118) “yandı”, közündü (2-19) “gözünü”, cetevünü (2-5) “yedisini”.

2.1.1.1.2. UZUN ÜNLÜLER

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında uzun ünlülerle ilgili metinlerimizde birçok örnek tespit edilmiştir. Bunlar, vurgu, ses tonlaması, ünlü birleşmesi, ünlü düşmesi gibi fonolojik ses hadiselerinden ortaya çıktığı kanaatindeyiz. Biz burada Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında bulunan uzun ünlüleri; aslî uzun ünlüler, ses olaylarından doğan uzun ünlüler, vurgu ve ses tonlamasından doğan uzun ünlüler başlıkları altında incelemeyi uygun gördük. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzındaki uzun ünlüler şunlardır: /ā/, /ā̄/, /ā̈/, /ē/, /ī/, /ī/, /ō/, /ō̄/, /ū/, /ū̄/.

2.1.1.1.2.1. ASLÎ UZUN ÜNLÜLER

2.1.1.1.2.1.1. Türkçe kelimelerde Aslî Uzun Ünlüler¹¹

Türkçenin aslî uzun ünlüleri konusunda bilim adamları tarafından günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Göktürk ve Uygur yazılı metinleriyle çağdaş Türk lehçelerinden Saha-Yakut Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Halaç Türkçesinde uzun ünlülerin sistemli bir şekilde korunduğu bilinmektedir. Bazı Türk yazı dillerinde, bu uzun ünlüler ya tamamen normal süreli ünlülere dönüşmüşler ya da yanında bulunan ünlü ve ünsüzler üzerinde ikizleşme, ünlü genişlemesi, türeme ve tonlulaşma gibi çeşitli tesirler

¹¹ Daha fazla bilgi için bkz; Talat Tekin, *Ana Türkçedeki Aslî Uzun Ünlüler*, Ankara 1975; Osman Nedim Tuna, *“Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”*, TDAY-Belleten 1960, Ankara 1988, 2. 213-282; Zeynep Korkmaz, *“Batı Anadolu Ağzlarında Aslî Vokal Uzunlukları”*, TDAY 1953, s. 197-240.

bırakarak kaybolmuşlardır. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzından tespit ettiğimiz uzun ünlülü kelimeleri Talat Tekin'in "AnaTürkçe Uzun Ünlülü Kök ve Gövdeler" atlı listesiyle ve Türkmen Türkçesinde kök hecedeki karşıtları uzun olarak bilinen kelimeleri aşağıdaki tablo içinde veriyoruz:

Tahar ili Hocağar ilçesi Ağzı	Ana Türkçe Uzun Ünlülü Kök ve Gövdeler	Türkmençe
āt (1-179)	ād "ad, isim"	
āl- (3-116)	āl- "almak"	
bār (8-149)	bār "var"	
bārī (1-48)		bārī "bütün"
bēş (5-65)	bēş "beş"	
cāş (10-2)	yāş "yaş, yıl"	
cāt- (5-112)		
cōğ (5-150)	yōk "yok, hayır"	
tōrt (12-8)	dōrt "dört"	
töldur- (8-100)		töl-
hātın (5-50)		hātın "kadın"

2.1.1.1.2.1.2. Alıntı Kelimelerde Aslî Uzun Ünlüler

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında, Arapça ve Farsça alıntı kelimelerdeki uzunluklar genelde korunmuştur: āhīr (3-46) "sonunda", ādamnar (5-21) "adamlar", taḥsīmāt (12-7) "ayırarak", ḥanabāt (6-10) "yer adı", hāmiledār (5-26) "gebe", kōlmān (6-74) "su bidunu", bahārekti (7-55) "yer adı", bilāḥira (5-

140) “sonunda”, cabār (1-152) “kişi adı”, cānı (5-91) “canı”, cāy (5-107) “yer”, ciniyāt (5-96) “cin”, cudā (5-13) “ayrı”, darvāzanı (5-68) “kapıyı”, daryānı (5-125) “nehri”, dinār (5-65) “para adı”, hoşuyār (5-126) “akıllı”, kār (8-4) “iş”, mardikār (8-8) “işçi”, nacār (5-64) “marangoz”, nān (5-70) “ekmek, yemek”, nāvaht (6-64) “geç”, şikār (5-109) “av”.

2.1.1.1.2.2. SES OLAYLARINDAN DOĞAN UZUN ÜNLÜLER

2.1.1.1.2.2.1. Türkçe Kelimelerde

Metinlerimizde geçen ses veya hece düşmesiyle meydana gelen uzun ünlülerle ilgili örnekleri veriyoruz: abārsān (1-12) (<al-ı-p bar-sa-ŋ) “götürürsen”, āptı (1-120) (<al-ı-p-tı) “almış”, āgıncē (6-72) (<al-gınça) “alana kadar”, aç-āy (1-80) (<aç-ayın) “açayım”, ‘iştıme (5-94) (<heç-ti-me) “hiçbirşey”, barāy (5-98) (<bar-a-y-ı-m) “gideyim”, cıyātıptı (1-118) (<ciy-a-yat-ı-p-tı) “topluyor”, sātay (7-63) (<sat-a-y-ı-m) “satayım”, sizge-ōşağan (1-7) (<okşa-gan) “size benzeyen”, sōray (1-33) (<sor-a-y-ı-m) “sorayım”, tōr (5-64) (<tört), kērde (1-177) (<ka-yer-de) “nerede”, mē (11-19) (<men), mēn (5-178) (<minen) “ile”, kē (5-19) (<kel) “gel”, bērge (1-81) (bu-yer-ge) “buraya”.

2.1.1.1.2.2.2. Alıntı kelimelerde

tasallā (5-101) (<tasallah) “teselli”, ‘sāt (5-83) (<sâ’t) “saat”, bārake (7-62) (bâharak-e) “yer adı”, ibrāīm (11-14) (<ibrahim) “isim”, mātābíní (12-14) (<maktab-ı-nı) “okulunu”, sāp (5-144) (<sahip), siyāsárimdı (7-21) (<siyah-sar-ı-m-dı) “karımı”, şār (5-116) (<şahr) “şehir”, sālā (1-47) “silah”, hōb (1-166) (<huvab) “tesdik etmek için kullanılır”.

2.1.1.1.2.3. VURGU VE SES TONLAMASINDAN DOĞAN UZUN ÜNLÜLER

2.1.1.1.2.3.1. Türkçe Kelimelerde

sōṇ (13-16) “sonra”, sūv (6-80) “su”, būr (1-192) “bir”, šūndey (5-125) “şöyle”, tevūb (8-46) “tekmeleyip”, ‘kızīṭ (5-109) “coşkun”, ‘āyṭī (5-52) “söyledi”, bīr (5-120) “bir”, šīndey (1-193) “şöyle”, taḡīn (8-36) “yine”, kī (5-120) “ki”, ēy (1-56) “ey”, nē (5-109) “ne”, yēšid (5-172) “işit”.

2.1.1.1.2.3.2. Alıntı kelimelerde

kólmān (6-74) “su bidunu”, ḥāmá (5-143) “herkes”, ḡāfar (8-164) “isim”, mārdım (3-124) “halk”, māydanḡa (3-25) “dışarıya”, hām (5-81) “bağlaç”, hāme (5-142) “herkes”, vāzimin-eken (5-18) “ağırmış”, ‘šōr (5-115) “ekşi”, zōr (8-29) “güçlü, güç”, rūstak (1-42) “yer adı”, taḡsīm (8-114) “pay”, nēkın (5-82) “lakin”, mīstakım (7-72) “dümdüz, direk”.

2.1.1.1.3. KISA ÜNLÜLER

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında tespit ettiğimiz tek kısa ünlü vardır. Birkaç kelimedede görülen bu olay, aşağıda açıklanan durumlarda görülür:

1. Türkçe kelimelerden sadece /bir/ asıl sayı sıfatında görülen bu ses, /b, r/ ünsüzleri arasında kalarak kısaltılmaktadır: bīr (1-107) “bir”, bīripe (7-64), (<bir-rupiyá < Tür.-Fr.), bīrte (1-159) “biri”.

2. Üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra -dan çıkma hali eki geldiğinde ortada hecede kalan 3. şahıs iyelik eki vurgusuzluktan dolayı kısaltılmıştır. Bu olay sadece tek kelimde görülür: cayīdan (1-102) “yerinden”.

2.1.1.1.4. İKİZ ÜNLÜLER

İkiz ünlülerin örnekleri Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında azdır. Biz

burada metinlerimizden tespit ettiğimiz ikiz ünlüleri; eşit ikiz ünlüler, yükselen ikiz ünlüler ve alçalan ikiz ünlüler başlıkları altında veriyoruz.

2.1.1.1.4.1. EŞİT İKİZ ÜNLÜLER

İki ünlü arasında bulunan h, η, r, y ünsüzlerinin düşmesi, -la isimden fiil yapma ekinin ünlüsü ile yeterlilik bildiren al- fiilinin başındaki ünlüsünün birleşmesi alıntı kelimelerdeki ayın (ع) ve (ء) seslerinin düşmesiyle eşit ikiz ünlülerin ortaya çıktığı görülür. Metinlerimizde geçen eşit ikiz ünlülerle ilgili bütün örnekleri veriyoruz: kandaar (7-74) (<ka^hnda^har) “yer adı”, kalaapam (5-76) (<ka^hla^h-a-yap-man) “yapıyorum”, baraaptı (7-87) (<ba^h-a-yap-tı) “geliyor”, camaat (1-101) (<ca^hma^hat) “camaat”, faal (4-33) (<fa^hal) “aktif”, maa (3-114) (<ma^hna<men-ge) “bana”, maal (3-141) (<ma^hal), karaat (3-35) (<ka^hra^hat), baraatır (1-168) (<ba^h-yat-ı-p-tır) “geliyor”, gablaalmadı (7-64) (<ga^hla^h-al-ma-dı) “konuşamadı”, saat (8-10) (<sa^hat) “saat”, saar (3-32) (<sa^har) “şehir”.

2.1.1.1.4.2. YÜKSELEN İKİZ ÜNLÜLER

Metinlerimizde örnekleri nadir olarak görülen yükselen ikiz ünlüler, tespit ettiğimiz bütün örneklerde /y/ ünsüzünün düşmesiyle ortaya çıkmıştır. Sadece birkaç örnekte görülür: vileatı (1-4) (<vi^hlayat-ı) “vilayeti”, yeleneatır (1-40) (<ye^hlen-e yat-ır) “yalvarıyor”, keleatır (1-159) (<ke^h-e yat-ır) “geliyor”, amneat (8-25) (<am^hniyet) “emniyet”.

2.1.1.1.4.3. ALÇALAN İKİZ ÜNLÜLER

Bu olay, h, y ve ayın (ع) seslerinin düşmesiyle alıntı kelimelerde meydana geldiği görülmektedir. Metinlerimizde şu örneklerde tespit edilmiştir: şaidimiz (8-107) (<ş^hâhid-i-miz) “kanıt”, zair (11-11) (<za^hir) “isim”, kail (7-27) (<ka^hâyil) “ikna”, besaip (8-115) (<be^h sâhip) “sahipsiz”, ismail (1-28) (<is^hmâ^hil) “isim”, mujaid (1-43) (<mu^hcahid) “örgüt adı”, imamsaiptı (11-15) (<imam-

sâhip-ti) “yer adı”, şeîd (1-82, 1-83, 7-12) (<şehid) “şehit”.

2.1.1.2. ÜNLÜ UYUMLARI

Ünlü uyumu, bir kelimenin bünyesindeki ünlülerin çeşitli bakımlardan birbirine uyuması hadisesine denilir. Türkçede, gerek kök ve eklerde, gerekse bir kelimenin bütün hecesindeki ünlüler çeşitli bakımlardan birbirine benzer. Yani Türkçe bir kelimede birbirlerine aykırı ünlüler bulunmaz. Bir kelimenin ilk hecedeki ünlülerin vasıfları nasılsa ondan sonraki hecelerin ünlülerinin vasıfları da öyledir.¹²

Bu bölümde Tahar ili Hocağar ilçesi ağzının kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumları incelenecektir.

2.1.1.2.1. KALINLIK-İNCELİK UYUMU

Kalınlık-incelik uyumu, Tahar ili Hoğar ilçesi ağzında Türkçe kelimelerde, daha sonra açıklanacak bazı istisnalar ve şartlar dışında kendisini korumaktadır: kabağları (8-114) “göz kapakları”, kağannarımıştı (4-13) kalanlarımızı”, kılalmasam (7-31) “yapamazsam”, hatınnarııdı (7-42) “kadınlarınızı”, bakırıptı (1-178) “bağırımış”, buğdaylardı (8-58) “buğdayları”, cegiçedi (3-154) “yerdı”, körüpsüler (5-31) “görmüşsünüz”, oturuptu (1-36) “oturmuş”, ögüzleriniz (7-28) “öküzleriniz”, toldurup (8-90) “doldurup”, yetegimge (6-70) “eteğime”, üstümüzge (7-7) “üstümüze”, turgandan (8-16) “durduğundan”, tüşkürüp (2-36) “hapşırıp”.

2.1.1.2.1.1. KÖKTE ÜNLÜ DEĞİŞMESİNE DAYANAN KALINLIK-İNCELİK UYUMU

Kalınlaştırıcı ya inceltici ünsüzlerin tesiriyle; ya da ünlü benzeşmesiyle bünyesindeki ünlüler kalın, yarı kalın, ince, yarı ince sıraya geçen kelimelerde kalınlık-incelik uyumu da buna göre değişmektedir.

¹² Ergin, a.g.e. s. 70.

Kalınlaştırıcı ünsüzlerin tesiriyle: górgá (1-122) “mezara”, kúnú (1-142) “günü”, kún (5-158) “gün”, kóp (1-145) “çok”, kótárb (8-156) “kaldırıp”, kórdúm (5-28) “gördüm”, kórúştúk (1-73) “görüştük”, kórínadí (13-32) “gözüktüyor”, kófrú (10-7) “köprü”, píşiríp (5-128) “pişirip” bír (1-7) “bir”, bíz (12-15) “biz”, gódáglár (5-121) “çocuklar”.

İnceltici ünsüzlerin tesiriyle: káysí (1-15) “biri, hangisi”, ciyílíp (8-106) “toplanıp”, áyáhtí (1-18) “ayağı”, báylángán (5-9) “bağlanan”, vórgá (5-177) “oraya”, árágá (3-53) “araya”, dámízgá (7-32) “önümüze”, táyládím (6-54) “attım”, sákís (7-37) “sekiz”, cáyín (3-54) “düz”, cánçkán (8-16) “dövmüş”, çálmá (7-95) “sarık”.

Ünlü benzeşmesiyle: hálágíçedi (4-13) “isterdi”, áná (1-110) “işte”, ásán (1-112), ásír (1-56) “ekindi”, ávlúdán (5-93) “evden”, báçámíz (3-60) “çocuğumuz”, bákár (1-145) “lazım”, bálá (2-14) “bela evlat”, bálánlígím (3-48) “yüksekliğim”, bárímízde (7-60) “hepimizde”, kámádí (7-83) “kalmadı”, bízgá (5-154) “bize”, cángál (5-109) “orman”, cáşíngán (3-9) “gizlemiş olan”.

Ayrıca bazı kelimeler ya tam kalınlaşmış ya da tam incelmıştır: bırıbırídán (5-107) “birbirinden”, çeynek (3-150) “çaydanlık”, cengelge (3-12) “ormana”, mürdesi (7-15) “cesedi”, pışırıptı (1-111) “pişirmiş”.

2.1.1.2.1.2. ALINTI KELİMELERDE KALINLIK-İNCELİK UYUMU

2.1.1.2.1.2.1. Kalınlık-incelik Uyumuna Giren Alıntı Kelimeler

Alıntı kelimelerin bir kısmında kalınlık-incelik uyumunun tam olduğu görülür. Bu uyumun oluşumunda daha çok ünlü benzeşmesi ve nadir olarak diğer ses hadiseleri rol oynamıştır: vazır (5-58) “vezir”, taḥsım (11-6) “parça,

pay", takrībān (13-9) "ortalama", nike (3-163) "nikah", moysapıt (<muysafid) (1-6) "yaşlı", mısapır (3-49) "gurbette olan kişi", mısāl (4-30) "örnek", mardıkar (4-17) "işçi", ma'lim (1-36) "öğretmen", kıtap (3-23) "kitap", kıra (7-32) "kira", hamdıvallarımız (11-11) "arkadaşlarımız", hacı (1-26) "hacı", famıldan (8-105) "aileden", dahılı (7-26) "yerli", beçereler (3-152) "zevalılar", āhır (3-15) "sonunda", meçitte (1-43) "mescitte", mollazanğa (7-96) "şefak vaktinde", molaymamğa (3-42) "imama".

2.1.1.2.1.2.2. Kalınlık-İncelik Uyumunun Dışında Kalan Alıntı Kelimeler

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında kalınlık-incelik uyumuna girmeyen alıntı kelimelerin sayısı oldukça çoktur: ismāil (1-28) "kişi adı", sajp (8-115) "sahip", imamsāiptı (11-15) "yer adı", siyāsáırmıdı (7-21) "kadınımı", māyi (13-33) "balık", ifşā (6-72) "deşifre", nişān (6-43) "hedef", şikār (5-109) "av", dinār (5-65) "para birimi", hāmiledār (5-26) "hamile", bilāhıra (5-140) "sonunda", ciniyāt (5-96) "cinler", acil (6-80) "acil", ager (3-52) "eğer", andaze (6-6) "ölçü" arçi (13-8) "yer adı", zavarāt (5-147) "zinnet", vakil (1-139) "vekil", tayin (4-42) "tayin", parişan (8-112) "perişan" mavüs (5-180) "umutsuz".

2.1.1.2.1.2.3. Alıntı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumunun Yarım Kalması

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında, bazı alıntı kelimeler tam olarak kalınlık-incelik uyumuna girememiştir. Bunun nedeni de benzeşme hadisesinin yarım kalmasıdır: kaçagbár (7-63) "kaçakçı", gódáglár (5-121) "çocuklar", báçá (3-63) "erkek çocuk", zāncir (6-44) "zincir", taħalıs (4-1) "soyadı", takrībán (13-16) "ortalama", şırátálá (6-63) "yer adı", şāit (12-12) "şehit", şáriyát (5-140) "ilahiyat", şárig (13-34) "ortak", şámşir (5-114) "kılıç", nápárleri (11-17) "adamları", lāvde (1-169) "aptal".

2.1.1.2.1.3. KALINLIK-İNCELİK UYUMUNUN BOZULMASI

Tahar ili Hocğar ilçesi ağzında kalınlık-incelik uyumunun çeşitli sebeplerden dolayı bozulduğu durumlar vardır. İnce ünlülü kelimelerde kalınlaştırıcı özelliği olan ünsüzlerin; kalın ünlülü kelimelerde ise inceltici özelliği olan ünsüzlerin tesiriyle kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır. Ayrıca bir kısım ekler genelde kalınlık-incelik uyumuna uyarken bazı örneklerde ise uyum dışında kalmıştır. Bunlarla birlikte alıntı kelimelerin büyük bir kısmı bu uyumun dışında kaldığı da görülür.

2.1.1.2.1.3.1. Kalınlaştırıcı Ünsüzlerin Tesiriyle

İnce sıradan kelimelerde boğumlanma noktaları arka damağa doğru kayarak kalınlaşan ünsüzler ile boğumlanma tarzları bakımından kalınlaştırıcı özelliğe sahip olan ünsüzlerin, yanlarındaki ünlüleri yarım kalınlaştırmaları nedeniyle kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır.

$g > \underline{g}$, $k > \underline{k}$ değişmesiyle: Bu değişme neticesinde meydana gelen $\underline{g}$ ve $\underline{k}$ ünsüzleri yanlarındaki ünlüleri kalınlaştır: $\underline{k}\acute{o}fr\acute{u}$ (10-7) “köprü”, $\underline{k}\acute{o}lge$ (1-126) “göle”, $\underline{k}\acute{o}m\acute{i}\eta a$ (8-108) “gönlüne”, $\underline{k}\acute{o}p$ (1-145) “çok”, $\underline{k}\acute{o}t\acute{a}r\acute{i}b$ (8-156) “kaldırıp”, $\underline{k}\acute{o}t\acute{a}r\acute{i}m$ (8-79) “kendini kaldırmayan eşeğe denilir”, $\underline{k}\acute{o}rd\acute{u}m$ (5-28) “gördüm”, $\underline{k}\acute{o}r\acute{i}n\acute{a}d\acute{i}$ (13-32) “gözüküyor”, $\underline{k}\acute{o}rs\acute{a}tt\acute{i}$ (5-91) “gösterdi”, $\underline{k}\acute{o}r\acute{u}şt\acute{u}k$ (1-73) “görüştük”, $\underline{k}\acute{o}ppal\acute{a}$ (5-159) “pek çok”, $\underline{k}\acute{u}nd\acute{u}s$ (8-27) “gündüz”, $\underline{k}\acute{u}n$ (5-158) “gün”, $\underline{g}\acute{o}rg\acute{a}$ (1-122) “mezara”, $\underline{g}\acute{o}dekler$ (5-113) “çocuklar”.

$/\eta/$ ünsüzünün tesiriyle: $ber\acute{i}\eta er$ (2-21) “veriniz”, $bersen\acute{i}z$ (3-151) “verseniz”, $yekev\acute{u}\eta$ (1-85) “ikiniz”, $\acute{o}lt\acute{i}rmesen\acute{i}z$ (1-10) “öldürmezseniz”, $ber\acute{i}\eta$ (1-59) “ver”.

$/b/$ ünsüzünün tesiriyle: $b\acute{i}ldiler\eta$ (5-40) “bildiniz”, $b\acute{i}lesige$ (5-126) “birlikte”, $b\acute{i}r$ (1-7) “bir”, $b\acute{i}s$ (12-7) “biz”, $b\acute{i}z$ (12-15) “biz”.

/p/ ünsüzünün tesiriyle: i > í değişmesiyle görülür: kepíz (1-154) “gelmişiz”, yipíní (5-14) “ipi”, píříríp (5-128) “pişirip”.

2.1.1.2.1.3.2. İnceltici Ünsüzlerin Tesiriyle

İnceltici özelliği olan c, ç, s, ř, d, t, l, r, y ünsüzleri, kalın sıradan kelimelerde, yanlarındaki kalın ünlüleri incelterek kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına neden olmuştur:

c, ç ünsüzlerinin tesiriyle: Daha çok a > á deęiřmesi řeklinde görülür: cāńçkāń (8-16) “dövmüř”, cāyín (3-54) “düz”, cārılıp (6-96) “yarılıp”, ķańçá (6-20) “ne kadar”, áçıvu (3-87) “siniri”, cářınıp (1-183) “gizlenip, cáğasıdan (3-45) “yakasından”, čábağ (4-4) “uruk adı”, čálmá (7-95) “sarık”, čákásígá (3-16) “kenarına”.

s, ř ünsüzlerinin tesiriyle: a > á ve ı > í deęiřmesi řeklinde görülür: sásígāń (6-21) “kokan”, abārsāń (1-12) “götürsen”, bósáğadan (1-33) “kapıdan”, čııhsá (1-133) “çıksa”, sákís (7-37) “sekiz”, sáńa (1-123) “sana”, aħřám (8-12) “akřam”, yařımız (6-2) “yařımız”, ķaysí (6-35) “hangisi”, ķımayısílár (1-76) “yapmıyorsunuz”.

d, t ünsüzlerinin tesiriyle: tóħtagın (6-44) “dur”, átásı (1-17) “babası”, ķıladı (1-26) “yapar”, takálárdí (3-10) “erkek keçileri”, táyládím (6-54) “attım”, astígá (6-88) “altına”, imāmsaptí (8-117) “yer adı”, vötálmáydiķen (7-92) “geçemiyormuş”, dāmízgá (7-32) “önümüze”, ārħandáki (3-22) “sırtındaki”, vadá (1-24) “vaad”.

l, r ünsüzlerinin tesiriyle: ķılárem (1-133) “yapardım”, bārámız (1-27)

“geliriz”, árķamdı (3-43) “sırtımı”, vórgá (5-177) “oraya”, árágá (3-53) “araya”, vuláyát (4-50) “vilayet”.

y ünsüzünün tesiriyle: Daha çok a > á ve nadir olarak da ı > í değişmesi şeklinde görülür: kıysí (1-15) “biri”, báylángán (5-9) “bağlanan”, áynalıp (7-93) “dönüp”, áyáhtí (1-18) “ayağı”, kıandáy (5-72) “nasıl”, yárlılıp (6-95), cíyílíp (8-106) “toplanıp”.

2.1.1.2.1.3.3. Sebebi Belli Olmayan Kalınlaşmalarla

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında belirli sebebi olmayan bazı ünlü kalınlaşmalar ile kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır: bergín (8-107) “ver”, kıbedí (1-82) “yapmıştı”, kıoyberdí (5-91) “bıraktı”, kıörgíçedi (8-122) “görürdü”, ákesí (1-33) “abisi”, askerlık (12-14) “askerlik”, áydím (1-23) “söyledim”, áyt_tíydí (1-22) “söyledi diyor”, b_ır_ekí (1-132) “bir iki”, b_är_edí (5-19) “vardı”.

2.1.1.2.1.3.4. Ünlü Uyumu Dışında Kalan Ekler

Söz konusu ağızda ekler genelde Kalınlık-incelik ünlü uyumuna uyarken, bazı örneklerde ise kalınlık-incelik uyumu dışında kalmıştır. Biz burada kalınlık-incelik uyumu dışında kalan kelimelerdeki ekleri gösteriyoruz.

-rak (sıfatlarda karşılaştırma) eki: ilgerağ (6-30) “az önce”.

-tıgan eki: tur- fiilinin –gan sıfat-fiil eki almış şeklinden gelişen eki de kalınlık-incelik uyumu dışında kalır: deytıgan (1-180) “diyecek olan”, keletıgan (7-40) “gelecek olan”.

-nı,-di, -ti (yükleme hali) eki: kemegennı (8-26) “gelmediğini”, ketkennı (5-28) “gittiğini”, menı (8-109) “beni”, t_äy_ärenı (1-78) “uçağı”, yeşegını (8-41) “eşegini”, dáyranı (3-16) “nehri”, mörünü (7-83) “deliğı”, taşkıöteldí (8-139) “yer

adı”, kelindí (3-164) “gelini”, teşiktí (1-78) “deliği”, inektí (1-17) “ineği”.

-ga (yönelme hali) eki: gırdımızgá (8-55) “etrafımıza”, mavzugá (8-54), şaargá (10-11) “şehre”, üygá (6-22) “eve”, karıǵámırgá (1-61) “kişi adı”, ayándasıgá (3-120) “geleceğine”.

-ça -dey, -day (eşitlilik) ekinin kaynaşmış kelimelerde: deǵanǵá (6-20) şundáy (1-166) “işte şöyle”, ǵandáy (5-72) “nasıl”, mındey (3-131) “böyle”, şındey (1-179) “şöyle”, şondey (1-141) “işte öyle”.

-ki (aitlilik) eki: ǵırǵandáki (3-22) “sırtındaki”, ǵızdıkiǵe (3-149) “kızın evine”, ǵolumdaki (8-125), ǵırmadaki (8-43) “harmandaki”.

-di, -ti (teklik üçüncü şahıs) eki: yenkeyedí (1-51) “eğilir”, kēttedíler (3-152) “giderler”, ketedí (1-22) “gider”, beredí (1-156) “verir, verecek”, ǵoredí (1-7) “görecektir”, cetedı (8-64) “yetecek”, törkeptí (2-16) “kalkmış”, keptí (1-11) “gelmiş”, bēriptí (1-15) “vermiş”, cibēriptí (1-68) “göndermiş”, cēptí (5-13) “yemiş”, deptí (1-10) “demiş”.

-di, -ti (görülen geçmiş zaman) eki: teyledí (1-67) “attı”, ciyıldı (3-104) “toplandı”, dedı (8-14) “dedi”, keldı (8-106) “geldi”, berdí (1-150) “verdi”, ciberdí (1-38) “gönderdi”, keldí (1-105) “geldi”, cēttí (1-2) “yedi”, kettí (1-124) “gitti”.

e- ek-fiili: aydagıçedim (8-2) “sürürdüm”, ǵıǵargıçedi (6-46) “çıkarardı”, tanıǵıçedi (8-122) “tanırdım”, voturgıçedi (8-98) “otururdu”, vuruşkıçedi (8-34) “savaşırdu”, bolaredí (1-141) “olurdu”, bobedí (8-37) “olmuştu”.

2.1.1.2.2. DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU

Düzlük-yuvarlaklık uyumu; bir kelimede düz ünlüleri düz ünlülerin, yuvarlak ünlüleri yuvarlak ünlülerin izlemesi demektir. Ancak bu uyum, bu şekliyle Türkçenin hiçbir devrinde hatta çağdaş Türk lehçelerinde bile gerçekleşmemiştir. Dayısıyla bugün çağdaş Türk lehçelerinden pek çoğu bu uyumun birinci kuralına uyarken, ikinci kuralında ise Batı Türkçesinin izlediği yolu takip etmiştir. Buna göre, yuvarlak ünlülerden sonra dar-yuvarlak ya da düz-geniş gelebilmektedir.¹³ Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumu, Türkiye Türkçesi gibi gelişmektedir: balık (5-123), kaçaman (6-70) “kaçacağım”, endi (10-12), kegende (13-7) “geldiğinde”, kemese (5-166) “gelmezse”, töbege (10-15) “yukarıya”, şonda (12-14) “orada”, içige (1-113) “içine”, işlemegiçem (7-25) “çalışmıyordum”, ilgeri (13-5) “ileri, önce”, sizge (6-79) “size”, inekti (1-13), oturuptu (1-36), oğşaydı (3-44) “benziyor”, boldular (5-145), coldaşıımız (1-137) “yoldaşıımız”, vözümüzdü (13-26) “kendimizi”, uzun (1-25), uzāk (5-110), kolumuz (7-90), vuruıtu (1-121), vuçurdu (5-136), kōndu (2-26), toğuru (6-36), üstüme (3-58), üyde (12-12) “evde”, üzölüp (5-23) “kopup”, küydü (5-118) “yandı”, közündü (2-19) “gözünü”, tüşkürüp (2-36) “hapşırıp”.

2.1.1.2.2.1. DÜZ ÜNLÜLÜ KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında, bir kelimenin kök veya gövdesindeki ünlü düz ise, ondan sonraki gelen ünlüler de düz olur. Ancak kalınlık-incelik uyumunun gereğı, bir kelimede ya kalın düz ünlüler (a, ı) ya da ince düz ünlüler (e, i) bulunabilir: ataları (3-125), mınan (8-165) “ile”, nimeleri (1-69) “şeyleri”, yeşikten (1-113) “eşekten”, tılmaçı (1-73) “tercümanı”, ketkenden (4-22), keçeden (8-143) “geceden”, kelemen (1-60) “geleceğim”, inisini (2-18) “küçük kardeşini”, cirdim (6-7) “yürüdüm”, appardım (7-23) “götürdüm”, aytaman (1-10) “söyleyeceğim”, baramıs (7-7) “geleceğiz”, yığıırma (13-38)

¹³ Ergin, a.g.e., 2007. s. 72-73.

“yirmi”, keçesi (8-82) “gecesi”, mindıramız (7-48) “bindiririz”, hatınları (6-14) “kadınları”, kıptı (8-164) “kalmış”.

2.1.1.2.2.2. YUVARLAK ÜNLÜLÜ KELİMELERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU

Bir kelimenin kök veya gövdesindeki ünlüsü yuvarlaksa sonraki gelen ünlü ya dar-yuvarlak ya da düz-genişdir. Kalınlık-incelik uyumu gereği, kalın yuvarlak ünlülerden sonra kalın yuvarlak ünlüler; ince yuvarlak ünlülerden sonra ince yuvarlak ünlüler gelir: vuçurap (5-109) “karşılaşıp”, volturdum (6-37) “oturdum”, voşunu (9-23) “işte onu”, körüngen (8-39) “gözükken”, üylentirgeni (1-142) “evlendirdiği”, türşürüp (1-116) “indirip, bölüştürüp (8-95) “paylaşıp”, onça (13-20) “onca”, kıoldan (12-12), kıoltuğuma (7-21) “kucağıma”, kıolumdan (8-125), kıoşulup (1-121) “birleşip, katılıp”, kıoşunjar (8-96), kıorğmadım (1-40) “korkmadım”, kıovuşkan (1-121), kıoyadı (3-150) “bırakacak”, kıorqaman (8-140) “korkuyorum”, boğandan (1-31) “olduğundan”, bolduların (5-33) “oldunuz”, bosağadan (1-31) “kapıdan”, burulub (3-65), bölesiden (1-155), bölek (6-40) “parça, başka”, coğalsın (4-13) “kaybolsun”, cumup (1-156) “yumup”, coğarı (5-145) “yukarı”, körgenimiz (5-32) “gördüğümüz”, körünmeydi (8-53) “gözüküyor”, körüpsüler (5-31) “görmüşsünüz”, köterilip (1-17) “yükselip”.

2.1.1.2.2.3. DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMUNUN BOZULMASI

2.1.1.2.2.3.1. ALINTI KELİMELERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMU

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında pek çok alıntı kelimenin düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmediği görülür: kalámuş (6-96) “büyük sıçan”, kálánşikúb (1-47) “silah adı”, kaçalu (8-2) “patates”, “çuval”, alavluğın (6-97) “patrunun”, abduraman (11-20) “isim”, kıotilerdi (8-38) “kutuları”, kıabul (5-137)

“kabil”, naku (1-102) “yapma”, páştunnerdi (4-13) “peştünleri”, pitinol (7-53) “petrol”, salavuddin (8-101) “isim”, savurga (13-39) “burç adı”, şamamut (11-11) “kişi adı”, şorāvu (1-24) “rus”, vorıslar (8-54) “ruslar”, tavalut (3-26) “doğum”, tarakturum (8-148) “traktörüm”, tarcuman (8-122) “tercüman”, apuzula_ámıñ (1-38) “kişi adı”.

2.1.1.2.2.3.2. DÜZ ÜNLÜLÜ KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMUNUN BOZULMASI

Bazı kelimelerdeki düzlük-yuvarlaklık uyumu /v/ ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı tesiriyle bozulmuştur: havuz (6-17), çavup (5-115) “koşup, koşarak”, avuz (3-48) “ağız”, açuvlandı (7-29) “sinirlendi”, tavuhtı (7-81) “tavuğu”, kavçun (9-11) “uruk adı”, kavun (8-27), dárāvüsünü (1-66) “hırkasını”, cāvungárçilig (4-29) “yağmurlu hava”, cavurnığa (3-92) “omuzuna”, bavarlavunu (8-85) “yer adı”, baruvumu (7-35) “geleceğimi”, aytuv (7-43) “söylemek”, avzu (6-73) “ağzı”, avludan (12-20) “evden”, artuv (1-114) “yüklemek”, kıluvğa (1-148) “yapmaya”, kayğıruv (9-23) “kaygılanmak”, kavlumuz (3-51) “sözümüz”, yekevmüz (1-141) “ikimiz”, bürövü (5-179) “birisi”, birevü (5-24) “biri”, beşevünü (5-91) “beşini”, cetevünü (2-5) “yedisini”.

Ayrıca pekiştirme işaret zarmiriyle normal işaret zamirinin birleşmesi, bu uyumun bozulmasına neden olmuştur: minavu (7-67) (<mina-bu) “işte bu”.

2.1.1.2.2.3.3. YUVARLAK ÜNLÜLÜ KELİMELEERDE DÜZLÜK-YUVARLAKLIK UYUMUNUN BOZULMASI

-nı, -ni, -dı, -di, -tı, -ti (yükleme hali) eki: Bu ek, genelde yuvarlak ünlülü kelimelerde düzlük-yuvarlaklık uymuna uyumaktadır. Ancak bazı kelimelerde ise bu uyum dışında kaldığı da görülür: colunu (8-139) “yolunu”, bunı (11-16) “bunu”, kılını (5-18) “kolu”, onı (5-12) “onu”, şunu (1-119) “şunu”, uçunu (1-18) “ucunu”, ulunu (1-142) “oğlunu”, üyünü (6-74) “evini”, vonı (1-141) “onu”,

votunı (3-99) “ateşini”, vördi (4-14) “orayı”.

-dı, -di, -tı, -ti (görülen geçmiş zaman) eki: Bazı örneklerde bu uyumun dışında kalmıştır: buzdu (8-107) “bozdu”, boptı (5-13) (<bol-u-p-tu)“olmuş”, boldı (4-47) “oldu”, boldım (8-2) “oldum”, boldıg (1-31) “olduk”, kórdi (5-12) “gördü”.

-ı, -i (teklik 3. şahıs iyelik) eki: Yönelme hali ekinden önce gelen teklik 3. şahıs iyelik ekileri bazı kelimelerde uyumun dışında kalmıştır: boynıga (1-121) “boynuna”, kóniğa (5-177) “gönlüne”, üyige (8-112) “evine”, üstige (5-25) “üstüne”.

-tı, -ti (zamir kökenli teklik 3. şahıs) eki: Bu ek bazı örneklerde bu uyumu girmemektedir: soyuptı (1-110) “kesmiş”, koyuptı (3-38) “koymuş”, olturuptı (5-16) “oturmuş”.

-mız, -miz çokluk 1. şahıs eki bazı örneklerde bu uyuma uyumamıştır: soruymız (7-38) “soracağız”, bopız (8-90)(<bol-u-p-muz) “olmuşuz”.

-eg, -ağ ekinlerinin sonundaki g, ğ ünsüzleri sızıcılaşarak dudak /v/ ünsüzüne dönünce kendisinden sonraki gelen eklerin (ı, i) ünlülerini yuvarlaştırmakla bu uyumu bozmaktadır: üçevü (11-20) “üçü”, üçevmüzdü (8-68) “üçümüzü”.

-ğıç, -ğıç, -giç, -kiç ekinin ünlüsünün düz kalması bu uyumu bozmaktadır: völtürgiçedig (7-43) “öldürürdük”, voturgiçedi (8-98) “otururdu”, voğuğıçlar (3-35) “okuyanlar”, vuruşkiçedi (8-34) “savaşır, kavgalaşır”.

-ğız fiilden-fiil yapım eki: Bazı örneklerde bu uyumun dışında kalmıştır: volturğızdı (5-171) “oturttu”.

Ayrıca bazı kelimelerin kök hecesindeki ünlü yuvarlak olmasına rağmen kök heceden sonraki gelen ünlü düz-dar olarak görülür. Bu da bu uyumu bozmaktadır: cumırka (6-79) “yumurta”, kórínadí (13-32) “gözücüyor”, kórihtan (1-51) “yer adı”, öltírmeseñiz (1-10) “öldürmezseniz”, voltıgan (6-87) “oturan”.

2.1.1.3. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

2.1.1.3.1. KALIN ÜNLÜLERİN İNCELMESİ

2.1.1.3.1.1. a > á Değişmesi

Kalın ünlülerin incelmesi Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında, genelde /c, ç, s, ş, l, d, t, r, y, z/ gibi ineltici ünsüzlerin tesiriyle ya da ünlü benzeşmesi yoluyla meydana gelmiştir. Bu olay hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde görülür: hámámízdí (7-17) “hepimizi”, kaçagbár (7-63) “kaçakçı”, kamçıláb (1-5) “kamçılıyıp”, kámádí (7-83) “kalmadı”, kançá (6-20) “ne kadar”, kándey (1-23) “nasıl”, kárye (1-4) “köy”, káysí (1-15) “biri, hangisi”, kılárem (1-133) “yapardım”, kısaní (5-172) “hikayeyi, destanı”, ‘sáhát (5-61) “saat”, ‘şávās (1-175) “aferin”, hálágíçedi (4-13) “isterdi”, háyrmámád (7-67) “isim”, áhşám (5-52) “akşam”, abārsánj (1-12) “götürsen”.

2.1.1.3.1.2. a > e Değişmesi

Bu değişme, genelde inceltici özelliği olan /c, ç, s, ş, l, d, t, r, y, z/ ünsüzlerinin tesiriyle ve nadir olarak ünlü benzeşmesiyle gerçekleşmektedir. Bu olay daha çok alıntı kelimelerde görülür: kerdén (1-63) “nereden”, ávvel (7-96) “evvel, önce”, beylegen (1-18) “bağlamış”, cankaleden (11-5) “yer adı”, kajele (8-46) “eğri”, katte (3-117) “büyük”, hámle (1-82) “saldırı”, ganeke (1-177) “harmana”, dünyede (1-38) “dünyada”, derece (13-8), çeynek (3-150) “çaydanlık”, çel (1-148) “hile”, cengel (3-20) “orman”, kifayet (8-138) “yeterli”, lávde (1-169) “aptal, geri zekalı”, madreseden (3-22) “dini okuldan”, meçitte (1-43) “mescitte”, móterdí (1-68) “arabayı”, muqamet (1-57) “direniş”, nekin

(5-162) “lakin”, neşe (10-5) “sarhoş”, sade (3-40), dâvlet (13-20) “devlet”, sáreglerdi (7-79) “sokakları”, senet (11-21) “belge, tapu”, táret (3-31) “abdest”, tayere (1-35) “uçak”, teymenilerden (10-16) “yer adı”.

2.1.1.3.1.3. a > ä Değişmesi

Bazı Türkçe ve alıntı kelimelerdeki /a/ ünlüsü / s, r, c, y/ inceltici ünsüzlerinin tesiriyle /ä/ olmuştur: äkım (1-137) (<hakim)“isim”, ‘säkgiz (5-2) “sekiz”, ärıka (6-21) “arka, nehre”, ärege (3-41) “araya”, äste (3-65) “yavaş”, äsır (12-20) “ekindi”, äsän (1-110) “yine”, äytítip (1-9) “söyleyip”, cäşirip (1-8) “gizleyip”, ‘hämme (1-6) “herkes”, sätıl (1-111) “kova”, säksen (1-2) “seksen”.

2.1.1.3.1.4. ı > í, i Değişmesi

Bu olay /c, s, ş, t, d, y/ gibi inceltici ünsüzlerin tesiriyle meydana gelmiştir. Şu örneklerde görülmüştür: kıysı (6-22) “biri, hangisi”, kıytıb (5-110) “dönüp”, kıyin (9-12) “güç, zor”, kışlāhtan (5-152) “köyden”, siymāy (1-113) “sığmadan”, kıladı (1-26) “yapar”, kımaysılár (1-76) “yapmıyorsunuz”, cıl (13-37) “yıl”.

2.1.1.3.1.5. o > ö, ó Değişmesi

Bazı kelimelerde gerileyici ünlü benzeşmesiyle bazı kelimelerde ise /t, ş, r/ gibi inceltici ünsüzlerinin tesiriyle meydana gelen bir değişmedir: vörge (10-6) “oraya”, vönneyin (3-12) “onun gibi”, şörge (8-38) “şuraya”, şörden (8-106) “şuradan”, tóhtagın (6-44) “dur”.

2.1.1.3.1.6. o > e Değişmesi

Ünlü benzeşmesiyle ortaya çıkan bir ses değişmedir: anávendey (3-91) “işte öyle”, veyka(<o yak-ka) (4-11) “oraya”.

2.1.1.3.1.7. u > ú Değişmesi

/s, ş, ç, t/ gibi inceltici ünsüzlerin tesiriyle ortaya çıkan bir değişmedir.

Birkaç alıntı kelime de görülmüştür: áfsús (1-21) “maalesef”, túpánčá (1-47), múšúk (6-67) “köpeğin yavrusu”.

2.1.1.3.1.8. u > ü Değişmesi

Bu değişme, ünlülerin üzerinde inceltici özelliği olan /s, ş, r, d/ ünsüzlerinin tesiriyle gerçekleşmiştir. Örnekleri azdır ve daha çok alıntı kelimelerde görülür: súp (1-87) “sabah”, müsülman (1-97) “müslüman”, mürdesi (7-15) “cesedi”, dükkān (7-53) “dükkan”, pirüs (1-78) “başarı” şülle (8-153) “yemek adı”, şündüyin (8-153) “işte şöyle”, şüniyin (2-14) “işte şöyle”, şürge (11-6) “şuraya”.

2.1.1.3.1.9. u > í Değişmesi

Nadir olarak görülen bu değişme, bir düzleşme olayıdır: bíláníp (6-61) “bulaşıp”, mínnán (6-59) “bundan”.

2.1.1.3.1.10. u > e Değişmesi

Teklik 1. şahıs işaret zamiri yön gösterme edatıyla birleşince /u/ ünlüsü /e/ olmuştur: beyáğı (<bu yak-ı>)(8-118) “bu tarafı”, beyağıdan (<bu yak-ı-dan>)(8-53) “bu tarafından”.

2.1.1.3.1.11. u > ö Değişmesi

Birkaç alıntı kelime de görülen bir ses hadisesidir: göş (3-85) “et”, gödeg (9-11) “çocuk”, möter (10-14) “araba” mörünü (7-83) “deliği”, cögen (3-144) “gem”.

2.1.1.3.2. İNCE ÜNLÜLERİN KALINLAŞMASI

2.1.1.3.2.1. e > á Değişmesi

Bu olay, bazı kelimelerde kalınlaştırıcı ünsüzlerle bazı kelimelerde ise ünlü benzeşmesiyle ortaya çıkmıştır. Birkaç örnekte görülür: kándáy (5-72) “nasıl”, koybár (8-112) “bırak”, kōrsátíp (11-21) “gösterip”, bilmám (5-23) “bilmem”, bírákíte (6-78) “birkaç kişi”, nársá (3-108) “eşya, şey”.

2.1.1.3.2.2. e > a Değişmesi

/η, ğ/ ünsüzleri gibi kalınlaştırıcı ya da ünlü benzeşmesiyle ortaya çıkmıştır. Birkaç örnekte görülür: koybardı (8-148) “bıraktı”, bermadıñ (8-94) “vermedin”, bermağan (3-141) “vermemiş”, gártak (6-6) “biraz”.

2.1.1.3.2.3. e > ı Değişmesi

Birkaç örnekte görülen ve ünlü benzeşmesiyle ortaya çıkan bir daralma olayıdır: ‘nımadı (5-36) “nedir”, ıdı (5-108) “idi” mınıyın (3-131) “böyle”.

2.1.1.3.2.4. i > í Değişmesi

i > ı değişmesinin ara merhalesini gösteren bir değişmedir. Bazı kelimelerde ünlü benzeşmesiyle bazı kelimelerde ise, kalınlaştırıcı özelliği olan ünsüzlerle kalınlaşmaya doğru yön gösteren bir ses olayıdır. Söz konusu ağızda hem alıntı kelimelerde hem de Türkçe kelimelerde görülür: hırmanga (8-17) “harmana”, hocabavaddın (4-14) “yer adı”, āhırí (8-74) “sonunda”, amírlerímíz (4-9) “amirlerimiz, komutanlarımız”, bergín (8-107) “ver”, berseníz (3-151) “verseniz”, beríñer (2-21) “verin”, beríptí (1-127) “vermiş”, berín (1-59) “ver”, cíbárdí (13-13) “gönderdi”, cígít (1-32) “yiğit”, fíkír (5-160) “fikir”, ğavsíddín (8-141) “isim”, ibrāím (11-14) “isim”, mísāl (4-38) “örnek”, kím (11-19) “kim”, kírgín (6-49) “gir”, koyberdí (5-91) “bıraktı”, koyberdík (1-81) “bıraktık”, vazírdí (5-106) “veziri”, tírildím (1-20) “dirildim”, táslím (1-44) “teslim”.

2.1.1.3.2.5. i > ı Değişmesi

Genelde ünlü benzeşmesiyle ve nadir olarak da bazı kalınlaştırıcı özelliği olan ünsüzlerin etkisiyle meydana gelen bir değişmedir. Daha çok Arapça ve Farsçadan geçen alıntı kelimelerde görülmektedir: hanğı (7-47) “eşeğin erkeği”, zabıd (1-72) “zabıta”, zaħımı (8-40) “yaralı”, zındalıktan (9-

18) “yaşamdan”, yahını (5-13) “yahni”, vakıl (4-44) “vekil”, vazır (5-58) “vezir bakan”, vākıyat (4-50) “gerçek”, tırma (4-25) “sonbahar”, tılmaçı (1-73) “tercüman”, tıkke (7-94) “dimdik”, tárrákı (1-39) “gelişme”, talıptan (4-18) “talibandan”, takrıban (13-9) “ortalama”, şırkatlar (4-36) “firmalar”, şāğırdım (8-57) “öğrencim”, sıyasár (7-48) “karı, kadın”, sız (3-13), sıdığ (3-137) “isim”, karıb (7-82) “yakın”, kazı (5-100) “hakim”, hışım (7-23) “akrabam”, abı (13-32) “sulak”, amdıvallardı (12-12) “arkadaşları”, barmıyman (7-64) “gitmeyeceğim”, bıyákıl (1-146) “akılsız”, bırbırıdan (5-107) “birbirinden”, bırádár (4-12) “kardeş”, bır~afta (12-7) “bir hafta”, bılmadım (6-56) “bilmedim”, bılmıyman (3-26) “bilmiyorum”, bılımdan (5-35) “bilim adamı”, bılahıra (3-156) “sonunda”, kıydırıp (1-199) “giydirip”.

2.1.1.3.2.6. i > ú Değişmesi

Dudak bölgesinde boğumlanan /v/ ünsüzünün tesiriyle /i/ ünlüsü yarı kalın /ú/ yavarlak ünlüsüne dönmüştür: ávlúdán (5-93) “evden”, yekevúnj (1-85) “ikiniz”.

2.1.1.3.2.7. i > u Değişmesi

Yuvarlaklaştırcı özelliği olan dudak bölgesinde boğumlanan /v/ ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır. Bu olay birkaç alıntı kelimeye tespit edilmiştir: anduvallarımga (8-103) “arkadaşlarıma”, havlu (7-60) “ev”, handuvalları (7-45) “arkadaşları”, duvaldı (1-94) “duvarı”, çalduval (9-18) “kalıntı”, māvunu (1-28) “yardımcısı”.

2.1.1.3.2.8. ö > ó Değişmesi

k > k̡ değişmesiyle meydana gelen /k̡/ ve dudak ünsüzleri olan /b, v/ ünsüzlerinin yanında bulunan ince yuvarlak /ö/ ünlüsü yarı kalınlaşmıştır. Ayrıca iki kelimeye uzak ünlü benzeşmesi sonucu /ö/ ünlüsünün yarı kalınlaştığı görülür: kólge (1-126) “göle”, kób (1-133) “çok”, kóçege (5-11)

“sokağa”, *ḵófrú* (10-7) “köprü”, *ḵótúgá* (6-30) “dibine”, *ḵóp* (1-145) “çok”, *ḵótárib* (8-156) “kaldırıp”, *ḵórdúm* (5-28) “gördüm”, *ḵórínadí* (13-32) “gözüküyor”, *ḵórsáttı* (5-91) “gösterdi”, *ḵórúştúk* (1-73) “görüştük”, *hókkúz* (13-34) “öküz”, *tórtávmüzdü* (1-30) “dördümüzü”.

2.1.1.3.2.9. ü > ú Değişmesi

Bu değişme daha çok /ḵ, ŋ/ gibi ünsüzlerin yanında görülür: *ḵúndüs* (8-27) “gündüz”, *ḵún* (5-158) “gün”, *ḵúnú* (1-142) “günü”, *yekevúŋ* (1-85) “ikiniz”.

2.1.1.3.3. GENİŞ ÜNLÜLERİN DARALMASI

2.1.1.3.3.1. a > ı Değişmesi

Bu değişme, bazı örneklerde /y/ ünsüzünün daraltıcı tesiriyle bazı örneklerde ise ünlü benzeşmesiyle ortaya çıkmıştır: *ḵaçmıyman* (6-98) “kaçmaycağım”, *kılıttı* (3-143) “anahtarı”, *zımıstanğaça* (9-20) “kışına kadar”, *tanımıyman* (7-67) “tanımıyorum”, *ḥálámıydı* (4-43) “istemiyor”.

2.1.1.3.3.2. e > é Değişmesi

Bu değişme, Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında aşağıdaki Türkçe kelimelerde görülür:

Tahar İli Hocağar İlçesi Ağzı	Ana Türkçe
<i>cè-</i> (5-13).	<i>yè:-</i> “yemek”
<i>céttí</i> (1-2)	<i>yí:ti</i> “yedi”
<i>bér-</i> (1-15)	<i>bè:r-</i> “vermek”
<i>yéki</i> (6-37)	<i>e:ki</i> “iki”
<i>cér</i> (5-18)	<i>yér</i> “yer”
<i>kéyin</i> (6-7)	<i>ké:d</i> “arka”
<i>két-</i> (5-8)	<i>ké:t-</i> “gitmek”

2.1.1.3.3.3. e > í Değişmesi

Birkaç örnekte görülen /y/ ünsüzünün daraltıcı tesiriyle ortaya çıkan bir olaydır: mimaḥanasıda (1-172) “misafir evinde”, bartıtydí (1-20) “geldi diyor”, vuratıtydí (1-186) “vurur diyor”, díydí (1-21) “diyor”, míyman (1-29) “misafir”.

2.1.1.3.3.4. e > i Değişmesi

Bu değişme, ünlü benzeşmesiyle ya da /y/ ünsüzünün daraltıcı tesiriyle meydana gelmiştir. Şu örneklerde görülür: bilimen (11-20) “bilmiyorum”, jiydi (8-155) “yiyor, yer”, iştime (5-65) “hiçbirşey”, iken (11-19), hörliymiz (7-48) “tırmanlayacağız”, idi (4-47), hic (7-92) “hiç”, diymen (1-156) “diyorum”, diydi (11-15) “diyor”, müniyin (12-20) “işte böyle”, şiniyin (4-28) “işte şöyle”, völtürelmiymis (12-20) “öldüremiyoruz”, kaniyin (7-40) “nasıl”.

2.1.1.3.3.5. o > u Değişmesi

İlk hecedeki o > u değişmesi, ilk hecede görülür. Kıpçak grubuna dahil lehçelerin ortak bir özelliğini yansıtır: tuvmağan (1-109) “doğmamış”, suka (1-169), ulum (5-177) “oğlum”.

2.1.1.3.4. DAR ÜNLÜLERİN GENİŞLEMESİ

2.1.1.3.4.1. i > e Değişmesi

Birkaç alıntı kelimeye görülen bir genişleme olaydır: ḥeyle (6-30) “hayli”, eran (7-36) “iran”, devana (3-1) “isim”, zavarāt (5-147) “zinnet”.

2.1.1.3.4.2. i > á Değişmesi

Bu değişme iki alıntı kelimeye görülen bir genişleme olaydır: ḥáyş (3-26) “akraba”, ḥáyle (7-61) “hayli”.

2.1.1.3.4.3. u > a Değişmesi

İki örnekte görülen bir genişleme olayıdır: cumarḵanı (6-89) “yumurtayı”, mamin (8-65) “isim”.

2.1.1.3.4.4. u > ó Değişmesi

Bu değişme, sadece alıntı kelimelerde görülen bir değişmedir: kóteldi (6-63) “yukuṣu”, sárkóf (4-45) “dövmek”, ómúrúmúz (1-5) “ömrümüz”, mózúr (6-12) “işçi”, mótarvan (8-5) “şoför”.

2.1.1.3.4.5. u > o Değişmesi

Bu değişme bir genişleme olayıdır. Bir iki örnek hariç Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerde görülür: ḵolfak (6-44) “kolluk”, ḵolf (7-27) “kilit”, ḵoçaḡlab (5-179) “kucaklayıp”, ḵomandan (8-135) “komutan”, ḵomanda (6-48) “emir”, ḵotī (8-153) “kutu”, ḵolman (6-83) “su bidunu”, bavaḵol (1-1) “isim”, botal (1-186) “şişe”, celimḥor (6-4) “isim”, coybarḡa (1-184) “nehre”, mola (1-105) “imam”, molaymamḡa (3-42) “imama”, moysápílerini (5-148) “yaşlılarını”, nokarival (8-143) “nöbetçi”, post (1-205) “deri”, roba (7-75) “tilki”, roza (7-81) “oruç”, ṣoḥ (3-33) “yaramaz”, torpularını (6-54) “danalarını”, tovba (6-98) “tövbe”, vokumātlar (5-136) “hükümetler”.

2.1.1.3.5. DÜZ ÜNLÜLERİN YUVARLAKLAŞMASI

2.1.1.3.5.1. a > ă Değişmesi

/b, p, v/ gibi dudak bölgesinde boğumlanan ünsüzlerin hem de Farsça’nın tesiriyle /a/ ünlüsü bazı kelimelerde yarı yuvarlak /ă/ dönmüştür: bâraman (8-96) “geleceğim”, bâr (5-108) “var”, bâvur (3-124) “uruk”, bâva (8-159) “isim”, cāvırınımdan (8-62) “omzumdan”, cāvḵadi (11-3) “yer adı”, cāvungárçilig (4-29) “yağmurlu”, bâba (5-1) “dede”, pâḵistan (12-16) “pakistan”, pâdavan (5-131) “inekleri besleyen kişi”, çāvub (8-63) “koşup”, dāvıldı (6-70) “duvarı”, dāvotka (6-26) “davete”, sāvabunı (9-14) “sevabını”,

vâtan (12-13) “vatan”.

2.1.1.3.5.2. a > o Değişmesi

Birkaç kelimede tespit edilen bu bu değişme /b, v/ gibi çift-dudak ünsüzlerinin yanında görülür: bobañdı (1-62) “dedeni”, bovarlavdı (8-165) “yer adı”, bovasını (11-20) “dedesini”, boba (1-58) “dede”, dovur (3-128) “sınırlama edatı”.

2.1.1.3.5.3. a > u Değişmesi

cuvap (8-20) örneğindeki geniş-düz ünlüsü çift-dudak /v/ ünsüzünün tesiriyle yuvarlaklaşırken diğer örneklerimizde ise, ilk hecede bulunan yuvarlak (o,u) ünlüleri kendisinden sonraki hecede bulunan geniş-düz ünlülerini benzeşme yoluyla yuvarlaklaşmıştır: guftum (1-91) “söyledim”, vurmuymuz (12-20) “vurmayacağız”, soruymiz (7-38) “soracağız”, soruluyatқан (4-50) “sorulacak olan”.

2.1.1.3.5.4. e > ö Değişmesi

Birinci örnekte yuvarlaklaştırıcı özelliği olan /v/ ünsüzünün tesiriyle ve ikinci örnekte ise, cümlede kendisinden önceki kelimenin yuvarlak ünlüsünün tesiriyle gerçekleşmektedir: bürövü (5-179) “birisi”, su döp (1-168) “su deyip”.

2.1.1.3.5.5. ı > u Değişmesi

Yuvarlaklaştırıcı özelliği olan /v/ dudak ünsüzünün tesiriyle meydana gelmiştir. Örnekleri azdır: kayğıruv (9-23) “kaygılanmak”, kazuvga (8-108) “kazmaya”, kıluvğa (1-148) “yapmaya”, ‘çāvup (5-91) “koşup”, açuvlandı (7-29) “sinirlendi”, avzu (6-73) “ağzı”.

2.1.1.3.5.6. i > ü Değişmesi

Bazı kelimelerde /v/ ünsüzünün yanında bazı kelimelerde ise uzak ünlü benzeşmesiyle gerçekleşmektedir: bïrbïrevümüzdü (3-53) “birbirimizi”,

sevüp (7-53) “saçıp”, kōb bür (5-108).

2.1.1.3.6. YUVARLAK ÜNLÜLERİN DÜZLEŞMESİ

2.1.1.3.6.1. o > a Değişmesi

Teklik 3. şahıs işaret zamirleri yön edatlarıyla birleştikten sonra, başında /v/ türemesi sonucu işaret zamirlerinin düzleştiği görülür: vayahtan (<o yak-tan)(1-204) “o taraftan”, vayka (<o yak-ka)(8-91) “öbür tarafa”.

2.1.1.3.6.2. o > ı Değişmesi

İngilizceden geçen iki alıntı kelimeye görülen bir daralma olaydır: bıks (8-130) “yuruk”, tılpın (3-136) “telefon”.

2.1.1.3.6.3. u > ı Değişmesi

Bu değişme, Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde görülür: karlıg (3-124) “yer adı”, abdıl (11-12) “uruk adı”, abdıraman (5-1) “isim”, amanıllaḥana (11-21) “isim”, bıyırıptı (2-5) “buyurmuş”, bıyaka (8-140) “bu tarafa”, bızıladı (3-6) “bozultur”, bıyağıda (7-93) “bu yanında”, bı (8-12) “bu”, bıını (1-196) “bunu”, bılarğa (13-9) “bunlara”, bıña (4-37) “buna”, kabıl (7-67) “kabil”, imamkıl (3-12) “isim”, ıçın (1-137) “için”, vılaḥatı (1-4) “vilayeti”, vayıḥ (1-111) “o taraf”, tarbız (8-100) “karpuz”, tağaymırat (1-34) “isim”, şındayğa (1-51) “şöyle”, şı (1-116) “şu”, şıl (3-17) “şu”, şılar (6-56) “şunlar”, şınça (7-20) “şu kadar”, maḥlumat (1-83) “bilgi”, macbır (3-77) “mecbur”, mıķım (8-41) “isim”, mınısı (1-138) “diğeri”, mınnan (3-63) “bundan”, mıradı (6-1) “sayadı”, mısāfır (5-175), mısılman (3-150) “müslüman”, mızlab (1-198) “buzlayıp”, mınaḥşı (8-92) “işte şu”, mınavça (3-131) “şu kadar”, mıınça (1-118) “bu kadar”, mında (3-126) “burada”, rafır (1-176) “repor”, ramatılaḥan (1-180) “isim”, rápırdı (1-61) “reporu”.

2.1.1.3.6.4. u > i Değişmesi

Ünlü benzeşmesiyle meydana gelen bir olaydır. Bu değişme birkaç örnekte tespit edilmiştir: mineriden (1-8) “burasından” mişkilatka (4-21) “sıkıntıya”, şiler (6-50) “şunlar”, şinde (6-47) “şurada”, şindiyyin (4-53) “şöyle”.

2.1.1.3.6.5. ü > i, í, ı Değişmesi

Bu hadise, birkaç kelimedede sınırlı kalmış bir düzleşme olayıdır. Bu hadisenin sebebi de düzlük-yuvarlaklık uyumunun neticelerinden biri olabilir. Ayrıca birkaç örnekte düzleşen ünlülerin yarı kalın ve kalınlaştığı da görülür: cırgín (8-14) “yürü”, öltírmeseníz (1-10) “öldürmezseniz”, cırgıçadı (9-11) “yürürdü”, beşiz (4-37) “beş yüz”, cirgen-eken (8-4) “yürüyormüş”.

2.1.1.4. ÜNLÜ DÜŞMESİ

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında çeşitli fonetik sebeplerden dolayı, genelde kelime içinde nadir olarak kelime sonunda bulunan bazı ünlülerin düştükleri görülür. Ünlü düşmesiyle ilgili tespit edilen hususlar şunlardır:

1. Orta hecede yer alan bazı ünlüler vurgusuzluktan dolayı düşmüştür: vayka (8-91) (<o yak-ka) “o tarafa”, palvandı (3-106) (<pahlavan) “güreşçiyi”, mahmad (8-1) (<muhammad) “isim”, kalbattan (3-8) (<kal-âbât-tan) “yer adı”, callabattan (4-43) (<calal-âbât-tan) “yer adı”, kayka (5-132) (<kayak-ka) “nereye”, kaynağam (7-36) (<kayın-ağa-m) “kayın peder”, kaynatalarımız (3-125) (<kayın-ata-lar-ı-mız), catbedig (7-79) (<cat-ı-p e-di-k) “yatmıştık”, koybedi (3-61) (<koy-u-p e-di) “koymuştu”, boynığa (1-121) (<boyun-u-ga) “boynuna”, munavnı (1-18) (<muna-bu-nı) “işte bunu” turbedí (1-160) (<tur-u-p e-di) “durmuştu”, vondey (7-9) (<o-n-u dek) “öyle”, vonsu (8-92) (<o-n-u-su) “diğeri”, voturbek (1-165) (<otur-u-p e-di-k) “oturmuştuk”.

2. Ünlü ile biten bir kelimedden sonra yine ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde ve bu iki kelime arasında bağlantı kurulduğunda yan yana gelen

ünlülerden birisi düşer: vötelmadığ (7-39) (<öt-e al-ma-dı-k) “geçemedik”, turalmadığ (9-15) (<tur-a al-ma-dı-k) “duramadık”, çığalmay (1-113) (<çık-a al-ma-y) “çıkamadan”, çabalmasaŋ (3-52) (<çap-a al-ma-sa-ŋ) “koşamazsan”, gapıralmaydı (8-46) (<gab-ır-a al-ma-y-dı) “konuşamıyor”, níme_łásılar (1-85) (<ne-me-ķıl-a-sız-lar) “ne yapacaksınız”, vötálmáydi_ken (7-92) (<öt-e al-ma-y-dı e-ken) “geçemiyormuş”, kelalmaptı (8-165) (kel-e al-ma-p-tı) “gelememiş”.

3. İki ünlü arasında orta hecede yer alan /h/ ünsüzünün düşmesiyle yana yana gelen iki ünlüden birisi düşer: yarmemed (1-84) (<yar muhammad) “isim”, taratka (6-85) (<tâharat-ka) “abıdest”, tavalı (3-45) (<tâbahalı) “şimdiye kadar”, siyāpta (1-155) (<siyah-ab-ta) “yer adı”, madakımdı (3-126) (<muhammad-hakim) “isim”, madamin (8-164) (<muhammad ámin) “isim”, maslât (3-151) (<maslahat) “danışma”, çardaradan (11-16) (<çahâr-dara) “isim”, bavadin_u (13-25) (<bahavaddin) “isim”, ħayrımád (7-65) (ħayr-muhammad) “isim”, imāmsaptı (8-117) (<imâm-sahib-ti) “yer adı”.

4. İki ünlü arasında yer alan // ünsüzünün düşmesiyle yana yana gelen iki ünlüden birisi düşer: boppa (1-84) (<bol-u-p ma?) “olmuş mu?”, boŋar (8-114) (<bol-u-ŋ-lar) “bitirin, yapın”, boptı (5-13) (<bol-u-p-tu) “olmuş”, bobedı (8-37) (<bol-u-p e-di) “olmuştu”, kepti (1-190) (<kel-i-p-ti) “gelmiş”, keppem (8-144) (<kel-i-p men) “gelmişim”, kepíz (1-154) (<kel-i-p-miz) “gelmişiz”, kebedi (5-170) (<kel-i-p e-di) “gelmişti”, apkeŋer (1-11) (<al-ı-p kel-i-ŋ-ler) “getirin”, saptı (2-20) (<sa-l-ı-p-tı) “doldurmuş”, āptı (1-120) (<al-ı-p-tı) “almış”, apkegiçedi (11-11) (<al-ı-p kel-giç-e-di) “alıp getirirdi” apar (8-108) (<al-ı-p bar) “götür”, apergen (11-21) (<al-ı-p ber-gen) “alıp vermiş”, aŋar (1-145) (<al-ı-ŋ-lar) “alınız”, kıbedı (1-82) (<ķıl-ı-p e-di) “yapmıştı”, kıŋar (5-95) (<ķıl-ı-ŋ-lar) “yapınız”, ķabdı (1-7) (<ķal-ı-p e-di) “kalmış”, ķaptı (8-164) (<ķal-ı-p-tı) “kalmış”.

5. Orta hecede iki ünlü arasında yer alan /r, k, ğ, v, n/ ünsüzlerinin düşmesiyle yan yana gelen iki ünlüden birisi düşmüştür. Ayrıca bazı kelimelerin sonundaki /t/ ve teklik birinci şahıs emir ekinin /m/ ünsüzünün düşmesiyle kendinden önceki gelen ünlüler de düşer: üçtesige (2-9) (<üç-tane-si-ge) “üçüne”, törtte (3-122) (<tört-tane) “dört tane”, neçetesini (10-16) (<ne-çe-tane-si-ni) “kaçını”, cetite (2-5) (<ceti-tane) “yedi tane”, amtári (1-101) (<hamin-tavri-ki) “şunun gibi”, dağa (6-34) (<dağıkah) “dakika”, termen (5-118) (<tegirman) “değirmen”, ulu (8-141) (<oğul-u) “oğlu”.

6. İki ünlü arasında yer alan /y/ ünsüzünün düşmesiyle yan yana gelen iki ünlüden birisi düşer: voğa (7-77) (<o yak-ğa) “o tarafa”, şöhtan (8-74) (<şo-yak-tan) “o taraftan”, anağa (8-132) (<ana-yak-ğa) “diğer tarafa”, anege (3-140) (<ana-yer-ge) “oraya”, alaptı (7-38) (<al-a yap-tı) “alıyor”, koyapam (8-92) (<koy-a yap-man) “bırakıyorum”, kağa (8-78) (<ka-yak-ğa) “nereye”, vórgá (5-177) (<o yer-ge) “oraya”, şördən (8-106) (<şu-yer-den) “şuradan”, cıyātıptı (1-118) (<ciy-a yat-ı-p-tı) “topluyor”, kardən (8-156) (<ka-yer-den) “nereden”, karde (5-105) (ka-yer-de) “nerede”, bege (10-14) (<bu yer-ge) “buraya”, berden (7-23) (<bu yer-den) “buradan”.

2.1.1.5. ÜNLÜ TÜREMESİ

2.1.1.5.1. KELİME BAŞINDA ÜNLÜ TÜREMESİ

Tek bir kelimede tespit edilmiştir: urıs (8-17) “rus”.

2.1.1.5.2. KELİME İÇİNDE ÜNLÜ TÜREMESİ

pitiröl (7-53) “petrol”, beşirpe (3-143) (<beş rupiye) “beş para”, taraktúr (8-2) “traktör”, şeherden (8-1) (<şahr-den) “şehrden”, kabır (3-139) (<kabr) “mezar”, kavımlar (8-106) (<kavm-lar) “kavimler”, zaħımı (8-40) (<zaħmi) “yaralı”, dovur (3-128) (<davr) “kadar”, vāğa (8-36) (<o yak-ğa) “oraya”,.

2.1.2. ÜNSÜZLER

Bu bölümde önce ünsüz türleri, sonra sırasıyla ünsüz uyumu, ünsüz uyumunun bozulması, ünsüz değişimleri ve ünsüzlerle ilgili diğer ses olayları incelenecektir.

2.1.2.1. ÜNSÜZ TÜRLERİ

Tahar ili Hocağar İlçesi Ağında tespit ettiğimiz şu ünsüzler vardır: b, c, ç, d, f, g, ğ, ğ, ğ, ğ, h, h, h, j, k, k, k, k, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, v, w, y, z.

Türkçede ünsüzler, seda, oluşum noktası ve temas deresi açısından şu şekilde sınıflandırılabilir: 1. sedalı ve sedasız ünsüzler 2. oluşum noktalarına göre ünsüzler 3. sürekli ve süreksiz ünsüzler.

Ayrıca ünsüzler, geniz ve ağız ünsüzleri olarak da iki ayrılır. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzının ünsüzleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

a) Sedalı ve sedasız ünsüzler:

1. **Sedalı ünsüzler:** /b/, /c/, /d/, /g/, /ğ/, /ğ/, /ğ/, /ğ/, /j/, /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /r/, /v/, /w/, /y/, /z/.

2. **Sedasız ünsüzler:** /ç/, /f/, /h/, /h/, /h/, /k/, /k/, /k/, /k/, /k/, /p/, /s/, /ş/, /t/.

b) Oluşum noktalarına göre ünsüzler:

1. **Çift-dudak ünsüzleri:** /b/, /p/, /m/, /w/.

2. **Diş- dudak ünsüzleri:** /f/, /v/.

3. **Diş ünsüzleri :** /d/, /t/, /n/, /s/, /z/.

4. **Damak-diş ünsüzleri:** /c/, /ç/, /j/, /ş/.

5. **Ön damak ünsüzleri:** /g/, /ğ/, /k/, /k/, /l/, /r/, /y/.

6. Orta damak ünsüzleri: /g/, /k/.

7. Arka damak ünsüzleri: /ğ/, /ğ/, /h/, /h/, /k/, /η/

8. Gırtlak ünsüzleri: /h/, /k/, /ğ/.

c) Sürekli ve süreksiz ünsüzler:

1. Sürekli ünsüzler: /ğ/, /ğ/, /h/, /h/, /h/, /j/, /l/, /m/, /n/, /η/, /r/, /s/, /ş/, /v/, /w/, /y/, /z/.

2. Süreksiz ünsüzler: /b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /g/, /ğ/, /k/, /k/, /k/, /k/, /k/, /p/, /t/.

3. Geniz ve ağız ünsüzleri

Türkçede ünsüzler, geniz ve ağız ünsüzleri olarak ikiye ayrılabilir. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzının ünsüzleri aşağıda şekilde sınıflandırılabilir:

a) Geniz ünsüzleri: /m/, /n/, /η/.

b) Ağız ünsüzleri: /b/, /c/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /g/, /ğ/, /ğ/, /ğ/, /h/, /h/, /h/, /j/, /k/, /k/, /k/, /k/, /k/, /k/, /l/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /v/, /w/, /y/, /z/.

Bu ünsüzlerden b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z ünsüzleri standart Türkiye Türkçesi yazı dilindeki ünsüzlerle aynı özellikleri gösterdiği için, burada standart Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan ğ, g, ğ, ğ, h, h, k, k, k, k, k, η, w ünsüzleri incelenecektir.

2.1.2.1.1. STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BULUNMAYAN ÜNSÜZLER

2.1.2.1.1.1. /ğ/ Ünsüzü

Tonlu, süreksiz, yarı sızıcı bir ön damak ünsüzüdür. İnce ünlülerle hece kuran g ünsüzü ile aynıdır. Kalın ünlülerle nadiren hece kuran ince g ünsüzü, ğ işaretiyle gösterilmiştir. Tahar ili Hocağar ilçesi ağında tek kelimedede tespit edilmiştir. mǐngānǵedǐ (5-7) “binmişti”.

2.1.2.1.1.2. /g/ Ünsüzü

Tonlu, süreksiz, bir orta damak ünsüzüdür. Bu ünsüz Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında Farsçadan geçen kelimelerin başında görülür. g > ğ değişmeleriyle ortaya çıkmıştır: ğapıralmaydı (8-46) “konuşamıyor”, ğapırdı (1-104) “konuştu”, ğaplaşamız (8-85) “konuşuruz”, ğapleşeyig (1-29) “konuşalım”.

u > ó Değişmesiyle: gódáglár (5-121) “çocuklar”.

u > ó Değişmesiyle: gór (3-18) “mezar”, górgá (1-122) “mezara”, górs (3-65) “yansıma bir kelime”.

2.1.2.1.1.3. /ğ/ Ünsüzü

Tonlu, süreksiz, bir arka damak ünsüzüdür. Boğumlanma noktası bakımından dip damak ünsüzüne yakın bir ünsüzdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında yaygın olarak görülen bu ünsüz Türkçe kelimelerin ve eklerin başında, içinde, sonunda aşağıdaki açıklanan durumlarda görülür.

Kelime başında: ğabdı (1-8) “sözü”, ğaysı (13-13) “hangisi”, ğıldı (3-90) “yaptı”, ğılıp (8-155) “yapıp”, ğıptı (8-164) “yapmış”.

Kelime içinde: coğarı (5-145) “yukarı”, çığaramız (3-63) “çıkaracağız”, çığmaptı (1-115) “çıkmamış”, cağası (3-90) “yakası”, buğday (13-23) “buğday”, bağaman (5-131) “güdeceğim”, ağıp (6-19) “akıp”.

Kelime sonunda: coğ (1-144) “yok”, cantag (5-97) “bir çeşit diken”, balıg (5-122) “balık”, ağ (13-35) “ak”, korus (1-51) “isim”, kır (9-2) “kırk”, kazağ (11-15) “kazak”, karlıg (3-124) “karluk”, kasağ (9-26) “kalsak”, kaşığ (8-90) “kaşık”.

Hece başında ve sonunda: tağın (8-13) “yine”, toğuru (6-36) “doğru”, kulağlarığa (9-24) “kulaklarına”, korgmadım (1-40) “korkmadım”, voğul (6-14) “oğul”, voğurlançı (3-8) “gizli”, kabağları (8-114) “göz kapakları”, kaçagbár (7-63) “kaçakçı”, kaynağam (7-36) “kayın pederim”.

Ek başında: kağanını (3-116) “kalanını”, kağan (13-12) “kalmış”, kaldıg (1-141) “kaldık”, karağıçen (6-97) “bakardın”, kanığa (2-30) “kanına”, karañağa (6-54) “karanlıkta”, kaşmağan (9-5) “kaçmamış”, kavçunnarğa (9-5) “yer adı”, kazğanı (8-109) “kazmaya”, kılayıg (3-151) “yapalım”, kığın (8-152) “yap”, kığan (5-142) “yapan”, kığanı (5-109) “yapmaya”, kıldıg (10-11) “yaptık”, kıldıg~ana (1-5) “yaptık ya”, kıluvğa (1-148) “yapmaya”, kımağın (5-160) “yapma”, kışlağığa (8-99) “köyüne”, kışlağ (7-26) “köy”, kışğa (9-23) “kışta”, koluğa (2-7) “koluna”, koyayıg (5-97) “koyalım”, koyğan (1-135) “koymuş”, kunduzğa (13-6) “yer adı”, kuymağanan (11-16) “aşağıdan” kağan (11-21) “kalan”, ağandan (5-147) “aldığından”, alayıg (5-93) “alalım”, aldıg (10-13) “aldık”, apardıg (13-28) “götürdük”, turğuzadı (3-32) “kaldıracak”, turğuzgannan (3-32) “kaldırdığından”.

2.1.2.1.1.4. /ğ/ Ünsüzü

Tonlu, sürekli, sızıcı, gırtlığa yakın bir bölgede boğumlanan bir arka damak ünsüzüdür. Bu ünsüz /ğ/ araka damak ünsüzünün sızıcı karşılığıdır. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında arka damak /k/ ünsüzü sızıcılaşılarak /ğ/ olduğu bazı örneklerde görülür. Ancak bu ünsüz yalnız kalın ünlülerle hece kuran kelimelerin içinde, sonunda ve eklerin başında ve sonunda görülür:

Kelime içinde: pıçağdı (6-46) “bıçağı”, joğalğan (3-40) “kaybolmuş”, dekançılığ-u (13-31) “çiftçilik”, çığmaydı (5-92) “çıkıyor”, çığaraman (6-45) “çıkaracağım”, çığaramız (3-62) “çıkaracağız”, coğadı (5-107) “yoktu”, cağalaşıp (6-98) “dövüşüp”, kığandan (12-8) “yaptıktan”, kımağan (5-159) “yapmamış”.

Kelime sonunda: joğ (13-22) “yok”, çırtığ (7-50) “yırtık”, balığ (5-120) “balık”, kırğ (8-73) “kırk”, coğ (11-10) “yok”, mılığ (7-7) “silah”.

Ek başında ve sonunda: kaldığ (12-5) “kaldık”, kılayığ (5-134) “yapalım”, kığan (5-101) “yapan”, kığıçedi (8-39) “yapardı”, aldığa (5-49) “önüne”, barduğ (12-6) “vardık”.

2.1.2.1.1.5. /h/ Ünsüzü

Tonsuz, sürekli, sızıcı, bir arka damak ünsüzüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında bazı alıntı kelimelerde korunmuştur: ham (5-116) “bağlaç”, hámme (5-141) “herkes”, hayye (5-22) “evet”, hāmá (5-133) “herkes”, ‘paḥā (5-117).

2.1.2.1.1.6. /ħ/ Ünsüzü

Tonsuz, sürekli, sızıcı, hırıltılı bir arka damak ünsüzüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında da (k) ünsüzünün sızıcılaşarak /ħ/ olması kelime başında, ortasında ve sonunda görülür.

Kelime başında: ħan (11-11) “ağa”, ħatın (1-119) “kadın”, ħātınımızğa (5-152) “kadınımıza”.

Kelime içinde: ħarlıħtı (3-127) “Karluğu”, ħaşħan (9-16) “kaçan”, ħışlaħtan (12-5) “köyden”, ħoħtu (5-116) “korktu”, ħorħsun (1-44) “korksun”, ħoriħtan (1-51) “yer adı”, ‘vuħlāp (8-70) “uyuyup”, ‘yāħşı (5-148) “güzel”, aħşam (1-134) “akşam”, aħtaştı (10-7) “yer adı”, aħtarışıp (8-112) “arayıp”.

Kelime sonunda: ħırħ (10-6) “kırk”, ħulaħ (1-40) “kulak”, ħapalaştıħ (1-95) “küstük”, alayıħ (1-176) “alalım”, aldıħ (4-27) “aldık”.

Arapça ve Farsça alıntı kelimelerdeki (خ) sesi korunurken bazı alıntı kelimelerdeki kaf (ك) sesi /ħ/ sesine dönmüştür: ħār (8-135) “perişan”, ‘ħos (11-9) “yer adı”, ħabar (8-152) “haber”, ħafalık (5-180) “küskünlük”, ħag (7-59) “toprak”, ħalamaydı (12-13) “istemiyor”, ħalta (13-35) “torba”, ħana (11-14) “ev”, ħanabāt (6-10) “yer adı”, ħaraba (9-18) “haraba”, ħarāp (8-4) “bozuk”, ħaricilardan (12-18) “yabancılarından”, ħaritesí (8-49) “haritesi”, ħās (5-97) “özel”, ħaybārgá (7-51) “yer adı” ħayma (8-141) “çadır”, ħāzana (5-147) “hazine”, ħēyle (4-29) “hayli”.

Alıntı Kelimelerde (ك > خ) Değişmesi:

‘maħsád (7-50) “amaç, hedef”, nāvaħt (6-64) “geç”, sābıħtan (11-21)

“eskiden”, sanduĥ (5-63) “sandık”, sıdıĥtı (3-132) “isim”.

2.1.2.1.1.7. /k/ Ünsüzü

Tonsuz, süreksiz bir ön damak ünsüzüdür. Türk lehçelerinde ön damak ünsüzleriyle aynı özelliğe sahiptir. Kalın veya kalınlaşma sürecinde olan ünlülerle hece kurmasına rağmen ince boğumlanan /k/ ünsüzü, /k/ işaretiyle gösterilmiştir. Tahar ili Hocaĥar ilçesi ağzında birkaç örnekte alıntı kelimelerde tespit edilmiştir: kám (5-10) “az”, kámpırını (6-46) “karısını”, kámin (8-65) “pusu”, kámpırgá (3-158) “yaşlı kadına”, makám (6-44) “sert” şıkam (6-89) “karın”.

2.1.2.1.1.8. /k/ Ünsüzü

Tonsuz, süreksiz, bir orta damak ünsüzüdür. Bu ünsüz ön damak /k/ ünsüzünün orta damaĥa kaymasıyla ortaya çıkmıştır. /k/ ünsüzü, orta damakta boğumlandığından dolayı yanında yer alan ince ünlüleri kalınlaştırır. Tahar ili Hocaĥar ağzında Türkçe kelimelerde yaygın bir şekilde görülürken, alıntı kelimelerde de görülür: kób (1-133) “çok”, kófrú (10-7) “köprü”, kófürüden (10-8) “köprüden”, kólge (1-126) “göle”, kóníĥa (5-177) “gönlüne”, kóp (1-145) çok”, kóppalá (5-159) “pek çok”, kór (5-184) “kör”, kórdi (5-12) “gördü”, kórdúnĥ (5-42) “gördün”, kórínadí (13-32) “gözüküyor”, kórínáyaĥan (13-32) “gözükecekmiş”, kórsáttı (5-91) “gösterdi”, kórúştúk (1-73 “görüştü”, kórüşkennen (1-74) “görüştükten”, kós (1-5) “göz”, kótáríb (8-156) “kaldırıp”, kúndüs (8-27) “gündüz”.

Alıntı kelimelerde:

káĥaz (8-49) “kaĥıt”, kóĥege (5-11) “sokaĥa”, kólmān (6-74) “su bidunu”, kólmandan (6-76) “su bidunundan”, kómáĥlášťig (13-29)

“yardımlaştık”, kómák (1-37) “yardım”, kóteldi (6-63) “yokuşu”, kótār (5-136) “kaldır”.

2.1.2.1.1.9. /k/ Ünsüzü

Tonsuz, süreksiz, bir arka damak ünsüzüdür. Boğumlanma noktası açısından bir dip damak ünsüzü olan /k/ ünsüzüne yakındır. Ancak /k/ ünsüzünün boğumlanma noktası dip damaktan daha çok arka damağa yakındır. Bu iki ünsüz birinin yerine kullanılabilir. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzının temel ünsüzlerinden biridir. Kelime başında, içinde ve sonunda bulunabilir.

Kelime başında: kaçıptı (1-122) “kaçmış”, kağandan (12-7) “kaldığından”, kayırıp (11-4) “döndürüp”, kazağ (11-15) “kazak”, kaysı (11-21) “hangisi”, kılamız (8-83) “yapacağız”, kaytamız (9-23) “ne yapalım”, kórínáyakan (13-32) “gözükmekte olan”, kaday (3-126) “nasıl”, kança (6-28) “ne kadar”, kaldık (11-6) “kaldık”, kaşkan (8-39) “kaçan”, kar (13-36) “kar”, kara (4-26) “siyah”, kapkara (6-79) “simsiyah”, karaña (7-57) “karanlık”, koludan (8-127) “kolundan”, kız (6-14), kıçırıp (1-50) “çağırıp”, kızıl (5-109).

Kelime içinde: kışlakka (7-37) “köye”, anağa (8-132) “oraya”, arkamızdan (10-8) “ardımızdan”, aşkagan (6-63) “acıkmış”, bakkıçedi (7-26) “beslerdi”, bakırıptı (1-178) “bağırılmış”, başka (1-148) “başka”, bağa (7-17) “buraya” aytkanıımız (1-144) “söylediğimiz”, aytkıçedim (8-77) “söyledim”.

Kelime sonunda: kulağ (1-36) “kulak”, ak (13-38) “ak”, uzunnārağ (1-109) “daha uzun”, balığ (5-123) “balık”, coğ (3-46) “yok”, uzāk (5-110) “uzak”, aysağ (2-29) “söylesek”.

Alıntı kelimelerde kaf (ق) sesinin Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında /k/ ünsüzü ile temsil edildiği görülür: kıyamat (9-12) “kıyamet”, akırap (13-36) “burç adı”, sabık (6-74) “eski”, sadākat (5-169), kadam (8-130) “adım”, kafilge (5-116) “kervan”, kavum (3-29) “kavim”, kayçi (10-14) “makaz”, kağazdı (7-50) “kağıt”, kandaarga (7-74) “yer adı”, kamçıláb (1-5) “kamçılıyıp”, kalıp (11-7) “kalıp”, karar (4-21) “karar”.

2.1.2.1.1.10. /k/ Ünsüzü

Tonsuz, süreksiz bir dip damak ünsüzüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında, arka damak ünsüz olan /k/ ünsüzünün dip damağa kaymasıyla ortaya çıkmıştır. Nadir olarak görülen bu ünsüz, kalın ünlülerle hece kuran kelimelerde görülür. Ayrıca birkaç alıntı kelime Arapçadaki kaf (ق) sesinin temsil edildiği görülür: kazağ (11-15) “kazak”, bardık (1-27) “vardık”.

Alıntı kelimelerde:

kolbladı (5-80) “kilitledi”, kolubladı (5-81) “kilitledi”, darkat (11-19) “yer adı”, karıbı (7-55) “yakını”.

2.1.2.1.1.11. /ŋ/ Ünsüzü

Akıcı, süreksiz bir damak ünsüzüdür. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında yaygın olan bu ünsüz, bazı kelimelerin kök ve gövdelerinde, 2. Teklik iyelik ve şahıs eklerinde, 2. Teklik ve çokluk emir eklerinde ve ilgi hali eklerinde görülür. Yalnız kelime başında bulunmaz: karaŋ (3-83) “bakın”, karaŋağa (6-54) “karanlıkta”, karaŋı (8-59) “karanlık”, kaŋiyeniŋ (1-130) “olayın”, kıldiŋ (3-145) “yaptın”, kılıŋ (7-19) “yapın”, kızıŋızdı (3-151) “kızınızı”, kimaŋar (7-29) “yapmayın”, kınar (5-95) “yapın”, koluŋdu (3-43) “kolunu”, koyberiŋer (5-95) “bırakın”, koymadılarıŋ (3-74) “bırakmadınız”, koysaŋız (1-23) “bıraksanız”,

‘sõŋ (5-51) “sonra”, ʒatınnarıŋdı (7-42) “kadınlarınızı”, alaveriŋ (1-59) “aliver”, aldıŋ (8-94) “aldın”, alıŋar (10-12) “alınız”, alıŋtırmaŋar (3-45) “güreŝtirmeyiniz”, aŋar (1-145) “alınız”, apkeŋer (1-11) “alıp getirin”, arkaŋa (3-28) “sırtına”, ataŋ (5-131) “baban”, aytıŋar (5-31) “söyleyin”, baban (2-35) “deden”.

2.1.2.1.1.12. /w/ Ünsüzü

Tonlu, sürekli, sızıcı, bir çift dudak ünsüzüdür. Tahar ili hocağar ilçesi ağzında tek bir kelimeye tespit edilmiştir: wözbeg (11-21) “Özbek”.

2.1.2.2. ÜNLÜ-ÜNSÜZ UYUMUNUN BOZULMASI

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzına genel olarak bakıldığında ünlü-ünsüz uyumu vardır. Ancak bazı alıntı ve Türkçe sözcüklerde ses hadiseleri sebebiyle bu uyum bozulmaktadır.

1. Bazı Türkçe kelimelerde, /k/ ünsüzünün ince ünlülü kelimelerde orta damağa kayarak yarım kalınlaşmasına karşı, yanındaki ince ünlüler ince olarak korununca ünlü-ünsüz uyumu bozulmaktadır: k̡öredí (1-7) “görür”, k̡örsátip (11-21) “gösterip”, k̡özüge (8-39) “gözüne”, k̡örgíçedi (8-122) “görürdü”.

2. Bazı alıntı ve Türkçe kelimelerde, ö ve ü ince ünlülerinin yanındaki /k/ ve /g/ ünsüzleri orta damaklaşarak yarı kalınlaşmaktadır. Bununla birlikte yanındaki bulunan ince ünlüler de bazen yarı kalınlaşabilmektedir. Ancak bu uyum aynı hece içinde kalıp diğer hecelere sirayet etmediği zaman da kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır: k̡úndüs (8-27) “gündüz”, k̡órdi (5-12) “gördü”, k̡ózünü (5-114) “gözünü”, k̡ófürüden (10-8) “köprüden”, k̡olge (1-126) “göle”, k̡óçege (5-11) “sokağa”, k̡óteldi (6-63) “yokuşu”, k̡örsáttı (5-91) “gösterdi”, k̡ózı (5-25) “gözü”, k̡óníğa (5-177) “gönlüne”, k̡óppalá (5-159) “pek

çok”, kómágláştig (13-29) “yardımlaştık”, gódekler (5-113) “çocuklar”.

2.1.2.3. ÜNSÜZ UYUMU

Ünsüz uyumu Türkçe kelimelerde, yan yana gelen ünsüzlerin ses bakımından birbirlerine uyuması olayıdır. (Ergin 2007: 75) Bu uyum, Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında tonsuz ünsüzlerden sonra tonsuz, tonlu ünsüzlerden sonra tonlu gelmesi şeklindedir. Ancak bu uyumun bozulduğu durumlar da vardır. Burada önce ünsüz uyumu sonra bu uyumun bozulduğu durumlar açıklanacaktır.

2.1.2.3.1. TONSUZ ÜNSÜZLERDEN SONRA TONSUZ ÜNSÜZLERİN GELMESİ

t-t : kâttı (1-151) “sert”, kayttı (5-11) “ne yaptı”, hanabatta (6-11) “yer adı”, attan (1-21) “attan”, ayttık (5-32) “söyledik”, cetti (10-13) “yedi”, cıgıttım (3-117) “yıktım”, cigitti (2-28) “yiğiti”, kalbattan (3-8) “yer adı”.

t-ç : kımatçılığ (13-30).

t-k : hanabatka (6-11) “yer adı”, hızmanka (3-150) “hizmete”, aytkannan (3-33) “söylediğinden”, itke (8-160) “ite”, ketkenden (4-22) “gittiğinden”, mamatkul (1-132) “isim”, tutka (2-26) “dut ağacına”, coğatkān (5-144) “kaybetmiş”.

p-t : körüptü (2-15) “görmüş”, mindırıptı (1-16) “bindirmiş”, sınmaptı (3-85) “kırılmamış”, talıptan (4-18) “talibandan”, tılacaptan (1-83) “yer adı”, kıptı (6-22) “yapmış”, koyuptu (8-142) “koymuş”, kurutuptu (1-69) “kurutmuş”.

p-k : saypkuyruktu (1-62) “yer adı”, talıpkā (7-50) “talibana”, tapkan (4-

21) “bulmuş”, kapkara (6-79) “simsiyah”, pipke (8-86) “su bidununa”, apkegiçedi (11-11) “ alıp getirirdi”.

f-t : koparatiftiki (8-22), raftārını (5-32) “davranışını”, toftu (1-78) “silah-topu”, atraftan (13-41) “etraftan”, bıṛafta (12-7) “bir hafta”.

k-t : cilikten (1-109) “yilikten”, daktar (4-34) “doktor”, inekti (1-13) “ineği”, köylekti (3-67) “elbiseyi”, vötürüktü (1-114) “yalanı”, wözbekten (4-51), áskerlikte (11-11).

s-t : üstüde (1-118), vorustan (3-12) “rustan”, zımıstanğaça (9-20) “kışana kadar”, qavstan (13-36) “burç adı”, bastırıb (3-136), mantıqamıstan (4-44) “mahalemizden”, qağannarımıstı (4-13) “kalanlarımızı”, kıstım (7-21), mıstaqım (6-33) “direk”.

ş-t : pişti (13-40) “pişti”, taştı (8-146) “taşı”, tüştü (11-8) “indik”, üştesige (2-9) “üçüne”, vuruştırasılari (1-86) “savaştırsınız”, alıştıramız (3-57) “güreştireceğiz”, beşte (1-47), bölüştürüp (8-95) “paylaşıp”, daştıqala (13-19) “yer adı”.

ş-k : şeşkege (3-134) “yer adı”, taşköteldi (8-139) “yokuş adı”, tüşke (8-38) “öylene”, tüşkürüp (2-36) “hapşırıp”, vuruşkiçedi (8-34) “savaşırdı”, kıṛbeşte (13-3) “kırk beşe”, alışkan (3-60) “güreşmiş”, başka (1-148), başkırıptı (1-17), vuruşka (7-7).

ç-k : cānçkán (8-16) “dövmüş”, çeçke (13-4) “uruk adı”, içkenden (1-135) “içtiğinden”, içkeri (1-188) “içeri”.

k-ç : kökçege (7-41) “nehr adı”, vorakçısıydı (8-41).

p-p : keppem (8-144) “gelmişim”, kōppále (8-153) “pek çok”, sōppayıp (1-129), appardım (7-23) “götürdüm”, boppa (1-84) “olmuş mu?”.

2.1.2.3.2. TONLU ÜNSÜZLERDEN SONRA TONLU ÜNSÜZLERİN GELMESİ

l-d : ɣaldık (11-6) “kaldık”, ɣıldılar (13-20), ɣoldan (12-12), cengelden (3-9) “ormandan”, coldaşıımız (1-137), toldurup (8-90).

n-d/ ŋ-d : ɣamağandan (7-84) “kapattıktan”, ɣanday (3-126) “nasıl”, ɣandeygine (3-80), ɣazandı (6-68) “kazandı”, ɣomandan (8-135) “komutan”, arɣanda (6-51) “sırtında”, atıɣdı (6-42) “adını”, betiɣdı (8-73) “yüzünü”, bobaɣdı (1-62) “dedeni”, közüɣdü (2-21) “gözünü”, naniɣdı (6-28) “ekmeğini”, suvuɣdu (1-80) “sunu”.

r-d : ɣalpardı (3-144) “at ismi”, ɣeherden (8-1) “şehirden”, teyleyberdi (5-125) “atıverdi”, turduɣ (10-15) “durduk”, turdurup (1-202) “durdurup”, tüşürdüm (3-19) “düşürdüm”, üylerden (9-8) “evlerden”, berde (4-19) “burada”, cerde (1-10) “yerde”, kördüm (8-138) “gördüm”.

y-d : körünmeydi (8-53) “gözüküyor”, küydü (5-118) “yandı”, saydan (2-20), üyde (12-12) “evde”, ɣoyduk (3-53) “koyduk”, haydadım (8-10) “sürdüm”, kiydım (1-163) “giydım”, baydıkıga (2-9), okuydu (12-14).

z-d : bizde (9-10), ɣabandazday (3-137) “at oyuncusu gibi”, ɣınıımızdı (5-102) “doğrumuzu”, kündüzden (8-116) “gündüzden”, mızdı (8-136) “buzu”, üçevmüzdü (8-68) “üçümüzü”, vötkezdik (11-10) “geçirdik”, zormuzdu (7-14) “gücümüzü”, ɣızdı (1-16) “kızı”, bizdiki (1-3) “bizimki”.

l-b : kolbladı (5-80) “kilitledi”, álbáte (13-31) “elbet”, kalbattan (3-8) “yer adı”, kelbedi (13-22) “gelmişti”.

n-b : nanbay (7-45) “fırıncı”, onbeş (4-47), sınbıladan (11-6) “burç adı”, janbaşığa (8-5) “yanına”.

r-b : tarbız (8-100) “karpuz”, torbakáš (3-54) “yer adı”, turbedik (8-102) “durmuştuk”, zarba (10-13) “silah ateşi”, zorburun (1-93) “yer adı”, kırbaka (2-16) “kurbağa”, azarbak (8-50) “yer adı”.

y-b : coybarğa (1-184) “nehir adı”, teyleyberdi (5-125) “atıverdi”, kıoyberdi (5-104) “bıraktı”.

l-g/ l-ğ : algandan (13-16) “aldığından”, ağılga (6-47) “ağıla”, bilgenlerini (9-25) “bildiklerini”, carılğan (8-114) “yarılan”, colğa (5-9) “yola”, kabilğa (7-74) “kabil’e”, ayrılğan (7-19) “ayrılmış”.

m-g/ m-ğ : dámga (10-8) “öne”, kímge (6-23) “kime”, şāmga (8-47) “akşam”, üstümge (6-7), ağışamğa (5-66), adamğa (3-70), islamğa (7-43).

n-g/ n-ğ/ n-ğ/ n-g : kegenge (13-7) “gelene”, körüngen (8-39) “gözükmüş olan”, peşinge (8-8) “öylene”, sıngan (8-114) “kırılmış”, zımıstanğaça (9-20) “kışa kadar”, afğanıstanğa (4-33), registanğa (7-89) “kumlağa”, kıarağa (8-48) “karanlık”, hağı (7-47) “erkek eşek”.

n-c : pencesini (2-36) “pençesini”, zencir (6-26) “zincir”, natıncesini (5-33) “soncunu”.

r-c : tarcuman (8-122) “tercüman”, ħorcun (8-148) “heybe”.

r-g/ r-ğ/ r-ğ : bîrgene (3-60), berge (10-13) “buraya”, bergiçedim (8-148) “verirdim”, cerge (1-124) “yere”, cırgıçadı (9-11) “yürürdü”, çukurga (8-75) “çukura”, körgenden (8-123) “gördüğünden”, silerge (5-129) “sizlere”, taħarğa (4-47) “taħar’a”, turğan (11-20) “duran”, turğuzgannan (3-32) “kaldırdıktan”, ƙabırğası (3-82) “kaburgası”, arğamçı (1-190) “ip”, darğa (5-182) “dar ağacına”, irğıb (1-167) “zıplayıp”, volturğızdı (5-171) “oturttu”.

y-g/ y-ğ/ y-ğ : küygen (8-27) “yanmış”, sayga (8-48), tiygiçedi (4-20) “dokunurdu”, üyge (8-13), ƙandeygine (3-80), ƙayğıruv (9-23) “kaygılanmak”, ƙoyğan (1-18) “koymuş”, toyğazırdım (6-89) “doyurdum”, toyğa (3-117) “düşüne”, hocayğar (1-42) “yer adı”, ayğa (13-37) “aya”, buğdayğa (13-31).

z-g/ z-ğ/ z-ğ/ z-ğ : cāvırnımızga (8-48) “omuzumuza”, çabandazga (3-44), dāmızgá (7-32), hökküzge (13-40) “öküze”, mantıƙamızğa (7-16), ƙazğanı (8-109) “kazmaya”, zamanımızğa (3-67) “devirde”, ƙunduzğa (7-73) “yer adı”, avzuğa (6-46) “ağzına”.

2.1.2.3.3. ÜNSÜZ UYUMUNUN BOZULMASI

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında bazı Türkçe ve alıntı kelimelerde ünsüz uyumunun bozulduğu görülmektedir. Biz burada tespit ettiğimiz örnekleri alfabe göre veriyoruz.

k-l : ħütükler (6-55) “eşegin yavruları”.

l-p : ğolpaykardı (1-180) “tank adı”, şalpardı (3-144) “at ismi”, tılpın (3-136) “telefon”.

l-k : mülküm (7-31).

l-t : koltuğuma (7-21) “kucağıma”, altı (11-17) “altı”, aynaltırdı (1-193) “dolaştırdı”, balta (1-186) “balta”, kálterek (1-109) “kısarak”, káltek (1-170) “dayak”, miltık (1-47) “silah”, olturuptı (5-16) “oturmuş”, völtüdü (4-10) “öldüdü”.

n-ç : voğurlançı (3-8) “gizli”, vonça (1-89) “onca”, vortançısı (5-38) “ortançısı”, vötkinçe (11-17) “geçtikçe”, yánçadı (13-40) “döver”, kança (6-28) “ne kadar”, āgınçe (6-72) “alınca”, boğunça (1-128) “olunca”, dekançılık (4-29) “çiftçilik”, mınça (1-118) “bunca”, onça (13-20) “onca”, tãñãtkınça (8-68) “sabaha kadar”.

n-t : asantın (11-19) “yine”, bılānt (5-69) “yüksek”, cantag (5-97) “diken”, intehā (13-8) “son”, mantıkadan (13-4) “bölgeden”, üylentírdík (1-157) “evlendirdik”, vonta (8-97) “on tane”.

p-d : dapdırağlap (8-130), bizpden (7-10) “partiden”.

p-g : hizpge (7-9) “partiye”.

r-k : hörkíteyin (1-119) “korkutayım”, markaz (11-7) “merkez”, törkázırdım (8-138) “kaldırdım”, törkeldim (3-105) “kalktım”.

r-t : tört (13-30) “dört”, vortadan (4-52) “ortadan”, yerte (1-56) “yarın”, koybertirip (8-157) “bırakıp”, artamız (12-20) “yükleyeceğiz”, birtágá (1-178) “birine”, birta (8-95) “biri”, cíbertipti (1-125) “göndermiş”.

s-d : kığanımızdan (4-8) “yaptığımızdan”, mabásdá (5-103) “hepiste”, wözbegímísdén (4-43) “özbeğimizden”.

s-g : kavsga (13-36) “burç adı”.

ş-d : işdi (5-58) “işi”, taşdı (2-32) “taşı”.

ş-g/ ş-ğ : dáşgá (8-133) “kıra”, alışğa (3-77) “güreşe”.

t-b : catbedig (7-79) “yatmıştık”, ketbedi (6-43) “gitmiştik”, vötbedi (8-37) “geçmişti”.

t-d : aytdım (8-11) “söyledim”.

y-t : yek~kayta (7-31) “iki defa”, kaytaradı (3-129) “döndürecek”, kaytatığan (1-84) “dönecek olan”, aytkanımız (1-144) “söylediğimiz, deytığan (1-180) “diyecek olan”, keytim (3-65) “sırtım”.

v-ç : cávçilikke (3-148) “kız istemeye”, minavça (3-131) “işte bu kadar”, suvçu (3-36) “yüzücü”, kavçun (9-11) “kavim adı”.

2.1.2.4. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

2.1.2.4.1. TONLULAŞMA

2.1.2.4.1.1. k > ğ Değişmesi

Kelime içinde ve sonunda bazı kelimelerde arka damak /k/ ünsüzü tonlulaşarak orta damak sızıcı /ğ/ ünsüzüne döndüğü bazı örneklerde görülür: kaştığ (4-5) “kaçtık”, koltuğuma (7-21) “kucağıma”, alayığ (3-163) “alalım”, arığtan (8-110) “arktan”, kaytatığan (1-84) “dönecek olan”, kısağ (4-29) “yapsak”, vulusvalığ (4-47) “ilçe”, luğma (4-12) “lukma”, şoyağlardan (1-56) “şuralardan”, kışğa (9-23) “kışa”, karlığa (9-15) “karluka”, coğ (9-18) “yok”, ayağı (3-79), alışğa (3-77) “güreşe”, koltuğa (1-171) “kucağa”.

2.1.2.4.1.2. k > ğ Değişmesi

Genelde kelime ve eklerin sonunda görülen bu tonlulaşma, kelime içinde ve sonunda da görülür:

Kelime başında: ğaysı (13-13) “biri”, ğaptı (5-23) “sözü”, ğaldı (13-18) “kaldı”, ğılayığ (9-25) “yapalım”.

Kelime içinde: kabağları (8-114) “göz kapakları”, kaçaağbár (7-63) “kaçakçı”, korgmadım (1-40) “korkmadım”, kıldığana (1-5) “yaptık ya”, kulağlarığa (9-24) “kulaklarına”, beyağıdan (8-53) “bu tarafından”, ayağı (1-168) “ayağı”, bağaman (5-131) “beslerim”, nāmağol (9-24) “yanlış”, coğarı (5-145) “yukarı”, vorağcı (8-43) “orakçı”.

Kelime ve eklerin sonunda: kaldığ (1-141) “kaldık”, kazağ (11-15) “kazak”, kışlağ (7-26) “köy”, alayığ (5-93) “alalım”, korağ (1-51) “yer adı”, aytsağ (5-102) “söylesek”, kırğ (9-2) “kırk”, ağ (13-35) “ak”, balığ (5-122) “balık”, barsağ (7-57) “gitsek”, bomadığ (11-6) “olmadık”, cattığ (1-134) “yattık”, ilgerağ (6-30) “az önce”, tayağ (1-109) “dayak”, uzağ (5-70) “uzak”, coğ (1-144) “yok”, çağbağ (4-4) “kavim adı”, dekañçılığ (10-3) “çiftçilik”, vötelmadığ (7-39) “geçemedik”.

Alıntı kelimelerde: intipağ (3-124) “birlik”, işpılağ (8-128) “ıslak”, savğ (12-5) “sevk”, rustağ (1-114) “yer adı”, sādığ (4-46) “isim”, rafiğlar (7-46) “arkadaşlar”, mıltağ (2-7) “silah”.

2.1.2.4.1.3. k > ğ Değişmesi

Genelde kelime içinde ve sonunda görülen bir sızıcılaşma olayıdır. Kelime başında görünmez:

Kelime içinde: alavluğın (6-97) “patrunun”, kışlağımızı (12-12) “köyümüzü”, ayağıda (1-169) “ayağında”, başğasını (11-17) “başkasını”, çağa (3-20) “yaka”, çığardı (5-116) “çıkardı”, joğalğan (3-40) “kaybolmuş”, luğma (6-65) “lukma”, tağı (11-20) “yine”, tağın (6-38) “yine”, darğat (11-19) “yer adı”, pıçağdı (6-46) “bıçağı”.

Kelime sonunda: pātişālığ (5-110) “padişalık”, dekançılığ (13-34) “çiftçilik”, sabığ (5-142) “önceden”, uzağ (5-76) “uzak”, mılığ (7-7) “silah”, çıhtığ (12-5) “çıktık”, coğ (11-10) “yok”, kaldığ (12-5) “kaldık”, barduğ (12-6) “gittik”, kıziğ (5-109) “coşturucu”, açığ (6-73) “açık”, kılayığ (5-134) “yapalım”, kıldığ (12-11) “yaptık”, kırğ (8-73) “kırık”.

2.1.2.4.1.4. k, k > g Değişmesi

İnce sıralı kelimelerdeki ön damak /k/ ünsüzü tonlulaşarak /g/ ünsüzüne dönmesi yaygın olarak kelime içinde, kelime ve eklerin sonunda görülürken, kalın sıralı kelimelerdeki /k/, /k/ ünsüzlerinin tonlulaşarak /ğ/, /ğ/ olmaları yerine, bazı kelime ve eklerin sonunda /g/ olduğu görülür:

İnce sıralı kelimelerdeki /k/ ünsüzünün /g/ ünsüzüne değişmesi:

kayteyig (9-25) “ne yapalım”, ağıçedig (4-16) “alırdık”, avdargıçedig (8-8) “dökerdik”, berseg (1-106) “versek”, berdig (12-12) “verdik”, beg (11-13) “bey”, böleg (10-14) “başka, parça”, askárlig (12-4) “askerlik”, cedig (8-95) “yedik”, catbedig (7-79) “yatmıştık”, cireyig (8-57) “yürüyelim”, káltereg (3-163) “kıсарak”, ineg (8-159) “inek”, sáreglerdi (7-79) “sokakları”, şárig (13-34) “ortak”, tajigler (1-206) “Tacikler”, terdig (9-16) “topladık”, teşigi (6-75) “deliği”, keçelig (1-179) “gecelik”, keleyig (5-150) “gelelim”, körbeg (3-132) “görmüştük”, köterdig (7-90) “kaldırdık”, eşegim (7-20) “eşeğim”, tüşegi (13-22) “düşeyi”, ögüzleriniz (7-28) “öküzleriniz”.

Kalın sıralı kelimelerdeki /k, k/ ünsüzlerinin /g/'ye dönmesi:

kaçag (9-10) “kaçak”, kazdıg (8-53) “kazdık”, kıldıg (3-121) “yaptık”, bardıg (8-109) “gittik”, aldıg (6-20) “aldık”, ħag (7-59) “toprak”, bomasag (8-26) “olmazsak”, çığardıg (8-52) “çıkardık”, mardág (1-122) “erkek”, turalmadıg (9-15) “duramadık”, voturdug (8-70) “oturduk”, turdug (8-15) “durduk”, çayrag (13-31) “çeyrek”, dagsán (10-16) “araba ismi”.

2.1.2.4.1.5. ç > c Değişmesi

Birkaç kelimeye görülen kurallı olmayan bir tonlulaşma olayıdır: acmız (8-38) “açız”, cığbádı (3-119) “çıkıştı”, cığıf (6-20) “çıkıp”, guric (3-154) “pirinç”, hic (7-92) “hiç”, yağac (3-134) “odun”.

2.1.2.4.1.6. ç > j Değişmesi

Birkaç kelimeye görülen ve kalıcı olmayan bir tonlulaşma hadisesidir. Bu kelimelerin değişmeye uğramamış şekilleri de vardır: hij (1-178) “hiç”, ijmeptí (1-125) “içmemiş”, üj (8-53) “üç”, ajbedi (5-115) “açmıştı”, ajı (8-98) “hacı”, ajmaydı (1-36) “açmıyor” ajmız (8-82) “açız”.

2.1.2.4.1.7. t > d Değişmesi

Kalıcı olmayan bu değişme, Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında daha çok alıntı kelimelerin sonunda görülür: ħadındarga (3-122) “kadınlara”, adcal (10-6) “yer adı”, zabıd (1-72) “zabıta”, vaziyed (8-4) “durum”, tārād (5-16) “abıdest”, rusdağdı (6-62) “yer adı”, izzed (3-123), judbedi (5-177) “yutmuştu”, emniyed (7-79) “emniyet”, ğaled (1-91) “yanlış”.

2.1.2.4.1.8. f > b Değişmesi

İki alıntı kelimeye görülen bir tonlulaşmadır: tııldı (9-12) “çocuğu”, kálánşikúb (1-47) “silah ismi”.

2.1.2.4.1.9. p (> b) >v Değişmesi

Fiil kökünün son hecesinde bulunan /p/ ünsüzü iki ünlü arasında tonlulaşarak /b/ olduktan sonra /v/’ye dönmüştür. Bu değişme tek bir örnekte görülür: tevûb (8-46) “dövüp”.

2.1.2.4.1.10. p > b Değişmesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında kelime başında görülmeyen bu değişme, kelime içinde ve sonunda yaygın olarak (X)p zarf fiil eklerinde ve /p/ ünsüzü ile biten kelime ve fiillerin kökündeki ünsüzlerde görülür. Ayrıca ünsüzle biten fiillerin sonunda gelen zarf fiil ekinin iki ünlü arasında kaldığı zaman zarf fiil ekinin yardımcı ünlüsü vurgusuzluktan dolayı düşer: kaçıb (10-11) “kaçıp”, kalıb (10-14) “kalıp”, kanab (7-90) “kanayıp”, karıb (7-82) “yakın”, kıbedi (6-30) “yapmıştı”, kayırıb (8-92) “döndürüp”, kaytıb (9-15) “dönüp”, koşulub (7-10) “birleşip”, kób (1-133) “çok”, abbaraman (7-65) “getireceğim”, abbardılar (3-118) “götürdüler”, ârtıb (3-108) “yükleyip”, avdarıb (1-172) “çevirip”, avnâb (8-46) “yıkılıp”, ayırıb (11-21) “ayırıp”, debediniz (6-57) “demiştiniz”, ketbedi (6-43) “gitmişti”, kelib (1-59) “gelip”, tabılıptı (13-41) “bulunmuş”, tabıştı (5-180) “buluştu” .

2.1.2.4.1.11. ş > j Değişmesi

Tek bir alıntı kelimedede tespit edilmiştir. ijğal (11-19) “işgal”.

2.1.2.4.2. TONSUZLAŞMA

2.1.2.4.2.1. b > p Değişmesi

Türkçe kelimelerin başında ve içinde, alıntı kelimelerin içinde ve sonunda bulunan bazı tonlu /b/ ünsüzünün tonsuzlaştığı görülür: gapıralmaydı (8-46) “konuşamıyor”, appardım (7-23) “götürdüm”, siyāpta (1-155) “yer adı”, pıçağdı (6-46) “bıçağı”, pütün (3-10) “bütün”, pıtmágán (1-109) “bitmemiş”, kıtap (3-23) “kitap”, hizpge (7-9) “partiye”, bazep (5-112) “güzel”,

asbaplarım (8-148) “aletlerim”, süpke (3-31) “sabaha”.

2.1.2.4.2.2. b > f Değişmesi

Birkaç alıntı kelime de tespit edilmiştir: gaftı (7-44) (<gab) “sözü”, zafid (1-71) “zabıta”, sárkóf (4-45) “yenilme”.

2.1.2.4.2.3. c > ç Değişmesi

Aşağıdaki kelimelerde görülen bir değişmedir: hárç (1-157) “harç”, maçıtkı (8-103) “mescite”, çırtığ (7-50) “yırtık”.

2.1.2.4.2.4. c (>ç)> ş Değişmesi

Tek bir yabancı kelime de tespit edilmiştir: maşıtkı (8-103) “mescit”.

2.1.2.4.2.5. d > t Değişmesi

Türkçe kelimelerde daha çok benzeşmeyle meydana çıkan bu değişme, alıntı kelimelerde ise normal olarak görülür: kurutatı́tedim (1-68) “kurutacak dedim”, tártı́tedim (1-152) “çek dedim”, aytı́tiydi (3-47) “söyle diyor”, baymurat (1-163) “isim”, bílānt (5-69) “yüksek”, bolat (2-13) “olur”, detı́tıydı (1-20) “dedi diyor”, ilmántke (7-75) “yer adı”, keletı́tep (1-78) “gelecek diye”, maḥsát (2-23) “maksat”, maçı́t (3-29) “mesçit”, mamatḳul (1-132) “isim”, ması́ut (13-20) “isim”, meḥant (1-100) “okur”, moysáfı́tleri (1-35) “yaşlıları”, muaḳatı́ (13-22) “geçerli”, nabalat (6-11) “yabancı”, pātı́şā (1-146) “padişah”, şamamut (11-11) “isim”, şehit (13-20), taḡaymı́rat (1-30) “isim”, vuratı́tıydı (1-187) “vuracak diyor”.

2.1.2.4.2.6. z > s Değişmesi

Kelime başında görülmeyen bu değişme, daha çok 2. çokluk şahıs eki, şahıs zamirleri, dönüşlülük zamiri, olumsuz ekleri, sayılarda ve bazı Türkçe

ve yabancı kelimelerin sonunda görülür: hışımıs (7-57) “akrabam”, alamıs (4-28) “alacağız”, atımıs (6-1) “adım”, baramıs (7-7) “gelceğiz”, beremıs (5-76) “vereceğiz”, bıs (12-13) “biz”, bolamıs (13-4) “olacağız”, cáylerimiske (4-7) “yerlerimize”, dekanmıs (13-2) “çiftçimiz”, emes (11-10) “olmuz eki”, işimıs (13-28) “işimiz”, keçiresis (6-78) “pardon”, tarakturçumıs (8-21) “traktör şoförümüz”, turmas (1-202) “duracağız”, tes (5-73) “çabuk”, volturamıs (13-32) “oturacağız”, üstümüske (7-82) “üstümüze”, yekevümüs (7-26) “ikimiz”, votus (4-31) “otuz”, kılamıs (5-111) “yaparız”, kós (1-5) “göz”, kılasıs (8-2) “yapacaksınız” markás (1-178) “merkez”, ketemıs (5-111) “gideceğiz” sákıs (7-37) “sekiz”, sakıste (10-14) “sekiz tane”, pirüs (1-78) “başarı”, namas (1-101) “namaz”, mantıkamıstan (4-44) “bölgemizden”, kúndüs (8-27) “gündüz”.

2.1.2.4.3. SÜREKLİLEŞME

2.1.2.4.3.1. SIZICILAŞMA

2.1.2.4.3.1.1. k > ħ Değişmesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında, /k/ ünsüzünün sızıcılaşılarak /ħ/ ünsüzüne dönmesi kelime içinde ve sonunda yaygın bir şekilde görülür. Ayrıca /k/, /k/ ünsüzleri ile biten eklerde ve sonu (ق) ünsüzü ile biten alıntı kelimelerde de bu sızıcılaşıma görülür.

Kelime başında: ħarın (1-17) “karın”, ħatınığa (5-157) “kadınına”, ħan (11-11) “lakap”, ħurbakanı (2-11) “kurbağa”.

Kelime içinde: pātışālıhtı (5-133) “padişalık”, āramlıhtı (12-13) “barışı”, yaħşı (11-12) “iyi”, naryaħtan (1-182) “öbür taraftan”, tayaħtı (1-179) “dayağı”, tavuħtı (7-81) “tavuğu”, vaħt (1-84) “erken”, tapħandan (11-17) “bulduğundan”, nāvaħt (6-64) “geç”, noħtasını (5-14) “ipini”, oħşaydı (3-44) “benziyor”, sıdıhtı (3-132) “isim”, sābıħtan (11-21) “eskiden”, çıhtıħ (12-11)

“çıktık”, aḥşam (1-134) “akşam”, aḥtaştı (10-7) “yer adı”, aḥtarışıp (8-112) “arayıp”, adaḥtan (3-81) “aşağıdan”, baṣḥa (8-113) “başka”, ḳorıḥtan (1-51) “yer adı”, ḳorḥtum (8-140) “korktum”, ḳışlaḥtan (12-5) “köyden”, ḥapalaştıḥ (1-95) “küstük”, ḳarlıḥtı (3-127) “yer adı”, ḳaṣḥan (9-16) “kaçan”, ḳırḥ (10-6) “kırk”.

Kelime sonunda: ḳulaḥ (1-40) “kulak”, bebáḥ (1-125) “zevalli”, balıḥ (5-128) “balık”, azarbaḥta (8-28) “yer adı”, coḥ (1-57) “yok”, sanduḥ (5-63) “sandık”, saṇḥaḥ (8-48) “taş dolu yer”, tabaḥ (3-159) “tabak”.

Eklerde: bardıḥ (4-8) “geldik”, barayıḥ (1-175) “gelelim”, bozbabalıḥ (1-166) “gençlik”, cediḥ (1-134) “yedik”, keyiniraḥ (3-130) “daha sonra”, toḥtadıḥ (4-7) “durduk”.

2.1.2.4.3.1.2. g > ğ, ğ Değişmeleri

Kalın sıralı kelimelerle hece kuran /g/ ünsüzünün sızıcılaşarak orta damak /ğ/ ve arka damak /ğ/ ünsüzlerine dönüştüğü sadece kelime içinde yaygın olarak iki ünlü arasında görülür. Ayrıca orta damak sızıcı /ğ/ ünsüzü ve arka damak /ğ/ ünsüzü birbirlerinin yerine nöbetleşe kullanılabilir.

g > ğ Değişmesi Örnekleri: boğandan (1-31) “olduktan”, balağa (3-56) “belaye”, ḳoyğan (1-18) “koymuş”, ḳuymağandı (11-15) “aşağıdan”, ḳaysığa (3-108) “birine”, ḳaynağam (7-26) “kayın pederim”, ḳığan (8-158) “yapan”, ḳığıçedim (7-25) “yapardım”, ḳamağandan (7-84) “yapmadığından”.

g > ğ Değişmesi Örnekleri: ḳanığa (2-30) “kanına”, ḳağan (13-12) “kalmış”, ḳığan (5-142) “yapmış”, ḳazğanı (8-109) “kazdığı”, ḳoluğa (2-7)

“koluna”, ağandan (5-147) “aldığından”, arçığa (4-11) “yer adı”, kaynağam (7-36) “kayın pederim”, kuymağanan (11-16) “aşağıdan”, kıluvğa (1-148) “yapmaya”, aldığa (1-112) “önüne”, kavmuğa (3-40) “akrabasına”, karanğağa (6-54) “karanlıkta”.

Ayrıca ince sıralı kelimelerle hece kuran ön damak /g/ ünsüzü iki ünlü arasında korunması yerine, iki örnekte sızıcılaşarak /ğ/ ünsüzüne dönmüştür: içiğe (6-77) “içine”, iğirdik (9-17) “eğirdik”.

2.1.2.4.3.1.3. ç > ş Değişmesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında /ç/ ünsüzünün sızıcılaşarak /ş/ olması hem Türkçe hem de alıntı kelimelerin içinde ve sonunda görülür: kaçıp (6-48) “kaçıp”, kaçkan (8-39) “kaçmış”, kaçmağan (9-5) “kaçmamış”, kaçhan (9-16) “kaçıp”, yağaştı (3-131) “odunu”, üşte (2-9) “üç tane”, üş (13-37) “üç”, pişirgişti (5-141) “pişirecek olanı”, kökşeden (13-11) “kökçeden”, keştım (7-21) “geçtim”, keşe (7-29) “gece”, iştime (5-65) “hiçbirşey”, iştik (1-134) “içtik”, işkání (5-175) “içmeye”, hiş (5-82) “hiç”.

2.1.2.4.3.1.4. c > j Değişmesi

/c/ ünsüzünün sızıcılaşarak /j/ olması Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında daha çok Türkçe kelimelerin başında, alıntı kelimelerin bütün hecelerinde görülür: hojağar (10-10) “yer adı”, hojbavaddin (7-29) “yer adı”, horjin (7-80) “heybe”, baja (5-67) “bacanak”, jabār (1-156) “isim”, janbaşığa (8-5) “yanına”, jançıkıçedim (8-147) “döverdi”, janım (9-5) “canım”, jángál (7-87) “orman”, jatқан (8-55) “yatmış”, jelek (3-103) “cüppe”, jerge (5-8) “yere”, jettí (1-13) “yedi”, jıl (7-13) “yıl”, jılab (7-32) “ağlayıp”.

2.1.2.4.3.1.5. b > v Değişmesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında kelime başında, iki ünlü arasında ve

/l/, /r/, /y/ akıcı ünsüzlerden sonra gelen /b/, bazı kelimelerde sızıcılaşarak /v/ olmuştur: veçárá (1-130) “beçare”, vız (1-23) “biz”, varatı́tedím (1-49) “gelcek diyor”, vardım (8-141) “gittim”, vareken (5-134) “varmış”, vuruvaptı (1-109) “vurup almış”, alaverin (1-59) “aliverin”, bavaķol (1-1) “isim”, itivar (1-131) “itibar”, jıvardı (13-17) “gönderdi”.

2.1.2.4.3.1.6. d > z Değişmesi

Tek bir alıntı kelimeye görülür: usaz (4-10) “hoca, öğretmen”.

2.1.2.4.3.2. AKICILAŞMA

2.1.2.4.3.2.1. d > l Değişmesi

İlerleyici benzeşmeyle meydana gelen bu değişme, Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında sadece (hallat- < aldat-) fiilinde kalıcı diğerleri ise kalıcı değildir: hallattı (5-102) “aldattı”, kelli (13-8) “geldi”, kállı (8-40) “kaldı”.

2.1.2.4.3.2.2. g > y Değişmesi

gartey (1-140) “biraz”, şündey (10-14) “şöyle”.

2.1.2.4.3.2.3. ğ > y Değişmesi

siymāy (<siğ-)(1-113) “sığmadan”.

2.1.2.4.3.2.4. b > y Değişmesi

Birkaç kelimeye görülür: tüyege (5-7) “deveye”, üyde (12-12) “evde”, üylentírdík (1-157) “evlendirdik”.

2.1.2.4.4. SÜREKLİ ÜNSÜZLER ARASINDAKİ DEĞİŞMELER

2.1.2.4.4.1. h > ħ Değişmesi

Sadece birkaç alıntı kelimelerdeki h (ʰ) sesinin nefeslileşmesiyle ortaya çıkan ve kalıcı olmayan bir değişmedir: ħam (5-116) “bağlaç”, ħamme (5-141) “herkes”, ħayye (5-22) “evet”, paḥā (5-117).

Ayrıca bazı kelimelerde ise korunmuştur: haftaga (13-17) “haftaya”, hamkarlık (13-24) “yardım”, handuvalları (7-45) “arkadaşları”, hazaran (7-15) “binlerce”, hēç (3-49) “hiç”, hüner (3-88) “hüner”, hujum (13-15) “saldırı, baskın”, hár (1-104) “her”, şeherden (8-1) “şehirden”, şehit (13-20).

2.1.2.4.4.2. h > v Değişmesi

Tek bir alıntı kelimeye tespit edilmiştir: tavut (1-90) “vaad”.

2.1.2.4.4.3. h, ħ > y Değişmesi

/i, a/ ünsüzlerinin yanında bulunan nefesli ħ (ح) ve h (ه) ünsüzlerinin akıcılaşarak /y/ ünsüzüne dönüşmesi olayıdır. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında sadece Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerde görülür: sayıb (1-102) “sahip; saygı için kullanılır.”, rasvāyiman (1-104) “küçük düşürmek”, molaymamķul (3-117) “işim”, molaymam (1-100) “imam”, mojayıladı (8-64) “işim”, miyman (6-78) “misafir”, māyi (13-33) “balık”, çáyab (1-42) “yer adı”, beṣsayıp (8-19) “sahipsiz”, niyal (6-10) “nihal”.

2.1.2.4.4.4. l > n Değişmesi

nekin (5-162) “lakin” kelimesinde görülen bir olaydır.

2.1.2.4.4.5. l > r Değişmesi

Arapçadan geçen tek bir kelimeye görülen bir hadisedir: müsürman (1-131) “müslüman”.

2.1.2.4.4.6. m > n Değişmesi

Tek bir kelimde görülür: andivallarımıs (8-113) “arkadaşlarımız”.

2.1.2.4.4.7. n > ŋ Değişmesi

apuzulaṣámıŋ (1-38) “işim”.

2.1.2.4.4.8. $\eta > n$ Değişmesi

son (8-111) “sonra”.

2.1.2.4.4.9. $r > l$ Değişmesi

Genelde alınma kelimelerde görülen bu hadise, Türkçe kelimelerden tek bir kelimeye görülür: çalduval (9-18) “kalıntı”, duvaldı (1-94) “duvarı”, ilgili (13-28) “önce”, halta (13-35) “torba”.

2.1.2.4.4.10. $y > v$ Değişmesi

Tek bir alınma kelimeye görülen bir olaydır: mavüs (5-180) “umutsuz”.

2.1.2.4.5. SÜREKSİZLEŞME

2.1.2.4.5.1. $s > \ç$ Değişmesi

İlerleyici benzeşmeyle şart ekinin /s/ ünsüzü /ç/ olurken, gerileyici benzeşmeyle sonundaki kelimenin başındaki /s/ ünsüzü /ç/ olduğu aşağıdaki örneklerde görülür: iççe (5-120) “içse”, kaççam (6-90) “kaçsam”, çaç (1-80) “saç”.

2.1.2.4.5.2. $\ş > \ç$ Değişmesi

Aşağıdaki örneklerde görülür: қоçавуçча (3-104) “iki avuç kadar”, пāççā (5-83) “padişah”.

2.1.2.4.5.3. $v > b$ Değişmesi

Farsçadan geçen tek bir kelimeye tespit edilmiştir: darbazadan (1-199) “kapıdan”.

2.1.2.4.6. SÜREKSİZ ÜNSÜZLER ARASINDAKİ DEĞİŞMELER

2.1.2.4.6.1. $t > l$ Değişmesi

Gerileyici benzeşme yoluyla ortaya çıkan bir ses hadisesidir. Bu ağızda sadece iki kelimeye tespit edilmiştir: hayrellig (3-150) “iyilik”, allı (11-

17) “atlı”.

2.1.2.4.6.2. p > f Değişmesi

Birkaç kelimeye görülür: kófrú (10-7) “köprü”, rafır (1-176) “repor”, tafıldı (6-11) “çocuğu”, tefeler (13-32) “tepeler”, toftu (1-78) “topu”.

2.1.2.4.6.3. f > p Değişmesi

Bu değişme, Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında genelde Arapça ve Farsçadan geçen alıntı kelimelerde görülür: vázıpámíz (4-33) “görevimiz”, ħapalaştıħ (1-95) “küstük”, apuzulaǰámín (1-38) “isim”, intipağ (3-124) “birlik”, isipada (4-36) “istifade”, işpılağ (8-128) “ıslık”, mısapır (3-49) “gurbet olan kişi”, moysapıt (1-6) “yaşlı”, moysápítlerdi (1-23) “yaşlıları”, pağat (1-174) “fakat”, paal (4-36) “aktif”, parığ (12-8) “mezun”, pişár (7-16) “tansiyon”, pelen (4-43) “şimdi”, şapaħanasığa (11-11) “hastanesine”, túpánğá (1-47) “tabanca”.

2.1.2.4.7. DİĞER ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

2.1.2.4.7.1. ORTA DAMAKLAŞMA

2.1.2.4.7.1.1. g > ğ ve k > ğ Değişmeleri

İnce ünlülerle hece kuran ve genelde ince yuvarlak ünlülerin yanında bulunan ön damak /g/ ve /k/ ünsüzlerinin boğumlanma noktaları orta damağa kayarak yanlarındaki ince ünlüleri yarı kalınlaştırmaktadır. Bu olay sadece kelime başında görülür:

g > ğ Değişmesiyle

İnce, yuvarlak ünlülerin yanında: ğórgá (1-122) “mezara”, ğórs (3-65) “yansı bir kelime”, ğoşı (3-69) “eti”.

k > g > ğ Değişmeleriyle: Tek bir örnekte görülür: ğódekler (5-113)

“çocuklar”.

İnce-düz ünlülerin yanında: Tek bir örnekte görülür: gápleşeyig (1-29)
“konuşalım”.

k > k Değişmesiyle: İnce, yuvarlak ünlülerin yanında: kób (1-133)
“çok”, kófürüden (10-8) “köprüden”, kólge (1-126) “göle”, kómág (4-16)
“yardım”, kóníğa (5-177) “gönlüne”, kórdúk (7-14) “gördük”, kór (5-184) “kör”,
kótárib (8-156) “kaldırıp”, kós (1-5) “göz”, kórúştúk (1-73) “görüştük”, kórsáttı
(5-91) “gösterdi”.

İnce, düz ünlülerin yanında: Tek bir kelimedede tespit edilmiştir:
kamisáriğa (12-5).

2.1.2.4.7.2. DİP DAMAKLAŞMA

2.1.2.4.7.2.1. ğ > ğ ve k > k Değişmeleri

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında arka damak ünsüzleri olan /ğ/ ve /k/’nin boğumlanma noktalarının bazen dip damağa kaydıkları birkaç örnekte görülür:

ğ > ğ Değişmesi Örnekleri: ğalat (6-35) “yanlış”, avğanıstan (11-9)
“afganistan”, arğamçıga (3-11) “ipe”.

k > k Değişmesi Örnekleri: kırıbı (7-55) “yakını”, kazağ (11-15)
“kazak”, bardık (1-27) “bardık”, kolubladı (5-81) “kilitledi”, darkat (11-19) “yer
adı”.

2.1.2.4.7.2.2. g (> ğ, ğ) > ğ Değişmesi

Kalın sıralı kelimelerdeki /g/ ünsüzü kelime başı ve bazı ekler hariç, genelde kelime içinde iki ünlü arasında kalarak sızıcılaşıp orta damak /ğ/ ve arka damak /ğ/ ünsüzlerine dönüştükten sonra, dip damak ünsüzü olan /ğ/ olduğu da bazı örneklerde görülür. Ayrıca bazı alıntı kelimelerdeki ğayın (ġ) sesi de bu ünsüzle karşılandığı görülmektedir: kığın (5-101) “yapmış”, kığıç (5-122) “yapacak olan”, kığıçedi (8-39) “yapardı”, astığa (5-69) “altına”, ağın (5-143) “al”, ağıl (6-47) “ağıl”, avzuğa (6-46) “ağzına”, kımağan (5-159) “yapmamış”, balalarığa (5-120) “çocuklarına”, hojağarga (6-60) “yer adı”, hārījiğa (12-14) “yabancıya”, uluğa (5-158) “oğluna”, voğurlap (5-29) “çalıp”, yağastı (3-136) “odunu”, sáğır (5-162) “yetim”.

2.1.2.5. ÜNSÜZ BENZEŞMESİ

Farklı niteliklere sahip olan seslerin çeşitli nedenlerle birbirlerini etkileyerek aynı ya da yakın seslere dönüşmesi olayına benzeşme denir.

2.1.2.5.1. nd > nn Benzeşmesi

/n/ ünsüzüyle biten bir kelimenin sonuna /d/ ünsüzüyle başlayan bir ek geldiğinde, kelimenin sonundaki /n/ ünsüzü ekin başındaki /d/ ünsüzünü kendine benzetmesi neticesinde ortaya çıkar. Bu durum genelde çıkma hali eki olan /-den, -dan/ ve nedir olarak da benzerlik ifade eden (teg) edatından Çağatay döneminde ortaya çıkan /-dey, -deyin/ eklerinde görülür.

-den/ -dan Ekiyle: kazannen (6-79) “kazandan”, kórüşkennen (1-74) “görüştükten”, aytkannan (3-33) “söylediğinden”, barğannan (1-20) “gittiğinden”, carğannan (5-125) “yardığından”, mınnan (3-63) “bundan”, onnan (1-8) “ondan”, şaravannan (1-159) “rusdan”, şonnan (1-118) “oradan”, turğuzgannan (3-32) “kaldırdığından”, kuymağannan (11-16) “aşağıdan”.

-dey/ -deyin Benzerlik Ekleriyle: anneyin (1-123) “nasıl”,  nneyin (1-158) “  yle”,  nney (3-68) “  yle”.¹⁴

2.1.2.5.2. ml > mn Benzeşmesi

/m/  ns z yle biten bir kelimeye //  ns z yle başlayan bir ek gelince kelimenin sonundaki /m/  ns z  ekin başındaki //  ns z n  kendine benzetmesi neticesinde ortaya  ıkar. Bu durum daha  ok  okluk eki olan /-lar, -ler/ ve tek bir  rnekte /-la/ isimden fiil yapım ekinde g r l r:  adamnar (5-21) “adamlar”, mard mnner (5-95) “halk”, t remnep (2-24).

2.1.2.5.3. nl > nn Benzeşmesi

/n/  ns z yle biten bir kelimeye //  ns z yle başlayan bir ek gelince kelimenin sonundaki /n/  ns z  ekin başındaki //  ns z n  etkileyerek kendisine benzetmesi sonucunda ortaya  ıkan bir ses hadisesidir. Bu olay daha  ok  okluk eki olan /-lar, -ler/ ve tek bir  rnekte /-lık/ isimden isim yapım ekinde g r l r: ağannarım st  (4-13) “kalanlarımızı”, av unnarğ  (9-5) “kav unlara”, oymağannarğ  (3-75) “koymayanlara”, om  ndannar (5-136) “komutanlar”, irmannardan (8-14) “harmanlardan”, at nnardı (11-16) “kad nları”, ağay nnarım (2-12) “kardeşlerim”, cavannar (7-41) “gen ler”, kartannardı (7-51) “kulileri”, kegennerin (1-75) “gelenlerin”, k rgennerin (5-21) “g rd klerin”, nannardı (8-159) “ekmekleri”, p ş tunnerdi (4-13) “peş nleri”, taşnar (8-139) “tanklar”, yağbannıg (13-36) “buzluk”, k nn k (3-55) “g nl k”.

2.1.2.5.4. pb > pp Benzeşmesi

 lerleyici benzeşmeyle meydana gelen bu olay, Tahar ili Hocağ r il esi ağızında tek bir kelimeye tespit edilmiştir: appardım (7-23) “g t rd m”,¹⁵

¹⁴  lerleyici benzeşme ile ortaya  ıkan  iftleşen /nn/  ns zlerinden biri, vurgusuzluktan dolayı bazı  rneklerde d şt ğ  de g r l r: m niyin (12-20), ş niyin (2-14), aneyin (3-68).

¹⁵ Aynı kelimeye, benzeşmeyle ortaya  ıkan  ift /pp/  ns zlerinden biri, vurgusuzluktan dolayı

kóppalá (5-159) “pek çok”.

2.1.2.5.5. pb > bb Benzeşmesi

Yukarıda belirttiğimiz gibi,¹⁶ aynı kelime gerileyici benzeşmeyle görülür: abbaramız¹⁷ (3-27) (<alıp bardım) “getireceğiz”.

2.1.2.5.6. pm > pp Benzeşmesi

İlerleyici benzeşmeyle meydana gelen bu olay, sadece /ma/ soru ekinde görülür: boppa (<bolup ma?)(1-84) “olmuş mu?”.

Ayrıca birçok kelime bu benzeşmeyle meydana gelen çift /pp/ ünsüzlerinden biri vurgusuzluktan dolayı düşer: kápız (8-93) “kalmışız”, yeşitipem (8-33) “yetişmişim”, völçepem (5-89) “ölçmüşüm”, teylepem (6-19) “atmışım”, sapam (7-80) “doldurmuşum”, sazlapan (1-53) “yapmışım”, oylapam (3-83) “düşünmüşüm”, mıtırlepen (5-89) “ölçmüşüm”, mınıpamçakan (6-62) “binmişim”, köteripiz (7-90) “kaldırmışız”, keleyepem (3-22) “geliyorum”, kepíz (1-154) “gelmişiz”, gapırıpız (3-75) “konuşmuşuz”, cepiz (8-82) “yemişiz”, bopız (8-90) “olmuşuz”, kıpan (5-100) “yapmışız”, koyupam (3-143) “koymuşuz”, apıs (1-179) “almışız”.

2.1.2.5.7. ɲl > ɲn Benzeşmesi

saɲnaɲsaydı (8-156) “yer adı”, taɲnar (8-139) “tanklar”.

2.1.2.6. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında (k, ɣ, m, p, r, t, v, y, z) ünsüzlerinin bazen ikizleştiği görülür. Bunlardan /m, p, t / ünsüzlerin yanındaki ve bazı

düştüğü örneklerle de rastlanılmaktadır: apardı (8-144).

¹⁶ Bkz. Pb > pp benzeşmesi.

¹⁷ Aynı kelime benzeşme sonuncundan sonra çiftleşen tonlu /bb/ ünsüzlerinden biri, vurgusuzluktan dolayı bazı örneklerde düşer: abārsāɲ (1-12).

sayı isimlerindeki ikizleşmeler kurallıdır.

2.1.2.6.1. -t- > -tt- ikizleşmesi: albátte (11-7) “elbet”, cettı (2-31) “yedi”, kátte (1-107) “büyük”, kattıl (4-48) “katıl”.

2.1.2.6.2. -k- > -kk- ikizleşmesi: tokkuz (5-59) “dokuz”.

2.1.2.6.3. -k- > -kk- ikizleşmesi: hókkúzúmúz (13-34) “öküzümüz”, sakkız (5-55) “sekiz”, yekki (8-115) “iki”, tikkeñe (6-85) “diken”, dükkān (7-53).

2.1.2.6.4. -p- > -pp- ikizleşmesi: söppayıp (1-129) “aval aval bakmak”.

2.1.2.6.5. -m- > -mm- ikizleşmesi: hamme (5-113) “herkes”.

2.1.2.6.6. -r- > -rr- ikizleşmesi: ruzmarra (13-29) “günlük”, kárrebın (1-47) “silah ismi”, tárrákı (1-39) “isim”.

2.1.2.6.7. -y- > -yy- ikizleşmesi: tüyye (5-112) “deve”, hayye (5-22), kuyyu (5-145) “aşağı”.

2.1.2.7. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

2.1.2.7.1. /s/ Düşmesi

Üç örnekte görülür: küreşám (3-96) (<küreş-se-m) “güreşsem”, macıdga (3-32) (<mascid-ga) “mescite”, kayı~cerge (1-156) (<kaysı-cer-ge) “nereye”.

2.1.2.7.2. /t/ Düşmesi

Genelde alıntı kelimelerde görülen bu olay, Türkçe kelimelerde (k, l, t,

r, y) ünsüzlerinin yanında bulunan /t/ düştüğü görüldüğü gibi, alıntı kelimelerde ise (s, ş, h, f) ünsüzlerinin yanında bulunan /t/ ünsüzünün düştüğü görülür: kórínáyakan (13-32) (<körün-ü-n-e yat-kan) “gözükmekte olan”, hos (11-10) (<host) “yer adı”, ālmış (5-2) (<altmış) “altmış”, aytım (6-32) (<ayt-tı-m) “söyledim”, aysak (2-29) (<ayt-sa-k) “söylesek”.

2.1.2.7.3. /d/ Düşmesi

Aşağıdaki kelimelerde görülen ve kalıcı olamayan bir olaydır: ziyatar (4-15) “daha çok”, şāmamu-táyin (5-136) (<şah mahmut te-y-in) “şahmahmut gibiler”, nurudini (8-85) (<nuriddin-i-ni) “nuriddini”, mózúr (6-12) (<muzdur) “işçi”, mujayler (4-34) (<mucahid-ler) “cihat edenler”, moysápílerini (5-148) (<muysafid-ler-i-ni) “yaşlıları”, hocabavadin (4-6) (<hocabahavaddin) “yer adı” tabátár (5-99) (<tah-bad-tar) “daha çok”.

2.1.2.7.4. /ğ/ Düşmesi

ulu (8-141) (<oğul-u) “oğlu”.

2.1.2.7.5. /h, h/ Düşmesi

Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde bulunan h, h ünsüzleri genelde düşer. Bu hadise kelime başında içinde ve sonunda görülür: kandaar (7-74) (<kandahâr) “yer adı”, qarargaga (8-150) (<qarargah-ga) “karagaha”, hanavala (7-66) (<hana-valah) “evli”, acı (8-141) (<hâci) “hacı”.

2.1.2.7.6. /h/ Düşmesi

tāríká (1-6) (<tarih-ka) “tariha”.

2.1.2.7.7. k, k Düşmesi

Genelde /k/ veya /k/ ünsüzleri ile biten bir kelimeye yönelme hali eki geldiğinde, ikizleşen ünsüzlerin birisi düşer. Ayrıca bazı alıntı kelimelerde /t/ ünsüzünden önce veya iki ünlü arasındaki /k/ ünsüzünün düştüğü de görülür: kışlağa (5-150) (<kışlağ-ka) “köye”, kütürbulağa (1-182) (<kütürbulak-ka) “yer adı”, aralığa (3-99) (<aralık-ka) “araya”, askerlike (12-11) (<askerlik-ke) “askere”, ineke (8-155) (<inek-ke) “ineğe” yeşike (6-85) (<eşek-ke) “eşeğe”.

2.1.2.7.8. // Düşmesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzının en kıristerstik özelliklerinden biri olan bu olay, daha çok fiil tabanlarında yer alan // ünsüzlerinde görülür: kamağı (1-140) (<kal-ma-dı) “kalmadı”, kaptı (8-164) (<kal-ı-p-tı) “kalmış”, kı (5-54) (<kıl) “yap”, kığanım (3-46) (<kıl-gan-ı-m) “yaptığım”, kımayman (3-46) (kı-l-ma-y-man) “yapmayacağım”, ‘aňar (1-173) (<al-ı-ň-lar) “alınız”, apkeňer (1-11) (<al-ı-p kel-i-ň-ler) “getirin”, appardım (7-23) (<al-ı-p bar-dı-m) “götürdüm”, amasa (3-21) (<al-maz-sa) “almazsa”.

2.1.2.7.9. /n/ Düşmesi

/n/ ünsüzü ile biten Kelime veya eklerin sonuna yükleme hali eki /-ni/ geldiğinde, yükleme hali ekinin /n/ ünsüzü düşer. Bu durum hemen hemen kesinleşmiştir. Ayrıca nedir olarak /n/ ünsüzünün kelime içinde ve sonunda düştüğü görülür: ma-şunça (9-13) (<muna-şu-n-ça) “şu kadar”, bâr-eke (6-71) (<bar eken) “varmış”, hırmānı (3-106) (<hırman-nı) “harmanı”, soralmağanı (4-51) (<sor-a al-ma-gan-nı) “soramadığını”, tıramanı (3-53) (<tirah-mah-nı) “sonbaharı”.

2.1.2.7.10. /ŋ/ Düşmesi

maŋ (< maŋa < mence)(3-114) “bana” kelimesinde tespit edilmiştir.

2.1.2.7.11. /r/ Düşmesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında bu olay hem Türkçe ek ve kelimelerde hem de Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde bol miktarda görülür: kalasıla (8-61) (<kal-ası-lar) “kalacaksınız”, koḥsaṇ (1-78) (<ḳork-sa-ṇ) “korkacaksan”, ḥıṣla (7-80) (<ḥeyṣ-ler) “akrabalar”, abdıraman (5-1) (<abd-u-rahman) “isim”, ágá (7-95) (<agar) “eğer”, bege (10-14) (<bu yer-ge) “buraya”, getegene (9-25) (<gart-tek-gene) “birazcık”, jege (7-24) “yere”.

2.1.2.7.12. /m/ Düşmesi

havarça (<hamvar-ça) (8-65) “düz yer”, topṷunan (<top munan) (8-97) “topla”, bilimen (<bil-me-y-men) (11-20) “bilmiyorum” kelimelerinde görülen bir ses hadisesidir.

2.1.2.7.13. /y/ Düşmesi

kaṷerge (5-79) (<ka-yer-ge) “nereye”, amneat (8-25) (<ámniyet) “emniyet”, aytaṷatır (5-99) (<ayt-a yatır) “söylüyor”, baraaptı (7-87) (<bar-a yap-tı) “geliyor”, beşiz (4-37) (<beş yüz) “beş yüz”, keleatır (1-159) (<kel-e yatır) “geliyor”, uleatka (4-50) (<ulayat-ka) “vilayete”, yeleneatır (1-40) (<yelen-e yatır) “yalvarıyor”, áğáṷinnarğa (7-18) (<ağa-ini-ler-ge) “kardeşlere”, şörden (8-106) (<şu-yer-den) “şuradan”, şörge (8-38) (<şu-yer-ge) “şuraya”, üçüz (8-43) (<üç yüz) “üç yüz”.

2.1.2.7.14. /z/ Düşmesi:

izet (1-134) (<izzet) “saygı” kelimesinde görülen bir olaydır.

2.1.2.7.15. Ayın (ع) sesinin Düşmesi

Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerdeki ayın (ع) sesleri birçok kelimede düşer: faal (4-33) (<fa^cal) “aktif”, tazaru (6-98) (<tazaru^c) “yalvarma”, şafi (11-20) (<şafi^c) “isim”, saat (8-10) (<sâ^ct) “saat”, mavzunı (8-

74) (<mavzu^c) “konuyu”.

Ayın (ξ) sesinin bazı kelimelerde korunduğu da görülür: ma^clım(1-36) “öğretmen”, ma^clımāt (1-83) “bilgi”, mas^cut (13-20) “isim”.

2.1.2.8. ÜNSÜZ TÜREMESİ

2.1.2.8.1. /p/ Türemesi

sōppayıp (1-129) (<sopay-ı-p) “aval aval bakmak”, kóppalá (5-159) (<köp-ala) “pek çok”.

2.1.2.8.2. /t/ Türemesi

Tek bir alıntı kelimeye tespit edilmiştir: kattıl (4-48) (<katıl) “katıl”.

2.1.2.8.3. /h/ Türemesi

Nadir görülen bir olaydır: hōrek (3-80), hōrepti (3-88), hōrkíteyin (1-119) “korkutayım”, hōrlep (8-139) “tırmanlayıp”, hiran (7-67) “iran”, ‘sáhát (5-61) “saat”.

2.1.2.8.4. /m/ Türemesi

Tek bir kelimeye tespit edilmiştir: hámme (5-141) “herkes”.

2.1.2.8.5. /v/ Türemesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında (o, ö, u) yuvarlak ünlülerle başlayan kelimelerin başında hemen hemen tüm kelimelerde /v/ türemesi görülür: vonda (7-27) “orada”, vonçā (5-35) “onca”, vonbeş (4-47) “on beş”, vondey (7-9) “öyle”, vonı (1-141) “onu”, vonsu (8-92) “öbürü”, vonu (3-123) “onu”, voğub (3-56) “okuyup”, votuğızbedik (8-74) “oturtmuştuk”, völgenden (5-133) “öldüğünden”, vötkez (7-19) “geçir”, vötemíz (1-173) “geçemez”, vulusvalığ (4-47) “ilçe”, vuğlap (5-113) “uyuyup”, vuçuramıs (5-140) “uçuracağız”.

2.1.2.8.6. /w/ Türemesi

Çift-dudak ünsüzü /w/, az da olsa bu ağız görülür. Çalıştığımız metinde tek kelimedede tespit edilmiştir: wözbeg (11-21) “özbek”.

2.1.2.8.7. /y/ Türemesi

/y/ ünsüzünün türemesi kelime içinde daha çok iki ünlü arasında, kelime başında ise genelde düz-geniş ünlülerin yanında görülür. Ayrıca kelime içinde, bazı kelimelerde türeme /y/ ünsüzünden sonraki ünlü düşer. Ancak bu olay daha çok birleşmiş kelimelerde görülür: ari-yamir (8-28) “isim”, dáyráyi (7-75) “nehri”, diyēredī (1-133) “derdi”, işleyerem (1-133) “çalışırdım”, şüytüp (9-25) “onun için”, tüyye (5-112) “deve”, yağıştı (3-131) “odunu”, yeşeg (7-29) “eşek”, yertesi (7-73) “sabahı”, yerin (1-124) “kocan”, yeşiterek (11-13) “iştirip”, yellik (10-2) “ellik”, yemçegler (3-69) “memeler”, yegiz (9-11) “ikiz”, yek-kün (7-30) “iki gün”, yekite (13-34) “iki tane”.

Bazı alıntı kelimelerdeki ayın (ع) sesleri düşer. Yerine /y/ ünsüzü türer: zayif (13-10) (<za‘if) “güçsüz”, vākıyat (4-50) (<vaqi‘at) “gerçek”.

2.1.2.9. ÜNSÜZ GÖÇÜŞMESİ

Birkaç kelimedede tespit edilmiştir. Bu kelimelerin göçüşme hadisesine uğramamış şekilleri de vardır.

2.1.2.9.1. -ç-h- > -hç- Değişmesi: vorazbáhçá (1-4) (<oraz-bačah) “yer adı”.

2.1.2.9.2. -ry- > -yr- Değişmesi: boyrahanadan (3-134) (<burya-ħana-dan) “çadırdan”, dáyradan (7-21) (<darya-dan) “nehirden”.

2.2. ŞEKİL BİGİSİ

2.2.1. İSİM ÇEKİMLERİ

2.2.1.1. ÇOKLUK EKİ: -IA²r, -nA²r

Genel Türkçenin ve bütün ağızlarının müşterek eki olan –lar’dır. Bu ekin bazı lehçe ve ağızlarda ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak -lar⁴, –nar⁴, -dar⁴-tar⁴, şekillerini aldığını biliyoruz. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında bu ekin bazı köy ve kasabalarında ünsüz benzeşmeyle –nar/-ner şekilleri görülürken bazı köy ve kasabalarda ise korunduğunu görüyoruz:

-lar/-ler ile: kaçtılar (13-10) “kaçtılar”, kaynatarımız (3-125) “kayın pederim”, kazılar (5-141) “hâkimlar”, kıladılar (3-11) “kaldılar”, koymadılar (3-74) “bırakmadınız”, barınızlar (3-148) “varınız”, bılardan (7-42) “bunlardan”, bosaların (5-27) “olsaların”, yemçegler (3-69) “memeler”, berdiler (3-162) “verdiler”, bilgenlerini (9-25) “bildiklerini”, kellerin (8-164) “geldilerin”, körüpsüler (5-31) “görmüşsünüz”.

-nar/-ner ile: hatinnar (7-35) “kadınlar”, koymağannarğa (3-75) “bırakmayanlara”, hırmannardan (8-14) “harmanlardan”, ādamnar (5-21) “adamlar”, aḡayinnarım (2-12) “kardeşlerim”, nannardı (8-159) “ekmekleri”, taḡnar (8-139) “tanklar”, kegennerin (1-75) “geldiklerin”, körgennerin (5-21) “gördüklerin”, mardımner (5-95) “halk”, türkmennerden (3-55) “türkmenler”.

Birçok kelimede /m, n, ŋ/ ünsüzlerinden sonra gelen çokluk eki yukarda belirttiğimiz gibi asimile ile –nar/-ner olurken, birçok kelimde korunduğu da görülür: hatınları (6-14) “kadınları”, bilgenlerini (9-25) “bildiklerini”, havanları (8-32) “silah ismi”, kavımlar (8-106) “kavimler”, ādamlar (3-40), mardımlarını (7-52) “halkını”, taḡlardı (1-194) “tankları”.

Ayrıca nadir olarak kalın sıralı kelimelere gelen çokluk ekinin /r/ ünsüzü düşerek /-la/ şeklini aldığı da aşağıdaki örneklerde görülür: dekanladı (8-23) “çiftçileri”, mardımladı (8-101) “halkı”, kalasıla (8-61) “kalacaksınız”, hışla (7-80) “akrabalar”, azárbağlağa (10-16) “hazarbağlara”, bazılaga (9-26) “bazılara”.

2.2.1.2. İYEKLİK EKLERİ

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında iyelik ekleri bazı fonolojik farklılıklar hariç hemen hemen Kazak Türkçesinde olduğu gibidir. Kazak Türkçesinde ünsüz benzeşmesi daha güçlü olduğu için iyelik ekleri çokluk 2. şahıs ve nezaketinde, çokluk 3. şahıs iyelik eklerinde bazı tonlu ve tonsuz ünsüzlerinden sonra gelen çokluk 2. ve 3. şahıs iyelik ekleri olan $-IArIn^2$, $-IArInIz^2$ ve $-IArI^2$ sırası ile $dArIn^2$, $tArIn^2$, $dArI^2$, $tArI^2$ şekillerini alan bu ekler, söz konusu ağızda /n, m, ŋ/ gibi ünsüzlerden sonra ünsüz benzeşmesiyle $-nArIn^2$, $-nArInIz^2$, $nArI^2$ şekillerini aldığı görülür. Ayrıca Kazak Türkçesinde iyelik ekleri yuvarlaklık uyumuna uyum göstermediği halde bu ağızda ünlü uyumu tam olmasa bile Kazak Türkçesinden daha ileride olduğu görülür.

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında aşağıdaki iyelik ekleri vardır:

Teklik:	1. Şahıs : $-(I^4)m$
2. Şahıs : $-(I^4)\eta$
2. Şahıs (nezaket) : $-(I^4)\eta Iz$
3. Şahıs : $-I^4, sI^4$
Çokluk:	1. Şahıs : $-(I^4)mIz, -(I^2)IArImIz$
2. Şahıs : $-IArIn^2, -nArIn^2, -IArInIz^2$
2. Şahıs (nezaket) : $-(I^4)\eta Iz, -IArInIz^2, -nArInIz^2$
3. Şahıs : $-IArI^2, -nArI^2$

Bu eklerle ilgili bazı örnekler: atam (11-6) “babam”, ataŋ (5-131)

“baban”, kızınızdı (3-151) “kızınızı”, kıyası (1-141) “hikayesi”, dárávüsünü (1-66) “hırkasını”, vonusu (4-35) “öbürünü”, yertesi (7-73) “ertesi”, hatınnarıñdı (7-42) “kadınlarınızı”, ögüzleriniz (7-28) “öküzleriniz”, kabağları (8-114) “göz kapakları”, kalını (3-153) “halısı”, kanını (2-36) “kanını”, kaynatalarımız (3-125) “kayın pedermiz”, kavlumuz (3-51) “sözümüz”, kolumdaki (8-125) “elimdeki”, cetitesini (10-13) “yedi tanesini”, arkaña(3-28) “sırtına”, betiñdi (8-73) “yüzünü”, belleri (13-7), bırbırımızga (8-36) “birbirimize”, atası (3-126) “babası”, üstümüzge (7-7) “üstümüze”.

Ayrıca çokluk 2. şahıs iyelik eki bazı örneklerde z > s değişmesiyle karşımıza çıkar: kıysımıs (12-8) “hangimiz”, hışımıs (7-57) “akrabamız”, atımıs (6-1) “babamız”, çeçemis (6-28) “yengemiz”.

Özbek Türkçesinde olduğu gibi Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında da iyelik ekleriyle isim çekim ekleri arasına zamir n’sinin girmediğini görüyoruz: kalasıdan (8-92) “kalesinden”, nohtasıdan (5-9) “ipinden”, teşigiden (1-191) “deliğinden”.

2.2.1.3. AİTLİK EKİ: -k²

Aitlik eki –k²’dır. Ekin ünsüzü ince ünlülerle hece kuran kelimelerde bazen tonlulaşarak /g/ ve kalın ünlülerle hece kuran kelimelerde ise sızıcılaşarak /ğ/ olduğu görülür. Bazı örneklerde ünlü uyumuna girdiği de görülür: kolumdaki (8-125) “elimdeki”, hırmındaki (8-43) “harmandaki”, kándeğí (4-19) “neredeki”, kışlaқтаğını (5-151) “köydekini”.

2.2.1.4. HÂL EKLERİ

2.2.1.4.1. İlgi Hâli : -n¹⁴η, -n³⁴, -l²

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında ilgi hali eki asli olarak –nıñ/ -niñ ekidir. Ayrıca Çağatayca’da olduğu gibi söz konusu ağızda da yükleme hali ekleri

bazen ilgi hali yerine kullanılmaktadır. Bu ek, -nı/ -ni ekidir. Ünlü uyumu ve ünsüz benzeştirmesiyle aşağıdaki çeşitlerini de görüyoruz : -nıñ/ -niñ, -nuñ/ -nüñ, -nı/ -ni, -nu/ -nü, -dı/ -di, -du/ -dü, -tı/ -ti, -tu/ -tü, -ı, -i.

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzının ilgi halinde en dikkat çeken husus yukarda belirtildiği gibi bu ekin yükleme hali eki ile de karşılanabilmesidir. Gerçi Türk Dili'nin çeşitli lehçe ve ağızlarında hal eklerinin birbirleri yerine kullanıldığı bilinmektedir. Fakat yükleme hali ekinin ilgi hali yerine kullanılması sadece Çağatayca'da görüldüğü gibi bu ağızda da yaygın bir şekilde görülür. Ayrıca ekin düzlük-yuvarlaklık uyumunda da bazı aksaklıklar gösterdiğini belirtmeliyiz: şunu üstüğe mindirip koyunar (1-16) “şunun üzerine bindirin”, pātīṣānı kıızı (1-7) “padişahın kıızı”, darbazanı avzuğa (1-115) “kapının ağzına”, vonı kısası şıl (1-141) “onun hikayesi şu”, hayatılanı ākesi (1-181) “hayatullah'ın abisi”, ğışanı astığa (1-184) “kamuşın altına”, minı hamásínı (1-200) “bunun hepsini”, bīrteni cáğasıdan (3-45) “birinin yakasından”, káleni ğoşı (3-68) “kafanın eti”, mardákáni üyüğe (4-49) “adamın evine”, şunu havlusuga tüşüp (8-105) “şunun evine inip”, onu yegesini zarbalap (8-136) “onun sahibini ateşleyip”, munu üstüğe vorus vötüp (11-15) “bunun üstüne rus geçip”, üyünü beryağığa keldím (1-203) “evinin bu tarafına geldim”, ğavsıddín baydı ulu (8-141) “ğavsuddin beyin oğlu”, sañnaḥsaydı labıga (8-156) “sanglaksayın kenarına”, balarımdı ayağı (9-6) “çocuklarımdın ayağı”, üydü içi (2-15) “evin içi”, bīrbīrevümüzdü boynumuzğa (3-53) “birbirimizin boynuna”, coldu üstüde (1-142) “yolun üstünde”, suvdu içide (1-184) “suyun içinde”, āmattı aldıga keledi (3-13) “salın yanına geldi”, cigitti közüğe (2-28) “yiğitin gözüne”, soralmağanı illeti (4-51) “sormamış olmasının sebebi”.

2.2.1.4.2. Yükleme Hâli : -N³I⁴

Yükleme hali eki Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında -nı, -ni şeklindedir.

Ünlü uyumu ile –nu/ -nü, ünsüz benzeşmesiyle –dı/ -di, -du/ -dü, -tı/ -ti, -tu/ -tü şekilleri de ortaya çıktığı görülür. Ayrıca sonu “n” ile biten kelimelerle, iyelik eklerinden sonra bazen –ı/ -i, -u/ -ü şekilleri nadir olarak da kullanıldığını görüyoruz:

-nı/ -ni, -nu/ -nü ile: kağanını (3-116) “kalanını”, kanını (2-36), karnını (5-124), kökçeni (8-122) “ bir nehrin ismi”, közlerini (3-69), náfarlerini (7-52) “adamlarını”, onu (12-13), suvunu (5-125) “suyunu”, şonu (9-21) “onu”, vözünü (8-33) “kendisini”, üstünü (5-142), üyünü (5-157) “evini”.

-dı/ -di, -du/ -dü ile: hatındı (5-114) “kadını”, hırmandı (8-13) “harmanı”, adamdı (1-48) “adamı”, kimdi (5-91) “kimi”, mezdi (5-34) “masayı”, moysápítlerdi (1-23) “yaşlıları”, munavdu (1-18) “işte bunu”, suvdu (1-184) “suyu”, tórtávmüzdü (1-30) “dördümüz”, üydü (2-15) “evi”, vözümdü (6-71) “kendimi”.

-tı/ -ti, -tu/ -tü: yağaştı (3-131) “odunu”, yeşekti (1-125) “eşeği”, gaptı (9-24) “sözü”, kişlāhtı (5-148) “köyü”, cigitti (2-28) “yiğiti”, cipti (1-149) “ipi”, çottu (3-83) “keseri”, sanduhtu (5-65) “sandığı”, toptu (8-62) “topu”, (1-114) vötürüktü “yalanı”.

-ı/ -i, -u/ -ü ile: bızı (12-1) “bizi”, çabandazı (3-138) “at oyuncusu”, hamamızı (8-73) “hepimizi”, namazı (3-31) “namazı”, üçüzü (11-17) “üç yüzü”, vözümüzü (5-43) “kendimizi” högüzü (3-10) “öküzü”, seni (5-51), meni (1-143) “beni”.

Ayrıca birçok örnekte düzlük-yuvarlaklık uyumunu girmediği gibi bazı örneklerde kalın-incelik uyumuna da girmemiştir: ulunu (1-142) “oğlunu”, vonı (1-141) “onu”, vorusunu (8-77) “rusçayı”, votunu (3-99) “otunu”, vözümni (6-90) “kendimi”.

2.2.1.4.3. Yaklaşma Hâli: -K²A², -G²A², A²

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında yaklaşma hali eki Çağatayca'da olduğu gibi -ka/ -ke, -ğa/ -ge şeklindedir. Ancak kalın ünlülerle hece kuran kelimelerde gelen -ğa yaklaşma hali eki ünsüzünün birçok örneklerde sızıcılışarak orta ve dip damak ünsüzlerine (ğ, ğ) kaydığını da görüyoruz. Ayrıca ekin bazı şahıs zamirleriyle, işaret zamiri ve sıfatlarına "n" ile yaklaşma eki ünsüzünün kaynaşması sonucu: maña (1-45) "bana", mınja (1-138) "buna", muña (11-20) "buna", saña (2-21) "sana", şonja (4-44) "işte ona", şunja (1-124) "şuna", vonja (3-116) "ona" şeklinde de kullanıldığı görülür. Bazı örneklerde teklik 2. şahıs iyelik eki ve /k, k, g/ ünsüzleri ile biten kelimelerden sonra -a/-e olarak da kullanıldığını görüyoruz: yeşeke (8-86) "eşeğe", vözünje (1-36) "kendine", yesiñe (5-162) "aklına", vağa (8-66) "oraya", anağa (8-132) "işte oraya", karıña (8-49) "karnına", koluña (3-142) "koluna", arkaña (3-28) "sırtına", dekançılığa (7-5) "çiftçiliğe", ulağa (1-154) "at oyunu", bozbalalıka (3-54) "gençliğe", bıyağa (8-140) "buraya".

Normal ekle ilgili örnekler: yetegige (9-6) "eteğine", vözüge (4-13) "kendine", üstümüske (7-82) "üstümüze", talıpka (7-50) "talibana", sizge (6-79) "size", aldığa (5-49) "önüne", atasığa (3-139) "altına", karañağa (6-54) "karanlıkta", karyege (12-18) "nereye", karlığa (9-15) "karluka", kazuvga (8-108) "kazmaya", kır-beşe (13-3) "kırk beşe", górgá (1-122) "mezara", kanığa (2-30) "kanına".

Ayrıca bazen yaklaşma hali ekinin bulunma halini de karşıladığını görüyoruz: çölge vuñlap kaldıg dedi (5-161) "çölde uyuyup kaldı dedi", vörge hiç iş coğdı (4-17) "orada hiç iş yoktu.", berge tağın neçe vağ zındelig kıldıg (4-7) "burada daha bir süre yaşadık", çölge kaldı deptí (2-23) "çölde kaldı".

demoş”, yekavmuz asan ŗürge ħapalaştıĥ (1-95) “ ikimiz ŗurada birbirimize küstük”, bıŷyerge bosa am molaymamımız álí uzun eşan edí (1-25) “burada ise imamımız Ali Uzun Eşan idi.”

2.2.1.4.4. Bulunma Hâli: –dA², -tA²

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında bulunma hali eki –da/ -de, -ta/ -te şeklindedir. Türkiye Türkçesi’nden hiçbir farkı yoktur : ħoluda (1-170) “elinde”, ħuyuda (5-122) “aşağıda”, arħanda (6-51) “arkanda”, berde (4-19) “burada”, bizde (9-10), cerde (1-10) “yerde”, içide (1-184) “içinde”, meĥitte (1-43) “mescide”, áskerlikte (11-11) “askerliğe”, ħanabatta (6-11) “yer adı”.

2.2.1.4.5. Ayrılma Hâli: –dA²n, -tA²n, -nA²n

Ayrılma hali eki bu ağızda Kazak Türkçesi’nde olduğu gibi –dan/ -den, -tan/ -ten, -nan/ -nen şeklindedir. Ancak Kazak Türkçesi’nde –nan/ -nen şekilleri /m, n, ŋ/ ünsüzlerinden sonra gelirken, söz konusu ağızda sadece /n/ ünsüzünden sonra görölmektedir: suvdan (3-11) “sudan”, ŗeherden (8-1) “şehirden”, teŗigiden (1-191) “deliğinden”, wözbekten (4-51) “özbekten”, yeŗikten (1-113) “eşekten”, zındalıktan (9-18) “yaşamdan”, ħıŗlaħtan (13-4) “köyden”, ħorıħtan (1-51) “yer adı”, barğannan (1-20) “vardığından”, mınnan (3-63) “bundan”, üzgennen (3-157) “kopardığından”, ħörüŗkennen (1-74) “görüştüğünden”.

2.2.1.4.6. Eşitlik Hâli: -çaA², -d³A²y, d³A²yın

Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında isimlerin eşitlik ve benzerlik halini yapmak üzere –ça/ -çe, -day/ -dey, -tay/ -tey, -nay/ -ney, -neyin/ -nayın, -dayın/ -deyin, -tayın/ -teyin ekleri kullanılır.

Bunlardan –ça/ -çe eki az kullanılır. Ekin ünsüzü değışmez. Ünlü uyumuna girer. Daha çok işaret zamirlerinde görölür : onça (13-20) “onca”,

şınça (7-20) “şu kadar”, şula~ça (9-16) “şunlar kadar”, şunça (8-11) “şu kadar”, vonça (1-89) “onca”, munça (5-33) “bunca”, minavça (3-131) “işte bu kadar”, çoçavuçça (3-104) “iki avuç kadar”, ma~şunça (9-13) “işte bu kadar”.

Bazı kalıplaşmış örnekleri de vardır: kaçça (6-28) “ne kadar”, neçe (11-14) “kaç”, āgınçe (6-72) “alınca”, şu çengeçeyin (11-12) “bugüne kadar”, zımıstanğaça (9-20) “kışa kadar”, tārātkınça (8-68) “sabaha kadar”, boğunça (1-128) “olunca”, sünbılağaça (11-5) “sünbulaya kadar”.

İsimler ve işaret zamirlerinde yaygın bir şekilde görülen –day/ -dey eki, –ça/-çe ekinden daha yaygın bir şekilde kullanılır. Bu ekin çeşitli şekilleri vardır. Ünlü-ünsüz uyumu ile; -day/ -dey, -tay/ -tey, ünsüz benzeşmeyle; -nay/ -ney, genişlemesiyle; -neyin/ -nayin, -dayin/ -deyin, -tayin/ -teyin şekilleri de ortaya çıkmıştır. Bu ekle ilgili örnekler: mündeyin (1-123) “böyle”, şündeyin (13-28) “şöyle”, şünney (3-68) “şöyle”, mınday (8-73) “böyle”, şunday (1-64) “öyle”, şunday (1-79) “şöyle”, şünneyin (1-158) “işte şöyle”, völgidey (8-90) “ölene dek”, völtürgıdey (8-47) “ölene dek”, kándey (1-23) “nasıl”, anávendey (3-91) “işte öyle”, kegendey (8-94) “gelmiş gibi”, kaçneyin (1-123) “nasıl”, kaçanday (3-126) “nasıl”, kättayin (5-88) “hiçbir zaman”, gartey (1-140) “biraz”.

Ayrıca birkaç örnekte ünsüz benzeşmesiyle –nd- > -nn-, daha sonra iki ünsüz birbiriyle kaynaşarak tek ünsüz haline /-n-/ gelmiş ve ekin ünlüsü e > i, ü değişikliklerine de uğramıştır: müniyin (12-20) “böyle”, şünüyin (8-114) “işte şöyle”, şüneyin (8-38) “şöyle”, şüniyin (2-14) “işte şöyle”.

2.2.1.4.7. Vasıta Hâli: mA²n, mInA²n

Tahar ili Hoağar ilçesi ağzında vasıta hali eki; man, men, minan, minen şeklindedir. Ayrıca bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak bir –ten vasıta hali eki de görülür.

man, men örnekleri: onu man çağalaşıp kaldı (6-98) “onunla dövüşüp kaldı.”, vorus man vurduğ (7-9) “Rusla şavaştık.”, bılar man kettik (8-17) “bunlarla gittik.”, hizbılar man vuruşkiçedi (8-34) “hizbilerle savaşırdı”, rakit man vurdu (8-109) “roketle vurdu”, arkamdan tañ man vurmasa dep kórhtum (8-140) “arkamdan tankla vurmasın diye korktum”, hıday nazar bay men asan şürge cabar am turğan eken (1-143) “Hudaynazar Beyle cabar da şurada duryormuş”.

mınan, minen örnekleri: minen (10-11) “ile”, mınen (1-111), mınan (1-119), mınan (8-165), mınan (1-73), mınan (1-109), minen (1-121), minen (1-135).

2.2.1.4.8. Yön Hâli: g²eri

Kalıplaşmış olarak iki örnekte –keri/ -geri eki görölmektedir: ilgeri (13-5) “ileri, önce”, içkeri (1-188) “içeri”.

2.2.2. SORU EKİ: mA², pA²

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında soru eki ma/ me şeklindedir. Bazen benzeşmeyle ekin başındaki /m/ ünsüzü /p/ ünsüzüne dönerek pa/ pe şekilleri de ortaya çıkar. Bu durum daha çok (ı)p zarf fiil ekinden sonra görölmektedir: şunday ma (1-64) “öyle mi?”, peşin bop pa (1-84) “öylen olmuş mu?”, tüş boldu ma (1-84) “öylen oldu mu?”, coğ ma (3-25) “yok mu?”, bermeysen me (3-39) “vermiyor musun?”, ketese me (3-108) “gitse mi?”.

2.2.3. SIFATLAR

2.2.3.1. VASIFLANANDIRMA SIFATLARI

Varlıkların şekil, renk, biçim vb. bakımlarından vasıflarını bildiren kelimelerdir. Çalıştığımız metinden tespit edilen vasıflandırma sıfatları şunlardır: kıızıl (5-38) “kırmızı”, kōp kätte (5-124) “çok büyük”, kätte ulu (5-160) “büyük oğlu”, yahşı kısa (3-31) “iyi hikaye”, caman (3-17) “kötü”, cana

çapandı (3-102) “yeni kabanı”, köp yukğa (6-95) “ince”, issiğ nan (8-86) “sıcak ekmek”, karanja şam (7-57), kätti ādam (1-151) “cimri adam”, kıyin kıyamāt (9-12) “çok zor”, kıyyu kāvçunnarğa (9-5) “aşağı kavçunlara”, ‘kızīğ (5-109) “çoşkun”, aq parını (13-38) “beyaz ilacı”, ábeş bıl (3-79) şişman bu”, beçara mardım (1-88) “zevalı halk”, baydı kızını (2-8) “zenginin kızını”, carığ (2-15) “aydın”, çin zor (7-82) “çok zor”, karanı keçege (8-59) “karanlık gece”, namdar adamdı (1-48) “ünlü adamı”, uzun kóteldi (6-63) “uzun yokuşu”.

2.2.3.2. BELİRTME SIFATLARI

Belirtme sıfatları kullanım özelliklerine göre, işaret sıfatları, asî sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları başlığı altında sınıflandırılırlar.

2.2.3.2.1. İşaret Sıfatları: Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında şu işaret sıfatları görülür: bu, bü, bı, bıl, bul, şu, şü, şı, şıl, şul, şo, şol, o, ol, vo, vol.

Yukarıda görüldüğü gibi söz konusu ağızda birçok işaret sıfatları vardır. Bunlardan /bı/ ve /bıl/ şekilleri u > ı ünlü değişmesiyle /bu/ ve /bul/ işaret sıfatlarından, /bü/ ve /şü/ biçimleri ise, /bu/ ve /şu/ işaret sıfatlarının incelmelerinden ortaya çıkmıştır. Bir iki örnekte görülür. Ayrıca /vo/ ve /vol/ şekillerinde ünsüz türemesi olmuştur.

bu, bü, bı, bıl, bul örnekleri: bu wözbegler (3-124) “bu Özbekler”, bu hatın (5-49) “bu kadın”, bü tüyeni (5-11) “bu deveyi”, bı hırman (8-12) “bu harman”, bı col (8-50) “bu yol”, bıl pādīşā (1-6) “bu padişah”, bıl ulunı (1-142) “bu oğlunu”, bul balığ (5-126) “bu balık”.

şu, şü, şı, şıl, şul örnekleri: şu işti (5-50) “şu işi”, şu mallardı (5-131) “şu hayvanları”, şü tüyye (5-116) “şu deve”, şü teşikke (6-91) “şu deliğe”, şı hatınları (6-14) “şu kadınları”, şı tavdu (7-48) “şu dağı”, şıl divaldı (6-71) “şu

duvarı”, şıl dige (4-33) “işte şu”, şul hār kīmdī (5-135) “şu herkesi”.

şo, şol örnekleri: şo bölesiden (1-155), şo çende (1-172) “o zamanda”, şol bızdı (4-15) “o bizi”.

o, ol, vo, vol örnekleri: o kişiler (7-12), o kışlakka (7-45) “o köye”, ol am mınağa (8-134) “o da işte bu tarafa”, vo tañ (1-187) “o tank”, vo cipler (1-195) “o jipler”, vol am müsürman (1-131) “o da müslüman”.

Ayrıca Kıpçak grubu lehçeleri ve ağızlarında görüldüğü gibi bu ağızda da var olan hem işaret sıfatlarını yerini tutan hem de işaret sıfatlarının önüne gelerek işaretlemeyi kuvvetlendiren /mına, ana/ kelimeleri de vardır.

İşaret sıfatlarının başında geldiği zaman gösterme edatı olur.¹⁸

Kuvvetlendirme işlevinde: mınavu kabıl (7-67) “işte bu Kabil”, ana bu kayta (5-141) “işte bu defa”, ana bı (3-82) “işte bu”, mınavu dáştıkale (7-67) “işte bu Daştıkala”, mına şı meçitte (1-43) “işte şu mescitte”, mına şu daş ta (8-51) “işte şu kır da”, mına şı mola (1-142) “işte şu mola”, ana o kişiler (7-12) “işte o kişiler”.

İşaret sıfatları işlevinde: mına şirkattī (1-68) “bu şirketi”, ana közün (2-12) “o gözün”, ana palvanğa (3-56) “o pehlivana”.

2.2.3.2.2. Aslî Sayı Sıfatları: Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında Türkiye Türkçesi'nden hiçbir farkı yoktur. Ancak Türkiye Türkçesi'nde sayılarda “buçuk” kullanırken, söz konusu ağızda “yarım” kullanılır. Ayrıca sayıların ünlü ve ünsüzleri ile ilgili bazı ses değişimleri, ünsüz türeme veya düşme gibi olayları görüyoruz: dört yarım lak (13-30), bír sizge_õşağan (1-7) “size

¹⁸ Bkz. Pekacar, **a.g.t.**, s. 200.

benzeyen biri”, yeki náfarımız (10-8) “iki adamımız”, üç ağayın (2-25) “üç kardeş”, beş kün (1-64) “beş gün”, altı künde (1-64) “altı günde”, cetti náfar (10-13) “yedi kişi”, sakız munkırpá (12-13) “sekiz bin”, tokkuz bacağa (5-59) “saat dokuzda”, on ay (13-16), yığıрма beşiden narmağan (13-38) “yirmi beşten sonra”, votuz beş kün (11-7) “otuz beş gün”, kırh kün (10-6) “kırk gün”, yellig yeşeke (7-41) “ellik eşeğe”, ālmış ‘säkgiz yaşı (5-2) “altmış sekiz yaşımdayım”, saksen (3-2) “seksen”, yüz mıtır (8-63) “yüz metre”, yekyüz üçüz náfardı (8-43) “iki yüz üç kişi”, beş yüz allı (11-17) “beş yüz atlı”, altı yüz allı (11-17) “altı yüz atlı”, mıñ hana (11-14) “bin ev ya da aile”.

2.2.3.2.3. Sıra Sayı Sıfatları: Sıra sayı sıfatları ile ilgili metinlerimizde sadece iki örnek geçmektedir: üçümçisi (5-19) “üçümcüsü”, cettikilemçi (7-81) “yedincisi”.

Sayılardan Yapılmış Belirsizlik Zamirleri¹⁹: Bunlar varlıkları belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Asli sayı sıfatlarına –evü (-övü) eki getirilerek yapılır: bürövü (5-179) “biri, birisi”, yekevü (5-107) “ikisi”, üçevü (5-20) “üçü”, beşevünü (5-91) “beşini”, cetevünü (2-5) “yedisini”.

2.2.3.3. SORU SIFATLARI: Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında şu soru sıfatları tespit edilmiştir: neçe, kıysı, nıma/ nime.

Örnekleri: neçe cıl (13-5) “kaç yıl”, kıysın baladsan (8-95), kıysı kabır (3-139) “hangi mezar”, nime gap (6-97) “ne haber”, nıma gap (1-73) “ne haber”, nıme iş (1-73) “ne iş”.

2.2.3.4. BELİRSİZLİK SIFATLARI: bazı mardım (6-65) “bazılar”, bazı vağ (4-20) “bazen”, köp yukğa (6-95) “çok ince”, köb yahşı (1-7) “çok

¹⁹ Pekacar, a.g.t., s. 145.

güzel”, başğa tāğın nımı iş (1-3) “başka ne iş”, başkası pıyada (1-50) “başkası yaya”, başka çel (1-148) “başka hile”, bir kámpır (7-61) “bir yaşlı kadın”, bir siyāsar (5-25) “bir kadın”, bñr bay (1-107) “bir zengin”, har zaman (6-85) “her zaman”, her ciydege (1-190) “fer yigdeye”, mınça cerdi (3-11) “bu kadar araziyi” munça buzurg (5-33) “bu kadar büyük”, hiç iş (4-17) , bñr gurub (1-89) “bir gurup”, bñr yekkün (3-151) “birkaç gün”, yeki üş künden narman (3-152) “iki üç günden sonra”, haması keyin (6-48) “hepsi sonra”, hamasını balası (8-111) “hepsinin evladı”, kıysı wözbeğ (1-198) “hangi Özbek” neçe cıldan (3-73) “kaç yıldan”, beş altta asker (8-142) “beş altı asker”, bölek (6-40) “parça, başka” vb.

2.2.4. ZARFLAR

2.2.4.1. ZAMAN ZARFLARI: keyin (10-10) “sonra”, hálí (13-41) “şimdi”, bugün (3-147), tağı (10-10) “yine”, tağın (13-16) “yine, bir daha, tekrar”, endi (10-12), yendi (1-157), yertesi (7-73) “ertesi”, yerte (1-56) “erte”, yerten (10-8) “yarın”, ağışam (1-134) “akşam”, pās (7-32) “yine”, peşin (1-84) “öylen”, kündüz (12-11), bir kün (7-74), yekkün (8-164) “iki gün”, narmağan (13-38) “sonra”, son (8-111), soñ (1-110), şamda (8-110) “akşamleyin”, süp (1-87) “sabah”, avvel (11-3) “evvel”, nāvaht (6-64) “geç”, vaht (1-84) “erken”, keç (3-17) “geç”, keçe (10-9), tañattı (8-70) “sabaha doğru”, yekay (7-30) “iki ay”, yekakünden (5-93), vondan soñ (1-79) “ondan sonra”, şo çende (1-172) “o zamanda”, vonnan narmağan (1-172) “ondan sonra”, tünáğın (8-6) “dün”, tüşke (8-38) “öyleyin”, asır (8-38) “ekindi”, tört künden beri (8-34) vb.

2.2.4.2. YER VE YÖN ZARFLARI: Metinlerimizde bol miktarda yer ve yön zarfları bulunmaktadır. Biz burada bir kısmını örnek olarak göstermekle yetindik. Ayrıca hal ekleri alan zarflar da alınmıştır: aldımđan (6-35) “önümden”, aldığa (1-112) “önüne”, vörden (10-16) “oradan, o yerden”, şondan (4-44) “oradan”, onda (13-19) “onda”, onnan (1-8) “ondan”, çağa (12-

8) “yana”, berde (4-19) “burada”, berden (10-11) “buradan”, beyağa (8-77) “bu tarafa”, mında (3-126) “burada”, mından (1-79) “buradan”, uzāk (5-110) “uzak”, maydanda (1-158) “dışarıda”, yeşike (6-85) “dışarıda”, yeşikten (1-113) “dışarıdan”, şunda (11-7) “şurada”, şonda (12-14) “orada”, har cağa (8-114) “her yere, her tarafa”, narağ (7-41) “öteye”, nargı bätten (11-14) “öte yönden”, nargı bette (3-26) “öte yönde”, hār cerden (3-95) “her yerden”, cerde (1-10) “her yerde”, qarib şürge (7-82) “yakın şurda”, ilgeri (13-5) “ileri”, coğarı (5-145) “yukarı”, içkeri (1-188) “içeri”, astığa (1-184) “altına, altında”, tebege (8-102) “yukarıya”, tebeden (3-81) “yukarıdan”, adahtan (3-81) “aşağıdan”, arkanda (6-51) “sırtında”, damın (8-61) “önce”, keyin (10-10) “sonra”, tamandan (10-11) “taraftan” taraf (12-11).

2.2.4.3. HÂL ZARFLARI: cağa (3-102) “yeni”, ástá (8-135) “yavaş, sakın”, mınday (8-73) “böyle”, şündey (10-14) “şöyle”, şündeyin (13-28) “işte şöyle”, şunday (1-79) “şöyle”, şonday (1-64) “öyle”, şoneyin (1-23) “onun gibi”, tez (5-80) “çabuk”, şuytup (11-21) “şöyle edip”, şöytüp (1-157) “öylece”, çağğan (1-161) “çabuk, acele”, darbaday (9-21) “hemen”, kaday (3-126) “nasıl”, vondey (7-9) “öyle”, bırdan (10-11) “aniden”, barabar (5-89) “birlikte”, yağşı (11-12) “iyi”, dáfáten (4-45) “hemen”, caman (3-17) “kötü”, keçeme keçe (7-29) “geceleyip”, kaytıp (12-15) “nasıl, ne edip” mayda mayda (7-40) “yavaş yavaş”.

2.2.4.4. AZLIK – ÇOKLUK ZARFLARI: köp (1-106) “çok”, híş (8-18) “hiç”, mayda (7-66) “küçük” takrībán (13-16) “takriben”, tağın (13-16) “daha”, kām kām (8-77) “az az”, hāyle (4-26) “hayli”, tamamı (8-128) “hapsi”, kätte (8-158) “büyük”, köppále (8-153) “çok”.

2.2.4.5. SORU ZARFLARI: Yer, sebep, nasıllık, zaman ve miktar

bildiren soru zarfları şunlardır: ana (1-188) “nerede, hani ?”, nımaga (8-6) “niin ?” arde (5-105) “nerede ?”, arden (6-97) “nereden ?”, ana (6-28) “ka, ne kadar ?”, aa (6-82) “nereye ?”, ayaa (5-27) “nereye ?”, arga (8-6) “nereye, nerede ?”, nıma (8-80) “ne ?”, aya (5-85) “nereye ?”, anday (3-126) “nasıl ?”, anneyin (1-123) “nasıl ?” nıme (1-123) “ne ?”, ana (6-28) “ka, ne kadar ?”, ayerden (4-43) “nereden ?”, ayerge (5-148) “nereye ?”.

2.2.5. ZAMİRLER

2.2.5.1. AHİS ZAMİRLERİ:

- Teklik
1. ahıs : men (me, ma)
 2. ahıs : sen
 2. ahıs (nezaket) : siz, sız
 3. ahıs : o, ol, vo, vol

- okluk
1. ahıs : biz (bız, bız, bıs), bizler (bızler)
 2. ahıs : siz, sız, siler, sizler
 2. ahıs (nezaket) : siz, sız
 3. ahıs : olar, volar

Tahar ili Hocaar ilesi azında bazı fonitik deikliklerle beraber yukarıda gsterilen ahıs zamirleri vardır. Bunlardan teklik 1. ve 2. ahıslarda ykleme hali eki gelince zamirin n’si ile ykleme hali ekinin n’si kaynaarak (meni, seni) ve bazı rneklerde ise zamirin n’si derek (me, ma) ekilleri de ortaya ıktıı nadir olarak grlr. Teklik 3. ahıs zamirlerinden ol ve vol ekilleri hal ekleri almaz. Dier biimleri normal olarak hal eklerini alır. Ayrıca teklik birinci, ikinci ve nc ahıs zamirleri yaklama hali eki aldıkları zaman, yaklama hali ekinin nsz ile zamirin n’si kaynaarak damak n’sine dnmtr: mee (8-131) “bana”, maa (1-45) “bana”, see (2-35) “sana”, saa (2-21) “sana”, voa (3-116) “ona” vb gibi. Yanı sıra 1. ve 2. teklik ahıslarda hem ince hem kalın biimleri grld gibi, kalın biimindeki bazı

örneklerde ise, teklik 1. şahıslardaki nazal n'si düşmüştür: maa baylarım (3-114) "bana patrunlarım", maa yekay güzeran boldu (7-30) "bana iki ay oldu".

Biz burda şahıs zamirlerinin yalın şekil ile ilgili birer örnek vermekle yetiniriz: men ayttım (1-35) "ben söyledim", sen kanneyin edin (1-123) "sen nasıldın", me ayttım (8-13) "ben dedim", ma ayttım (1-60) "ben dedim", siz açın (2-27) "siz açın", siz gapırın (6-25) "siz konuşun", o zargardı (5-17) "o kuyumcuyu", vo siyasar (4-47) "o kadın", ol haqı wözbekti (5-152) "o özbeğin hakkıdır", vol am (3-89) "o da", biz mardım (7-5) "biz", biz garib (8-83) "biz fakir", bizler kapız (9-26) "biz kalmışız", siler munça (5-33) "siz bu kadar", sizler bır cävçilikke (3-148) "siz bir istemeye", olar haması (6-48) "onlar hepsi", volar töbege (10-15) "onlar yukarda".

2.2.5.2. DÖNÜŞLÜLÜK ZAMİRİ: Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında dönüşlülük zamiri öz kelimesidir. Ancak başında /v/ türmesiyle vöz şeklinde görülür. Sıfat olarak da kullanıldığı gibi, iyelik ekleriyle dönüşlülük ifade eder.

İyelik ekiyle: vözüm (1-141) "kendim" vözün (1-94) "kendin", vözü (2-16) "kendî", vözümüz (5-175) "kendimiz", vözlerin (7-29) "kendileriniz", vözleri (9-12) "kendileri".

Sıfat olarak: vöz wözbegimísden (4-43) "kendi özbeğimizden", vöz curágıma (3-79) "kendi yüreğime".

2.2.5.3. İŞARET ZAMİRLERİ: Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında şu işaret zamirleri görülür:

Teklik :

bu, bü, bı, bıl, bul

Çokluk :

bular, bılar

şu, şü, şı, şıl, şul, şo, şol şular, şılar, şolar
o, ol, vo, vol olar, volar

Yukarıda görüldüğü gibi, bu ağızda birçok işaret zamileri vardır. Ancak bunlardan /bı/ ve /bıl/ şekilleri u > ı ünlü değişmesiyle /bu/ ve /bul/ işaret zamirlerinden ortaya çıktığı gibi, /bü/ ve /şü/ şekilleri ise, /bu/ ve /şu/ işaret zamirlerinin ince şeklidir. Bir iki örnekte görülür. Ayrıca /vo/, /vol/ ve volar şekillerinde ünsüz türemesi olmuştur.

Teklik örnekleri:

bu (ı, ü)/ bul (ı): bu (3-124, 5-49), bü (6-96, 5-11), bı (8-12, 8-50), bıl (1-6, 1-142), bul (5-126, 1-196) “bu”.

şu (ı, ü)/ şul (ı)/ şo (ı): şu (5-50, 5-131), şü (5-116, 6-91), şı (6-14, 7-48), şıl (6-71, 4-33), şul (5-135, 1-114), şo (1-155, 1-172), şol (4-15, 4-15) “o”.

o (ı)/ (v) o (ı): o (7-12, 7-45), ol (8-57, 8-134), vo (1-187, 1-195), vol (8-46, 1-46, 1-131) “o”.

Çokluk örnekleri:

bular (ı): bular (3-7), bılar (3-13, 3-39, 3-44) “bunlar”.

şular (ı)/ şolar: şular (8-99, 9-6, 1-44), şılar (6-56, 4-10), şolar (5-101, 3-25) “şunlar”.

(v) olar: volar (3-150, 4-38, 10-8), olar (3-159, 3-160, 3-161) “onlar”.

Ayrıca işaret zamirlerinden sadece /bu/ zamiri çekimde b > m değişmiştir. Bu değişme aslında gerileyice bir ünsüz benzeşmesiyle ilgilidir: bunu > munu değişmesini /n/ ünsüzünün baştaki b’yi benzeştirerek nazallaştığı da görülmektedir: muña (11-20) “buna”, munu (11-15) “bunu”,

munnan (5-53) “bundan”, mında (3-126) “burada” çekimleri yukarıdaki gibi teşekkül etmiştir.

2.2.5.4. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ: Metinlerimizde tespit edilen belirsizlik zamirleri şunlardır: her nerse (2-18) “her şey”, birevü (5-24) “biri”, palanı (3-119) “falani”, hiş kim (5-82) “hiç kim”, iştıme (5-65) “hiç bir şey”, haması (6-48) “hepsi”, fâlen (7-3) “filan”, barı bıstárání (5-92) “herşeyini”, bırı (5-12) “biri”, kimdi avlusuga (7-57) “kimin evine”, her ciydege (1-190) “her ciğdeye”, har kım (8-128) “herkes”, har nesem (8-151) “herşeyim”, bırteni (9-17) “birini”, bürövü (5-179) “biri”, adam (12-17), mardım (12-16) “halk”, insan (3-150), bazıları (5-99) “kimileri”, başkası (8-94) “başkası”, birtásíní (12-12) “birini”, birtá (5-95) “biri”, bārísíní (1-48) “hepsini”, kátesi (1-180) “büyüğü”.

2.2.5.5. SORU ZAMİRLERİ: Metinlerimizden tespit edilen soru zamirlerini veriyoruz: nıma ğıldı (3-90) “ne yaptı?”, kim ap ketti (8-112) “kim götürdü?”, kıaysı kabır tarttı (3-139) “hangi mezar götürdü?”, kaçça ayttı (6-28) “ne kadar dedi?”, kana bır karayın (1-117) “hani bir bakıyım”, kaçday boladı (3-126) “nasıl oldu?”, nime diydi (4-9) “ne diyor?”, kaçde edin (5-105) “nerede edin?”

2.2.6. FİİL ÇEKİMİ

2.2.6.1. FİİL ÇEKİMİNDE ŞAHIS EKLERİ: Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman çekimleri zamir kökenli şahıs eki, bunlara karşın görülen geçmiş zaman, şart çekimleri ise iyelik kökenli şahıs ekleri almaktadır.

2.2.6.1.1. Zamir Menşeli Şahıs Ekleri:

- Teklik 1. Şahıs : -men, -man, -am, -em, -an, -en (-án)
2. Şahıs : -sen, -san

2. Şahıs (nezaket) : -siz, -süz

3. Şahıs : -dı, -di, -tı, -ti

Çokluk 1. Şahıs : -mız, -miz (-mıs/ -mis), -ız, -iz (-ıs)

3. Şahıs : -süz, -süz, -sılar -siler (-siler, -sílár, -sıla, -sile)

2. Şahıs (nezaket) : -sızlar, -sizler

3. Şahıs : -lar, -ler, -dı (lar), -di (ler), -tı (lar), -ti (ler)

Örnekler:

Teklik 1. Şahıs: kaçmıyman (6-98) “kaçmıyorum, kaçmayacağım”, kılasan (8-112) “yaparsın, yapacaksın”, beremen (1-153) “vereceğim”, ciberemen (6-85) “göndereceğim”, koyupam (3-143) “koymuşum”, kılaapam (5-76) “yapıyorum”, yeşitipem (8-33) “işitmiş”, kepem (8-144) “gelmişim”, kılaapan (5-76) “yapıyorum”, sazlanan (1-53) “düzeltmişim, yapmışım”, kıpı́án (1-47) “yapmışım”.

2. Şahıs: kelesen (1-94) “gelsen”, ketemen (1-165) “gideceğim”, tabasan (1-63) “bulursun, bulacaksın”, vurasan (8-72) “vuracaksın, vurursun”.

3. Şahıs: karaydı (8-27) “bakacak”, kaytaradı (3-129) “döndürecek”, koybermeydi (5-167) “bırakmıyor, bırakmayacak”, teyleydi (1-183) “atar, atacak”, köredí (1-7) “görecektir, görür”, kaytıptı (6-39) “dönmüş”, kaytarıptı (3-134) “döndürmüş”, beripti (1-111) “vermiş”, beylepti (1-189) “bağlamış”.

Çokluk 1. Şahıs: beremiz (5-156) “vereceğiz”, cünáymiz (7-37) “yola çıkacağız”, kaytamız (9-23) “döneceğiz, na yapalım”, kılamız (2-29) “kalacağız”, kılamıs (9-25) “kalacağız”, haydaymıs (13-34), “süreceğiz” bopız (8-90) “olmuşuz”, sapız (3-29) “doldurmuşuz”, kıpız (8-93) “kalmışız”, cepiz

(8-82) “yemişiz”, apıs (1-179) “almışiz”.

2. Şahıs: kımapsız (6-94) “yapmamışiz”, taylapsız (6-94) “atmışiz”, kılasıs (8-2) “yapacaksın”, kılasılar (3-76) “yapacaksınız”, barıpsılar (1-172) “gitmişsiniz”, kımaysılár (1-76) “yapmayacaksınız”, kıalasıla (8-61) “kalacaksınız”, beresiler (5-33) “vereceksiniz”, teyleysiler (3-17) “ataacaksınız”.

3. Şahıs: kıladılar (3-11) “yapacaklar”, baradılar (3-126) “gidecekler”, berdiler (3-162) “verdiler”, vötediler (3-11) “geçecekler”, catılar (3-162) “yattılar”.

2.2.6.1.2. İyelik Menşeli Şahıs Ekleri:

Teklik	1. Şahıs	: -m
	3. Şahıs	: -ŋ, -n
	2. Şahıs (nezaket)	: -ŋiz, -ŋiz, -ŋuz, -ŋüz
	3. Şahıs	: Eksiz
Çokluk	1. Şahıs	: -k, -k (-ğ, -ğ, -ğ -h/ -g)
	4. Şahıs	: -ŋiz, ŋiz, -larıŋ, -leriŋ
	2. Şahıs (nezaket)	: -ŋiz, -ŋiz, -ŋuz, -ŋüz
	3. Şahıs	: -lar, -ler

Örnekler:

kasam (7-64) “kalsam”, cığıldım (1-130) “düştüm”, cığılsam (3-50) “düşsem”, ciberdim (8-138) “gönderdim”, keldim (1-137) “geldim”, cığılsaŋ (3-51) “düşsen”, keldiŋ (3-146) “geldin”, kaştık (7-90) “kaçtık”, ayttık (5-32) “söyledik”, keldik (11-12) “geldik”, törkeldik (8-56) “kalktık”, kaştığ (4-5) “kaçtık”, kısağ (4-29) “yapsak”, kasağ (9-26) “kalsak”, bardıh (4-8) “gittik”,

cedig (8-95) “yedik”, berdig (12-12) “verdik”, koysanız (1-23) “bıraksanız”, mindiniz (3-13) “bindiniz”, artsanız (7-95) “yükleseniz”, berseniz (3-151) “verseniz”, körseniz (8-114) “görseniz”, kılların (3-77) “yapardın”, koymadıların (3-74) “bırakmadınız”, bosaların (5-27) “olsanız”, keldilerin (3-153) “geldiniz”, kıldılar (13-20) “yaptınız”, abbardılar (3-118) “götürdüler”, berdiler (3-162) “verdiler”, keldiler (3-152) “geldiler”.

2.2.6.2. ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİ

2.2.6.2.1. BİLDİRME KİPLER: Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında; görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere beş bildirme kipi vardır. Bunlardan öğrenilen geçmiş zaman ile geniş zamanın ikişer, şimdiki zaman ile gelecek zamanın üçer ve görülen geçmiş zamanın bir kipi vardır.

2.2.6.2.2. TASARLAMA KİPLERİ: Metinlerimizde tasarlama kipleriyle ilgili sadece emir ve şart kipi olmak üzere iki kip kullanılmıştır. İstek ve gereklilik kipleriyle ilgili örnek yoktur.

2.2.6.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman eki $-D^2I^4$ ‘dir. Ünlü ve ünsüz uyumlarına uyuyarak bu ekin $-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü$ ortaya çıkmıştır. Bu kipin çekiminde iyelik menşeli şahıs ekleri kullanılır. Olumuzu $-ma / -me$ ekiyle yapılır.

tüşür- “indirmek” Fiili ile :

tüşürdüm

tüşürdün

tüşürdünüz

tüşürdü

ayt- “söylemek” Fiili ile:

ayttım

ayttın

ayttınız

ayttı

tüşürdük	ayttık
tüşürdünüz/lerin	ayttınız/ların
tüşürdünüz	ayttınız
tüşürdüler	ayttılar

Örnekler:

Teklik 1. Şahıs: cığıldım (1-130) “düşüm”, ciberdim (8-138) “gönderdim”, keldim (1-137) “geldim”, turdum (1-40) “durdum”, volturdum (6-37) “oturum”, vurum (3-74) “vurdum”, kördüm (8-138) “gördüm”, düşürdüm (3-19) “indirdim”, uzattım (1-138) “uzattım”, cetiştim (7-81) “yetiştim”, korktum (8-140) “korktum”, tüştüm (6-63) “indim”.

Teklik 2. Şahıs: kıldın (3-145) “yaptın”, keldin (3-146) “geldin”, boldun (8-6) “oldun”, kettin (3-95) “gittin”, vöttün (7-93) “geçtin”.

Teklik 3. Şahıs: kaldı (10-14) “kaldı”, keldi (1-105) “keldi”, okuydu (12-14) “okuyor, okuyacak”, düşürdü (7-94) “indirdim”, uzattı (1-138) “uzattı”, alı-ketti (10-5) “alıp gitti”, cuttu (5-175) “yudumladı”, körüştü (8-123) “görüştü”.

Çokluk 1. Şahıs: kaldığ (1-141) “kaldık”, keldik (11-12) “geldik”, cedig (8-95) “yedik”, vurduğ (7-14), kördük (4-13) “gördük”, düştüğ (11-8) “indik”, vuruştuk (7-8) “savaştık”, kaştığ (4-5) “kaçtık”, iştik (1-134) “içtik”, ayttık (5-32) “söyledik”.

Çokluk 2. Şahıs: mindiniz (3-13) “bindiniz”, keldilerin (3-153) “geldiniz”, koymadılarınız (3-74) “bırakmadınız”, çıktılarınız (8-114) “çıktınız”, boldularınız (5-33) “oldunuz, bitirdiniz”.

Çokluk 3. Şahıs: abbardılar (3-118) “götürdüler”, kıldılar (13-20) “yaptılar”, keldiler (3-152) “geldiler”, berdiler (3-162) “verdiler”, kaçtılar (13-10) “kaçtılar”, boldular (5-145) “oldular”.

2.2.6.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında iki tip öğrenilen geçmiş zaman vardır. Bu tipler, $-g^2a^2n$ ve $-(l^4)p$ ekleriyle yapılır. $-gan$ ekiyle yapılan öğrenilen geçmiş zaman düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez. Bu ek, iki ünlü arasında kaldığında başındaki /g/ ünsüzü kalın sıralı kelimelerde sızıcılışarak (ğ, ğ, ğ) ünsüzlerine döner. Genelde e- fiilinin görülen geçmiş zaman şekli olan edi “idi” ve öğrenilen geçmiş zaman şekli olan eken “imiş” kelimelerinin yardımıyla fiillerin birleşik ve isim fiilin çekimlerinde kullanılmaktadır: bogan eken (8-106) “olmuşmuş”, kagan edi (8-153) “kalmıştı”, turgan eken (8-156) “durmuşmuş”, aşkagan edim (6-63) “acıkmıştım”, kığan eken (8-158) “yapmışmış”, ağan eken (10-8) “almışmış”, kığan coğ edi (1-144) “yapmamıştı”, tohtağan edim (6-47) “durmuştum”, jıyğan eken (7-51) “toplamışmış”, koyğan eken (1-135) “bırakmışmış”, coğalğan edi (3-40) “kaybolmuştu”, ayrılğan edim (7-19) “ayrılmıştım”, völtür degen_eken (1-6) “öldür demişmiş”, törkegen coğ eken (1-28) “kalkmamıştı”, bergen edi (6-47) “vermişti”, tiygen eken (7-33) “deymişmiş”, bar eken (2-5) “varmış”, voğuydı eken (3-5) “okuyormuş”, ketken edi (3-36) “gitmişti”, boladı eken (3-124) “olurmuş”, çabadı eken (3-132) “koşuyormuş”, ketken eken (4-7) “gitmişmiş”, kıladı_ken (6-16) “yapıyormuş”, ketet_ekenmen (6-19) “gidecekmişim”, artқан eken (7-41) “yüklemişmiş”, cirgen_eken (8-4) “yürüyormuş”, tüşken eken (8-104) “inmişmiş”, cegen eken (8-138) “yemişmiş”, catқан eken (9-15) “yatmışmış”, aytқан eken (1-6) “söylemişmiş”, tapқан edig (4-20) “bulmuştuk”, halās kığan (5-101) “bitirmiştir”, talıbbaçe eken (3-111)

“talebeymiş”, kör_eken (5-12) “körmüş”, ağan bız (8-55) “almışız”.

Ayrıca metinlerimizde kegenmen (6-97) “gelmişim”, boganman (8-7) “olmuşum”, kığanman (9-7) “yapmışım”, voğuğanman diydi (3-30) “okumuşum diyor”, voltıganmen (6-87) “oturmuşum” gibi örneklerde yalın öğrenilen geçmiş zamanı göstermektedir.

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında yaygın olarak kullanılan –(l⁴)p zarf fiil eki ile yapılan öğrenilen geçmiş zaman ekinin (-p) ünsüzü bazen iki ünlü arasında kaldığı zaman tonlulaşarak (-b) olduğu da görülür. Bu tipin olumuzu –ma / -me ekleriyle yapılmaktadır. Çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.

Örnekler: koyupam (3-143) “bırakmışım”, yeşitipem (8-33) “yetişmişim”, kepem (8-144) “gelmişim”, sazlapan (1-53) “yapmışım”, kıp_án (1-47) “yapmışım”, kórüp sen (5-29) “görmüşsün”, işlep sen (5-88) “çalışmışsın”, voğurlap san (5-29) “çalmışsın”, kaytarıptı (3-134) “döndürmüştü”, açılmaptı (1-117) “açılmamış”, alıptı (2-18) “almış”, bopız (8-90) “olmuşuz”, cepiz (8-82) “yemiştiz”, gapırıpız (3-75) “konuşmuşuz”, köteripiz (7-90) “kaldırmışız”, cepsiler (8-81) “yemiştiniz”, kepsiler (1-75) “gelmişsiniz”, barıpsılar (1-172) “gitmişsiniz”, beriptiler (3-123) “vermişsiniz”.

Bu kipin çekimi:

Teklik

kepem (8-144) “gelmişim”

işlep sen (5-88) “işlemiştin”

alıptı (2-18) “almış”

Çokluk

cepiz (8-82) “yemiştiz”

cepsiler (8-81) “yemiştiniz”

beriptiler (3-123) “vermişler”

2.2.6.2.1.3. Geniş Zaman

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında iki tip geniş zaman kipi vardır: 1. –a²r/

-r; 2. -a², -y.

1. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında geniş zamanın –ar, -er, r ekleriyle yapıldığı, metinlerimizde sadece fiillerin birleşik çekimlerinde görülmektedir. Ayrıca fiillerin birleşik çekimlerinde e- fiili ile 1. şahıs şahıs ekleri arasında kalan görülen geçmiş zaman eki olan –di eki düşür. Olmusuzu -mas/ -mes ekleriyle yapılır. Bu kip fazla kullanılmaz.

Örnekler: diyeredi (1-181) “derdi”, işleyerem (1-133) “çalışırdım”, işlerdi (5-142) “işlerdi”, kılárem (1-133) “kılırdım, yapardım”, bererem (3-23) “verirdim”, köreredí (1-133) “görürdü”, satar edi (5-123) “satardı”, cerge turmas edi (1-202) “ yere durmazdı”

2. –a zarf –fiil eki + turur/ turar kalıbının birleşmesinden ortaya çıkan²⁰ ve birkaç lehçe hariç diğer bütün Türk lehçelerinde şimdiki ve yakın gelecek zaman ifade eden –a, -e, -y ekleri Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında hem şimdiki ve yakın gelecek zaman hem de geniş zamanı ifade eder. –ar, -er, r ekleriyle yapılan geniş zamanın sahası daralarak sadece birleşik fiillerde görülmektedir. Bu durum bize –a, -e, -y eklerinin güçlü ve yaygın bir işleve sahip olduğunu gösterir.

Bu kiple ilgili birer olumlu birer olumsuz örnek çekim veriyoruz:

Örnekler:

kel- (gelmek) Fiil ile:

Olumlu	Olumsuz
Teklik : kelemen (1-60)	tiymeymen (2-26)
kelesen (1-94)	bermeysen (3-39)
keledi (1-183)	kemeydi (5-159)

²⁰ Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri (I -Fiil- Basit Çekim), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2006, s. 129.

Çokluk : kelemiz (12-15)	amaymız (3-51)
kelesiler (metinde yoktur)	çığarmaysılar (3-50)
kelediler (3-153)	soymaydılar (3-10)

2.2.6.2.1.4. Şimdiki Zaman

Metinlerimizde üç tip şimdiki zaman tespit edilmiştir : $-a^2$, -y, $-e + yatır$ + şahıs eki, $-e + yap + şahıs eki$.

1. $-a$, $-e$, $-y$ ekleri yapılan şimdi zaman: Ünsüzle biten fiillere ekin $-a$, $-e$ şekli; ünlü ile biten fiillere ekin $-y$ şekli getirilir. Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında en çok kullanılan şimdi zaman ekidir.²¹ Olumsuzu $-may / -mey$ ekleriyle yapılır. Burada birkaç örnekle yetiniriz : kaçaman (6-70), turaman (3-43), vurasan (8-72), karaydı (8-27), kaytaradı (3-129), kalamız (2-29), kılasılar (3-76), aytadılar (3-148).

2. Standart Özbek Türkçesinde olduğu gibi bu ağızda da şimdiki zaman karşılayan ($-e + yatır + şahıs eki$) veya daha çok fiillerin birleşik çekimlerinde görülen bir şimdiki zaman kipine, örneği azda olasa metinlerimizde raslanmaktadır: barayatır (3-102) “gidiyor”, barayatır_ıedi (5-20) “gidiyordu”, keteyatıredi (5-6) “gidiyordu”, kırayatır (3-100) “giriyor”, táyláyátır (3-101) “atıyor”, ayta_ıatır (5-99) ($< ayt-a-yatır$) “söylüyor”, baraa_ıatır (1-168) ($< bar-a-yatır$) “gidiyor”

3. Yukarıda belirttiğimiz gibi Özbek ve bazı Kıpçak Türk lehçelerinde görülen ve kalıp fiilleri adı verilen fiillerden biri olan yap- fiiliyle ($-e + yap + şahıs eki$) şimdi zamanın yapıldığını görüyoruz : koyapam (8-92) ($< koy-a-yap-man$) “koyuyorum, bırakıyorum”, aylanayaptı (3-86) “dönüyor”, baraa_ıaptı

²¹ Daha fazla bilgi ve ekin çekimiyle ilgili bkz. 2.tip geniş zaman bahisine.

(7-87) (<bar-a-yap-tı) “gidiyor”, kılaapan (5-76) (<kıl-a-yap-man) “yapıyorum, kılıyorum”.

2.2.6.2.1.5. Gelecek Zaman

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında iki tip gelecek zaman vardır: 1. -a², -y, 2. -a²r, r + şahıs eki.

Şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman arasında ortak olan (– a /–e, y + şahıs eki), gelecek zaman hususunda; bu çekimin şimdiki zaman mı, geniş zaman mı yoksa gelecek zaman mı ifade ettiği, sözün gelişinden anlaşılır. İkincisi ise, geniş zaman ile gelecek zaman arasında ortak olan (-ar/ -er, r + şahıs eki) gelecek zaman; bu çekim fiilin gösterdiği hareketin gelecek zamanda yapılacağını ancak kesin olmadığını bildirir.

1. ve 2. tip gelecek zaman ile ilgili ve bu tiplerin bu üç zamandan hangisini karşıladığını bilmek için örneklerimiz veriyoruz: bir naıl barıñızga aytaman (5-5) “size bir masal söylüyorum.”, öltirmeseniz bñr cerde bñr gáp bar aytaman deptí (1-10) “(beni) öldürmezseniz bir yerde bir şey var, söylüyorum demiş.”, men şı üş küñge baraman seni ap ketemen (7-36) “işte üç günde geleceğim seni alıp götüreceğim.”, meni kıçırdı kavab saña beremen páysá saña beremen sen işiñ bomasın (7-70) “ben çağırdı. Sana kebab veririm, sana para veririm, senin işin olmasın.”, kışlahtan kavun tarbız nān ap kelemen (8-96) “köyden kavun, karpız, ekmek alıp geleceğim.”, men köb náfár cíbármıymen bñr gurub cíberemen (1-89) “çok kişi gördermeyeceğim, bir grup göndereceğim.”, kelemen üygá, kıysi meni davat kıptı (6-22) “eve gelirim, kimse beni davet etmiş.”.

Bu ağızda yukarıda açıkladığımız gibi iki tip gelecek zaman vardır. Ancak bunlardan en yaygın olarak kullanılan gelecek zaman, -a/ -e, -y ekleriyle yapılan gelecek zamandır.

“yapın”, kımañar (7-29) “yapmayın”.

2.2.6.2.2.1.2. Şart Kipi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında şart kipi –sa/ -se ekiyle yapılır. İyelik kökenli şahıs ekleri alır.

Örnekler: kaçsam (6-37) “kaçsam”, aytasan (6-42) “söylesem”, körsetesen (7-69) “göstersen”, cesen (5-115) “yesen”, qarasa (5-11) “baksa”, berese (3-108) “verse”, aysak (2-29) “söylese”, işsek (8-92) “içsek”, berseniz (3-151) “verseniz”, kıoysanız (1-23) “bıraksanız”, artsanız (7-95) “yükleseniz”, uşlasalarıñ (3-50) “yaklasanız”, bosalarıñ (5-27) “olsanız”, bermeysen (3-39) “vermezsin”, vurşamaysan (1-88) “savaşmazsın”.

2.2.6.2.3. İSİM FİİLİ

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında isim fiilinin şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kiplerine raslanmaktadır. e- fiilinin kökü görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kiplerinde korunurken, şimdiki zaman çekiminde ise fiil kökü düşmüştür. Bunlardan görülen geçmiş zaman kipi iyelik kökenli şahıs ekleri diğerleri ise zamir kökenli şahıs ekleri almaktadır. Olumsuz çekimleri –emez/ -emes ekleriyle yapılır. Ayrıca kiplerin çekiminde teklik 3. şahıs ek almaz. Metinlerimizde isim fiilinin kipleri ile ilgili örnekler teklik 1. ve 2. şahıslarda nadir olarak görülürken, teklik 3. şahıslarda bol miktarda görülmektedir. Ayrıca çokluk 2. ve 3. şahıslarla ilgili metinlerimizde örnek geçmediği için biz de örnek göstermedik.

2.2.6.2.3.1. Şimdiki Zaman

Örnekler: talıbbáčemen (3-26) “talebeyim”, pātişāmen (5-61) padişahım”, mola hasanmen (6-32) “mola hasanım”, moysáfidsen (7-44) “yaşlısın”, wözbegsen (13-17) “Özbeksin”, çabandazsan (3-44) “at

oyuncususun”, tarakturçusan (8-13) “traktörçüsün”, musulmanmız (5-98) “müslümanız”, halassiler (5-41) “serbestsiniz”, wözbegler (4-10) “Özbekler”.

2.2.6.2.3.2. Görülen Geçmiş Zaman

Örnekler: mısapır báçe edim (3-74) “gurbetteydim”, mayda báçe edim (6-7) “çocuktum”, bır náfár edim (7-19) “tek kişiydim”, deķan ediņ (8-6) “çiftçiydin”, wözbeg edi (4-46) “Özbekti”, pātişā edi (11-11) “padişahı”, yahşı ādam edi (3-121) “iyi adamdı”, köb şöħ edi (3-33) “çok yaramazdı”, mujaidlardı kátesi edi (1-180) “mucahidlerin büyüğüdü”, ulu edik (5-130) “oğluyduk”, abat emes edi (11-10) “yapılmamıştı”.

2.2.6.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Örnekler: tarakturvan ekenmen (8-11) “traktör şoförüymüşüm”, cavan ekensen (7-42) “gençmişsin”, tılacaptan eken (1-83) “tılacaptan ımış”, yahşı jigit eken (1-92) “iyi yiğitmiş”, müsürman adam eken (1-131) “müslüman adammış”, kátte darvaza eken (1-115) “büyük kapıymış”, köp bıyáķıl eken (1-146) “çok aptalmış”, hüsün eken (5-58) güzelmış”, yukķa eken (6-95) “inceymiş”, ķan eken (7-34) “kanmış”, nacār emes eken (5-88) “marangoz değilmiş”, o emesē eken (6-35) “o değilmiş”.

2.2.7. BİRLEŞİK KİPLER

2.2.7.1. HİKÂYE BİRLEŞİK ÇEKİMİ

Bu bölümde sadece metinlerimizde örneği bulunan birleşik kipleri veriyoruz:

2.2.7.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipinin Hikâyesi

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında öğrenilen geçmiş zaman hikâyesi e-fiilinin görülen geçmiş zaman şekli olan *edi* “idi” kelimesinin yardımıyla yapılır. Bu kipin çekiminde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır. Olumsuzu hem –ma/ -

me ekleriyle hem de olumsuzluk bildiren çok (yok, hayır) kelimesiyle yapılmaktadır:

1. Tip Örnekleri: ayrılğan edim (7-19) “ayrılmışım”, tohtağan edim (6-47) “durmuşım”, ketken edi (13-22) “gitmişti”, kegen edi (8-41) “gitmişti”, bergen edi (6-46) “vermişti”, völtegen edim (6-30) “oturmuşım”, sala ağan edí (4-9) “silah almıştı”, coğalğan edi (3-40) “kaybolmuştu”, kap ketken edi (3-37) “kalmıştı”, botal aytқанımız coğ edi (1-144) “şışe söylememiştik”.

2. Tip Örnekleri: kıbem (3-84) (<kıl-ı-p e-di-m) “yapmışım”, ketbem (3-36) (<ket-i-p e-di-m) “gitmişim”, kebem (1-130) (<kel-i-p e-di-m) “gelmişim”, debem (1-79) (<de-p e-di-m) “demişim”, kıbedi (6-30) (<kıl-ı-p e-di) “kılmıştı”, yapmıştı, koybedi (3-61) (<koy-u-p e-di-) “koymuştu, bırakmıştı” berbedi (5-95) (<ber-i-p e-di) “vermişti”, bobedi (4-46) (<bol-u-p e-di) “olmuştu”, kebedi (5-170) (<kel-i-p e-di) “gelmişti”, ketbedi (6-43) (<ket-i-p e-di) “gitmişti”, kebek (7-51) (<kel-i-p e-di-k) “gelmiştik”, turbedik (8-102) (<tur-u-p e-di-k) “durmuşuk”, catbedig (7-79) (<cat-ı-p e-di-k) “yatmışık”, debediniz (6-57) (<de-p e-di-niz) “demiştiniz”, bermep_edi (1-186) “vermemişti”.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, 2. tip öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesinde, teklik 1. şahısta görülen geçmiş zaman eki olan –dı düşer.

2.2.7.1.2. Geniş Zaman Kipinin Hikâyesi

1. Tip Örnekleri: –r, -ar, -er ekleriyle Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında bulunan geniş zaman hikayesiyle ilgili metinlerimizde geçen bütün örnekleri aşağıda veriyoruz: vurar edim (3-144) “vururdum”, ifşā bolar edim (6-72) “deşifre olurdum”, un salar edi (6-75) “un doldururdu”, b’ır nese diyer edi (1-181) “bir şey derdi”, yeşegabaşı diyer edi (3-5), mujayler barar edi (4-34) “mucahidler giderdi”, çegmen kiyib alışar edi (3-67), vot çığar edi (5-93) “ot

çıkardı”, satar edi (5-123) “satardı”, izzed kılar ediler (3-123).

Ayrıca olumsuz şekli –maz/ -mez, –mas/ -mes ekleriyle yapılmaktadır. Metinlerimizde örneği azdır. Burada tespit ettiğimiz iki örneği veriyoruz: cerge turmas edi (1-202) “yere duramazdı”, turdurup bomas edí (1-202) “durdurulamazdı”.

2. Tip Örnekleri: İkinci tip geniş zaman hikâyesi –gıç, -giç ekleriyle yapılmaktadır. Bu ek sadece birleşik zamanlarda geniş zaman ekinin işlevini yapmaktadır. Birleşik zaman dışında kullanılmamaktadır. Olumsuzu –ma, -me olumsuz ekleriyle yapılmaktadır: apkegiçedi (11-11) “alıp gelirdik”, avdargıçedig (8-8) “dövürürdük”, aydagıçedim (8-2) “sürerdim”, bergiçedi (4-13) “verirdi”, bergiçedim (8-148) “verirdim”, cırgıçadı (9-11) “yürüdü”, çığargıçedi (6-46) “çıkarırdı”, işlegiçedi (4-37) “çalışırdı”, tanıgiçedi (8-122) “tanırdı”, tiygiçedi (4-20) “deyerdı”, voturgıçedi (8-98) “otururdu”.

2.2.7.1.3. Şart Kipinin Hikâyesi

Metinlerimizde geçen şart kipinin hikâyesiyle ilgili sadece beş örnek tespit edilmiştir: kêsẽm edim (6-72) (<kel-se-m e-di-m) “gelseydim”, völseẽm edim (7-82) “ölseydim”, aytsa edi (4-50) “söyleseydi”, gaptı aytsá edi (7-44) “sözü söyleseydi”, kısa edig (7-43) (<kıl-sa e-di-k) “yapsaydık”.

2.2.7.1.4. Şimdiki Zaman Kipinin Hikâyesi

Şimdiki zaman kipinin hikâyesiyle ilgili metinlerimizde sadece iki örnek geçmektedir: keteyatır edi (5-5) “gidiyordu”, barayatır_edi (5-20) “geliyordu, gidiyordu”.

2.2.7.2. RİVAYET BİRLEŞİK ÇEKİMİ

2.2.7.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

1. Tip Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Eki: -gan (-gán, -ğan, -ğan), -gen, -kan (-han), -ken + eken + şahıs eki

Olumsuzu: -ma, -me, coğ (coğ, joğ)

Örnekler: kıysı pātiṣā aytқан eken (1-6) “padişahın birisi söylemişmiş”, völtür degen eken (1-6) “otur demişmiş”, ulusval catқан eken (1-28) “kaymakam yatmışmış”, törkegen coğ eken (1-28) “kalkmamışmış”, cirgen eken (3-99) “yürüyormuş”, beylep ketken eken (1-83) “bağlayıp gitmişmiş”, irgeşken eken (2-23), tiygen eken (7-33) “deymişmiş”, koyған eken (1-135) “bırakmışmış”, turған eken (1-105) “durmuşmuş”, toy kıған eken (3-126) “düğün yapmışmış”, sásígán eken (6-21) “kokmuşmuş”, jıyған eken (7-51) “toplamışmış”, tüşken eken (8-104) “inmişmiş”, bargan eken (8-120) “gitmişmiş”, cegen eken (8-138) “yemişmiş”, ağan eken (10-8) “almışmış”, apergen eken (11-21) “götürmüşmüş”, kaşhan joğ eken (9-16) “kaçmamışmış”.

2. Tip Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Eki: -p, -(ı, i, u, ü)p + şahıs eki + eken

Olumsuzu : -ma, -me

Örnekler: gálát kıpan eken (1-22) (<kıl-ı-p-man e-ken) “yanlış yapmışmışım”, kıpam eken (6-35) (<kıl-ı-p-man e-ken) “yapmışmışım”, boptı eken (8-104) (<bol-u-p-tı e-ken) “olmuşmuş”, beripti eken (3-122) “vermişmiş”, cırıptı eken (3-59) (<cür-ü-p-ti e-ken) “geziyormüşmüş”.

2.2.7.2.2. Şimdiki, Geniş ve Gelecek Zamanın Rivayeti

Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında -a, -e, -y ekleri şimdiki, geniş ve gelecek zaman kiplerini ifade ettiği gibi, aynı eklerle yapılan birleşik kipleri de bu üç zamanın rivayetini de ifade eder.

1. Tip: -a, -e, -y + şahıs eki + eken

Olumsuzu: -ma, -me

Örnekler: mustafākul diydiċken (11-20) “mustafakul diyormuş”, jiydi eken (8-162) “yermiş”, ketetċekenmen (6-19) “gidermişim, gidecekmişim”, āmatka kırediler eken (3-9) “sala giriyormuş, girirmiş, girecekmiş, iza beredi eken (2-11), yaḥşı kıredí eken (1-7) “ seviyormuş, severmiş”, kıladı eken (1-147) “yaparmış, yapacakmış”, boladı eken (1-188) “oluyormuş, olurmuş, olacakmış”.

2. Tip: -adıgan/ -ydıgan ekleriyle yapılan gelecek zaman örnekleri metinlerimizde yoktur. Sadece tek bir örnekte gelecek zamanın rivayeti çekiminde tespit edilmiştir: keletıgan eken (7-40) “gidecekmiş”.

2.2.7.3. ŞART BİRLEŞİK ÇEKİMİ

Şart birleşik çekimi, asıl fiilin zaman eki almış şekline bol- fiilinin şart eki almış şeklinin getirilmesiyle yapılır. Örneklerde görüldüğü gibi, bol- fiili şart ekiyle çekimlenirken fiilin // ünsüzü düşer. Olumsuzu –ma, -me ekleriyle yapılır. Çekimde iyelik kökenli şahıs eki alır.

Örnekler: cáşıngán bosam (3-9) “gizlenmiş olsam”, hácí cáşıngán bosa (3-9) “hacı gizlenmişse”, ağan bosa (8-128) “almışsa”, kegen bosa (3-14) “gelmişse”, boğan bosa (3-153) “olmuşsa”, işlegen bosağ (13-31) “çalışmış olsak”, körgen bosaların (5-27) “görmüşseniz”.

2.2.8. SIFAT- FİİLLER

Metinlerimizden tespit ettiğimiz Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında

kullanılan sıfat – fiillerin örneklerini veriyoruz: turgan tayara (8-37) “duran uçak”, zahmı boğan eşek (8-137) “yaralı eşek”, boğan ravçe (3-131) “olan ağaç”, kağan ħorcun (8-148), aşmağan ādam (9-5), sizge_ōşağan atası (1-7), voturğan cerden (1-149) “oturduğu yerden”, çıkkan jerime (3-92) “çıktığım yere”, cırākan jol (7-94) “yürüyecek yol”, çıkkan çende (10-8) “çıktığı zamanda”, vuratığan nesre (1-52) “vuracak şey”, ramatıla_ħan deytığan bırte (1-180) “rahmatullah denilen biri”, bazardan kaytatığan vaht (1-84) “pazardan dönecek vakit.”.

2.2.9. ZARF – FİİLLER

Metinlerimizde geçen zarf - fiilleri olduğu gibi veriyoruz: çıǵıp ketipti (1-8) “çıkıp gitmiş”, bère bèriptí (1-15) “verivermiş”, köterilip kete beriptí (1-17) “yükselip gidivermiş”, suv taşıp kuya beripti (1-111) “su götürüp kuyuvermiş”, cumup turadı (1-156) “yumup durmuş”, oyup ber deptí (2-19) “oyup ver demiş”, sürüp keledi (3-128) “kuvlayıp geldi”, vötüb ketipti (6-35) “geçti”, vurub aldıǵ (7-15) “vurup aldık”, ciyilib keldig (8-81) “toplayıp geldik”, völmey (8-134) “ölmden”, ħol vurma (1-12) “el deymeden”, ħunduzǵa kegende (13-7) “kunduza geldiğinde”, adahtan kegende (3-81) “aşağıdan geldiğinde”, un ada boǵunça (1-128) “un bitince kadar”, vaħa taman ketkinçe (6-77) “o tarafa gedince”, dayradan vötkinçe (11-17) “ırmaktan geçince”, tāñātkinça (8-68) “sabaha kadar”, ap kegendey (8-94) “alıp gelmiş gibi”.

2.2.10. EDATLAR

Metinlerde tespit ettiğimiz edatları veriyoruz: tılmaçı **minan** goburı (1-73) “tercümanı ile komutanı”, ħazı **minan** vazır_u pātíşā (5-98) “savcı ile vezir ve padişah”, tavalı bırte **minen** alışkan coǵ (3-60) “şimdiye kadar biri ile güreşmiş değil”, ħocabavadın_u daştıķala (13-25) “hocabahaveddin ve

daştıkala”, keçe **u** kündüz (12-11) “gece ve gündüz”, kaynatalarımız **u** hacı kara baylar (3-124) “kayın pederimiz hacı kara baylar”, káttemis coğ **va** bızdan bĩr wözbeg kátte çıhsa vonu dáfáten vuradı (4-45) “büyüğümüz yok ve bizden bir özbek büyüğü çıksa onu hemen öldürür”, yeki ay mükkámmál kaldı **ve** yaħbanlıg boldu (13-37) “iki ay mükemmel kaldı ve buzlu oldu”, bis **tağın** tohtadıg (7-11) “biz yine turduk”, berge **tağın** neçe vağ zındelig kıldıg (4-7) “burada yine birkaç vakit yaşadık”, maña **tağın** gap қоşmadı (6-33) “benimle yine konuşmadı”, **tağı** bırte ayttı (5-149) “yine biri söyledi”, yeki balamdı **tağı** vötkerdim (7-22) “iki çocuğumu yine geçirdim”, **yene** yerin keldi (1-124) “yine kocan geldi”, **yene** madreseden kaçmıyman (6-98) “yine medreseden kaçmayacağım”, **yene** vol (1-206) “yine o”, munu munan **ham** vāde berdi (5-63) “bununla da söz verdi”, bozbala **ham** bazep ħatın **ham** bazep (5-46) “genç de güzel, kadın da güzel”, **ya** vol (1-131) “ya o”, jelek **ya** çapan (3-110), **ya** yekite mal apkel diydi **ya** üşte mal (3-154) “ya iki tane hayvan ya üç tane hayvan”, paysasını **am** aptı (8-127) “parayı da almış”, yeşegini **am** tartıb aldı (8-156) “eşegini de zorla aldı”, harām yeşeg **em** joğ edi (9-10) “haram eşek de yoktu”, cer **em** ana şınça qar (1-184) “yer de işte şu kadar kar”, başka **yam** bar eken ē (3-134) “başka da varmış e”, bı **yem** vöttü (5-56) “bu da geçti”, **ne** mazar қаған **ne** avғанıstan (3-73) “ne mazar ‘şehir ismi’ kalmış ne Afganistan”, **ne** atam bar **ne** bobam (3-109) “ne babam var ne dedem”, bizge **ne** nan tıyadi **ne** suv tıyadi (8-88) “bize ne ekmek deyer ne su deyer”, **bomasa** üylarnı topıunan vuradı (8-97) “yoksa evlerini top ile vurur”, ‘suv ciberiñer **bomasa** şörden vuramız (8-106) “su gönderin yoksa şuradan vururuz”, **yanı** şünneyin ādamlar baredı (1-158) “yani şunun gibi adamlar vardı”, tutup keledi **ki** (1-183) “yaklayıp, tutup geldi ki”, bı kişi aytıptı **ki** bı kıtıp (3-23) “bu kişi demiş ki bu kitap”, nekin (5-162)(<lakin), tört künden **beri** (8-34) “dört günden beri”, üş tört keçeden **beri** (8-143) “üç tört geceden beri”, hár yaқа **қарap** (1-183) “her tarafa doğru”, қайқа **қарap**

kaçsam (6-37) “nereye doğru kaçsam”, anağa **karap** ketti (8-132) “o tarafa doğru gitti”, **keyin** bardım (6-9) “sonra gittim”, **keyin** aştım darvazanı (6-43) “sonra açtım kapıyı”, senden **köre** zör (8-32) “senden de zor”, ābıdan **köre** cāvungārçilig bosa lālmı hēyle yaḥşı boladı (4-32), barğannan **narı** (1-20) “gittikten sonra”, vondan **soṇ** (1-79) “ondan sonra”, içkenden **soṇ** (1-135) “içtikten sonra”, beçere **soṇ** (3-121) “zavalı sonra”, har zaman (6-24) “**her** zaman”, **her** cerden (4-48) “**her** yerden”, seni **uçun** (5-76) “senin için”.

SONUÇ

Ağız çalışmaları bakımından bugüne kadar mahrum kalan Afganistan'ın kuzeydoğu bölgesinde yer alan Tahar ili Hocağar ilçesi ağız incelemek üzere bizzat kendi tarafımızdan 20 köy ve 40 kaynak kişiden toplam 15 saate yakın ses kaydı alınmış ve daha sonra derlenen ses kayıtlarından 13 kaynak kişinin sesi seçilerek deşifre edilmiştir. Deşifre işleminden sonra metinler üzerinde ses ve şekil bilgisi incelemesi yapılmış, incelemeden sonra söz konusu metinlerde geçen kelimeler anlamlarıyla alfabetik olarak sözlük kısmında verilmiştir.

Bütün bu çalışmalarımız sonuncunda Tahar ili Hocağar ilçesi ağız ile ilgili tespit edilen hususlar şunlardır:

ÜNLÜLER

1. Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında / a, ā, á, ā̄, ā̇, ē, ē̄, è, ä, ı, ī, í, ĭ, i, ĩ, o, ō, ó, ö, ō̄, u, ū, ú, ü, ū̄/ olmak üzere toplam 26 ünlü tespit edilmiştir. Bu ünlülerden /a, á, ā̇, e, è, ä, ı, í, i, o, ó, ö, u, ú, ü / normal süreli ünlüler, /ā, ā̄, ā̇, ē̄, ĩ, ō̄, ū̄/ uzun ünlüler ve /ĩ/ kısa ünlüdür.

2. Kalınlık-incelik uyumu, Tahar ili Hocağar ilçesi ağızında bazı istisnalar ve şartlar dışında kendisini korumuştur: kabağları (8-114) “göz kapakları”, kolumdan (8-125) “elimden”, hatınnarındı (7-42) “kadınlarını”, bakırıptı (1-178) “bağırılmış”, beriñer (3-57) “verin”, buğdaylardı (8-58) “buğdayları”, cegiçedi (3-154) “yerdı”, körüpsüler (5-31) “görmüşsünüz”, oturuptu (1-36) “oturmuş”, toldurup (8-90) “doldurup”, yetegimge (6-70) “eteğime”, tüşkürüp (2-36) “hapşırıp”.

a) Alıntı kelimelerin bir kısmı kalınlık-incelik uyumuna girmiştir: zencir

(6-26) “zincir”, vazır (5-58) “vezir”, taḥsım (11-6) “bölmek”, taḫrıban (13-9) “ortalama”, nıke (3-163) “nikah”, moysapıt (1-6) “yaşlı”, mısapır (3-49) “gurbette olan kişi”, mısāl (4-30) “örnek”, mardıkar (4-17) “işçi”, ma^clım (1-36) “öğretmen”, kıtap (3-23) “kitap”.

b) Kalınlık-incelik uyumuna girmeyen ekler:

-raḫ (sıfatlarda karşılaştırma) eki: ilgeraḡ (6-30).

-tıḡan eki: tur- fiilinin –gan sıfat-fiil eki almış şeklinden gelişen eki de kalınlık-incelik uyumu dışında kalır: deytıḡan (1-180) “deyecek olan”, keletıḡan (7-40) “gidecek olan”.

-ga (yönelme hali) eki: gırdımızgá (8-55) “etrafımıza”, mavzugá (8-54) “konuya”, şaargá (10-11) “şehre”, üygá (6-22) “eve”, ḫarıǰámırgá (1-61) “ḫari amire”, ayándasıgá (3-120) “geleceğine”.

-ça -dey, -day (eşitlilik) ekinin kaynaşmış kelimelerde: şundáy (1-166) “işte şöyle”, ḫandáy (5-72) “nasıl”.

-ki (aitlilik) eki: ārhándáki (3-22) “sırtındaki, arkandaki”, kızdıkige (3-149) “kızın evine”, ḫolumdaki (8-125) “kolumdaki, elimdeki”.

-di, -ti (teklik üçüncü şahıs) eki: yenkeyedí (1-51) “eğilecek”, kēttedíler (3-152) “gidecekler”, ketedí (1-22) “gidecek”, beredí (1-156) “verecek”, ḫōredí (1-7) “görecektir”.

-di, -ti (görülen geçmiş zaman) eki: teyledí (1-67) “attı”, ciyıldı (3-104) “toplandı”, dedı (8-14) “dedi”, keldı (8-106) “geldi”, berdí (1-150) “verdi”,

ciberdí (1-38) “gönderdi”, keldí (1-105) “geldi”.

e- ek-fiili: aydagıçedim (8-2) “sürerdim”, çığargıçedi (6-46) “çıkarırdım”, tanıgıçedi (8-122) “tanırdı”.

Birleşik ve kaynaşmış kelimelerde: apkel (1-126) (<al-ı-p-kel) “getir”, hadep (3-84)(<ha-de-y-i-p), aparbek (8-41)(<al-ı-p-bar-ı-p-e-di-k) “götürdük”.

3. Düzlük-yuvarlaklık Uyumı: Çalıştığımız ağızda düzlük-yuvarlaklık uyumu standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir: balık (5-123) “balık”, kaçaman (6-70) “kaçacağım”, endi (10-12), kegende (13-7) “geldiğinde”, töbege (10-15) “yukarıya”, şonda (12-14) “işte orada”, içige (1-113) “içine”, işlemegiçem (7-25) “çalışmıyordum”, ilgeri (13-5) “ileri, önce”, sizge (6-79) “size”, inekti (1-13) “ineği”, oturuptu (1-36) “oturmuş”, ohşaydı (3-44) “benziyor”, vözümüzüdü (13-26) “kendimizi”, börü (1-34), bölek (6-40) “başka, parça”, vuruptu (1-121) “vurmuş”.

a) Alıntı kelimelerin birçoğu düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmemiştir: kalámuş (6-96) “büyük sıçan”, kálánşikúb (1-47) “silah ismi”, kaçalu (8-2) “patates”, davur (13-36) “sınırlandırma edatı”, camhur (4-40) “cumhur”, böji (4-30) “çuval”.

b) Bazı örneklerde Düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen ekler:

-nı, -ni, -dı, -di, -tı, -ti (yükleme hali) eki: Bu ek, genelde yuvarlak ünlülü kelimelerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyum gösterirken, bazı kelimelerde ise bu uyumun dışında kalmıştır: colunı (8-139) “yolunu”, bunı (11-16) “bunu”, kolnı (5-18) “kolu”, onı (5-12) “onu”, şunı (1-119) “şunu”, uçunı (1-18) “ucunu”, ulunı (1-142) “oğlunu”, üyüni (6-74) “evini”.

-dı, -di, -tı, -ti (görülen geçmiş zaman) eki: Bazı örneklerde bu uyumun dışında kalmıştır: buzdu (8-107) “bozdu”, boldı (4-47) “oldu”, boldım (8-2) “oldum”.

-ı, -i (teklik 3. şahıs iyelik) eki: Yönelme hali ekinden önce gelen teklik 3. şahıs iyelik ekileri bazı kelimelerde uyumun dışında kalmıştır: boynığa (1-121) “boynuna”, kónığa (5-177) “gönlüne”, üyige (8-112) “evine”, üstige (5-25) “üstüne”.

-tı, -ti (zamir kökenli teklik 3. şahıs) eki: Bu ek bazı örneklerde bu uyumu girmemektedir: soyuptı (1-110) “kesmiş”, koyuptı (3-38) “bırakmış”, olturuptı (5-16) “oturmuş”.

-mız, -miz çokluk 1. şahıs eki bazı örneklerde bu uyuma uymamıştır: soruymız (7-38) “soracağız”, bopız (8-90)(<bol-up-mız) “olmuşuz”.

-eg, -ag ekinlerinin sonundaki /g/ ünsüzü sızıcılaşarak dudak /v/ ünsüzüne dönünce kendisinden sonraki gelen eklerin (ı, i) ünlülerini yuvarlaklaştırmakla bu uyumu bozmaktadır: üçevü (11-20) “üçü”, üçevmüzdü (8-68) “üçümüzü”.

-ğıç, -ğıç, -giç, -kiç ekinin ünlüsünün düz kalması bu uyumu bozmaktadır: völtürgiçedig (7-43) “öldürürdük”, voturgıçedi (8-98) “otururdu”, voğuğıçlar (3-35) “okuyanlar”.

-ğız fiilden-fiil yapım eki: Bazı örneklerde bu uyumun dışında kalmıştır: volturğızdı (5-171) “oturttu”.

Ayrıca bazı kelimelerin kök hecesindeki ünlü yuvarlak olmasına rağmen kök heceden sonraki gelen ünlü düz-dar olarak görülür. Bu da bu

uymu bozmaktadır: cumırka (6-79) “yumurta”, kórínadí (13-32) “gözüküyor”, kórihtan (1-51) “koruktan”, öltírmeseñíz (1-10) “öldürmezseniz”, voltıgan (6-87) “oturan”.

4. Kalın ünlülerin incelmesi konusunda en yaygın değişme a > á değişmesidir. Genelde /c, ç, s, ş, l, d, t, r, y, z/ gibi inceltici ünsüzlerin tesiriyle bazen de ünlü benzeşmesiyle meydana gelmiştir: kámádí (7-83) “kalmadı”, kañçá (6-20) “ne kadar”, kándey (1-23) “nasıl”, káysí (1-15) “biri, hangisi”, kılárem (1-133) “yapardım”, áná~şı (1-5) “işte şu”, átásı (1-17) “babası”, áyttí (1-58) “söyledi”, áykırırap (6-20) “aykırıp”, áyáhtí (1-18) “ayağı”, áynalıp (7-93) “dönüp”, bárámız (1-27) “geleceğiz”, báylángán (5-9) “bağlanmış olan”.

5. e > á değişmesi: Bazı kelimelerde kalınlaştırıcı ünsüzlerle bazı kelimelerde ise ünlü benzeşmesiyle ortaya çıkmıştır: kandáy (5-72) “nasıl”, koybár (8-112) “bırak”, kórsátıp (11-21) “gösterip”, ákán (5-178) “eken”, bilmám (5-23) “bilmiyorum”, bírákíte (6-78) “birkaç kişi”, nársá (3-108) “şey”.

6. i > í Değişmesi: Bazı kelimelerde ünlü benzeşmesiyle bazı kelimelerde ise, kalınlaştırıcı özelliği olan ünsüzlerle kalınlaşmaya doğru yön gösteren bir ünlü olayıdır: berseníz (3-151) “verseniz”, beríñer (2-21) “verin”, beríptí (1-127) “vermiş”.

7. ö > ó değişmesi: k > k değişmesiyle meydana gelen orta damak /k/’si ve dudak ünsüzleri olan /b, v/ ünsüzlerinin yanında bulunan ince yuvarlak /ö/ ünlüleri yarı kalınlaşmıştır. Ayrıca iki kelimedede uzak ünlü benzeşmesi sonucu /ö/ ünlüsü yarı kalınlaştığı görülür: kólge (1-126) “göle”, kób (1-133) “çok”, kóçege (5-11) “sokağa”, kófrú (10-7) “köprü”, kótáríb (8-

156) “kaldırıp”, kórdúm (5-28) “gördüm”, kórínadí (13-32) “gözücüyor”, kórsáttı (5-91) “gösterdi”, kóppalá (5-159) “bir sürü”.

8. ü > ú Değişmesi: Bu değişme daha çok /k, b, ɲ/ gibi ünsüzlerin yanında görülür: kúndüs (8-27) “gündüz”, kún (5-158) “gün”, cúber_tedi (1-48) “gönder dedi”, yekevún (1-85) “ikiniz”.

9. a > ă Değişmesi: /b, p, v/ gibi dudak bölgesinde boğumlanan ünsüzlerin yanındaki /a/ ünlüsü, söz konusu ünsüzlerin yuvarlaklaştırıcı tesiriyle yarı yuvarlak /ă/ dönmüştür: bāraman (8-96) “gelirim”, bār (5-108) “var, git”, cāvungárçilig (4-29) “yağmurlu”, bāba (5-1) “dede”, çāvub (8-63) “koşup, koşarak”, dāvaldı (6-70) “duvarı”.

ÜNSÜZLER

10. /k/ arka damak ünsüzünün dip damağa kayması sonucu ortaya çıkmıştır: kazağ (11-15) “kazak”, bardık (1-27) “bardık”.

11. /k/ ön damak ünsüzünün orta damağa kaymasıyla ortaya çıkmıştır: kófürüden (10-8) “köprüden”, kólge (1-126) “göle”, kóp (1-145) “çok”, kór (5-184) “kör”, kórdún (5-42) “gördün”.

12. k ünsüzünün sızıcılaşarak /h/ olması kelime başında, içinde ve sonunda görülür: han (11-11) “ağa”, hatın (1-119) “kadın”, kaşhan (9-16) “kaçmış”, korhsun (1-44) “korksun”, yāhşı (5-148) “iyi, güzel”, aḥşam (1-134) “akşam”, kulah (1-40) “kulak”.

13. k arka damak ünsüzü birçok kelimede sızcılaşıarak dip damak /ğ/ ünsüzüne dönmüştür: pıçağdı (6-46) “bıçağı”, joğalğan (3-40) “kaybolmuş”, çığaraman (6-45) “çıkaracağım”, coğalğan (3-40) “kaybolmuş”, cağalaşıp (6-98) “dövüşüp”, kığıç (5-122) “yapan”, balığ (5-120) “balık”, kırğ (8-73) “kırk”, coğ (11-10) “yok”.

14. Genel olarak bakıldığında ünlü-ünsüz uyumu vardır. Ancak bazı alıntı ve Türkçe sözcüklerde ses hadiseleri sebebiyle bu uyum bozulmaktadır. Türkçe kelimelerde /k/ ünsüzünün ince ünlülü kelimelerde orta damağa kayarak yarım kalınlaşmasına karşı, yanındaki ince ünlüler ince olarak korununca ünlü-ünsüz uyumu bozulmaktadır: koredí (1-7) “görececek”, kōrsátip (11-21) “gösterip”, közüge (8-39) “gözüne”, körgíçedi (8-122) “görürdü”, kúndüs (8-27) “gündüz”, kórdi (5-12) “gördü”, kólge (1-126) “göle”, kóçege (5-11) “sokağa”, kóteldi (6-63) “yokuşu”.

Ayrıca alıntı kelimedeki /k/ ünsüzünün ince boğumlanması ve aynı hecede bulunan kalın ünlünün buna ayak uydurmayıp kalın kalmasıyla bu uyum bozulmaktadır: kām (5-10) “az”, kāmıırını (6-46) “yaşlı kadını”, kāmın (8-65) “pusu”, maķām (6-44) “sert” şıķām (6-89) “karın”.

15. Genelde ünsüz uyumu bu ağızda vardır. Ancak biz burada bu uyumun dışında kalan bazı örnekleri veriyoruz: şalpardı (3-144) “at ismi”, mülküüm (7-31), koltuğuma (7-21) “kucağıma”, altı (11-17), aynaltırdı (1-193) “çevirdi”, balta (1-186), voğurlançı (3-8) “gizli”, vonça (1-89) “onca”, törkeldim (3-105) “kalktım”, yerte (1-56) “ertesi”, artamız (12-20) “yükleceğiz”, cibertipti (1-125) “göndermiş”, kığanımızdan (4-8) “yaptığımızdan”, taşdı (2-32) “taşı”, alışğa (3-77) “göreşe”, ketbedi (6-43) “gitmişti”, aytdım (8-11) “söyledim”, kaytatığan (1-84) “dönecek olan”, aytkanımız (1-144) “söylediğimiz”, mınavça

(3-131) “işte bu kadar”.

ŞEKİL BİLGİSİ

16. Çokluk ekinin dört şekillidir: $-IA^2r$, $-nA^2r$.

17. Aitlik ekinin iki şekli var: $-kl^2$

18. İlgi hali ekinin şu şekilleri var: $-nıñ/ -niñ$, $-nuñ/ -nüñ$, $-nı/ -ni$, $-nu/ -nü$, $-dı/ -di$, $-du/ -dö$, $-tı/ -ti$, $-tu/ -tü$, $-ı$, $-i$.

19. Yükleme hali eki $-nı$, $-ni$, $-nu$, $-nü$, $-dı/ -di$, $-du/ -dö$, $-tı/ -ti$, $-tu/ -ı/ -i$, $-u/ -ö$ şeklindedir.

20. Yaklaşma hali: $-K^2A^2$, $-G^2A^2$, A^2

21. Ayrılma hali: $-dA^2n$, $-tA^2n$, $-nA^2n$

22. Eşitlik hali: $-çA^2$, $-d^3A^2y$, $d^3A^2yın$

23. Vasıta hali: mA^2n , $mInA^2n$.

24. Soru eki: mA^2 , pA^2 .

25. İşaret Sıfatları: bu, bü, bı, bıl, bul, şu, şü, şı, şıl, şul, şo, şol, o, ol, vo, vol.

26. Soru sıfatları: neçe, kıaysı, nıma/ nime.

27. İşaret zamirleri: bu, bü, bı, bıl, bul, şu, şü, şı, şıl, şul, şo, şol, o, ol, vo, vol, bular, bılar, şular, şılar, şolar, olar, volar.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay., 5. baskı, Ankara, 2009.
- ALTAY, Nurullah, **Özbek Tili Sözlüğü**, Cahani Hemkarlıklar İdaresi Yay., Maliziya, 1386h./ 2007.
- AMÎD, Hasan, **Ferheng-i Fârisî**, Emîr Kebîr Yay., Tahran, 2004.
- BARLAS, Kiyameddin, **“Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü”**, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1987 S. 290, Haziran, s. 334-335 (1-10).
- EROL, M. S., BURGET, Fazıl Ahmet, **“Afganistan Özbekleri”**, Avrasya Dosyası, C. 7, S. 3, Sonbahar, Ankara, 2001, s. 103-137.
- ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul, 2007.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yay., 4. baskı, Ankara, 2007.
- EKER, Süer, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yay., 5. baskı, Ankara, 2009.
- ECKMANN, Janos, **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar** (Haz. Osman Fikri SERTKAYA), TDK Yay. 2. baskı, Ankara, 2003.
- ECKMANN, Jenos, **Çağatayca El Kitabı**, (Çev. Günay KARAAĞAÇ), Akçağ Yay., Ankara, 2003.
- GUBAR, Mir Gulam Muhammad, **Coğrafiya-i Tarihi Afganistan**, Bangah İntişarat Meyvend Yay., Kabil-Afganistan, 2007.
- KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri**, Şekil Bilgisi, TDK Yay., Ankara, 2003.
- HEYET, Cevat, **Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi Seyri** (Çev. Mürsel ÖZTÜRK), TDK Yay., Ankara, 2008.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya, **Kırgız Türkçesi Grameri**, Akçağ Yay. 1. baskı, Ankara, 2005.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri**, I –Fiil- Basit Çekim, TDK Yay., Ankara, 2006.
- KUHZAT, Ahmed Ali, **Afganistan Dar Partav-i Tarih**, Asat Daniş Matbaa

Yay., Kabil-Afganistan, 2008.

MARUFOV, Z. M., **Özbek Tilining İzahli Lagati I-II**, Rus Tili Naşriyatı, Maskva, 1981.

ÖZ, Aynur, **Özbek Türkçesinde İsimler**, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 1999.

PEKACAR, Çetin, **“Pamir (Afganistan) Kırgız Türkleri Ağzı”**, GÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

SEV, Gülsel, **Tarihi Türk Lehçelerinde Hal Ekleri**, Akçağ Yay., 1. baskı, Ankara, 2007.

Türk Lehçeleri Grameri (Editör; Ahmet B. ERCİLASUN), Akçağ Yay. 1. baskı, Ankara, 2007.

TEKİN, Talat, **Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler**, Hacettepe Üni. Yay., Ankara, 1975.

TEKİN, Talat, **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Yay., Ankara, 1995.

TOVEN, Mehmet Bahaettin, (Haz. Abdülkadir, HAYBER), **Yeni Türkçe Lügat**, TDK Yay., Ankara, 2004.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 2005.

Türkçe Sözlük, TDK Yay. 10. baskı, Ankara, 2009.

YARKIN, Şefika, YARKIN, Mahmmad Halim, **Özbekçe-Farsça Sözlüğü**, Tahran, 1386h./2007.

YUDAHİN, K.K., **Kırgız Sözlüğü** (Çev. Abdullah TAYMAS), TDK Yay., 4. baskı, Ankara, 1998, 2 cilt.

KORKMAZ, ZEYNEP, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara, 2003.

3. BÖLÜM

METİNLER

-1-

ANLATAN : Babakul EŞAN (87 yaşında, çiftçi).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR / Orazbaça.

DERLEME TARİHİ : 10. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : A_006, A_007, A_009

KONULAR : a) Sohbet, b) Özgeçmiş, c) Masal.

keçiresiz atıñızı ve taħalıñızı aytıp berseniz bizge.

(1-1) atım bavaqol táħalısi babakul eşan. (1-2) **köb yaħşı neçe caşıñız bar?** säksen cetti. (1-3) **nıme iş kılapsız?** míná şı dekançılığı ğarıpçılığ başğa tāğın nımi iş var bizdiki. (1-4) **kárden bolasıñız?** vılaťatı táħár ulusvalı ħocayğarı kárye vorazbáhça.

b'ĩrē sárguzaştıñızı ya ötkē kısılarıñızdan ya b'ĩre naķıl bosa aytıp berseniz ħoş bólámız.

(1-5) bizín nıma kıldıǵıana o otken ómúrúmúz áná şı çúv döş attı kámçıláb çavub uláh çav ánáşı márdımdı kinde kálle kaptı ne kós kaptı hämece cav cav. (1-6) şo şoytıb káysı pātişā aytқан eken ki masılın nımenih moysapıt bosa völtür degeneken tāríká āsan ana bıl pādīşā völtürün diy 'hämme moysápitti völtüredi. (1-7) bır sizgeōşağan atası köb yaħşı kōredı eken munı 'cāşırıp kabdı. (1-8) cāşırıp ğabdı pātişā onnan sōn asan pātişānı kızı mineriden çıǵıp ketipti urçıhtan mınavdan. (1-9) kandeý ciǵılıptı urçıhtan çıǵıptı āsān āytıtıp áná bārıñar deptı, āpkeñer káraptárlardı āpkeñer ħol vurmaý cayıǵa abārsın deptı. (1-10) asam bırte turup áyıtptı öltirmeseniz bır cerde bır gáp bar aytaman deptı, ayt deptı. (1-11) aytıptı palānnı üyde bır

çal bar deptí, barınar apkenjer deptí çaldı apkeptí. (1-12) aytıptı şunan çığıptı şunu máselen ƙol vurmaŷ cayığa abārsán deptí. (1-13) bıl áytíptí kōb yahşı gáp bŷr inekti beylenjer deptí jettí kún su bermenjer deptí. (1-14) una~soŷ su bermey beylep teylepti munı beylep teylepti. (1-15) saman paman ƙáysí nerse bēre bēriptí inek şı ‘ƙarnı tārılıb cabışıp ƙaptı da. (1-16) asan ƙızdı áytíptí şuná mindırıŷar deptí, mora ƙıptı şunı üstüge mindırıp ƙoyunar deptí mindırıptı. (1-17) átásı má yenesí má uşlap turunar dep süyāp turunar dep suğa başƙarıptı inektí şı inek sudu iče beríptí ƙarın köterilip kete beriptí, iče beripti ħarın köterilip kete beriptí iče beripti ƙarın köterilip kete beriptí. (1-18) munavnı endí yekavdu áyāĥtı uçunı beylepƙoyġan endí miná pánceni minavdu, munavdu berkitip beylegen minerden. (1-19) ana munavnı asan cāze beripti caze beríptí caze beríptí sozá beríptí ƙırtetip cayığa bardı. (1-20) cāyığa bart~tıydí, cáyığa bargannan narı uh det~tıydí tırıldım deptí. (1-21) attan tüşür~dıydı una~soŷ ásán pātīšā kōb áfsús ƙıldı díydí. (1-22) áyt~tıydí “āy gálát ƙıpan eken det~tıydı moysápít bákár ketedí. (1-23) şoneyin vız ħāvas boldum men äydím endí kelip moysápítlerdi öltür dep apārib kamırağa berip vötürüp ƙoysaŷız ƙāndey boldı.

(1-24) bŷr vadá şü párçemilerdi zamanığa nıme inamiddín bosa nıme kettí şorāvu kettí. (1-25) ayağı ƙata bob keldi bı~yerge bosa am molaymamımız álí uzun eşan edí. (1-26) us~eşana, ana hacı álímƙul bay bılar ásán áytí barıp ulusvaldı körgení barayıġ yertten gile ƙıladí. (1-27) yahşı bolat~degenden narman ásán men áyttím ƙóp ħa bārámız dáp ásán bardık. (1-28) bardıġ ulusval catƙan eken törkegen coġ ekensiler voturunar ismāil ħán nimeydi māvunu ħādmadı nimeydi. (1-29) ásán meni ayttı eşan

bava dedí şürge votağa barayıh dedi bñr mıyman bar dedí şunu munan gápleşeyig. (1-30) hájı bñrñvaydı meni şı tağaymırat baydı vakıldı tórtávmüzdü aldı bılar anā halkı tálepler qaldı. (1-31) bızdı aldı bardıg bardıg bosağadan roparay boldıg, boğandan ásalámalákım dedik. (1-32) bñr náháldey boğan bñr cigít tñrkáldı ki faqāt endı şundey dıráşı kığan náháldey bop turuptu, rafıx temir. (1-33) asan şıl sñray berdı ismāil han bósáğadan turub áyttı ana bavam dedi qomandan cabardı äkesı bolatñedı. (1-34) hácı bñrñ bay āvası bóláñdedi, tağaymırat bay am kakası dedi. (1-35) vákılñmurad moysáfıtları dedı men aytım üyü küydü endi bu mándeyige tayere qonup köterılıp catıptı endi bızdı ap kettı da. (1-36) qulaq sñyıp mına şundey kıp oturdum ana şo vákıl vñzñne mañlım da avzunu am ajmaydı oturuptu. (1-37) hájı bñrñ bay bosa gay rañı ağarıb gay sárğáyátır ādam aç qaldı dedi hamsáyadan dedi qómak tıleyñtedı. (1-38) ana hár qaysımız hár yağa kettık apuzulañámıñ kırıb ciberdı mardımdı bñrte qamadı dünyede háme qaçıp kettı dedı. (1-39) ana palanı tárrákı biytı palanı vñytü bız bardıh şoravuğa dedi şoravudan dedi ana nıme aldıh dedi. (1-40) qómag aldıh dedi qaradım kí bı bızge kñb yeleneğatır qorğmadım äsántını qulağ sıp turdum. (1-41) áyttı ana buz dedi barıv şoravudan qómag ap káldık men am bılemen dedı. (1-42) tñrt ulusvalıqa qocayğar, rñstak, qáyab, cāñqalágá dedi men háyát men tñrt ulusvalıqa dedi. (1-43) mına şı meçitte dedi yñz náfár mujaıd bar dedı şunu üstñge bāmdı teylesem ku áması kırılıb ketetñtedı. (1-44) āy narğı ayatağa teyleyden dedı şular qorqsun dāvletke táslım bosun dıymen dedı. (1-45) fıkr kılıb şundey oylav voturbem ki coğ maña bı yeleneğatır. (1-46) vol bas kıldı ásan meni şerim carı boldu men áyttım h

rafık temír. (1-47) men komandan cabardı äkesí bolaman dedím bêşte kálânşikúb beşte kárrebin, beşte am túpánçá beşte çáráyí miltık ígirma mıl sālā ca^cm kıp^ıán dedím. (1-48) kórdín hıfzılar keldi dedím daştıkalede yahşı adamdan kamadı namdar adamdı bārísíní völtürüb cúber^ıtedi. (1-49) yek^ıkám ellík náfár hocayğardan les varat^ıtedím völtüreret^ıtedím. (1-50) vona^ıson men cabardı kıçırıp keldím men áydím dedím iním sala al cuat kıl, ana sala berdim dedim b̄r ātı bar dedim ana başkası pıyada dedím. (1-51) aḥşam ki şu adırdan yenkeyedí şındayğa korusı munan barıp kırıhtan tağı keçe kaytıp nan panı cep ana şo pısteni içige voturad^ıdedím a turadı kúndüs künü dedím barsaḡ ana şo pısteni içige. (1-52) ana bız dedím ne top bar ne táyár bar ne kıysı vuratıḡan nesre bar dedím. (1-53) ne seni dedím bız dedím muḡāmet kılamız dedi ana şunu^ıçun men dedim vös nímem uçun dedim sazlapan dedím cábání dedím. (1-54) palanı komandanı bar^ıeken dese dedím şo mıdáyí kórkat^ıtem. (1-55) men dedím ana şöytüp sazlap kıoyupan dedím. (1-56) aḥşam ásır boldu keldi şundayğa aralab vötüp ketedí şoyaḡlardan nan pan cep dedím yerte mınen tağı çıḡıp baradı ēy ana şo pısteni üstüge catat^ıtedím. (1-57) davlet mınen meni muḡamet kılalḡay nímem coḡ dedím. (1-58) asan bıl kōb hoş boldu b̄rden āsān áytti boba o maḡzı sārımdı aştıḡız dedí, māḡzı sārımdı aştıḡız dedí. (1-59) künde keke berıḡ dedí, künde kelib menden ḡaber alaverıḡ dedi. (1-60) ma ayttım maḡol o ḡāp maḡol men em künde kelip şünüyin ihtilat kıb voturḡım kelet^ıtem valákin dedím avvel künü kelemen dedím ulusvadı kōrgenı keptiydi duyum künü keledí mıymandı kōrgenı kepti. (1-61) seyim künü keldím aytat^ıtedím bıl makkám iltıbat aldı berden, rápırdı ciberedi

arı  mırg  ded m. (1-62) tağına kee kelip s ra   bobam kemey aptı
 deg n ded m   y anat sayp kuyruktu  arını ara ded m  onda abarib boba dı
 v lt r p ketet ted m. (1-63) v lt r p keted  bob  dı erden tabasan asan
 ded m. (1-64)  onday ma ded ? men aydım   ndey ded m. (1-65)  a vasa
 be  k n altı k nde b r ken, t rt k nde be  k nde b r ken ded . (1-66)  ob
 ded m b r ma al bared   uday ul d r v s ni s der p b r ce ini kiyip b r
 ce ini oyup keld . (1-67) ta a ded  suvdu ded  ana  irkat urutup
 teylet ted  urutup teyled . (1-68) n me ke urutat ted m? ayttı m na
  irkatt   onda mundiyyin k t re bar, temir bar bu  oravular n ma ıptı m terd 
 m na p  iruyunu teylep cibeript  o suv bosa band boptu keymen aytıptı
  irkatt  basıptı. (1-69)  irkatt  asan nimeleri mapızları barıp suvdu urutuptu
 ulusval a men aydım inam ddin ded m meni ded m  ovravunu k t s  m n
 b r g ble  gobur m nen ded m. (1-70) gobur m nen meni g ble  dem asan
 ayttı g ble emen ded . (1-71) men barmıymen ded  zaf d cal l bars n ded 
 barıp g pl  tırs n ded . (1-72) asan zab d cal l b le vardı asan darvazdan
 k r p barıp i  re ıldı   p keld . (1-73) t lma ı m nan g bur    p keld 
 asan  ol teyle  p  undey  undey   r   t k. (1-74)   r   kennen narma an
 asan n ma g p ted  siler n me i  ılas lar av anista a? ded m. (1-75) ayttı
 b z k mek ılam z ded  av anista a k m kk  kegennerin co  ded m,
 av anista d  k s m rdes ge vur anı kepsiler. (1-76) av anista a sile
   m k ımays l r ded m ayttı n me   ke dedi. (1-77) men aydım   na  o
 te ikten ana  o te ikten yek te    rar k l p keld  ya    t     rar k r p keld 
 ded m. (1-78)  u    rar kelet tep ded m te ikt  p teys ler n  dem b  tan dı
 ara u b  t y ren  ara b  toftu ara sen m n e nerse minen asla minen
 kesen yekite    rardan  o sa  sen av anista d  aytıp p r s ılasan ded m.
 (1-79)  unday debem vondan so  asan alg  v r s soradı m ndan t lma tan

ayttı “nıme díydı́dedí” mına şindey díydí şindey. (1-80) dāv dāv dep avzudan tükürüğü çaç aş suvuñdu açı́āy aş suvuñdu açı́āy diydi. (1-81) vondan soñ asan ھا suvdu açıp koyberdík bërge keldík. (1-82) bërge mına postağa bır hámle kıbedí bılar, bılar bır hámle kıbedí daştıkaleçi şeıd boldu. (1-83) soñ asan mına şı daştıkaleden tılacaptan eken, vözümüzdü çeçkelerden yerten õ berge endí vol şeıd boldu ma? bu ukağar ulusval kelip yerten õ kelip endi berden endí ma^clımat aldı postadan, mola vaqını beylep ketken eken. (1-84) ھا ásanı́tını baza bazardan kıyatatığan vaht am kıarıblep peşin bop pa tüş boldu ma? yarmemed minen asan abdı lalı makkam uşladı, ayttı ayttı şu mola baqını ayırıp keteyik dedí. (1-85) barayıñ dedí men aydım barmısá me yekevúñ meni nımeı́lásılar dem. (1-86) kıaysı man vuruştırasılardıñ ayttı coñ dedí, barayıñ dedí. (1-87) men ayttım Һap, bardığ pöf-ü patağ kıláverdiı́ay, zanı mavlavu cabarita gayım zanı kıomandan şükürüte gayım şav mıyaye portukula imza mákíná süp meráva baz canj mekuna díyev kıótáríle berdí. (1-88) men ayttım õ ulusval sáf o ulusval sayıb men ayttım Һayr kıóterilme dedím, vurşup vurşamaysan am vurşmaydı am, volar bır ğarıp mardım dedím beçara mardım. (1-89) sen vonça ğayratıñ bosa dedím ana beş altı tañı táyáranı al ana saypkıuyruğa çığ yekevúñ vurş men köb náfár cíbármıymen bır gurub cíberemen bar vurşunda de asan men seni pışkırğandı bıleyin dedim. (1-90) portukuldu imza kıladı u bıł tavut kıımaydı turmaydı diysen dedím. (1-91) ğaled aytasan bu ğaptı vötürük aytasan dem “çı guftum” dep cáyıdan tórkeldí. (1-92) bır ámir sıyası rustahtan boladı eken yağşı jigit eken catkan eken şüge sozup bışı ulusval sáyıp dedi. (1-93) vo künü zorburun barıp dedím yemgeglep kaçıp kegeniñ nime etı́tedím. (1-94) cabar savız keptí dese dedím şubágá

dedím vözün yemgelep mına duvaldı kötü munan kaçıp kelesen dedím
 cırtı pırtın mınça dem. (1-95) h̄āb vondan soñ asan tağı bilmıymen nıme
 gapedí yekavmuz asan şürge hapalaştıh ta. (1-96) nazal “la ilaha illılah
 mahammad rásullah h̄uda yák ást mahammad barhaqast” dedí ma
 musulman ástım lavz h̄ud istad áśām men aydım duruğ guptu. (1-97)
 müsülman ásti dedím ayttı şükür müsürman ástım. (1-98) müsürman başı
 dem ami mola vağı molaymam maçit but dedím. (1-99) kudam caba nabud
 kudam ásker nabud kudam gapi nabud dem. (1-100) molaymam bud da
 maçit dem uruzuş bist mayda baçe re sábag “bısmılahmanırayma,
 älhamduıra meħant tedím. (1-101) halı panc vağ namas, maçit camaat tárf
 şıdâ dem, musulman amtári meşeve dem. (1-102) älgi ámir sıyasi cayıdan
 çoçup törkeldi ulusvalğa ayttı ulusval sayıb dedi gapa bısyar naku dedí bítı
 náfarıśâ dedí. (1-103) náfar bâbaırá bítı dedí rasvâyıman kádi dedi. (1-104)
 hár yağa gapırdı damını ala berdím asan rasvâyıman kádı bítı bâbaırá
 náparışe dedí. (1-105) asan imát bosağada turğan eken asan mola bağını
 alıp keldí. (1-106) gab vöte köp munı ayta berseg ayta berseg ayta berseg
 iç qaysı nerse am bomaydı.

(1-107) bñ bay bar eken bı kátte mareke kıptı mardımdı çaķırıptı. (1-
 108) kōb nápar çaķırıptı ho mana hocayğardı háme cerini çaķırıptı. (1-109)
 ana tuvmağan torğaydı balasını pıtmágán şıvahtı kötüden bñ jilikten
 uzunnāraķ bñ gázden bñ gázden uzunnāraķ bñ cilikten kálterek tayağ
 minan vuruvaptı. (1-110) vonu vurup basıp soyuptı vondan soñ áśān áná
 mardımdı çaķırıptı. (1-111) kötü vayıh sātıl mınen bñ kötü vayıķ qazandı
 ásıb qoyup üstüğe suv taşıp kıya beriptı kıya beriptı kıya beriptı munı

āsıptı munı pişırıptı. (1-112) mardımdı çaķırıptı keptı vona—soñ ásan ana
 minı basıp soyup pişirip muminnardı aldıǵa tǵtıptı asan minı qoyma ketı
 çaķırıptı. (1-113) ana munı bosa cep maymannar avzuǵa tiymáy içige
 siymāy yeşikten ǵıǵalmay asan teşikten ǵıǵıp ǵıǵıp ketipti. (1-114) kırǵ
 vötürüktü bñr şahı şul asan ketiptı bılar asan bu mardák yeki qap ğozanı
 artuv rustaǵ barıptı. (1-115) ğoza am bosa vötmeptı asan bayı bñr kátte
 darvaza eken barıp taǵ taǵlatıptı hiç kim ám ǵıǵmaptı. (1-116) asan şı
 darbazanı avzuǵa tüşürüptü de ğozanıñ tüşürüp qoyub asan baytalıǵa
 saman ilip şürge catıptı. (1-117) şam boptu ásir boptu qaraña vap qaptı
 asan áytıptı tamdı üstüden qana bñr qarayın qana bu havluda iç kim bar ma
 coǵ ma dep darbıza açılmaptı. (1-118) tamdı üstüde endi minça minça
 tuñugu boladı ya şonnan asan bñtib qarasa yekı nápar voturub nan cıyǵtıptı.
 (1-119) bı ğatın minan bñr mardek voynaşı bar eken yekevü nan cıyǵtıptı bil
 aytıptı tohta ukán—síkeydi şunı bñr hörkıteyin deptı. (1-120) şunı bñr
 qorķıtayın deptı şürde bñr baytaldı morası turǵan eken şı moranı āptı da
 mına şündeı kılıp köterıp şüytup teylep ciberipti. (1-121) teyleb cíberiptı
 moranı dumçugu bar eken qovuşqan, kovuşqan boynıǵa tüşüptü bil am
 halǵı mora minan qoşulup keyniden tüşüp ketiptı çalpılap tal tübesı minen
 algılardı aldıǵa varıp vurıptı. (1-122) yekevü törkep qaçıptı ğay qaqa ğórgá
 bara ma nan pan dásarĥan pastarĥan cıyıptı algı mardág qaçıptı qaçıp
 ketipti. (1-123) vondan soñ ásan şo tǵpta a sáña nıme boldı nıme boldı
 döp ğatın sen qanneıın edin mündeyin edin dep alı bu mardáktı saval kıla
 berse yeri kep qaptı. (1-124) cáşir bñr cerge deptı yene yerin keldi deptı bul
 asan şürde bñr kátte kolu bar eken şıña kırıp cat deptı nan pan cep catıp
 uĥlap qaldı bñr yaqa kettı asan ǵıǵarıp cíberemen deptı. (1-125) bı bebáh

ásán şürge catıptı bıl ásán undu tüşürüptü yeşekti am anağa aydep
 cíbertipti bır nan am cemeptı çáy am ijmeptí bıyağ váyka am bĩrınmaptı. (1-
 126) kaptı avzunu çeçíptí hatın deptí çağan tağaranı apkel deptí tağaranı ap
 keptí álı kólge endí undu saladı. (1-127) undu tórgá avdara beríptí avdara
 beríptí bıl bitip bitip undu havarap havalap üstüğe çığa beríptí. (1-128) un
 ada boğunça kólü toluptu. (1-129) bıl am betíge çığıp kaptı sōppayıp unğa
 batıp vay ukágán sikey nıme iş kılasan dep çağasıdan kısip aptı sabı hana.
 (1-130) asan vōtken kızıyenin şūndey şūndey boldu sūndey goza ap kehem
 ana baytalım darvazada turuptu yu cığıldım u ana mūndeyın boldu u şu
 kızıyege gırıptār boldum deptí veçará. (1-131) ha asan ya vol am
 müsürman adam eken munı gabını itivar kıptı aytıptı hay koyberíptí. (1-132)
 ana unnan narmağan mamayi cúnádıg mamatkul palvan dıydı şunukıga
 men dekan edím bĩr_ekı jıl. (1-133) bārdım baybıçeale bosa menı kób yahşı
 kōreredı kób işleyerem kób hızmát kılárem dáşká çıhsá diyēredı dekanımız
 üyge kese kıızımız dágıcedı. (1-134) ha keçe cattıg aħşam palav malavu
 cediğ köp izet kıldı yerten am çaydı iştik. (1-135) içkenden son havluga
 vardım baçeleri minen pana baħuda kılayın dep bĩr kātte duğabıga kıymak
 koyğan eken. (1-136) baybıçeler ayttı şunı için dedi, şunı ceğ dedı toysanız
 am için dedı. (1-137) coldaşlarım için dedım munı alıp keldim bıl ākım eşan
 degiç coldaşımız asan men vortağa koydum içiner dedım. (1-138) vonusu
 vona uzattı minısı mıña uzattı men vona uzattım vol vona uzattı asan şı
 ākım ácı ayttı men bĩr içem icaza ma dedı. (1-139) bĩr gene vurlasam icaza
 ma dedım vakil am ayttı men am ayttım icaza vurla bĩr vurla. (1-140) şu bĩr
 kılla kōterdı şu sımırdı şı duğabıda gartey am kıamadı sıgıp tūgūp içip
 koydu. (1-141) bız yekevmüz anırayıp bekar kıaldıg şondey na umıd vōzüm

şoyka içip kesem bolaredí ana vonı kısası şıl hákım ácını.

(1-142) b̃r kúnú rustağ cünedí bıl ulunı üylentirgeni mına şı mola abdı sálımdı üylentirgeni. (1-143) asan vörden ħuday nazar bay men asan şürge cabar am turğan eken coldu üstüde cabar ayttı ana meni coldaş kıñar dedí. (1-144) ħa munı aytkanıız coğ edi coldaş kığan coğ edi bar köbeyet̃tep ħa men ayttım b̃r náfar am bosa darbás ya von nápar am bosa darbás möter de. (1-145) men aydım añar dedím cabar kóp bákár ketet̃tedím. (1-146) b̃r pātīšā kōp bıyáķıl eken dedím kōp bıyáķıl eken dedím vazırı danā eken dedím. (1-147) pātīšā dedím gábı neyniy berse vázırı dedím işare kıladı eken dedím. (1-148) vondan soñ dedím asan başka çel minen bomaptı dedím pātīšānı işare kıluvğa dem. (1-149) şu körpiçeni asıdan b̃r cipti dem şūndey vōtkezıp pātīšā voturğan cerden çığarıp koyuptu dedím. (1-150) asan şunı dedím álgísige dem beylep koyuptu munavğa dem beylep koyuptu dedim ki gabı neyniy berdí ā ana cipti tartadı ya. (1-151) bitıp tartadı vondan soñ asan dedím ana cabarğa men ayttım ana şu bardıg vōrge ħobu ħarāb bar dedím vōrge toy dedím bıl kóp kātıtı ādam kóp kıynaladı neyniydi dedí. (1-152) cabār dedím dedím labbay degín ‘tārt̃tedím dedím tart̃tedím bıl baħaber bosun dedím. (1-153) boması şı jipti tağıp beremen koluğa ħa vondan soñ ásántını bıl ħōp tedí. (1-154) bardıg vonda b̃r gāne ulağa band kepíz b̃r ulağa pıl ber diymiz bermeydi. (1-155) ahırı rāmátı şo ħuday nazar bay ma b̃r bölesi bar eken şo siyāpta barıp şo bölesiden b̃r ulağ ap keldí. (1-156) kayı̃cerge şı tırışá beredí jabār diymen hā diydi men aytaman tārt̃ diymen coğ coğ avzunu cumup turadı. (1-157) ana şöytüp asan ħárç párçtı cámaattı berip alıp keldik muna

uzatıp keldik alı yendi balalı çáğalı yeki ulunı üylentírdík kızlarını üylentíríp cırbedí. (1-158) yaní şünneyin ādamlar baredí bızdı atımızǵa tabiler edí hálı ana völüb völüb kettí bız bosa aldıǵ ana şündey maydanda.

(1-159) bíte şáravannan vorus vötüptü dedí şı sǎp basıp keleatır dedí.
 (1-160) mán darav çalvar yetik hámásı taħcede turar edí tübemde, şu tübemde turbedí. (1-161) tüşür çalvardı yetiktí çıǵar, darav baymurata aan attı yegerle dedím. (1-162) baymurata attı yegerle dedím mamadalıǵa men aytım nıme meni bılay ulayımı sáріšte ıl dem. (1-163) baymurat attı yegerlegenı ket çalvardı kiydim u yetikti kiydim. (1-164) aan bır hıma irǵay tayaǵ bar edí men aytım apke dedím taımına alayın dedím. (1-165) laşlap ketemen ukásini sikey vorustu a vonnan narmaǵan asan attı minıp ‘sǎkırtıp ıhtım vurup, balaanada voturbek. (1-166) asan attı yegerlep minıb yetik ılıb u hōb çalvar ıp belimdi beylep şundáy ılıb turup bozbalalı va ǵayrattı vahtı. (1-167) tayahtı taıma asıp irǵıp ıhtım. (1-168) irǵıp ıhtım ħudayul su dōp çavup baraatır suv dōp çavup baraatır, bı ayaǵı calaayaǵ. (1-169) bır ayaǵıda kiyipti bır ayaǵı coǵ ma aytım lāvde ayaǵındı ara bı cer ar sua vōlesen. (1-170) barıp taşa tiyip ayaǵı ukesini sikey vōldüm dōp şūrde oluda bır káltek, káltekti alıp çavup baraatır vorustu damıǵa endi. (1-171) şo çāmışını am bır oltuǵa ısıp aptı a cortup baraatır. (1-172) vonnan narmaǵan asan ay şūrde men aytım ā zániına gam dedímē. badaşılar am kegen şo çende taş temir baydı mimaqanasıda markásı bar hár kımđı vurup catıptı avdarıb şūrde siler sāmangan barıpsılar mardımdı talap kepsiler dep. (1-173) vondan so asan men aytım ukásını sıkey dedím ‘aar dedím vōtemíz dedím. (1-174) baba

dedí “çup kati çituv makuní ?” men ayttım zanişá gaym paķat itur çinde burim dedim maga paķat darza-i cav vari bıǵalta dedím. (1-175) buǵdaydı bavudey ciǵılsın dedím ‘şávās şávás dedí attı ber dedí bız bǐr barayıǵ dedí. (1-176) bır rafır alayıǵ dedí şārden barıp rafır am alalmadı. (1-177) vol ķerde kıysı bǐr maşalǵa barıptı da bǐr ğaneke vot tüşüptü. (1-178) vol bǐrtáǵa kıçııptı nıme boldu nıme boldu vol çab eşıptı aytıptı vorus vöttü diytıdeptı vörden vorus vötele me? bı asantını vol mıña baķırıptı bı voña vaķırıptı şı çapsań çap çapsań berge şārge kelip endi tōhtab endi markás alıb endi baramız ne vorus bar ne porus bar hij bala coǵ. (1-179) şindey çavup kıyma ketti ğa, keçelig endi karanj endi sāb āttı munup yetiglep apıs tayahtı taķımımızda endi vorustu şunı man vurub alamız dep.

(1-180) ğolpaykardı kısasını kılayın, ramatılaıhan deytıǵan bǐrte keldi şu mujaidlardı kátesi edi. (1-181) hayatılanı ākesi hácı bǐr nese diyer edi bılar hámmesi şońa kışulup ketti endi vuruşķa. (1-182) kıoturbılaķa baradı naryahtan adep turup tań keldi bǐrdan ğapılap. (1-183) bılar bosa sāp allı hádep galdırátıp şı voǵ atıp tutup keledi ki bılar asan ğa vuruştı kıórmáǵan mardım da asan hár kıysı hár yaķa kırap cáşınıp teyleydi, cáşinedí. (1-184) mola baran bǐr ğışanı astıǵa kirip kıaladı şundayǵa coybarǵa yarım beli coybarǵa suvdu içide cer em ana şınça kıar. (1-185) ğa vondan soń ásántını bı bǐr cerge varıp táń diydi tımşıǵını bātırıp turuptu diydi kıolge diydi. (1-186) hádep deydí ğudanı kıöv ğorregi kıoluda balta bǐr mıńça mıńça botal bermepıedi nime tańdı vuruńar dep, şo botallar mınan diydi táńdı vuratıtıydı. (1-187) vo tań bosa barıp bitıp turup diydi, barıp suvǵa batırıp turuptu kálesini hádep üstüǵe çıǵıp balta mınan vuratıtıydı.

(1-188) abaylap kana diydi voruslar tübeside qaysı mindiyn zárpoşu boladı eken açıp puttān tartasap içkeri tartıb aldı diydi. (1-189) bayle yā ukándı sikeydi bayle yā baylā baylā diydi bayle ukándı sikeydi çalmaları mınan beylepti diydi ciydege diydi. (1-190) arğamçı ap kepti diydi her ciydege beylepti diydi tañ diydi tañdı baylep teydi balta mınan vuradı. (1-191) zāncır fāş hıf tañdı diydi çalmaları mınan sap beylep vap tiydi hár teşigiden vötkezıp beylep tiydi. (1-192) bñr mağal avaylep tañ vözünü bñr keymen qaap levers kıldı diydi. (1-193) bñr levers kıldı şindey ğılıb bñr aynaltırdı diydi. (1-194) albete bñr yigırma votusta ğorrekti şundayğa parça kılıp horap tañlardı astığa qaltııydi şonda. (1-195) vo cipler vo latalar tura ma vonu damıga vondan soñ ásan bılardı vurup sürüp kıırıp qaçıp ketedi. (1-196) qaçıp ketedi hamesi asan bılar qaçıp keledi mola baran asan şonda şo keçe bul şürden asan şo coybarğa tüşedi bını köp talaşı aldı tapaydı. (1-197) keçe asan abaylap şu coyvarğa tüşüp coyvardı bı betıge vötedi. (1-198) bı betıge vötedi suvğa batıp mızlab bñr qandarı ma qaysı wözbeg me bñrteni üyüge kırıp keledi. (1-199) darbazadan kılıp keldi hardıma şu mardag yağşı mardag eken kiyim piyim kıydırıp munı asan sándalı pándalıga salıp şüytüp tañdı attıradı. (1-200) hácı abdı álámit asan bılar asan atı aparıb minı hamásını asan talıp keledi. (1-201) men em şo künü bılar kemedi mola baran coğaldı dep o bñr kıızıl mayda atı bar edi. (1-202) padarnalat şindey tınd edi, 'sāp ayağı cerge turmas edi, turdurup bomas edı. (1-203) yegerlep mindim men ayttım endi barayın keyniden narman daragını tavayın mola baran dep, men em çıhtım āy mına qurban baydı üyünü beryağıga keldim. (1-204) şürge keldim mola varandı alıp olar vayahtan keldi. (1-205) keldi bñr ay bını asantını şı şırniğa mına şı tuttu şırnisı köb yağşı eken şırniğa salıp, bağıp bñr post teylep tırıldı. (1-206) yene vol tañdı yendı vuruştı körmegen mına şu vözümüzdikiler em kıızıl kamerge barıp tañdı botal mınan vurup damını alıp tañkis sürüp tepkilep uşlap alıp kam azap berdi me? şu tajigler

břr bala eken. (1-207) bız mardımdı hallatıp şöytüp völtürüb cíberdi.

-2-

ANLATAN : Bü Bü Bağlagül MURADİ (45 yaşında, ev hanımı).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR / Tuğullar

DERLEME TARİHİ : 08. 07. 2009

SES DOSYA NUMARASI : A_004

KONULAR : Masal.

yene keçiresiz bizge atınızdı ve taħalışınızı aytıp berseniz.

(2-1) atım bübü bağlagül. (2-2) ***ħa taħalışınız*** muradı. (2-3) ***neçe caşınız bar?*** kırğ beške bosak. (2-4) ***ħaysı mantıħadan bolasis?*** mına şu mantıħayı toğullardan.

ħa yine naħılınız bosa ya b ĭre ĭsa bilsanız bizge aytıp berseniz ĭoş bolamız.

(2-5) bar eken coğ eken b ĭr pātişā bar eken patışanı cetite ulu bar eken ceti uldu āsāntını cetevünü hār caħa cıbertıp biyırıptı. (2-6) b ĭrevü barsakemer ketipti b ĭrevü bahçakemer ketipti. (2-7) hāmmesiden keyinisi ĭoluğa b ĭr mıltıĭ beripti vol aytıptı men depti mıltıĭ vuraman depti. (2-8) ĭargā tüşse dep şonu ĭızını alaman depti asan mıltıĭ vuruptu barıp āsān b ĭr ĭölge tüşüptü. (2-9) üştesiniki barıp üşte baydıĭıĭa tüşüptü asan o baydı ĭızını asan u üştesige alıp beripti, üç avludan. (2-10) kencesinki barıp ĭölge tüşüptü ĭölden asan b ĭr ĭurbaħanı aperipti. (2-11) ĭurbaħanı āsāntını hār ĭaysı hār işti ĭılıp ĭılıp āsān ĭep mıĭa asan iza ber edi eken. (2-12) sen ana ĭözün cıltilap ĭurbaħa sen meni ana hāme aĭayınnarım meĭe mılāt ĭıladı dep āsān aytıptı ĭay depti men b ĭr ādam bosam depti ĭaytesen depti. (2-13) āsān

aytıptı bolat deptí ħa sen bñr ādam bo ħana deptí. (2-14) āsān bñ çeċeleri hāmmesi toyġa ketíptí āsān bñl āsān ħay ŗūniyin bálá bateri bar eken kırıptı asan köylek kiyipti yū, lata camılıptı yu süytüp āstá āstá üyüġe kırıp asantını yekevü asan voturuptu. (2-15) bñ ċáċáler toydan keptí üydü içi cab carıġ asantını minı maraşıp asan minı körüptü. (2-16) körüptü asan alapıta bılardı ŗabırını aptı asan törkeptí yū taġı kiyim keċegini ċeċip vözü asantını taġın pas ħurbaġa bop voturuptu. (2-17) bñr kün aytıptı cir deptí inim deptí avġa baramız deptí. (2-18) inisini payıġa tüşüptü, avġa baramız dep minı āsántını volar külċe kümeċ her nerse ħıp alıptı cir dep asan vonu macbur ħıptı asan bile asan ketíptı asan. (2-19) ċölge barıptı suvsaptı asan, suv ber deptí aytıptı bñr közündü oyup ber deptí bñr oymaġ suv beremiz deptí. (2-20) āsān bñr közüñü oyup beríptí taġın āsántını taġı bñr saydan aşıptı taġı suv saptı. (2-21) meñe deptí suv beríñer deptí āsān aytıptı mına közüñdü am oyup bergin deptí ŗaġa suv beremiz deptí. (2-22) āsān bñ közüñü am oyup beríptí oyub beríptí ansan ana kör bop ħaptı asan. (2-23) bñr kuċugu bar eken ŗı kuċug am asan keytiden irgeŗken eken, ana asan teyleŗip asan kepti üyge berge asan aytıptı kence bay ħana? kence bay dep völdü depe maġsát ċölge ħaldı deptí. (2-24) toy beríŗıp asan minı ħatını töremnep törge ħarap cılap voturuptu. (2-25) bñl asan alamız dep bñ yeki üċ aġayın asan üstüġe asan nıme ħıptı asan bınısı men alaman deptí vonusu men alaman deptí cılap votura beríptí. (2-26) bu ħurbaġa tiymeymen dep, aydan ay vötüptü künden kün vötüptü asan bñr künü bñr dayranı labıge kepti asan bñr totu bñr mayne keldi diydi tutġa ħondu diydi. (2-27) asan bñrbñrígá ħarap ayt tiydi mayne ħále siz ġapırın det_tiydi minısı ayt tiydi totu ħale siz ġapırın det_tiydi. (2-28) ŗı cigitti det_tiydi bñr mırası bosa det_tiydi, cetti tuttan ceti barıġ asa det_tiydi cetti ħayta cuvsa cetti ħayta tüyse det_tiydi ŗı cigitti közüġe beylese pás yeneden tuvma közü boladı depti. (2-29)

asan aytıdı ke minı aytayığ detıdı asan aytıdı minı aysak detıdı
taş bop kıamız detıdı. (2-30) şı cigitti ħatını aga tuvsa şını balasını soyub
kıanığa bılasa bıı ādam tōrkeledi. (2-31) aşnası bar eken aşnası yeşıpti asan
dıdı şuytub dıdı algı cettı kıayta tūyūb nıma kıılıb asan beylepti dıdı, yahşı
boldu dıdı minı aytıdı. (2-32) vo aşnası asan taş bop kıaldı dıdı bı aşnası
asan taşdı ap kep cıyıp kıoya beripti aydan ay vōt dıdı künden kün vōt dıdı bıı
dıdı ħatını bı balası boldu dıdı. (2-33) vo yeki ağayın ūç ağayındı idam kıp
vōltürtıdı hamásını dıdı. (2-34) bıı künden bıı kün alı taş dıdı bı baçe alıp
oynay berdi dıdı. (2-35) atası aytıptı minı deptı řūnūyin řūnūyin bođan deptı
men deptı seđe kōnūm bomaydı baban boldu minı amağın deptı. (2-36) ya
depti ata can depti kıan bosa kıan da depti pencesini alapıta kesipti u algı
kıanını çıđarıp alı taşkıa řııaptı alı taş asan tūşkūrūp tūşkūrūp tōrkepti.

-3-

ANLATAN : Amanullah DEVANE (80 yaşında, eğitimsiz, çiftçi).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR/ Cındırcar

DERLEME TARİHİ : 05. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : B_004, B_006, B_007

KONULAR : a) Mola'nın hikâyesi, b) İsmâ'il pehlevan, c) Evlenme geleneği.

keçiresiz devana boba atıñızı ve taħalıñızı bizge aytıp berseniz.

(3-1) atım amanılla, taħalıñım devana. (3-2) ***neçe yaşıñız bar?*** saksen. (3-3) ***nime iş kılasız?*** deķançılığ kılamıs. (3-4) ***ķaysı mantıķadan bolası?*** cindicerden.

şı molanı kısasını kılıp berseniz bizge.

(3-5) ģa mola narğı betke talıbbáķe eken ba isıla dige, madreseyi yeşeğabaşığa voķuydı eken, hácı abdiresuldu atasını atını yeşeğabaşı diyer edi. (3-6) soñ vağı bızıladı yu mola asan beķere madreseden kaçadı āta yenelerinike baralmaydı. (3-7) mısliki mācır boldu madreseden, soñ bular keldi cengelge catadı ba isıla. (3-8) bergi betten kalbattan āmat baradı, voğurlançı vötkezediler ne. (3-9) cengelden asan men cáşıngán bosam hácı cáşıngán bosa asan maraláš kep āmatka kırediler eken.

boba amat nımedı?

(3-10) āmat endi suvdu betige círedi mına högüzü parzan pütün soyub aladı terisini çığarıb aladı yā kátte kátte takálardı kálásını kesedi tersini pütün çığarıb aladı carıb soymaydılar o kişiler. (3-11) asan minı bır arğamçıga bayleb asan minı bır tál diydi, tál kıladılar minça cerdi asan şündey báyleb báyleb tál

kıladı şonu üstüğe minib suvdan vötediler asan, köregleb köregleb vötedi
 dayradan. (3-12) soñ bergi betten suvçular baradı, bı mola imamkııl am kıaysı
 cengelge catқан da vönneyn nápar vöte köb kıaçakı nápar kıaçıb kegen
 vorustan. (3-13) soñ asan bılar çığıp āmattı aldıga keledi, mına parzan siz
 mindiñız bı kışı mindı, kıstelerige pulu bar eken paysá berdi a suvçularga. (3-
 14) ho bır hıl pulu coğ ādam parzan bır beş gáz kalá köterib kegen bosa
 vondan beredi suv pulu beredıdige suvçular vötkezedi. (3-15) bı beçere mola
 imamkıul aytadı men diydi keb mindim āhır çende diydi. (3-16) āhır çende
 mindim deydi kökırágímá kurág mínán deydi itárdı diydi tüşürüb teyledi dáyranı
 çákásıgá diydi mınma detıtydi. (3-17) asan bır kátte palvan ādam moysapıt
 ādam ayttı diydi ruz keç boptu cengelge catқан ādam şıl, á şını nımaga tüşürüb
 teyleysiler keç boğanğa dáyranı lábıgá ābıl säbıl kıp caman kıp tüşürüb
 teyledileriñ detıtydi. (3-18) tüşürüb teyledi gör bola ma bır taқа nápar beçere
 cengeldi içige suvdu içige, ana asan berge ayttı deydi suv pulu bergen coğ
 detıtydi. (3-19) suv pulu bergen coğ hātırı şol men tüşürdüm detıtydi. (3-20)
 soñ ana asan ayttı diydi “ē balam suv polunı bergin narğı betke vötezdi bır
 cengel hár kım hár çağa ketedı bılardı suv polusu küyedi. (3-21) suv polunı
 amasa seni vötkezmeydi ditıtydi. (3-22) men ayttım diydi men madreseden
 boba can kıaçıp keleyepem pılım coğ, ārhándáki kaládán ber deptı. (3-23)
 árkasıga köb kutaptı báyleb ağan da bermen kıarab kıaçıb ana asan bı kışı
 aytıptı ki bı kıtap bı kalá bosa şunnan men huda naħasta bererem bır andaza
 age kıtap alasan şını hāmásını sizlerge beremen meni vötkeziñer. (3-24) asan
 mını kıtabını amaydı alı moysapıs süláyi ráyımı keldi aytadı ki şı bozbalanı
 mindırıb vötkeziñer pılı bomasa yam diydi bermen vötkezib keledi. (3-25)
 vötkezgenden narmağan ana asan berge ana suvçular ketedı hár kıaysa hár

cağa āyib bı sekeyib şu mola imamkül şı talıbbáçe māydanğa qaldı beçere ana asan şögüne moysapıt ki mindırbedi şolar asan aytadı ki e seni bñr çışmı şınahtın coğ ma bıl vol diydi. (3-26) bı talıbbáçe aytadı boba men tavalut şudum am şı nargı bette ana bı betke hij bılmıymen ki bizge háyş bar ma coğ ma vonçasını bılmıyman diydi, men talıbbáçemen diydi. (3-27) sonj asan bı becere şo moysápıt aytadı cir balam diydi bñr keçe yeki keçe bomaydı seni bız üyge abbaramız. (3-28) e şögene moysápıt ap keldi bege keçe catadı, margı maşavası bosa cıydiler u, ana asan berge minı aytadı báçe minça kıtab arқаña abarsın diydi. (3-29) bñr nársanı bılmıysá má bız yeki üç cıl boptu bñr gene maçıt sapız molaymam coğ avğanıstanğa diydi şını molaymam sasak bız qavum diydi. (3-30) sen şı namaz berelásá ma? bñr nerse minça kıtaptı köterib cirib sen bñr vah aytadı men talib báçemen yahşı talib báçemen, hıyle voquğanman diydi. (3-31) asan seni deydi yerten men diydi bahayr diydi namazı süpke voyataman táret kığın barıb majitke namaz voquğın. age huda barabarlasa, ruzındı huda yahşı kısa seni şürge qoyamız diydi park kımaydı sen mısapırbáçe sen (3-32) sonj ana asan yertte minen sáár köb vaht turğuzadı turğuzgannan narman kelib turub asan bñr azan qavmattı macıdga aytadılar. (3-33) aytkannan narmağan bıl berge asan şı köb şöğ edi o kişi, molaymamkül ahın köb şöğ edi. (3-34) şu deydi göreg mardım deydi şı na táret kığanı am kepti be táreti em kepti meşitke diydi meşitler tolub ketti diydi. (3-35) ásan bege yahşı bñr kıraat kıp turub namaz berediler bı kişi ana asan ya siz u bız u namaz voquğıçlar moysápılar soraydı “e bıl qayerden keldi bizge huda berdi bı molanı bıluv voluv döp kısa kıladılar. (3-36) irgeştirib barğan suvçu asan aytadı e men diydi o cıl, beş on cıl diydi nargı betke vötüb ketbem coğalıb diydi şonda bñr táci hatın men abem diydi. (3-37) şu tájıktı balası bıl diydi bıl şo bette qap ketken edi

men keldim tağı bege zındelig kıldım hatın váyeķa kab ketıtiydi. (3-38) ana bıl diydi şeķa tajıg ta diydi yenisi diydi koyuptı diydi becere mola boptu diydi. (3-39) son ana asan berge bılar aytadı e şı balan mola boptu bizge molaymam bermeysen me baylar aytadı, aytadı beremen diydi. (3-40) asan bıl şı maçitte beredi dige şonja sade ādamlar işenedi minı tajıg hatın aldım degenige coğalğan edi bır eki cıl nargı bette joğalğan edi şı suvçu pás vötüb kep tağın vös kavmuğa cirgen eken. (3-41) ana asan minı nıma kısa kıladı minı molaymam aldı bá isıla dige ārege diydi bır-ek-kün vöttü diydi. (3-42) molaymamğa deydi pıtındı uzat tep aytadı diydi. (3-43) pıtımdı bıyıp uzataman diydi minerimden bayağımdı karışlaydı koluñdu mindey kıp tur diydi mindey kıp turaman deydi mına cāvurnımdı berden ap deydi minavunı diydi árķamdı karışlay diydi. (3-44) bılar ayta diydi sen yā çabandazsan at çab yā palvansen alıñ seni cásádin hám palvan oğşaydı hám çabandazga oğşaydı dep aytatıtiydi. (3-45) ana asan men aytaman deydi men bır musapır bāçemen tavalı vözüm bır yahşı cuvan am boganım coğ, meni alıştırmañar am men bırteni cáğasıdan tavalı ağanım am joğ diymen diydi. (3-46) āhır kötü diydi at am çapay man palvanıg am kığanım coğ kımayman dedim diydi. (3-47) kōb bezar kıldı aytıtiydi seni maşıtan aydep salamız detıtiydi. (3-48) men ayttım diydi e ħudaya bır cirge meni bálánlígım bomasa avğanıstañga, avğanıstanın bır madreseyi bomasa men barsam talıbbāçemen dep kırıb āsam bır avuz nan cesem şında gúzaran kısam dedim diydi. (3-49) hēç ayran kıldım diydi, āhır deydi men ayttım deydi ħo siler meni şınça mākam uşlaysılar bır mısapır bāçemen. (3-50) vāhtı ki beni uşlasaların meni tavalı alışkanım coğ cığılsam şı molaymamlıktan çığarmaysılar ma detıtiydi. (3-51) ayttı diydi joğ dedi kavlumuz şul sen zinde sen cığılsañ am şu molaymamlıktı senden amaymız seni

háydemeymiz det_tiydi. (3-52) ager at çabasan attı çabalmasaň am seni
 háydemeymiz det_tiydi. (3-53) minı b'rb'revümüzdü boynumuzğa koyduk diydi
 árágá tört beş kün vöttü diydi tıramanı künü et_tiydi. (3-54) mına zābıd salam
 turattan cerden narmağan b'ır torbakáš degen ceri bar voňa men báledmen
 bozbalalıka barganman kōb türkmeni cáyın ceri. (3-55) şı türkmennerden üç
 künnük tört künnük döp diydi b'ır ruçası kurgur keldi. (3-56) minı voňub voňub
 berdim deydi balağa kaldım diydi ana palvanğa yerten det_tiydi b'ır çekmen
 kınar det_tiydi. (3-57) b'ır yahşı at berıner det_tiydi baramız torbakáške minı
 alıştıramız türkmennerge det_tiydi. (3-58) asan yerten diydi meni alıp ketti bılar
 diydi abbardı diydi ana çekmendi üstüme kiydirtti diydi. (3-59) b'ır māl deydi o
 mırı maydanğa şo türkmenner diydi toy am şolardıkı lapılaşıb alıştırıp círipti
 eken palvannardı diydi. (3-60) bızdı moysápılar türgmendi moysápılarga ayttı
 diydi b'irgene talıb báçámız bar bızdı, tavalı b'ırte minen alışkan çok. (3-61)
 türkmenner keb körüb ketti meni çekmen kıldırıp koybedi diydi. (3-62) ayttı diydi
 b'ır báçanı çığaramız ki behi laşım bosa det_tiydi. (3-63) kōb láşım báça
 vözüge yaraşa báçe caşı minnan am mayda bosa çığaramız det_tiydi. (3-64)
 b'ır maal kaytıb ket_tiydi asan deydi türkmenner pas kaytıb keldi bızdı baylardı
 aldıga diydi ayttı diydi ki, şı báçeni çığarın bız minnan am b'ır láşımdı çığardık
 det_tiydi. (3-65) asan diydi meni diydi çığart_tıydı asan şündeý b'ır aylandım
 deydi b'ır maal diydi keytim górs górs etedi bitib äste karadım burulub diydi b'ır
 balanı çığardı kále am mına şınça bar diydi. (3-66) betige ám b'ır sakal coğ
 diydi. (3-67) ana ha o çende diydi mına köylekti çığarıp táyledi b'ır b'ır çekmen
 kiyib alışar edi ya sızdı bızdı zamanımızğa am şünneyin edi. (3-68) b'ır maal
 deydi äste karadım diydi şünney bala b'ır ábaş diydi ey hıdaya bı kaneyin
 boladı. (3-69) yemçegler am şündeý şündeý sālınıb catıp_tiydi, mına káleni

goşi dey közlerini ap bitib catıptı lapılap diydi háýran qaldım mıña diydi. (3-70)
bır tebe diydi toñmu adamğa voñşamaydı bıl diydi. (3-71) asan diydi bızdı
baylar diydi hādep cetib bırtesi berimden aptı bırtesi diydi çegmendi çağasidan
aptı diydi. (3-72) sen palanı mırı maydan men dep murdar kıldıñ det_tiydi
türkmennerge vuruştı diydi betige saķal çıkan coğ bı bāçe det_tiydi sen bāçe
çığaraman dep palanı palvan det_tiydi. (3-73) ne mazar қаған ne avғанıstan
cümle cerini cıǵıtadı neçe cıldan bermeğen bır kátte ábeşti çıǵarıb san mıña
det_tiydi. (3-74) asan diydi algı dıydı baylardı dıydı çağım dıydı vurdum dıydı
bayları qolunu hata kıldım siler kü bır talıb mısapır bāçe edim meni
qoymadılarıñ kü. (3-75) qoymağannarğa yaráşá gabımız şo gab meçitte
gapırıpız cıǵılsamam şartımız cayıǵa turadı. (3-76) nımaga meni şüneyin
qılasılar dedim diydi qımayman alışmayman coğman dedim. (3-77) alışğa
coğman dedim siler qoymadılarıñ macbır qıllarıñ det_tiydi. (3-78) soñ ana asan
bıl meni ayttı diydi aylán det_tiydi men keyin vözümdü tártım seni cáşın uluğ
sen ilgeri tüş menden ilgeri dedim diydi. (3-79) vonı ilgeri sab aldım diydi hálı
bır çorttu digeni endi vöz curáǵıma oylayman diydi e hūdaya bı ku bır ábeş bıl
bıl bıl bır hár ayaǵı meni tánámçe çıǵadı men mını qaneyin qılayın dep hūdağa
endi nalá qılamam deydi. (3-80) asan deydi jeir ana bır isabıǵa kötel diymiz ya
bır isabıǵa hörek diymiz qandeygine şüniyin sinámaltáb kötel cer diydi. (3-81)
men ayttım diydi şında bıl adahtan kegende men tebeden keleyin qolumdu
şündey uzataman mına şüneyin qılamam uzataman bıl āste şı yeki qoldu vurub
turub köküregige tartadı bıl meni közge kü ilmeydi bıl dedim diydi. (3-82) şinde
yeki pıtımdı üzeyin cerden şı köküregige vuray bır qabırǵa yeki qabırǵası sınsa
agá bı lat bosa bır nerse qılamam áge bıl be lat qasa ku meni völtüredi dedim
diydi. (3-83) men şu çottu oylapam ana bı qamdı qarañ endi bir mahal diydi

asan şo köteldi başırağıdan men diydi kolumdu şüytüp tutub turub şündey kıldım diydi. (3-84) şı pásten turub yeki koldu men mindey kıbem hadep koyub turub ab tarttı vözüge taman diydi yeki pıtımdı üzüb turub diydi şürüge kálem minen diydi b'ır çoçub vurdum diydi. (3-85) kabırğası sınmaptı diydi magár göş pöş gátey avgar bosa boptu da b'ır andaza táker bereyim. (3-86) b'ır maal diydi damıma tüşüb lapılab aylanayaptı diydi. (3-87) keytige şütüb şütüb qaraydı diydi minerdi basıb catқан göşleri közleri kátte kátte bob açılıb ketti açıvu kepti diydi. (3-88) soñ aylanıb aylanıb bı sápar diydi ma aytım diydi hörepti başığa seni násıb bosa çığaraman adahtan turub tağın b'ır hüner kılanan bı sápa pas meniki duñ seniki dedim diydi vöz jüregime diydi. (3-89) b'ır maal diydi şo hörepti başırağığa çığıb lapılab yenkeye berdi damını alıb diydi men em diydi át koydum diydi vol am at koydu diydi. (3-90) bılyman huda maal kómák kıldı ma nıma gıldı talıbbáçeligime, müsapırçılığıma diydi cağası koluma kele ketti diydi. (3-91) āstē tebeme köterib turup teydi koyberib cibárdım diydi barıb ē anávendey çālqaraman vurdu diydi, larsılab vurdu çālqaraman vurdu mardág soñ diydi anısan diydi törkeb tağın ayláná berdim diydi. (3-92) törkeb ayláná berdim diydi keytimden diydi şu koyruğumdu adağıdan deydi köterib turup cavurnığa deydi cög cöglátıp tiydi aparıb algı baylardı qoruga deydi şı çıkқан jerime diydi voturguzu_koy_diydi. (3-93) asan deydi árqama şündey şündey kıb qahtı diydi. (3-94) mende baradı saña ketti bozbala dedi dep palvan qaytıb keldi dórsláp diydi. (3-95) bılar am türkmendi içige barıb voturaman det_tiydi ha türkmenner dese “ iılan yok, sürüne kettiñ age ikitse edi palavan seni basıyor” dep diydi hār cerden uşladı katte palvandı diydi sen alış qaytıb det_tiydi. (3-96) asan ayttı diydi bı sáper küreşám mından am batárraq kılıyor det_tiydi menden ketti det_tiydi báçege det_tiydi. (3-97) huda vona berdi det_tiydi yendi baz bı

sáper küreşemem mindan batárraq kıladı báçe detııııı. (3-98) báçeye ħuda berdi detııııı. (3-99) asan şı árálıķa diydi soı bılar nıma kıladı árálıķa berge asan şı cılıġa mardımdı közüden votunı ħār kavımdı cıġıtıb cirgen eken de mardımdı mazarını ya ġayrı digeni. (3-100) bırte diydi bır beş gáz kála alıb kırıyatır. (3-101) bırte diydi ħuda naĥasta diydi mayda pıl táyláyátır. (3-102) bırte bır caıa çapandı táyleb barayatır. (3-103) maydaıġa diydi çapan papan jelek pelek üyölüb kaldııııı. (3-104) mayda paysa yam bır yeki koçavuçça diydi maydaıġa ciyıldı diydi. (3-105) asan diydi men törkeldim diydi bardım diydi algı palvan çegmen kılıb şo korġa voturub diydi. (3-106) palvandı diydi kóluda uşlab şo ĥırmānı ki bızge beş gáz kale teylendi maıa diydi ya mayda pıl teylendi kala u çapan u şüniyin nerse diydi maıa diydi. (3-107) barıb vonı turġuzub kēldim diydi turġuzub keldim diydi. (3-108) men ayttım diydi palvan munavu nársá üyüne ārtıb ketese me yá kıysıġa ĥayret berese me, asan ayttı diydi saıa bakár emez me detııııı. (3-109) maĥsum baçe etııııı men ayttım diydi maıa narġı betten kaçıp kegen bır talıb báçemen ne atam bar ne bobam bar? bı çapandı nıma kılayın mııça nerseni nıma kılayın dedim diydi. (3-110) asan diydi bızdı baylarga am diydi bır bır jelek ya çapan şüniyin nerse bertııııı. (3-111) sen talııbaçe eken sen şı mayda pıldı sen āl detııııı. (3-112) çapan papannı men alman detııııı türkmen palvan ayttı diydi. (3-113) men ayttım diydi maıa sap baker emes dedim diydi. (3-114) māa baylarım nan beredi nıma bakár páysá dedim diydi. (3-115) cōġ páysá bakár detııııı asan maıa am bır eki sıġım diydi kıstámá diydi ba zor tıĥtı diydi. (3-116) men em āldım asan diydi kaġanını vona tapşırdım diydi. (3-117) şo cıllı men deydi mazarġa deydi şı molaymamķul aĥın talııbbáçe aytadı abbarıb alıştırdı katte toyġa diydi yág zeyil men cıġıttım diydi. (3-118) soııu cılıġa men abbardılar

deydi. (3-119) bĩrte alışmadı diydi bı palanı palvandı torbakářke cıǵbádı. (3-120) ana palanını keb palanı cerge maymanaga cıǵıttı ya palanı cerge cıǵıttı mazarǵa cıǵıttı ayándásıǵá meni minen bĩrte alışmatıdı. (3-121) soıu cılıǵa beçere soı ana asan cetmiş cirib cer bız endi barıb deķançılıǵ kıldıǵ köb bĩr mötebár köb yaışşı ādam edi. (3-122) mına řı gılámıńızdı üstüden cedmiş cirib cer törtte ana ácı dana bayǵa voıřsaǵan ħádınıdarga voıřsaǵan bĩr intıpaǵ bob jedmiş cirib jer em baışşı beripti eken. (3-123) bızdı ana ātamız sıǵnısını am asan voıa ab beriptiler, ilgeri zamanda bĩr ādam batır bosa bĩr ādam palvan bosa vonu mardım köb izzed kılar ediler.

ismaildı kısainı kılıp berseniz.

(3-124) bĩr vaıtıǵa bu wözbegler dayranı bergi beti bĩr bāvur boladı eken bĩr intıpaǵ, mārdım ıarlıǵ vaǵı bĩr intıpaǵ boladı eken. (3-125) soı asan bızdı ıaynatalarımız u hácı ıara baylar minan hácı dana baydı ataları yu bılar nāıǵı betke vötüb baradı. (3-126) madakımdı atası toy kıǵan eken dige, mında baradılar o soı ana asan bege ıanday boladı bıları ǵabı ıáp keldi. (3-127) mardımı ıarlııtı ē ħanası bar a, ıoluǵa tayaǵ alasab asan çeşkelerdi vurub bazardı am caıa salatan eken şürege dov sürüb keledi. (3-128) şüge dovur sürüp keledi. (3-129) soı ana asan bege çeşke mardım nıma kıladı kelip turub bazardı caıa ıávgándı kıp kıoyǵan da ıáy páy ıaynatıb asan şını ıöptaranı bızıp turub asan taıımıǵa alıb ıoluǵa alıb ıarlııtı vurub ıaytaradı, ıaytaradı. (3-130) voıa asan ismail palvan çeşke keyiniraı keledi. (3-131) mındeı ravçe cügürtüb asan mayda mayda yaǵařtı mınyın kıp kıoyıma ma? şo ravçe cerge tüşüb catıptı ē mınavça boǵan ravçe diydi. (3-132) sıdııtı atını ıabadı eken bĩr řálpár attı bar edi, vonı bız körbeg palvan at edi. (3-133) şoıa asan ravdı alıp

turub bı ismajl palvan asan tākıımığa basıp turub aptı. (3-134) çeşkeler kaytarıb vuruptu endi karlıhtı kaytarıptı boyrahanadan yağac suğurub ap keytten barayatır diydi şeşkege hálı yám menden başka yam bar eken ē. (3-135) men bahre kıldım vuruñar ē dep barayatır diydi. (3-136) vözü hámmeden keyin bır tılpin yağaştı bastırıp aptı ravdı diydi keytten barayatır diydi. (3-137) at am sıdıǵ vakıldıkı diydi asan vörge bardı taǵın ana hár kım tarta vörüptü de har çabandazday hıdır palvan çıǵarıp teyledi. (3-138) ğayrı digesı çıǵarsa ē palanını atı çıhtı palanını çabandazı çıhtı dep aytadı diydi. (3-139) bı sıdıǵ ayttı diydi madakımdı atasıǵa bı şalpar ad mıman bı ismajl palvandı kaysı kabır tarttı. (3-140) bı bır kala yam çıǵmıydı det_tiydi bır ekite karlıǵ aytıptı “ukásını sikey şo hayvanındı kátte çölge det_tiydi bır ravdı det_tiydi yegerdi zımbesıge det_tiydi takımdı aşırıp aǵan ē anege çölge círíbdí vol det_tiydi. (3-141) şo sırtka círíptí det_tiydi ulaǵ pulaħa kemedi şo vuruş boǵandan bermaǵan det_tiydi ” ğa barıp ap keñer. bır maal alı şalpar ad mınan diydi alı ravı bılán diydi kelip tiydi asan tohtadı diydi sıdıhtı aldıǵa diydi. (3-142) sıdıǵ ayttı diydi ē palvan det_tiydi, ismajl palvan det_tiydi ğo ğuda naħasta ğálleni kılıtı seni koluňa bosa koyumdu çopandı baǵı saňa bosa sarvandı baǵı saňa bosa det_tiydi. (3-143) sandıǵımdı beşirpe pıl bosa seni koluňa kılıttı berip koyupam şınça baǵ beripem det_tiydi. (3-144) şalpar seni āstıňa bosa det_tiydi bı sazıń nıma saz det_tiydi ukándı sikey seni det_tiydi tılıge cün çıkan palanı bı nán kepti nán det_tiydi nán kegende ukándı sikey ē şalpardı üstünge háydep turub avval seni kálenge cögen minen vurar edim. (3-145) bızdı çeşkeni izzed kıldıń sen ukándı sikey det_tiydi. (3-146) aytıp keldıń det_tiydi damıma sap halı am çeşkede zinde dıl bar eken ukándı sikey seni det_tiydi. (3-147) halı bugün nán kepti det_tiydi şalpardı üstünge voynataman det_tiydi.

rásmı ruvacı toy atalarımızdı vortasığa kandeyin edi?

(3-148) birtánanı maselen bñr kıızı bar, birtanı bñr ulu var vol asan yekiteni aytadılar ki şını sizler bñr cävçilikke barıñızlar dige. (3-149) yeki nápár macbur ku kızdıkige yendi ata yenesinike baradı. (3-150) ha ana asan volar bñr çeynek çey koyadı ya bñr nıme koyadı ansan aytadı soraydı ki nıme hızmátka kelleriñiz hayrellig me diydi a insan dige mısılman. (3-151) bılar asan aytadı ki bız palanı bızdı cıverdı parzán şu kıızıñızdı palanı uluğa bayad áge berseniz ya bıl ulu kandey voladı? bılar asan berden mar aladı bñr maslát guya bız kılayıg bızdı am bñr alı avládımız bar ya bñr ağıyım bar bñr yekkün üş kündü mār berediler. (3-152) kēttediler beçereler asan yeki üş künden narman keldiler. (3-153) kelediler ha keldileriñ mı keldig age bılardı máfıkası boğan bosa aytadı yene maselen u çendı kalını am kām dige be isıla, ketediler. (3-154) ha vonda baradı ya yekite mal apkel diydi ya üşte mal ap kel deydi yū, u çende rastı ki bı yañını am aytmağ guric am cegiçedi u çende guric am coğ edi dige, guric puric cėvu coğ edi. (3-155) hay ana beş von ser guriç ap kel deydi u hal ba kudred aytadılar, barıb ansan bılar ap keldi. (3-156) bıláhıra asan ana minı mayda mayda bñr cilge yeki cilge mardımı beçere deķankar ana kām kām işleb buğday berediler ya bñr savda-i páysá beredi ya mal beredi kara berdi. (3-157) minı kalınıñı üş tör cilge üzediler, üzediler bad az üzgennen narmağan toy kıladı. (3-158) ana asan bılar āğı toydu kıldı yá, tağı bñr maldı soyadı pışırıp turub asan bñr horáp turub beredi bñr ekite kámpırgá. (3-159) minı abbarıñar deydı u asan tōş tabağ dep minı am köterişib baradı asan vörge bardı asan olar ana maħsát bılardı bñr kün yekkün izzet kıladı yu. (3-160) soñ asan olar bñr bñr kala kıyım berdi kampırlerge bılar am kıaytıp keledi asan kıaytıp keldi tağın vá

canıb am asan töş tabaḥ dep kiyev tabaḥ dep olar am şüneyin kıp rásım kılib
 olar am ciberedi. (3-161) bŕ malı soyup täräpı kiyev olar am ciberedi bŕte
 yekite ḥatın ḥáláştı ya mardıne kese bılağa asan yaḥınını berge kıoydu (3-
 162) bŕ keçe yeki keçe catılar, bılarğa bır celeg kıp berdiler çapan kıp berdi
 mart kegen bosa age paşkese kegen bosa ana köyleg ya lata kıp berdiler,
 kıaytıp ketedi. (3-163) keñ káltereg alayığ nikesike keldig deyik molaymam
 nıke kıyedi u bı vol kıladı u. (3-164) kelındı attı üstüde mındıradı gátey vottı
 çağıb kıoyadı attı cetelep báyeķa váyeķa vötedi asan yeki üş kıala vötkezdi
 asan baḥayr üyüge ap ketedi.

-4-

ANLATAN : Aşraf YASİNİ (45 yaşında, öğrenim görmemiş, çiftçi).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR / Çabaq.

DERLEME TARİHİ : 23. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : C_005.

KONULAR : Hayat hikayesi.

keçiresiz inağa atıñızı ve taħallısıñızı meñe aytıp berseniz.

(4-1) atım áşráf, taħalıs yasini. (4-2) **neçe yaşıñız bar?** kırğ beş. (4-3) **nimeş kılasız?** deķançılığ. (4-4) **ķaysı mantıķadan bolası?** ulusvali ĥocayğar, ķaryeyi çábağ.

ķaysı ĥatırañız bosa zındalıñızdan şını kısa kılıp berseniz.

(4-5) talıblar keldi biz ķaştığ avara bolduğ darbadar bolduğ pás cáylárimiske talıblar dár berdi. (4-6) wözbeglerdi áziyet kıldı biz bardığ ķaryeyi ĥocabavadin diydiken ķazı kabırdı mantıķası wözbeglerdi mantıķası edi. (4-7) biz şüge pana aldığ şonda toħtadığ bad azu vörden keldig bıyeķa bı yeķa keldig bızdı cáylerimiske kegen talıblar dár berib ketken eken pás berge tağın neçe vağ zındelig kıldığ. (4-8) zındelig kığanımsıdan keyin pás berden biz avara bolduğ dáştárçı bardığ. (4-9) avar boluşluğumusı nimesi şul edi ki, berge mına şı bızdı amírlerimíz, káttelerimís o usas sayap diydi şından ya nime diydi usaz rabanı diydi şılardan sala ağan edí. (4-10) o nıme ĥálemegiçedi ki usaz sayab berge ki wözbegler bosa pás bızdı vurdu bız mardım usaz rabanı mardımı edig berden avara bolduğ dárবাদár bolduğ káttelerimisti völtürdü. (4-11) bız bardığ arçığa neçe vağ veyķa zındelig kıldığ. (4-12) mına şündey dárবাদárlıg bırádár bış luğma nanğa zār bolduğ.

(4-13) baħatırı ki mına şı āmirler ħálágıçedi ki vözüge bildiñ corlasa páštunnerdi gábını ağıçedi dige ana biz mardım mına şindey dárbdár bob, berge қағannarımstı am қoymaғıçedi ki bır zındelig kısa vurғuçedi áziyet bergiçedi ki bı mardım coғalsın dáp şı dárbdárlıktı pıs kördük. (4-14) ārçıdan keyin soñ ħocabavadın bardıғ tağın talıbler keldi vördi aldı biz bardıғ ħocabavaddın mıntā bızdı şınça kıldı qazı kabir wözbeg edı. (4-15) şol bızdı ziyatar himaye şol kığıçedi díge. (4-16) şonu tariķi mınan masüden biz kómág ağıçedig. (4-17) vörge ħıç iş coғdı mardımdı yeki favu nımaga makkeyige mardıkar ağıçedi. (4-18) yeki favu makeyige, vondan soñ pás biz talıbler suqut cedi suquttı talıptan keyin bızdı káttemis bar edi hacı sálám degiç. (4-19) vol bardı davletti caғasıdan aldı ayttı berde de bır kómág bomasa mantıқаға bız baralmasaқ soñ davlet kándegi қavmı berdi biz şo kándegı қavmuға қunduzға zındelig kığıçedig. (4-20) bazı vağ nan tiygiçedi bizge bazı vağ nan coғ edi. (4-21) mına şunday mişkilatka қарар tapқан edig vonnan keyin pás bu kándeki қavmi am vortadan ketti. (4-22) kándeki қavmı vortadan ketkenden soñ bıs soñ mantıқаға keldig. (4-23) mantıқа mına şı bır қomandadan nime boғuçedi pás mantıқаға keldig biz zındelig şu deқанçılıғ kığıçedig. (4-24) şı deқанçılıққа bız қи cerdi suғararamız misal makká sebemiz şüniyin қılamız. (4-25) avvel inki misal tırama keledi biz avvel pahta қılamız pahtanı cáyi köb ba táp boladı. (4-26) pahtanı cáyini soñ buğday sebemiz buğday sebemiz, қара kóttu kımyavu aħ kóttu kımyavu bı nerselerdi nime қılamıs soñ buğdayımız ħāyle yaħşı boldu. (4-27) age қара kóttu kımyavu sepsek bad azu buğday buğdaydı ki vörub aldıħ. (4-28) bını cáyini suғaramıs māş қılamıs, makka қılamıs mına şüniyin tırama boldu pás vonı ciyib alamıs. (4-29) lálmıgá biz deқанçılıқ kısağ cāvungárçilig bosa

lálminí dekançılıǵı hēyle yaǵşı boladı. (4-30) mısāl bǵr ser buǵday sepseg huda baravar kısa bǵr ser buǵday yeki böji buǵday am boladı. (4-31) yeki böji buǵday bá isáb votus ser buǵday boldu. (4-32) ābıdan köre cāvungárçilig bosa lálmi hēyle yaǵşı boladı. (4-33) mına şı vázıpámız şıl dige böleg cerge böleg bǵr şırkāt bı nese bı afǵanıstanǵa faal emes. (4-34) daktar najibti vaǵtıǵa mujayler barar edi u. (4-35) bı şırkātler bar edi u bınısı vurdu vonusu vurdu bı şırkātler em çur bob ketti. (4-36) ālı falen şırkatlar am paal emes ana şı bǵr gátey gütey iş ki mardım isipada kıǵıçedi şırkatlardan. (4-37) bǵr şırkatka takrıvan beşiz yellig náfar bıña işlegiçedi ta mamur u ta işlegiç. (4-38) ana volar am vortadan ketken mısāl iranǵa barsa olar vuradı bı mardım háydiydi. (4-39) ‘pās keledi afǵanıstan, afǵanıstanǵa bǵr iş joǵ mına şüney wözbeg mardım bız bǵr dárবাদár mardım aǵı birte soramaydı bı wözbeg mardımda bǵr katte coǵ. (4-40) ne wözbeg mardımden afǵanıstanǵa bǵr rayıs camhur bar yā bǵr vázir bar. (4-41) áger vázirler böleg mayda çavkıler áger wözbeglerge bosa am voǵa vaǵ coǵ páştunnerdí nimesiden mına şı wözbeg mardım bǵr zayıf mardım afǵanıstanǵa mına şıney dárবাদár mardım. (4-42) nıma bosa wözbeg bosa vondan birtē komadanı ámniye ya vulusval tayin bomaydı. (4-43) vulusval kıayerden tayin boladı aynı könerden, callabattan şo yáǵtan keledi üstümüske ba ğatırı ki bizdi pelen rayıs camurumus páştun o páştun bizge ğalámıydı ki vöz wözbegímısdan bǵr katte bosa. (4-44) vol kuşış kıladı ki şondan nımaķıladı bǵr fáştun şürden vakıl bolaman dese şoǵa páysá berdi bāyad şı bızdı mantıķamıstan wözbeg hiç çıǵmasa şo páştun vakıl bosa diydi. (4-45) wözbeglerdi ‘sāp ğalamaydı ğakını alalmaydı bızdı kāttemiz çağ wözbeglerden kāttemıs coǵ va bızdan bǵr wözbeg kátte çıǵsa vonu dáfáten vuradı sárķóf kıladı páştunner. (4-46)

mına vulisvāl say sādīg diydi ilger dāp vōzü wōzbeg edi vakıl bobedi. (4-47) vakıl bobedi ol haqı wōzbekti velayatı taħarğa nıma keldi karzey sáyıb keldi nımasıga muqabilıga gábledi ayttı ki on altı ulayattı band qıldı vonbeş kün ayttı ki illet nime idi bñ rayıs camhur kelet dep on altı kün on altı vulusvalıĝ bñ onbeş kün band boldı dedi. (4-48) her cerden mardım völdü illet nimedi vaħtı ki bñ itimadı bomasa rayıs camurdu kemeseydi şı ulayattı taħarğa dedi mınça mardım qattıl boldu dedi. (4-49) bñ ay yekay vötmedi vonu mardákani üyüge vuruldu şını kü bñrte sōramadı bayad sorasaydı. (4-50) vāqıyat ku soruluyatқан bosa şo rayıs camhur uleatka aytsa edi vuláyát vulusvallıķa aytsaydı bñ sōralsaydı, bñ soralmadı. (4-51) soralmağanı illeti şıl, mına şı wōzbekten kátte coħ soralmaydı. (4-52) bız rayımístı berdig vakıl boldu bārdı uleyatke dafaten mını vortadan alıp ketti. (4-53) mına şındiyin aħı wōzbekti haqqı 'sāp soralmaydı.

-5-

ANLATAN : Abdurrahman DEVANA (68 yaşında, lise mezunu, çiftçi).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR / Bağ-i Zahira

DERLEME TARİHİ : 03. 09. 2009

SES DOSYA NUMARASI : C_007.

KONULAR : Masal

keçiresiz atıñızı ve taħalıñızı aytıp berseniz.

(5-1) meni ātım abdıraman, taħallısım devana bâba. (5-2) *neçe caşıñız bar?* ālmış 'säkgiz yaşıım bâr. (5-3) *nime iş kılasız?* deķançılık kılamıs. (5-4) *kaysı mantıķadan bolasız ?* bâğızaħırádán.

keçiresiz b ĩra naķılıñız bosa bızge ayıtıp berseniz.

(5-5) bır naķıl barıñızga aytaman. (5-6) bır ķatâr tüyye bâr idí bı ķatâr tüyye jolģa keteyatır edi. (5-7) āħırın ķatâr tüyege bır náfár siyāser mینگāñ edí. (5-8) bú tüye bârıp bır jerge şındey bır toħtap ķaldı tüye vōtúp kētti. (5-9) bür tüye noħtasıdan şo báylángán cayıdan üzölüp ķaldı bı tüye coldan cudā bolub başķa bır colģa ketti. (5-10) vol tüyení başķa ķatarı cetelep ketti bârıp bır cerge kōrdi ki bır tüye joğalıptı kam. (5-11) 'pās vōl ķayttı jolģa ki bú tüyeni ķarasa, uj náfár báçe cávan bâr ıdı bılar keldi şu kóçege. (5-12) kōrdi ki bır tüye şundey ketipti yaķalap onı baçelerdē birevü ayttı ki bú tüyye kōzü kōrēken dedi. (5-13) coldu bır yaħını votunu cēptı bır yaħını ceymaptı dedi bı ķatardan cudā boptı dedi. (5-14) şu yipíní noħtasını südürēp kaşal kıp ketipti dedi. (5-15) 'yēne birtesi turub ayttı baçá bu tüyye mına şöge tüşüptü dedi. (5-16) bı siyāsar dedi üstıge siyāsar barēken,

siyāsar şöge olturuptı tārād mayda kıptı dedi. (5-17) tārād mayda kıptı dedi vo siyāsar dedi hāmiledār-eken dedi. (5-18) yeki kolnı dedi şundey cerge koyup dedi törkepti dedi, vāzimin-eken dedi. (5-19) munı ham bı birtáy dıgesi ayttı soñ bār-edı ki ō ūçümçisi ayttı kē bı tüye hay yegesi coğ-eken bı coğaladı bı raqam bosa dedi. (5-20) bı üçevü üç joldan kaytıp ketip barayatır-edi. (5-21) bür ādam keldi ki ayttı “ey ādamnar dedi siler tüye körgennerin coğ ma?” dedi. (5-22) ayttı tüyemdi dedi qatardan cudā bobedi me dedi ayttı hayye dedi. (5-23) qatardan üzölüp ğaptı dedi tohtap dedi men bilmām men dedi. (5-24) birevü ayttı ortançısı ayttı ki tüyemdi kózü kórmedi dedi, ayttı hā dedi. (5-25) bır kızı kóretti, tāğı bırav-ayttı ki āhırımçısı ayttı ki üstige bir siyāsar mıñnān mıydı dedi. (5-26) ayttı hā dedi siyāsar hāmiledār dedi dedi ayttı hā dedi. (5-27) hā dedi hay bu tüyeni körgen bosaların qayaqa ketti dedi. (5-28) ayttı qayaqa ketkennı dedi men dedi bilmıyman dedi men şu çárını kórdúm dedi. (5-29) çárını kórdúm dedi soñ bu mardaká ayttı ki cōğ sen mınça kórüp sen mınça bılá sen tüyeni voğurlap san dedi. (5-30) meni voğurum sen dedi men senden tāvan ālaman dedi. (5-31) bılañıra bılar bardı mahkamaga makamaga barğandan keyin qazi ayttı ki siler şo raqam körüpsiler avzanı bu tüyeni cuvabını aytnar. (5-32) ayttı ki bız tüyeni körgenimiz cōğ ama çárını şu raftārını körgenımızdı ayttık dedi. (5-33) şu raqam ketipti natıncesini ayttı dedi ayttı siler munça buzurg bolduların ayttı tüyeni tāvanı beresiler. (5-34) ayttı bız tüyeni körgenımız coğ soñ bür şunça bür komala nerseni aldı dasmalğa horadı qāzı āp kep mezdi üstüğe koydu. (5-35) siler vonçā bılımdan bosaların şunu cuvabını aytnar dedi. (5-36) şu ‘nımadı dedi alı baçelerdi kattesi turub ayttı ‘kī bı dedı hār nese bosa komala dedi. (5-37) komala dedi. (5-38) vonja vortançısı turub ayttı ki komala bosa

munı içi kızıl dedi. (5-39) kızıl bosa maydası turub ayttı ki kızıl bosa bıl anār dedi. (5-40) siler nime bıldilerin dedi qazı ayttı mınça bılımdan búzúrg ma siler ayttı bız luğmānnı hākímdí ulumuz dedi. (5-41) ayttı hā vonu ulu bosaların sile ħalassiler dedi. (5-42) luğmanı hākımdı ulu bosaların dedi sōñ kısa şu boldu ki şo mardakalar ayttı ki tüyye kórdún ma joğ. (5-43) yendi bugünden keyin munkür keleyik vözümüzü voğuru kımayık. (5-44) bılar munça makám eken bu bir kısa.

(5-45) bir cavan bār edi, bir bazep ħatın mınan bile bardı bir şārgá tüştü bozbala cavan. (5-46) bozbala ham bazep ħatın ham bazep berge bılar guzaran kıli berdi. (5-47) guzaran kıla berdi kördü ki bu köp bazep munu bir buhāna kıldılar. (5-48) komandannar mını aldı alıb bārdı baçanı 'bāndı kıldı alıb bardı bandıħanağa saldı koydu. (5-49) bu ħatın bardı komandandı aldığa vō komandan sep şu meni ukamdı koyber. (5-50) karadı ki ħātın köp bazep ayttı ki agar koybersem, sen meni minen şu işti avvel kııl, bad işti. (5-51) 'sōñ men seni ukámdı koyberemen. (5-52) 'āyttı 'ĥāy gap bı raqam bosa sen cetti bacağa áĥşám havluma kegin keçe dedi ana şu aytqandı kılamız dedi. (5-53) munnan ħalās boldu bardı kázini aldığa, qazı sāyib dedi meni ukamdı bandı kıptı dedi. (5-54) munı ħalās kı bu 'kāzı am şu gaptı ayttı şu meni minen bir bad iş kığın dedi seni dedi náfarıñdı ukandı áĥşámğá ħalās kılaman. (5-55) munu ayttı ĥay sen sakkız bacağa havluma kegin keçe dedi. (5-56) bı yem vöttü bardı vezirdi aldığa. (5-57) vazır sāyib dedi meni ukamdı bandı kıptı munu sen ħalas kı. (5-58) kórdú ki bu köp bazep hüsün eken munu ayttı ki vazır sāyib ayttı ki sen meni minen 'şū işti kığın, bad işdi mēn seni ukandı

ɣalas ɣılamam ɣoyberemen. (5-59) aytı ɣay sen tokkuz bacaɣa üyüme kegin dedi ɣatın aytı ɣop dedi bardı pādşānı aldıɣa. (5-60) pātışaɣa am aytı şo arzını, pātışā am aytı ki şu bad iş meni minen kısan. (5-61) men pātışāmen şu 'sáhát ɣalas ɣılamam. (5-62) aytı ɣay sen üyüme von bacaɣa kegin şu gaptı ɣılayıɣ. (5-63) munu munan ham vāde berdi bardı nacārdı aldıɣa nacārdı aytı kī maɣa bir sanduɣ sazlaɣın 'tört ɣanası bosun. (5-64) tōr náfár munı içige cay bosun pastı bilánd, nacār ɣop tedi. (5-65) aytı saɣa 'tört dinār men beremen aytı bu tört dinārın iştime bomaydı sen meni minen şu işti kı sandıhtı mof sazlayman aytı ɣay sanduhtı 'bēş ɣana cor ɣıɣın ki bēş náfár ketse najār aytı ɣob dedi. (5-66) sandıhtı jor ɣıldı aɣşamɣa davur nacār aɣşam bu sanduhtı áp ketti vo muɣa vāde berdi vo vonbır bajanı alıb bardı üyge koydu. (5-67) cettı baja bār ıdı darvāza tag tak boldu bārdı ɣōrdú ki ɣomandan kepti. (5-68) ɣomandan sāb dedi kel dedi darvāzanı pás captı yu alıp keldi. (5-69) ɣomandandı üyge koydu bıstárání bılānt koydu vözü ɣazandı astıɣa vod caɣa berdi. (5-70) ɣomandan aytı kél dedi aytı coɣ dedi keçe uzaɣ dedi bız nān cıymız dedı. (5-71) 'dēɣ ɣılamız ze bu dekke uruna berdi bardı ki darvaza tak tak boldu ɣazı keldi. (5-72) aytı sāyıbı ɣana keldi ɣandáy ɣılamız ɣomandan köp muşavaş boldu. (5-73) aytı bir cāyi pana tap ɣın meni tes pana ɣıɣın dedi. (5-74) alıɣı sanduɣa saldı astıɣı ɣanasıɣa munu avzunu ɣolubladı. (5-75) 'ɣāzı keldi, ɣāzı am aytı meni minen bir iş ɣıɣın dedı. (5-76) aytı keçe uzaɣ, seni minen men iş ɣele beremís şū dekti men ɣılaapam tur tayar bosun seni uçun ɣılaapan, ɣop dedı. (5-77) vazır keldi darvāzanı tak tak ɣıldı. (5-78) ɣazı aytı ki kımdı dedi, sayıbı ɣana keldi dedı. (5-79) aytı e meni ɣayɣa ɣılasan ɣaıerge pana ɣılasan men köp

bābruman k̄āzıman. (5-80) ayttı muna h̄anağa kır sandıka tez dedi 'sāldı munu am avzunu kolbladı. (5-81) vazir keldi, vazir h̄ām şu gaptı ayttı munu am şüge kolubladı. (5-82) bār edi ki pātīṣā keldi pātīṣānı ayttı ki, pātīṣā s̄āb keçe uzağ men vod cağa yapan senden böleg hiş kim cōğ sen bir āzad ādam sen nēkın meni náfárimdı tez h̄alas kı. (5-83) pāççā aldı h̄attı nāvīṣte kıldı munı zarbıl acál hēs sōramağın hij gabını sorama şunu baçásını şū 'sāt koyber dedi. (5-84) h̄attı aldı kıstásıgá saldı bārdı ki nácār keldi darvaza tak tak boldu. (5-85) pātīṣā ayttı kim keldi ayttı sōramañ dedi s̄ayıbı h̄ana keldi üyü kuydu dedi men kayka bārayın dedi. (5-86) sandıka kır dedi sandıka kırdı munu avzunı am kolubladı. (5-87) munu am cap h̄attı am āldı báçe h̄alās bosa keldi nácār. (5-88) ayttı nácār üyün küysün sen nacār emes eken dedi 'k̄āttayın işti bılmaysen dedi s̄āp ğalet işlep sen dedi sandıka náfár cāy bomay. (5-89) barabar sazlapan, mıtırlepen völçepem 's̄āp bir ādamğa barabar dedi. (5-90) ana kırıp kör dedi katay cay bomay~dedi sandıka kırdı munu am avzunu captı. (5-91) beşevünü ám kolubladı yerte minem tañ~attı 'çāvup bardı mabastı avzuğa pātīṣānı h̄átını kórsáttı kimdi cānı bar ki o h̄atka joğ dese dāfatan koyberdı báçeni. (5-92) keldi barı bıstárání arttı bāddar ketti yene bir şārgá bu havludan dud am çığmaydı. (5-93) yerten moysápíler çıhtı ki bu ávlúdán künde vot çığar edi bire yek~künden bermağan tay dut çığmaydı berden bir h̄aber alayığ. (5-94) bārdı bu h̄ávlügá korse bardı ki 'iştime coğ bir sanduğ turuptu. (5-95) ayttı bu ajáp gap mardımner ki gapire berbedi vörden turup komandan ayttı ē az baray h̄uda bıs h̄u völdük bızdı birtá şūndey kamāp ketti bızdı h̄alās kıñar koyberin̄er. (5-96) moysápíler aytadı üyü küysün bege komandan nıma kıladı bege ciniyāt cay aptı. (5-97) barınar h̄ās ap keñer, cantag ap keñer, votun ap keñer, çöb ap keñer cāğayığ

munu vot qoyayıǵ dedi. (5-98) vo qazı minan vazır-u pātışā ayttı e üyü küydü völdüǵ endı votqa caǵıp völtüredi bılar hāmması ayttı ki az barāy hūdā bız musulmanmız kálímá arza qılamız. (5-99) ayta-atır kálímásını cındı am musulmanı bar diydi bazıları aytadı munu vot qoy duydı tabátár qorqadı. (5-100) qazı ayttı men fálānı náfardı dusıyasını jor kıpan falanı dusuyasını halas kıpan pısvanı halās kıpan. (5-101) bılar şurga asan kāmı tasallā tāptı ki şolar dusıyasını halās kıǵan. (5-102) nime vāqiye boldı ayttı bızdı ‘hāmmamız qınıımızdı aytsaǵ şu hātın hallattı muna şo raqam kıp ketti. (5-103) pādışā ayttı ki ē menden şu mabásdá bır ulu bar edi şu meni hallatıp ta menden maktub alıp ketti dedi. (5-104) ha munu qoyberdi, bıladı qoyberdi hāmması rasva ālu vazır minan pātışā üyüǵe barıptı bıladı hātını cay bermeydi. (5-105) keçe qarde edin diydi vazır aytadı pātışānı cāyıǵa mǵyman ıdım. (5-106) pātışā aytadı vazırdı cāyıǵa mǵyman ıdım. (5-107) hātınnardan bırıbırıdan soraydı yekevü ám aytadı keçe coǵadı diydi hālı yendi bılarǵa cāy bermeydi hātınları.

(5-108) bır pādışā bār ıdı, pātışā köb yahşı pātışā idi yekte ulu bar ıdı munu köb bür ba hüsün bır siyāsarı bār ıdı. (5-109) bılar bardı ki cángālgā şikār kısa cángál bardı şikār kıǵanı şikār kób bır ādamdı başını aynaltırıp ‘kızıǵ nē, közüǵa isiǵ vuçurap kızıl bob ‘halá munu aldımı vonu vurdım-u döp multuǵ qoludā u şu jer jer çarçap qaldı. (5-110) bır vāde kórdú ki kün bātıbtı pātışālıǵ uzāk qaytib üyge cetsin mltıǵımız bar, nānımız bar. (5-111) muna şüǵe cātamız yerten tañ-atadı taǵı şikār kılamus son ketemis al-endi boǵanı boptu ‘cättı şüǵe. (5-112) cättı bır qāfile bār edi ki bır qatār tüyye cetelegen bür tucār keldi ki bür şündey bır bazep hātın berge catıptı. (5-113)

hamme 'çarçap vuḥlap қаған mayda gódekler am vuḥlap қаған. (5-114) yekite bu ḥatındı āste şámşir minen bür törtü multuḡ munan bıl cāyidan ḥatın kózünü aştı. (5-115) ajbedi ayttı 'şör jeme 'şör cesen vuraman çavup teyleymen. (5-116) ḥatın қошту ḥātındı aldı şu vortadan çıғardı munu ḥam şu tüyye қafilege arttı kēttı bır şār digegá. (5-117) bul pādişā vuḥlap қaldı yerten kórdú kú paḥā kún hēy चाşt boptu issiḡ bop қaptı tórkeldi ki ḥatın am coḡ. (5-118) ayttı ō üyü küydü men şármándá boldum yendi pātíšālíқа baralmayman şu pātíšālíḥtan am térmen. (5-119) 'kēttı yene bır şárgá barıp barıp barıp bılar чárçadı. (5-120) чārçábedi son bır daryanı başıḡa bardı kī bu daryadan suv iççe pātíšā balalarıḡa suv berse şu bırım balıḡ keldi şu pātíšānı şu bır қap vurdu aldı baddar ketti daryanı içige. (5-121) bu gódáḡlár cılap vaḡılaşıp şüḡe darbadar bop sargardan bop қaldı. (5-122) bıl balıḡ şundey gáráñ bolup ādamdı cutup bar edi қuyuda bır balıḡ şikār қıḡıç bırte vörge turubedi. (5-123) bıl balıḥtı aḡıçedi alıb barıp şu şáhárgá satar edi munu tōru чángáḡıḡá band boldu alıḡı balıḡ. (5-124) munu çıғarıp aldılar kórdú ku қarını kōp katte dafatán bu balıḡ şikār қıḡıj munu қarnını cārdı. (5-125) carḡannan keyin bır cavan қıḥtı cavandı şūndey bır betke қoydu u bır takiyegevü bārib yaḥ suvdu ap kep daryānı suvunu üstüḡe teyleyberdi. (5-126) teyleyberdi barıb barıb barıb barıb kózünü aştı hoşuyār boldu halı pātíšā-zādanı bul balıḡ pışırḡıç alıp bilesige kētti. (5-127) ayttı sen völübenj men seni zinde қıldım yendi meni minen bılē işlegin ḥızmat қıḡın men seni minen guzaran қılayın. (5-128) ḥōp tedi āldı munu alıp kētti balıḡ pışırḡış şārga berge bılar balıḥtı pışırıp, yekávu satıp cep şunda jire berdi. (5-129) halıḡı mayda báçeler şu vortaḡa cılāşıp cirbedi bır pādavan keldi ayttı silerge nime boldu. (5-130) ayttı bız dedi şūndey şu darbadar bop bır pādişānı ulu edik pātíšānı şüḡe balıḡ cutup ketti

daryağa bız maydanğa kaldık. (5-131) ayttı muna bī anarj men atarj men pādavan men şu mallardı bağaman nanımdı sen ceyber jire ber meni minen bılá hōb dedi. (5-132) kayka barsın beçaralar ana kētti şu pādava┐mınan bile bılar işlep jire berdi. (5-133) bıl barıp barıp sonj şō pātişālihtı pātişāsı völdü völgenden keyin bılar asan ilgırı şo başka moysápíler hāmá ca^cm boldu. (5-134) ayttı hay yendi bir iş kılayıǵ şō sābiǵ bir davlet kuş degen kuş var eken şunu vuçuramız dedí. (5-135) şul hār kímđi kalásige kónsa, şul şu şārgá pātişā dedi. (5-136) munu vuçurdu kep şu balıǵ pışırǵıştı kalásige kóndu anā komāndannār bu başka vokumātlar şāmamu┐táyin yākup táyin komādannar ayt bız balıǵ pışırǵıştı pātişā alamsı kótār vāyeķa amaymız dedi. (5-137) kabul kımadı ayttı hay nimá kılayıǵ dedi ayttı taǵı vuçuramız dedi. (5-138) taǵı vuçurdu taǵı yám kep şunu kalásige kóndu sonj duvum pere boldu taǵı yám kabul kımadı bılar. (5-139) ayttı coǵ dedi bíz balıǵ pışırǵış kōp narj dedi. (5-140) bíz munu kāndey alamsı ki bizge balıǵ pişirse hay bilāhira kāzi yu şáriyát u mavlavu yu bılar ca^cm boldu ayttı ki şart kāzi ‘üç pēre şu fere ám vuçuramsı hār kímđi kalásigá kı kónsā şunu pātişā alamsı. (5-141) hop dediler bı kayta vuçurdular taǵı am kēp şu balıǵ pişirǵıştı kalásigē davlet kuş kóndu ana bu kayta kázılar sonj hāmme kabul kıldı munı alıp bardı pādişā kıldı. (5-142) çırkı çatāl üstünü hāme cerini cuvdu bu sabıǵ am pātişāliǵ kıǵan ādam dáfátán işlerdi yahşı kıldı pātişā boldu şārgá. (5-143) pādişā boǵandan keyin sonj vazir u vakil u afsakallar hāmá ayttı ki vo pātişām sen bir hatın aǵın dedi. (5-144) bu hatındı coǵatқан şū dılı kōp ‘sárd┐emes me? ayttı ki ben sāp hatın amayman dedi. (5-145) ayttı ki coķ aǵın dedi muña ‘kōp bayıs boldular munu ba ‘zōr kuyyu coǵarı vüzür kıldılar.

(5-146) muňa bir hātın aluvdu boynıǵa qoydular bür vazir muňa kızını berdi munu hātındı aldı. (5-147) ağandan keyin bu hāzana pātīşānı ihtiyārıǵa, ayttıy muňa bir zevarāt sazlayman. (5-148) qışlāhtı moysápılerini, vakılerini çağırdı ki ayttı şu zārgār ‘yāhşı zārgār qayerge bosa men ayttım ki bı şáhārgá falān zārgār bar. (5-149) taǵı bir ādam ayttı ki taǵı bir şārgá birte bār, taǵı birte ayttı ki falān şārgá birte bār. (5-150) muķum bay turub ayttı ki cōǵ falān qışlaķa bir yahşı zārgār bar şunu ap keleyig. (5-151) ayttı bārınar şo qışlaķtaǵını ap keñer. (5-152) qışlāhtan bārıb o zārgārdı alıp keldi ayttı kī şu raķam bir zevarāt sazla şü bızı hātınımızǵa. (5-153) son ayttı ki zārgār ayttı men sazlaymān maňa tılānı ber üyüme aparıp sazlayman. (5-154) bılar ayttı coǵ üyüñe sazlama bızǵa muna şörge sazla şüge tur. (5-155) ayttı hay meni üyüm taķa keçesige hay yeki náfār payrá berıñer. (5-156) pādīşā hop dedi yeki náfār payrá beremiz dedi. (5-157) qışlaķa navbet kıldı yeki náfār payradār keçesige barıp zārgārdı üyünü baǵa berdi zārgār bege zevarāt sazlay berdi pātīşānı hātınıǵa. (5-158) sazlap sazlap şu mardım payrá payrá payrá bür kún bār edi ki payrá navbet halıǵı padavandı uluǵa keldi. (5-159) pādavandı yekele ulu payrá boldu keçe hu payrá boldu hu kóppalá iş kımaǵan ādam payrádardı vuyhusu kemeydi. (5-160) son barıp barıp katte ulu pātīşānı gārtey uşyār edi bu pātīşānı katte ulu ayttı; “ē uká dedi fıkır kımaǵın dedi kī şu pādavan bızdı ātamız bosa padavan bızdı ātamız emez dedi. (5-161) bızdı ātamız dedi pātīşāyetdi şikārga keldi dedi bu çölge vuħlap qaldıǵ dedi yenemizdi voǵuru vurdu dedi ātamızdı daryanı balıǵı cutup ketti dedi. (5-162) bıs sáǵır bop qaldıǵ dedi nekin yesiñe bosun dedi padavan atamız emēz dedi mayda ukásige qarab ayttı ” hātın bu gaptı hāmásini yeşit. (5-163) hātın ayttı hā bege bir gap bār dedi yerte minen bardı darvazaǵa qolp

saldı şu báçeler çığmasın dedi. (5-164) báçeler çığalmay qaldı báçeler ayttı
 koyber dedi koybermedi. (5-165) padavan sırttan keldi ayttı bızdı balamızdı
 koyber pada bağamıs bızgā zámát ber me ayttı joğ. (5-166) pātīšā kemese
 koybermeymen dedi. (5-167) pātīšāğa bardı ayttı bizdī avladımızdı
 koybermeydi şu zārgárdí hatını bunu sen halas kıp ber keçe hu payrá vōttū
 halas boldu. (5-168) bardı berge āsker u qomandan ciberdi bu hatın
 darbazanı ajmadı koybermedi ayttı pātīšā vōzū kesin dedi. (5-169) o vahtı
 pātīšāsı kōp sadākat bu pātīšā soñ vōzū keldi. (5-170) vōzū kebedi men
 pātīšāmen dedi bı báçelerdi nímá koybermeysen dedi koyber dedi. (5-171)
 ayttı pātīšā bosan kegin dedi darvazanı aştı alıp bardı havlunu ortasığa
 volturğızdı. (5-172) ayttı bılar kısa kısn dedi sen kısanı yēşid dedi. (5-173)
 soñ men dedi koyberemen dedi kısa kıldı alı báçelerdi kattesi turub ayttı kī ay
 pātīšā dedi bızdı atamız am pātīšāyet_edi. (5-174) şikārga keldik dedí bu
 çōlge dedi uñlap qaldıq dedí yenemizdi voğuru vurdu dedi. (5-175) daryanı
 başığa ātamız mınan mısāfır bolup darbadar bop bardıq suv işkání dedí
 atamız balıq cuttu dedi vōzümüz dedi şu padavanga dedi işlep qaldıq dedí.
 (5-176) men kattēdim dedi yesimde bār ıdı dedi şunu şu ukáme kısa kıldım
 dedí. (5-177) vórgá pātīšā ayttı ki bu balıq cutқан hu men, meni balıq judbedi
 hay meni ulum eken da kóníğa qaştı. (5-178) hātın turub ayttı hu meni hu
 voğuru vurup kebedi mēn kū şū pātīšānı hatını men hay meni ulum ákán dá.
 (5-179) yēkávı tōrkeldí soñ bürövü bır ulunu qoçağlab aldı bürövü birtesíní.
 (5-180) bılar kōb mavüs boldu şörge kōb cílaştı yu birbirı binan tabıştı yu
 ‘vōte kōp bılar hafalıq kıldı yu, gayi hoşluk kıldı yu. (5-181) bıladı gāpleri
 asan berge birbirini tanışıb, tanıb tamam bolup bu hatındı ālıb bu báçelerdi
 alıp bardı. (5-182) alıp bargandan keyin hálígi zārgárgá, munu alıb asan

munu darġa āstılar. (5-183) zārgārdī asan şu kuşu pârında u çerinde u sag
 u hog hāmme cep ketti. (5-184) karan ki şu hār kim cazasını kıredi bır işti
 kısa.

-6-

ANLATAN: Sadullah MURADİ (48 yaşında, orta okul mezunu, çiftçi).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR / Celimhur

DERLEME TARİHİ :

SES DOSYA NUMARASI : C_001

KONULAR: a) Kendi hayatıyla ilgili, b) Masal.

bızgá atıñızı ve taħalıñızı aytıp bersenız.

(6-1) atımıs sadıla taħalıñımıs mıradı. (6-2) ***neçe yaşıñız bar?*** yaşıımız takriban kır sägsigä. (6-3) ***nime iş kılasıs?*** değan. (6-4) ***ķaysı mantıķadan bolasıs?*** ķaryeyi celimħor.

birē ħatırañız bosa kısa kılıp bersenız ħoş bolamıs.

(6-5) kısa şı zaman tıflakten sap bız ātamız madráságá ħoygen edí. (6-6) sabağ voķuştan bır andaze tıfiller gártak nímá boladı ħaşıķı boladı a üstüğe zülüm keledi şuǵpále sabağdı bilnese soñ ħaçadı. (6-7) men şu ħab üstümge vaķı boldu keyin kettím ħaştım madrásádan mayda báçe edim bardım bır ķaryege bır ħıřımız bar ıdı şünüke bır neçe vaħ cirdim. (6-8) ħıřımız keyin bizdi alıp kegijede bu kışlaķa ham onu ħoludan ħaştım men deşge. (6-9) keyin bardım vözümge voħşagan bır kúķegárdı digenı taptım. (6-10) ayttı ki bāramıs mısálán ħanabāt şında şali niyal bar şali niyal kılıp şında paysasını alıp işlep círemız dedí. (6-11) bārdıg ħanabatka, ħanabatta nabalat edik sep nabalat edik bır kās şüğe tafıldı. (6-12) meni mózúr aldı vöge yetim aldı. (6-13) keyin bır neçe aylık men voña cetim voldum u üyüğe alıp bārdı. (6-14) onu ķaysı voğul kız bı ħapı súħanı coğúeken bür vözü ekenú üyge şı ħatınları eken ħalas. (6-15) bu kısıfú ħaru onu nime eken

póst na kıladıċken, çarım sazaydıċken. (6-16) póstı işini kıladıċken şüñe meni sev masruf kıldı. (6-17) bårdı pósunu ālıp köp pós nıması bar edı şüñdey bĳr havuz sazlanganċu şu havuzga póstı aparıb cibitip paşunu juladıċken. (6-18) şu fırsátka meni aytı ki mına póstı alıp bārgın suvga abarıb teylegín dedı. (6-19) bĳr ārıĳı dige vaĳtan aĳıp ketetċekenmen bú havuzunu kıórmey şu arıķa aparıp teylepem póstunu sep. (6-20) munu póstúnú cümle alıp ketti, alıp ketti keyin yetekten bārıb kıançá fıĳan kıılıp keyin mardımdı áykırıp keyin bārıb cıĳıf aldıĳ mını asantı hamasını. (6-21) sásıp ketedi maña ya sásıgán eken ki ārıķa teylede ayttı. (6-22) keyin bilaĳırā munu kıoydum şörge ayttı sen kıöp nabakar voĳulċeken bugün aĳşam üyge turĳun tā men kelemen üygá, kıaysi meni davat kııptı. (6-23) daváttán tā kıayıp keĳínımçe darvazanı hış kımge aşmáĳın meni atım mola hasan díydı. (6-24) agar har zaman men keldım mola hasan dedım. (6-25) keyin darvazanı siz açın dar ĳayrı azu aşmaĳ dedı. (6-26) yeñegízı aldıga turuĳ dedi darvazanı zencir kııldım vol ketti dávatka aĳşam. (6-27) men şu darvazanı arķasıga tuĳtadım. (6-28) bu çeçemis ĳatınları har kıançá ayttı ki keĳin sen nanıĳdı je. (6-29) ma ayttım joĳ men şu darvazanı arķasıga turay kese mola hasanı bayım. (6-30) ilgeraĳ ĳeyle patakalagan edı ba ĳatır şo pós üçün tasir kııbedı üstümgä şunda vóltegen edim darvazanı kıótúgá. (6-31) bür vaĳ darvazanı bĳrte taĳ taĳ kıldı. (6-32) men ayttım kim sen? mola hasanmen dedı davazanı āştım kıırıp kettı. (6-33) maña taĳın ĳap kıoşmadı vol mıstakım üyge kıırıp kettı. (6-34) bĳr beş on daķa vótbedi taĳın darvaza taĳ taĳladı taĳın kim sen soradım ayttı ki mola hasan men dedı. (6-35) ma ayttım bu ĳay men ĳalat kııpamċeken mola asan o emesċeken aldımđan kıaysı vótüb ketipti. (6-36) muña aştım bıl am toĳuru mence kıoşmay toĳuru munu keytten harakat kıılıp

ketti. (6-37) qarab volturdum bı yêki mola hasan çağalaşsa men qayqa qarap kaçsam, nime iş kısam. (6-38) tağın darvaza tağ tağ kıldı tağ tağ boldu ma ayttım kim sen? ayttı mola hasan men men ayttım 'pa badpadarı mola hasan minça köpke nalet. (6-39) ma ayttım bu hāmá hanabātı şārı mola asan kaytıptı bugün keçe magam. (6-40) joğ baçım menden bölek neçe mola hasan vöttü. (6-41) ma ayttım senden bölek yeki mola hasan digá vöttü baqa sāv kıpsan ki bu darvazanı açıpsan. (6-42) ma ayttım men bılmasam ki sen atıñdı ayttın hu mola hasanmen, hali am aytasan ki mola asan men diysen. (6-43) ayt men şu mola asan ki póstú qolunđan suv alıp ketbedi nişān ayttı keyin aştım darvazanı. (6-44) aştım ayttı darvazanı maķam zāncir kıldı qolfak kığın şu darvazanı avzuga tóhtagın dedí. (6-45) men bārıb o mola asaları sürüp çığaraman. (6-46) keyin bardı kámpırını aldığa o mola asanları bārıp sürüp çığargıçedi bayqa sürüp çıkarıp keldi áydep қақа қаç қılık davazanı avzuğa keldik qolumga bır katte pıçağdı bergen edi. (6-47) şinde tohtağan edim pıçağdı körüb olar bır äğıl bar edi şu ağılga taman kırıp kettí. (6-48) bu äğıldı qaysı bür tünlügü bar_eken şu tünlügüden çığıp қаşıp ketedi olar haması keyin mola asan meni qomanda kıldı. (6-49) ayttı sen şu äğılga kırgín. (6-50) ayttı vurgın şiler şu yeki mola asan vurgun men ayttım qorqaman mayda báçe man. (6-51) ayttı şu 'pışıladı qorğma men ki arķanda bārmen 'pāşulagannı vur dedi. (6-52) bārdım bür inegı bar_eken damga bağlangan sep, pāşıladı vurdum vonu. (6-53) vondan keyin bir yeşegi bār_eken vol am pışıladı onu am vurdum. (6-54) şu äğıldı içige qarañağa sep yeki üç yeşek üş torpularını men vurup táyládım şürge keyin bayhtan bıl keldi nime kıldıñ? ma ayttım vurdum sāp dedím. (6-55) keldi bege ineglerím yeşegi am hütükler em amması. (6-56) ayttı hu mola asan hu joğ ma ayttım

bilmadım ana şılar pışıladı vurdum dige. (6-57) äge siz pășıladı vurgın
 debediniz ma aytım pışıladı men vurdum şıla. (6-58) keyin berden tağın
 çığdığ berden çığıp tağın kaştı. (6-59) mínbán çığıb háydedík bu mardaka
 tavan aladı menden kıysi raqam boladı dep keçe mekeçe keldim 'ärççi. (6-
 60) ärçi kaçıp keldim ärçiden sēp berden möter barabar boldu hojağar
 baramız hojağar baramız dep hojağarga bır möterdı kótüge mınıb aldım (6-
 61) paysám am coh sep topağlaga bılánıp keldik bu hojağarga tohtatmadı
 mustakım şu sarı pıl man vötüp rustağ qarab ketti bı. (6-62) rusdağdı
 mótáridge mınıpam┐akan. (6-63) keldig berge şirátala degen bır hisege şöge
 şu uzun kóteldi barabarıga şüge tüşüm bårdım şirátálá şirátálá bardım köb
 aşkagan edím. (6-64) hiç avsele em mende joğ edu ha berge dam aldım
 vörge dam aldım bilāhıra bārıb şirátálánı kışlağığa āráládıg kōb nāvaht vop
 kaldı. (6-65) bazı mardım vuyğıga ketatkan vaht┐edı ma aytım biren cay
 agá bırán çırağ mırağdı rāvşánlıgı māa kese men şu hanaga bārıp tağ tağ
 kısam bire luğma nan maña berse dep āzum şı edı. (6-66) bardım sep bır
 hanaga vot lápıláp canadū mugar kıysi bır āsar dige joğ. (6-67) küşük müşük
 bu gıpları joğ. (6-68) divaldı üstēn bārıb bır qaradım bır siyasar kazandı
 kótüge kep alavdu işiredū vözü kaçıp ey vöge darvazanı avzuğa bır baradı.
 (6-69) tağın çavup keledi şu vóttú saladı tağın bāradı. (6-70) men aytım şu
 kazandı içige her nerseyiki bosa yetegimge alıp kaçaman u mına berge kep
 ciymen dāvaldı bayeğgá meni kórmeydi. (6-71) dafatan şıl divaldı üstüden
 vözümdü teyledim çavup bårdım kazandı başige yumurkası bār┐eke. (6- 72)
 munu alalāğınçe bomadı hatın bıradar vahtan kıayttı men pās kıaytıb divalga
 taman kēsem edim ifşā bolar edim. (6-73) votağnı darını avzu açığ edi. (6-74)

bardım üyüni içige qaradım ki bir kólmān degen sabıķ bir wözbeglerdi nıması
 bar edi. (6-75) kólmannı bār edi içige un salar edi mardım şunça bir teşigi em
 bār yetegden keyin undu aladı. (6-76) kâp kām ruvaj edi şo kólmandan birte
 kólmanı bār. (6-77) şunu içige kırdım laydan sazlagan şunu içige kırdım şo
 teşigiden qarayman şu hātın darvazaga taman kese men kazandı alıp
 heydesem vaķa hātın vaķa taman ketkinçe bomadı bir cāvan şu darvazadan
 kırıp keldí. (6-78) ayttı vale köp keçiresis bırákíte miyman bar edi şulaga
 masruf boldum keālalmadım. (6-79) sizge hayle takılıf boldu hā bu siyasar
 ayttı men hayle vaht kazannen keldim tā darvazaga bārdı cumırķa kâpkara
 bop küyüp ketti. (6-80) acil asan laganlarga salıp alıp keldi üyge munu qoluga
 sūv aldı. (6-81) dastarhandı alıp kep aldığa ‘tēylebedi ki darvaza taraķ parağ
 boldu. (6-82) bu cāvan ayttı ki nıma gap yerim tırman ketken edí, keldi fikir
 kılaman şu pále men kaķa bāray dedí. (6-83) ayttı seni böleg hij cer coğ
 kólman hu bar munu içige un teyleydi. (6-84) kólman içige men turgan
 menden havarı joğ. (6-85) ayttı kólmandı hu içige un teyleydi muna buryanı
 vortasa kírğín tikkeñe turgun dedí har zaman yeşikemen munu taratka
 çığardım keyin seni çığarıb ciberemen dedí. (6-86) alıp bardı şu buyranı
 vortasıga munı tikkesige koydu. (6-87) kólmandı içige voltıgan men. (6-88)
 jumurķanı am alıp keldi kólmandı astıgá şündey iteríb ciberttı şündey payası
 bar kólmandı. (6-89) kólmandan avzudan kolumdu barabar kıldım çığardım
 şo cumarķanı barabar kıldım teşikti avzuğa munu hop cedim karnımdı
 toyğazırdım ğamı şıkam edi meniki. (6-90) vözümnnı hōp beğam kıldım berge
 kaççam endí şu pale bu undu alıp keldi yeşike kamasın küçüg müçüg
 hallaydı dōp kâmpırı ma yekálası ihtilat kılıp alıp keldi undu üstümge çapa
 kıldı kólmandı içige. (6-91) avzumdu şü teşikke barabar kıldım náfásım kayt

bomasın dep  olman b r  ap unga tolup  ald . (6-92) ayt  bu toldu unu bar eken albat b  n ma m n yin boldu. (6-93) ayt  co  m n  tepkilegenimiz jo  b r kelisap m nan m nu vursa un ta ta bolat dedi. (6-94) undu taylapsız ta ta  ımapsız kelisapt  vura berdi t bemden. (6-95) vura berdi ta ki v z md   ımıllataman ded m bu k p y   a eken bu n ması  olmanı b rdan y r lıp ketti. (6-96) b  c r lıp ketti unga b lan    ge    t m b r tept  men  sep ta  n b r kal mu  v rdu. (6-97) ayt  sen padalat  arden keldin berge nime  ara   en v z m ta a kegenim jo  alavlu umu bilesige kegenmen vurman aytaman d p, ayt  nime  ap alavlu  n kana? men ayt m alavlu um m na buyran  aras ga k rgandı. (6-98) onu man ca  ala  p  ald  men ana  a  p kettim keyin atamd  ald ga tovba  ıld m tazaru  ıld m men ayt m yene madreseden  a  m yman. (6-99)   b ruz y  batt  men   rd m d p  ayt p keldim.

-7-

ANLATAN : Adul calil Turdı (48 yaşında, çiftçi, eğitimsiz).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR / Celimhur

DERLEME TARİHİ : 04. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : C_003

KONULAR : a) Kendi hayat hikayesi, b) çiftçilik.

atınız ve taħallısınızı aytsanız hoş bolamız.

(7-1) atım abdıl calil, taħalısim turdu. (7-2) ***köb yaħşı neçe yaşıñız bar?*** kırğ beş yaşıım bar. (7-3) ***nimeş kılasıs?*** deķançılığķa barı fálen işleymiz. (7-4) ***ķaysı mantıķadan bolasıs?*** ulayatı taħar ulusvali ĥocayğar ķaryáyi celimħor.

vötken kısañızı ya ĥatırañızı bızge aytıp berseniz hoş bolamız.

(7-5) vötken kısa mına şı bız mardım deķankarmız deķançılığķa işleymiz. (7-6) onbeş caşıımızğā cábá çıktı mujaıd çıktı keyin bızdı sürüb ap ketti. (7-7) mıltığ üstümüzge arttı ayttı vuruşķa baramıs dedi. (7-8) ana bıs kettik avvál vurduğ vorus man vurduğ, ĥalkılar mınan vuruştuk. (7-9) vondey kıldığ mındeıy kıldığ, vondaı keyin badár mındaı ķoşulub ta ĥızpge bardığ. (7-10) bızpden ķoşulub tağın veķa bayeķa şı vuruşub zaħmı bolub keyin asan bır ákámız baredi. (7-11) pakıstan bardı, pakıstandan sala alıb keldi ana vonı bılesige asan bı tağın toħtadığ ĥamkarlık kıldığ. (7-12) ana o kişiler em ĥocayğarğā pás şeıd boldu ana vondaı keyin pás kıldığ. (7-13) talıp keldi neçe jıl talıptı bılesige vuruştuğ üş davra talıb mantıķamızdı aldı yeki davra aldı vurub báı kıldığ üş üj dáfá aldı. (7-14) aħır dáfá idi ķórdúk ki zormuzdu

vurduq köb şáid berdig mına tefeyi hocayğarğa u tefeyi çağatayğa u tefeyi mın çukurğa u köb şáidlerimiz berge kıp ketti, hocayğarğa kıp ketti şáidlarımız. (7-15) hazaran mardımız, milletimiz ğarıbımız şüge şáid boldu mürdesi qaldı alıp keldig talıptı aldıq, vurub aldıq. (7-16) asan vondan keyin köb köb zor keldi mantıkamızğa pişar ap keldi. (7-17) bır narğı bet dâştıkaleni sa sanı bizge qaldı bız baqa cerge bızdı hámámızdı talıb iğal kıldı.

sız qağa bardınız asan bu vuruşlarğa?

(7-18) bız vuruşlarğa asan pás asan bege salanı táyledig başqa áğáınnarğa berdig. (7-19) asan men vözüm áğáınnardan ayrılğan edim bır náfar edim keyin köçümdü arttım dáyrahána abbardım qabul kınlıq ki şı asman astın náfar ağan edi ki bır náfar vötkez coğ edi. (7-20) men şınça kıldım ki yekite äkem bar edi äkemdi yabısı bar edi, yabımız coğ edi bır eşegim bar edi. (7-21) yabınja meni köşümdü siyäsáıımdı vötker dedim vötkermedi siyäsáıımdı qoludan uşladım bır balamdı qoltuğuma kıstım dáyradan keştım. (7-22) narğı betke bardım vondan keyin kep tağın yekevü yeki balamdı tağı vötkerdim. (7-23) ğalláıdı kira káske arttım appardım dâştıqalege bır kıp ğallám coğaldı berden bır kıp buğdayım coğaldı, şo vözümdü bacam hışım edi. (7-24) bır jege abbardım bır kab zığırım coğaldı. (7-25) mından keyin dukanım bar edi maşsát deqançılığa köb işlemeğičem, dukandarlıq am deqançılıq kığıçedim. (7-26) mından bardım dahılı maşava kışlağ, maşava kışlağ qaryeyi dâştıqale mında bardım bır bajam bar edi, bır kaynağam yekevümüs bardıq kaynatamız berge qağan edi havlunu baqqıçedi. (7-27) ana bız vonda bardıq bı bajamız şı kese bız vonı itiramığa qail edig bardıq samağanasığa qolf vurdu. (7-28) ayttı öğüzleriniz samandan cemesin dedi. (7-29) vözlerin isıfade kımañar dedi, açuvlandı keşeme keşe

bardım katıgjar katıgjar mantıkayı hojbavaddin vonda bir tedad hışlardan bar
 edi vonda fás kaytıb keldim beş altı yeşeg ap keldim keçeme keçe men
 kettim katıgjar. (7-30) alı kátıjargá baraman bir málımdı bege asak maa
 yekay güzeran boldu, alı vonda bára ma yekün güzeran bomaydı. (7-31)
 álı men qaradı dekanşılığ bege cerim bomasa bege mülküm bomasa
 dekanşılığ kılalmasam bir yekayta beyeká vötüp keldim havluga sáb çiziki
 ajnası hana bar edi, küyüb ketti talıblar dár beripti. (7-32) hij nerse cög
 havluga pás şından jılab vöttüm pás dáyradan şu bir kıra kaştı keynige
 mıñan edim, şu dámızgá kep bir mayni top kep tüştü. (7-33) bizden hāyle
 fasılası bir votuz mıtıre şunda yám bosa şı borbayıma bir çará tiygen eken.
 (7-34) vözümdü háberim joğ maştan kátárág çará eken namağana vöttüm ki
 buttu içige bıyádár çırkılaydı pittim isiğ boldu tüştüm ki but içi tıptık kan eken.
 (7-35) kátıjargá barsam hanā hatınnar besáyib qaladı berge kesem kışlaq
 qaladı men hij caqqa baruvumu bılmadım. (7-36) ana mindan asan bir
 kaynağam eranda edi eran zánj vurdum maa aytım kep meni ap ketese me
 ap ketmeyseme? ayttı men şı üş künge baraman seni ap ketemen. (7-37)
 bılāhıra üş kün şüge tohtadıg báçe keldi keldig eran cünáymiz dep, keldig
 maşava kışlaqqa sákıs kün qaldıg. (7-38) sákıs kün qaldıg harkarlar şı
 mamayidan yeşeke vötkeredi maldı soruymiz aytadı bırávü aytadı hatın tartıb
 alaptı dı vözünü völtüredi diydi. (7-39) bıs sákıs kün şı asnağa qaldıg
 vötelmadıg. (7-40) bız asan mayda mayda keldig ise-i kumkışlağ keldig kum
 kışlağ keldig bir tedad harkar keletıgan eken cāvannar eken qaniyin ayttı
 beharsiler köşsiz behar ketiñer dedi. (7-41) vonnan pás asan, narak bardıg ki
 ise-i sár pul kökçege bardıg bir tádad cavannar am bir kırğ yellig yeşeke mal
 artқан eken vonda keyin. (7-42) pás bılardan soradı bir moysáfıd ayttı

hámárñ cavan ekensen dedi h́atınnarıñdı alat ta dedi vözleriñdi völtüredi dedi. (7-43) asan bız mıña esas kıldıǵ moysápitti caǵasıdan kısıb aldıǵ tört muş am vurduǵ şüge asan başqa cávannar bız had kısa edig şını vurub völtürǵıçedig şı gafıǵa ma aytım islamǵa bı gaf aytuv durust emes. (7-44) sen moysáfidsen bı gaftı aytaǵın bayad cavan şı gaptı aytsá edi. (7-45) asan handuvalları malamat kıldı pás bız bardıǵ nanbay kışlaǵ, nanbay kışlaǵ bardıǵ vöttük dáyradan nargı betke mamayı kışlaǵ diydi o kışlaǵқа vöttük. (7-46) vondan keyin asan keçe şonda nanı suvumuz bılámızǵa edi jeb catıǵ bır tedad rafıǵlar bar edi. (7-47) asan duray máylis bosa bır hañǵını men taǵarga dav bır hañǵı yeşekti on beş lák kira kıldım. (7-48) üç yeşekti bız kıra kıldıǵ on beş laktan şǵarı taǵarga davur, bır yeşeke bır sıyasár mindıramız şı tavdu bǵrǵa hörliymiz dige. (7-49) mayda mayda mından bardıǵ asan nımanı cabanı sánarıǵa āhırı h́atıǵa bardıǵ. (7-50) āhırı h́atıǵa bardıǵ cábe yám maǵsád tanıǵıçedi ǵaǵazdı am ber demedi köremedi ám bız şindey ǵaǵazdı çirtıǵ keldig zaman h́atı talıpқа vöttük. (7-51) h́atı talıpқа vöttük ana vondan keyin asan h́atı talıblar bız sáraki şı nımaǵa haybǵrǵa şı kebek ki, şüge bır tedad kartannardı jıyǵan eken talıblar uşlap alıb şı mardımdı ǵarıptı malını yeşegini kartandı üstüge ǵanǵ kıptı. (7-52) şı mardıımı yeşegi ám bar vözlerini náfarlerini mardımlarını ap ketti malı am bar. (7-53) savdayı dükkān h́āmásı teli pitırol cıyıb yıǵırma votus yeşeg eken astıdan sevüp dár beripti talıblar. (7-54) mından bız şüge sāb canımız ǵaf keldi ki bız şu ā şüge talıblar völtürdü ya şı sāt völtürdü. (7-55) bız am sáraká bardıǵ tört daksan talıb keldi, talıb keldi tör dagsan ǵarıbı şam boptu bahārekti sárǵıǵámıs. (7-56) vondan keyin asan talıblar tohtattı ayttı ba hayr terşin ba hayr terşin bizge sıyasár bılámızǵa iştime demedi. (7-57) vondan keyin bardıǵ baharaktı şarıǵa ǵaraña şam bob ǵaldı yendi bız kimdi avlusuga barsaǵ h́ışımıs hu coǵ. (7-58)

kavmımıs kı, kavmı wözbekiye bar asan şüge bir kápır çıǵıp tamdı üstüde
 eken. (7-59) ha balam sen қаға barasan? äke bız mına şündey һocayǵardan
 kegen müsafır bız dárbádár һag básár bız. (7-60) bizge şu bugün keçe cay
 ber havlu pana bosun ki siyasárlar maydanǵa қamasın nan u suv vözümүzdü
 bárímızde bar. (7-61) ayttı һáyle yahşı dedi keңer balalarım bir kámpır ayttı
 keңer bir moysáfıd bızdı dámımızǵa ǵıhtı bızdı col bermedi. (7-62) asan bı
 kámpır bizge cay berdi keçe şüge jatıǵ avválı ramazandı bız şı bārake abek.
 (7-63) bardıǵ taһardı şáárıǵá, yerten sātay onbır bácáǵa taһardı şáarı bardıǵ
 mayda mayda mindan votuduǵ bardıǵ қunduzdu şārıǵá bege tüştük asan
 yekite қаçaǵbár amduvalımız bar edi. (7-64) bıl endi bırávü meni қaynaǵam
 boladı men dáştıqalege қasam berdim ki meni қaynaǵam sen meni anage
 bırıpe talaban bosañ bıláңe eran barmıyman dedim қunduzǵa abbardı bı
 maңa gablalmadı. (7-65) bır ǵáǵátayı һayrımadıydi bıl bar edi ayttı sári
 náfár íǵırma lag nımra fain bersen eran abbaraman bomasa abbarmıyman
 dedi. (7-66) yendi bız votuz beş náfár һanavala nufüst barbız başқа mayda
 báçeni isablamadı. (7-67) vondan keyin һáyrımámád can ma ayttım ana u
 hiran mınavu kabil mınavu dáştıqale hár cege barsan bar men seni
 tanıımıyman am saңa pılım am coǵ beresem. (7-68) şınça pılım bar iran
 bazab cetişemen başқа pılım coǵ. (7-69) áger coǵ zorıñ körseteseñ eken
 itlāt talıpқа báyleb beremen һuda apızıñ. (7-70) asan bılar menden қorıtu yu
 vondan keyin páske tüştü meni қıçırdı kavab saңa beremen páysá saңa
 beremen sen işıñ bomasın. (7-71) ma ayttım seңe қaysı bandıslıǵım am coǵ
 һuda band қımasın қaysı macburiyetligim am coǵ sen am bır básár men am
 básár. (7-72) kıstámde nımra-i tılfonu hışlar ma irandan bar mīstakım ayttım
 ketemen seңe қaysı macburiyetligim coǵ. (7-73) ana asan bılar man kettik

yertesi şo keçe qaldıq qunduzğa asan yerten cünedig kabil bardıq. (7-74) ana bir keçe kabilğa qaldıq yerten çákárládig mayda mayda asan mindan bardıq qandaar qandaarga am bir keçe qaldıq bir kün yek-kün turduq. (7-75) vonda keyin bardıq asan şo asnağa dáyráyi ilmántke sáp suv cog eken kıştıler roba porut eken. (7-76) rekti üstüğe eken hálı yeşıtemiz ki suv şunda tola dep, şo çende zamanı talıpqa suv sáp cog edi. (7-77) ana beyeқа talıblardı mısállásı turuptu voқа erandıkı turuptu. (7-78) ana vonda abbarıb bızdı bir ğarga táyledi. (7-79) bir ondaқа igıma daқа ğarğa catbedig emniyed aldı sáreglerdi. (7-80) men yekite síyasáırmdı dám sapam, keyniden bir ğorjin bar edi ğorjin mınan tákák band tola külçe kıptı bı hışla. (7-81) tavuhtı pışırıptı u badam táylepti u hār bala teylepti bı kámpál pámpál hálı endi zōr kılaman ki vōz am rozaman endi cettikilemçi rozağa men şunda marz eranğa cetiştım. (7-82) hálı endi zor kılaman ğorjin yárim jolğa qaptı vōzüm yárim jolğa qaptı qarıb şürge náfás qata bob vōlsem edim mıcgılad üstümüske çın zor kıbedi şını astıdan bız vōttük. (7-83) balamızdı çablağı kab ketti mōrünü içige ğorjin kap ketti hámásı kap ketti bız bardıq bir hávlugá bızdı aparıp kámádı. (7-84) kamağandan keyin asan tağın bıs keçe boldu keçe bızgá bir bir nan berdi. (7-85) bir nanığa bızge üş min tuman şo keçe aptı hálı baraman o nan yellig tuman. (7-86) ıırma beş tuman eranğa bizden üj mıñ tuman aptı. (7-87) yekite mōterdi ap keldi astın üstün kılıb bastı jángál bá jáñál çığıb háydedi keçe, keçe háydedi keçe háydegenden keyin mōterdi háydep barıaptı. (7-88) vonda soraydı mindan soraydı ásker cogma? cog cog ketip baraptı. (7-89) bir mantıқаға bızdı alıp bardı bir registanğa mōter kırıp ketti. (7-90) hádep şu sakız náfár zor kıp köteripiz qolumuz kırkılıp qaptı kanab catıptı mōterdi keynide köterdig mōterdi çığartıb aldıq mınnan qaştık. (7-91) cángál bá cángál háyátámá háyátá háydep qaçıb bir sárakı kırğa

tüştü. (7-92) vondan keyin bızdı alıp bardı bır postanı köteyi sánğı diydi—ken mindan hic bandı bášár vötálmáydi—ken. (7-93) şından vöttün vötesen eken köteyi sánğını bıyağıda bır tağ bar eken tahtı gırdan áynalıp posta mınan aynalıp kelesen eken. (7-94) mında abbarıb tüşürdü bız cāyıkı boptı sıyasárlardı çálmamızdı táylep belige şından südüreb tıkke cırákan jol coğ keçe. (7-95) butu cármanı am şonda küle ám şonda çálmá am şonda vásker şunda, şunda pátáğı suv işkiş şu múkámmál dáráge kap ketti ágá artsanız beş altı kumaz bar boladı. (7-96) vondan bız ávvel aħşam şüge táylebiz keçe mollazanğa ciripis.

-8-

ANLATAN : Mahammad Afzal (54 yaşında, orta okul mezunu, şoför).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR/ Şehir merkezi.

DERLEME TARİHİ : 12. 09. 2009

SES DOSYA NUMARASI : D_019

KONULAR : Hayat hikayesi.

atıñızı ve taħalıñızı bızge aytıp berseniz.

(8-1) mení ātım mahmad afzal atamdı attı mahmad anvar vözüm hocağardan şeherden bolaman. (8-2) ***ħa nime iş kılasis?*** sabıǵ deķan edım deķandan keyin askırlıka bārdım askırlıktan soñ motarvān boldım keldım berge taraktūr aydagıçedim, ***halı nime iş kılasis?*** hālı felan kaçalu furuşlu-kılaman piyas furuşlu-kılaman. (8-3) ***neçe caşınız bar?*** yellig törtte-man.

bire kısañız ya sarguzaştınız bosa bızge.

(8-4) askalıktan keyin berge keldik vatan inķılab-eken kōb vaziyed ħarāp suv joǵ kıştı kār joǵ, iş joǵ ħarıbçılıg coǵ mardım darbadar beçara ħag ba-sar bo cirgen-eken. (8-5) bız am şolardı janbaşıǵa bır ādami beçara u bekar bob qaldık soñ men aytaman men tarakturvanman mótarvanman hama meñe kuladı. (8-6) nımaga kulasızlar? aytadı ki sen tünáǵın deķan ediñ halı bugün sen mótarvanman diysen qarga mótarvan bolduñ? (8-7) men mótarvan boganman mótıardı bılamın, coǵ. (8-8) soñ bır hamsayamıs ħirmanıǵa meni mardikār kıp bardı ħirman avdargıçedig bır taraturvan ‘çapar kıǵıçedi taraktur man tırışel joǵ edi o pala peşinge davur tarakturvan çapar

aydadı çarçap kaldı. (8-9) peşin nannı cegenden keyin, asan men tarakturvandan icaza aldım icaza ma ki men tarakturuñdu üstüğe çıhsam haydey bersem sen damır ras bosa ayttı bilasan ma? men ayttım heydey bilaman. (8-10) ha çığ dedi vöçürmagın, vöçürdüm iterib çalan kılamıs hayr son tarakturdu cılavuga çıhtım zep, yeki sağt üş sāt tarakturdu haydadım. (8-11) hıрман mayda boldu algı sen tarakturvan ekenmen aytdım ha mına şunça hu bilaman men de. (8-12) hay bı hıрман halās boldu aħşám āsır boldu āsırdan keyin ayttı bugün keçe meni mınan yāri bergin. (8-13) me ayttım ha boladı tağın bır hırmanga bārdık keçe o hırmandı am caştık halas boldu yerte pās mardaka üyüğe alıp keldí mení üyge ap kegenden keyín meni ayttı bāradar sen bizge yendı tarakturçusan. (8-14) ayıga seņe uj mıñırpá maş beremis haydep cırgın dedi ma ayttım hob boladı men ayttım bu maşı hu kām meni çarām bomaydı hay dedí hırmannardan bır bır ham kıp buğday ham seņe kōmak kılamıs. (8-15) bıran saman bakar bosa seņe saman am kōmag kılamıs men ayttım ha hayr son kabal kıldıg bu mardakağa tarakturvan turdu. (8-16) tarakturvan turgandan keyin bır cil yeki cil üş cil tōr cil kıldık şu āda-mına bad az bır jıllı dāşká hırmandı cānçkán edík. (8-17) buğdaynı taşıp kele-at bedig samanıga bardıg samanga dāşká şu taraktur man çıhtık sáp, tōrt tayara urıs hırmanga kep piyada boldu. (8-18) bızdı alavluğumuz ayttı ki bıradar seni hu tarhısın bār hış kım amıydı meni hu uşlap aladı askerlıka alıp ketedi sen bārgın bı bāçelerdí kım ap ketti hariji ap ketti ma dahılı ap kettí ma ? kım bosa. (8-19) son hırmanga ki bardık bızdı am tarakturdan tüşürüb aldı taraktur şo dāşká be-sayıp kaldı. (8-20) bızdı ap keldi hırmanga bızdan cuvap saval kıldı. (8-21) sen çi-kara san ? tarkturçumus. (8-22) bu taraktur kındıkıdı? taraktur koparatiftiki. (8-23) sen berge nıma karaysan? bız ayttık bız şı dekanladı buğdayını samannı taşıp

beremíz. (8-24) seni üyün qargadı? meni üyüm şaarga. (8-25) vörge kim bar? vörge vulısvallık bar amneat vörü qovayi dos bår. (8-26) ha berge aşırar kele me kemey me? men ayttım bız berge keçe bomasag aşırar kegen kemegenni bılsak. (8-27) ayttı ki kúndüs kemey me berge? kúndüz men ayttım o cayıga baradı ki palav bosa güş bosa nan bosa qavun bosa bı lalmıga küygen dáşká suv joğ saye joğ berge ādam joğ nıma qaraydı. (8-28) hā alı sen bılasan ma ? qari-yamırdı qargadı ? men ayttım qari-yamir azarbahta. (8-29) qari-yamir köp ‘zor ma ? men ayttım pa hā o köp zör qovası köp salası köp, hā dā dā diydi voruslar. (8-30) soñ ayttı ki amır fayzıraman qargadı? amır fayzıraman daşt-arçıga. (8-31) sen bılasama vol am zor ma? vol am köb zor. (8-32) salası bar? men ayttım ha ha rakitları bår havanları bår olar senden köre zör. (8-33) ha mavlavu cābbar qargadı? mavlavu cabbardı táníysá ma? men ātını yeşitipem vözünü körgenim coğ. (8-34) mavlavu cabbar qargıdı dedı mavlavu cabbar men ayttım tōrt kün ilgeri hābarım bar edi daştıkalaga davlatılar mınan bıla hizbılar man vuruşkıçedi halı bılmayman tōrt künden beri men şār barganım coğ mına şı dáşká buğday taşıp ciripam. (8-35) asan meni arqamga tapılatıp vudu dā dā dā dep asan meni aparıb hēy vonda tohtattı yekite payradar üstüma koydu. (8-36) betımız vāqa qaratkan birbirımızga qaraganı qoymaydı bılañıra şo asnaga üş tayarga tağın vorustu askarı keldi. (8-37) asmanga par parlap turgan tayara biren on mıtır tebeden hezleydi haması taráp taráp salası man kep cerge tüşe yaptı bılar tüşüp bobedı tağın bır yığırma dağa vōtbedi tağın ham üş tayara tağın keldi. (8-38) tağın voruslar şüneyin tüştü asır boldı, asırğa bılar hamması şu qotilerdi aştı-yu şörge tamağlarını cedi keyin cep bogandan soñ bız acmız tüşke cegen nanımız aħşam boptu nan cegenımız coğ. (8-39)

daşka kőzüge kőrűngen ādamdı űstűge fayr kığıçedi kaşkan ādamdı vurup tayladı. (8-40) yeki ādamdı vurub tayladı birevű zağımı boldu birevű vőlűp kaldı şı dāşká vőlűp kallı. (8-41) birtesı kaştı yeşegini vurup tayladı mına şı mıķım baydı bır vorakçısıydı şam boldu asan men algı ramatı madamin askalıktan kaşıp pakistan bārıp kaytıp kegen edi pıdları şişip berge şārge tağın davlat uşlap aldı dep dāşká şo ħirmandı başıga aparbek. (8-42) mını bosā ciberedi bār hē ana yeşekti aydap kel dep barıp o yeşekti aydap keledi. (8-43) ciberdı bār pıplerdı alıp kel dep şu dāşká vorağçı, ħirmandaki, çopan, deķan nıma bosa ciydi şörge biren yekyűz üçűz náfardı ciyib aldı gırdıga. (8-44) vonnan keyin hammasıdan saval kıldı aşırar kargadı? aşırardı kőrgenim cođ diydi tebedi moyasını alıb āke cımalap kalandı. (8-45) algını şu cağasıdan aldı faķat tıķka kıp toĥtatadı tağın aşırar karga kőrgenim cođ diydi bıks man vuradı avzudan tişleri tüşűp ketti avzlar kanga batkan. (8-46) o kőrküştan gap gapıralmaydı tağın vuradı taşağığa tev b ciberedi avnāb kalandı tağın algı pāpıdey kılıp şűndey toĥtatadı yu aşırar kargadı vol kőrgenim cođ diydi ‘vuradı avzuga avzu mınaķa kajele bop ketedi. (8-47) şu raķamga beçaralardı vurup lattı kőb kılıp vőltürgıdey kılıb vondan son şām boldu şāmga birtesını űstűge tayjizat artkan birtesını űstűge cabayi marmi arktan, birtanı űstűga rakit artkan. (8-48) men vőzümdű űstűmge vukam mınan bır topı be pas lağattı yekevműzdű cāvırnımızga koydu bır kalası unı űstűge u birtesı meni űstűmge karanğa şu col ma col dara ma dara alıp kelıp mına sañnaĥ sayga bizdi toĥtattı (8-49) tağın karıña sep bark vurup roşan kıldı bır póstası bar eken kätte kağaz şu ħaritesı munı cazdı sep. (8-50) bı col azarbaķ bara ma? men ayttım haye azarbağ baradı bı col sañnaĥsay bara ma? men ayttım ā sañnaĥsay. (8-51) berge aşırar kele me kemiy me? men ayttım men nıma

bılamen keçe Һu berge jatkanım joğ bılsam aşırar kele me kemiy me? mına
 şu daş ta Һā bılmaysa ma? joğ. (8-52) tebesige tavdu üstüge çıhtık sep asan
 toptu am çığardıg şonda koyduk. (8-53) mavzu kazdırdı bızdı üstümüzge
 toptu beyağıdan beyağıdan arkasıdan üj mavzu kazdırdı, mavzunu kazdık
 sep vonbır oneki bacayı şavga davur kazdıg ādam boyu kılıp, şu ādamdı
 şınçası körünedi başka ceri körünmeydi. (8-54) vorıslar mavzugá kırıp aldı
 bızdı aparıb āy vörge catınar dedi. (8-55) gırdımızga voruslar keyin voruslar
 bızdı gırdımızgá mavzularga kırıp ağan bız vortaga maydanga jatkan bılar
 mavzuga jatқан bır vaht edi ki bır bacayı şavgá tağın kep voyattı. (8-56) törke
 törke, ayttı bız daşt arçı bāramıs törkeñer endı törkeldik sep tağın şu toptu ap
 kep men mınan şu vukamdı cāvırnıga koydu. (8-57) algı şāgırdım ğafārdı
 arkasıga mını marmılarını arktan, men aytaman colga cireyig ol aytadı joğ.
 (8-58) muna şu buğdaylardı içi minen muna tav mınan daşt dará mınan
 cirgiñ. (8-59) men ayttım berge cirip bomaydı ğar car bu ğalleni içige ādam
 kaytıp cirsın bu қараңı keçege men aytaman jol munavu jolga cireyig. (8-60)
 joğ mayn bār dedi. (8-61) men ayttım Һay men damın түşemen siler meni
 keynimden keñer agár mayn bosa meni völtürádı siler қалasıla. (8-62)
 barmanar, asan bır náfardı ap keldi meni cāvırnımdan toptu aldı onı cavırnıga
 koydu men bekar boldu ayttı ‘dam түş. (8-63) қараңga hē yüz yüz мıtır чāvub
 taşкótáldı üstüge bārdıg. (8-64) taşкótáldı üstüge bārdıg páská bārsa Һu endı
 mojayılardı rakitti cetedı. (8-65) keçe қараңı kamin mamin bosa men Һu
 damın meni vuradı dep vözüm қorқuşumdan taşкótáldı barıgá asan bır
 havarça bar. (8-66) men ayttım şürge түşkүн vaқа amır fayzıram köb zör seni
 völtürádı. (8-67) köb zor şürge marmı kele me? men ayttım a hay şürge
 түşemiz. (8-68) түштү sep pās tağı şo padanalat toptu üşte mavzu kazdırdı
 üçevmüzdü üstümüzge şı māydagana belıçeni bergen taştı vurub vurub

tāṇātkınça tağın mavzu qazdı mavzunu qazıp bolduk mālazan boldu. (8-69)
 bılar mavzuga kırıp aldı bızdı ayttı barınar anarga voturuñar. (8-70) bārip
 voturdug tañattı tañatkandan son voruslar mavzuga ‘vuḥlāp qaldı haması
 qomandanları am şu maydanga vuḥlap qaldı. (8-71) ramatı madamin törkepti
 közleri şünçe şünçe boptı şu salanı alaman diydi padanalatlardı zarbalap
 teyleymen ā bāradar berge yığırma votuz náfár bar. (8-72) sen vözün
 birtasını vurasan yekitesini vurasan hamamızdı kırıp teyleydi bu voruslar. (8-
 73) joğ ē sen betinđi ħuda kırsún minday kımagın sen vursan birtasını
 vurasan bu votus kırğ náfár hamamızı völtürüp teyleydi bu vorusla. (8-74)
 āḥırı sep bomadı munı qoludan alıp votuğızbedik ki birte hēy şoḥtan mavzunu
 içiden bir vorus kördü. (8-75) berge keñer berge keñer, hamamız bardıg sep
 hamamızdı aldıga bir çukurga saldı tebemizge qayttı açıp şündey voturdu. (8-
 76) voturuñar şürge voturdug sakkız bacege asan voruslar hēy issiğ
 boğandan son uyandı. (8-77) algı qomandannı meni minan kām kām
 vorusunu men dalda-palaç kılıb aytkıçedim asan bıl vaqa qaradı beyaqa
 qaradı meni kırmadı. (8-78) askerige qarab ayttı o qaqa boldu dedı asan ayttı
 bılmayman dedı. (8-79) tarcuman asan tarcuman ō afgani ō afgani qarga sen
 dep baqıra berdi asan men ayttım men berge men qolumdu kótárım. (8-80)
 ayttı sen nıma qaraysan? men ayttım munavu ap kep meni berge çukurğa
 haps kıptı. (8-81) kel dedı ke, asan ciyilib keldig ayttı silar nan cepsiler ma?
 de. (8-82) men ayttım qarga nan cepiz bız tınagın yerten cegen nanımız
 tınagın ağışamga davur ajmız keçesi bugün mına on bacaga davur ajmız. (8-
 83) ayttı ħay nıma kılasılar? men ayttım nıma kılamız bız ħarib beçāra, deķān
 cetim şu daşka vorakşı, mardikār, çopān deķandı jiyip kep sen. (8-84) bız
 kıysı bāsmaj bomasag bız kıysı asker girez bomasag bızdı qoy bergin

keteyik. (8-85) ayttı hay siler bārınar şu pastan bizge bir kayta mına piplerge, yeşeglerge suv artıb ap kep beñer soñ gaplaşamız soñ nurudini bavarlavunı bir baçá mınan koşub hāci nazir baydı avlusuga jiberdíg. (8-86) dubandıga vörden barıp bir ħorcundu palasını töldurub issiğ nan bir törtte beşte kavun tarbiz yeki pipke yeşeke suv artıp keldí. (8-87) şu padanalat voruslar şu nandı tarbuzdı ħoruptu şündey átán kıladı şündey voynaşadı şündey voynaşadı. (8-88) yendi bizge ne nan tıyadı ne suv tıyadı nandı ħu bölüp ketti haması. (8-89) suv şünçe suvsaganmıs padanalatlardı üşte törtte patagı bar cabaşıga şunu toldurub agan ħortat edi vözü içedi u pas koyadı. (8-90) yelanamız bir qaşığ ber dep bermeydi suvsuzdan völgidey bopız pıptı voruslar makám uşlagan ana şı pataglarını toldurup catıptı. (8-91) āñir bomadı sep barıp bir vorustu vayka iterib cibardım pıptı ħoludan tartıb aldım. (8- 92) yendi bir nese coğ ki qoysan suv işsek bir kalapástı kalasidan aldıg çapa qayırb şunja suv qoyapam mınısı am keb içedi vonsu am keb içedi mına~şı hāmasını suğardım toydu. (8-93) vondan soñ nan coğ endi aş qapız bir vorustu ħoluga bir nan eken şı ‘dāp saldım ħoluda şı tārtım. (8-94) bir gartaganısı qaldı başqası oh oh oh men ayttım nıma voh diysen padanalat nandı señe ap kegendey hamañ tartıb aldın bizga nan bermadiñ avzu açılı qaldı. (8- 95) nandı asan şünçe şünçe bız bölüştürüp cedig başğalar aç soñ ayttı hā bı qışlaqa qaysın baladsan bārip nan ap kesen birta ayttı men baladmen dedi. (8-96) meñe dedi bir náfár qoşunar bir náfár qoşunar dedí men dedí bāraman qışlañtan kavun tarbiz nān ap kelemen. (8-97) ayttı bārgın dedi qışlaqa nan tarbız suv ap kegin bizge dedí bir beşte vonta moysapitti am aytkın kesin dedi bomasa üylarnı top~unan vuradı. (8-98) bardı ramatı ħafar vörge balad edi bı aji malañdı qaynatası şonda

voturgiçedi. (8-99) asan şulardı kışlağığa bardı aytadı nan pişirip berinjer boması ana şu voruslar tebeden silerdi rakıt mınan top mınan vuradı hamañdı völtüradı diydi. (8-100) bir ħorcunğa ıssıg nan pişirip berıptı töldurub bir yeşeke tarbiz artıptı bir yeşeke suv artıp keldi. (8-101) keldi üş tōrt moysapıttı am alıp kettim ħari salavuddin haci coraħanı şu mardımladı jiyip kepti. (8-102) şo yerten von bacege tayara kep band teyledı şo kışlağa bıs tebege körüb turbedik. (8-103) anduvallarımga ayttım maşıtkı tüştü asan ayttı valla ras aytasan maçıtkı tüştü. (8-104) magar maçıttı cambaşıga bir avluga tüşken eken bir havluga şo künü beş náfár şajit boptıken. (8-105) bir ħatın tōrt mart bir famıdan beş náfár tañıķul devana degiçedi şunu havlusuga tüşüp ħatını balaları vōzü şajit bogan eken. (8-106) soñ bu ħavımlar cıyılıp keldı asan bılardı ayttı ki siler bizge nān ciberinjer ‘suv ciberinjer bomasa şörden vuramız. (8-107) ayttı nan ħu cibaramız suv ħu cibaramız magar yerten tayara vurdu buzdı bir famıdan beş náfár şajidimiz bar icaza bergín biz şunu kömeyik. (8-108) ayttı ħay icazası şul ki tōr nafardan izafa barmañar tōrt náfár aparıp kōmıña ħabır ħazuvga tōrt náfár apar beşte altıta bollañ tayará vuradı siler. (8-109) bılar ketti ketkenden soñ bardıg ħabır ħazğanı ki bomadı tayara aynaldı sep üstülarga rakıt man vurdu mördálár kōmúksúz ħaldı şo keçe am ħaldı şo künü mınan keçe boldu sep menı suvga cibadı. (8-110) keldim suv ārttım açı arıħtan alıbardım şamda collarga bılar mayn farş ħıldı gırdı aťrafını hāma cay şu coldu mayn farş ħıldı hiş kim vōtelmaħıçedi. (8-111) keçe şündey suvuħ boldu bıs andılarımız şürge asan kegenden son āsırdá men ayttım az barayı ħuda bılardı hamasını balası bar, ħatını bar. (8-112) üyige bılar parişan boldu ki munı kim ap ketti daşka candār cedi ma? voħuru ap ketti ma? munu ħaysı vōltürdü ma? hāmasını balā ħatını men ayttım cilaşıb ħuda bıla dáşká kelip aħtarışıp cirgan bıladı nıma ħılasan

koybár dedím. (8-113) asan ayttı hay sen turgun bızga suv ap kep bergin başha haması ketti vodan soñ şu náfárları ki yığırma beş náfár votuz náfár bızdı andivallarımıs ‘hāmasını koy bertip cibárdı. (8-114) şu beçaralar tışları sıngan, māyaları şişip ketken körseniz kabağları carılğan şünüyin bır hāl kasir mınan törkep ketti hāması men ayttım daşka çıhtıların taḥsım boñar har caķa kaçınar tayara keldi vuradı. (8-115) bızdı taraktur şo ħirmanga besajp kagan sáp daşká be saj p şo adırğa cat men yekki keçe u kündüz bılargı suv taşıdım. (8-116) yeki keçe u kündüzden soñ bılar ciyilip pās kaflandara bardı. (8-117) kaflandaraga bardı imāmsaptı coludan şaravandan coludan ham kova keldi. (8-118) kova-i şoravi arçıdan ħocayğardan am bádı vağı pās sáráktı aldı şaravandı sáráğını beyáğı mına tebe sárá—ki adırdı astıga men arçı baratkan sáráktı aldı. (8-119) bılar ciyilib ‘hāmması asan kaflandara bardı. (8-120) kaflandaraga ki bardı şu vorustu hāması şonda ciyilib bargan eken. (8-121) biren bır mıñ yeki mıñ vorus şo daraga eken. (8-122) soñ bır tarcuman şu daryayı kökçeni labıdaki kovaga bar edi nurula attı edi bırán vaḥ şārgá kese meni körgiçedi tanığıçedi. (8-123) meni körgenden asan ā “şuma çi hāl dar ica amadin” dep asan kep körüştü. (8-124) men ayttım hāl malıñdı bılmayman üş keçe boldu menı şu padanalatların ap kegen suv taşıy taşıy völdüm. (8-125) men ayttım ham kolumdaki sātımdı aldı üş mıñırpa paysanı tartıb aldı kolumdan dedím. (8-126) ‘kim aldı dedı? men ayttım vorusların aldı dem. (8-127) asan bıl şu kōmandanıǵa krap ayttı ki munı paysasını am aptı sātını am aptı munı nıмага kōludan aptı. (8-128) asan kōmandanı işpılağ kıldı şu tamamı voruslar ciyilib keldi asan gırdıǵa asan vorusulab ayttı ki munı paysasını sātını har kim ağan bosa bersin. (8-129) şu padanalat tarcumanı ki bızdı bılamızga edi. (8-130) bır ‘kat ‘bılānd tajıǵı edi kelip ‘bır bıks şūrıma

vordu neçe qadam keyiŋe dapdıraqlap kettim. (8-131) salanı cavırnıdan aldı sep qaytını páske vurub şu getti tarttı zarbaga qoyıb sep “sāttı tura butam, sāttı tura butam paysaŋt ra butam” döb şu meŋe qarap şu salanı ki toĝuru kıldı. (8-132) algı qomandan “noĝoy bilet” dep munaxa qarap tuf dep cerge bīr tepti anaqa qarap ketti. (8-133) qaradım ki padanalat ħu meni atıp teyleydi bı dāşgā bar baĝıqladım seŋe, bar baĝış baĝış baĝış amayman amayman. (8-134) asan sögüb ol am “nāĝoy bilit” dep ol am mınaqa qarap ketti soŋ can ba salamat qaldım, völmey qaldım. (8-135) taĝın algı nurulla keldi “qomandan ba şimā amin ‘ĥār ra makafat baĝşıde āst. (8-136) evaz-i saŋatı-tān mızdı tan bıbarid bıbarid ” men ayttım bır yeşektı yegesi bar yerten onu yegesini zarbalap tayladıŋ. (8-137) yeşek be sāip qaldı men ayttım men munı nıma kılay bı zaĥmı boĝan eşek. (8-138) “bıbarid baçaş ram bıbarid ba karı-tan kifayet makunad” kördüm ki yeşeg marmi cegen eken şürge catıptı-ken torkázırdım cibini boynıga horap haydep ciberdim kışlaqa vözımdı yeşegimdi mindım. (8-139) ħorcundu üstüge taylap şündeý hörlep keldim taşköteldı colunı asıga ki taŋnar yeki jaqa yeki taŋ turuptu. (8-140) yendi qorqaman bıyaqa kesem arqamdan taŋ minan vurmasa mahali amalyāt bu qaştı dep arqamdan taŋ man vurmasa dep qorĥtum. (8-141) şürge bır ħayma bareke, ħaymaga vardım ki bıs daĥili vözümüzdü askarlardan ā acı ğulam saĥi ğavsıddın baydı ulu şunda bır karabin cavurnıga payra kıp turuptu. (8-142) beş altta asker girez uşlap kepti şürge bandı kıp qoyuptu yu payra kıp turuptu. (8-143) “ā sen berge nıma qaraysan?” dedı mán ayttım bāradar men ħu üş tört keçeden beri sāp voruslarga nokarival edım suv taşığıjádım. (8-144) meni cana a apardı qaflandaraga qoyberdi bar ked dep

halı kepep qorqa yapman ki keyinimden tañ na vurmasa dep vala bilmayman äkä bilmayman vura ma vurmay ma?. (8-145) men ayttım şunda qaysi wözbág tajig bar ma joğ ma tañdı içige? bımayman dedí. (8-146) barıb asan bır taştı alıp tañdı bağalıga tañ tañ tañ vurdum inamay kırıp ketti cimcird boldu. (8-147) tağın bır_eki tañ tañlattım birtá çıhtı nıma deysen ayt dep men ayttım meni voruslar hu yeki üş keçeden beri hıdmatta ıdım daşga hırman jančkıçedim. (8-148) tarakturum daşga kadı alıp keldi suv taşıb bergiçedim mına yeşeg mınan mına pıblar mınan halı meni koybardı men ketemen hēy tüvege meni asbaplarım қаған hırcun, pip şunda barıb alaman tağın meni keynimden vurmagın. (8-149) soñ tarcumanı voruslarga ayttı ki şündey diydi bār ket seni hiş kim vurmaydı. (8-150) men ayttım şo qarargaga edım men keçe meni halı koybardı. (8-151) men şunda hırcunum bar har nesem bar ap ketemen tağın vurmagın bar bar vurma vurmaymız dedi. (8-152) men ayttım hēy ana tañlarına am aytkın, habar kığın muhabıra-i meni vurmasın bar dedi aytamız ket, bar ket. (8-153) keldim şo keçe jatkan qarargaga sep şu qotı kánserve, şülle, dalda şündüyin nerseler köppále қаған edı. (8-154) nan silü nan hıştka voşşagan men ayttım halı hu uj mıñırpa paysam am ketti sağatım am ketti. (8-155) tohta hırcunga toldurub salıb alayın ineke aparıb beremen tarıt gılıp jiydi dep bır hırcun nanını arttım bıra von qotusunu am arttım. (8-156) keldim ki colga yeşekti yegesi qardan qaçıp kep turgan eken yeşegini am tartıb aldı ē sañnañsaydı labıga algı hırcundu arqama kótárib asan üyge keldim. (8-157) üyge keldim alavluğlab meni balalarım nıma boldu dep añşam hu mını balalarını koybertirip cibartbem qaçıp kebedi. (8-158) bır kátte koydu soyub hatmi qoran gılıp dua gılıp cāña palav malavdı mardım jep halas kığan eken men am keldim. (8-159) ā baçam āmat döp asan aci báva,

baçam amat döb asan betimden körüşüp qayıb keldik üyge halgı nannardı
 tarıt kıp Һu inekke berdig ineg cemedi. (8-160) şonu voruslar ciydi ken
 padanalatlar mınça gışna tayfa eken qotusunu boşatıp itke tayladığı it cemedi.
 (8-161) şu padanalattı qotusunu şu sāsıp cat. (8-162) ana şolardı jiydi eken
 men ayttım valla mündeyin cese bılar taşbaqanı am ciydi qurbaqanı am ciydi
 ādamdı am ciydi bu bad tayfa eken. (8-163) soñ berge keldim Һirmanga
 keldim ki taraktur am joğ tarakturdu qaysı ap kettı. (8-164) teler qaptı be sāip
 üyge kep soradım tarakturdu ap kelleriñ ma? algı ğāfar mınan ramadı
 madamin ceñe yekkün bobtu tarkturğa bārganı yekevü tarakturdu çalan ğıptı.
 (8-165) bu col mınan ap kelalmaptı telerdi baylaalmaptı bovarlavdı jolu mınan
 şu bır gerge taylap o tarakturdu am ap kegen eken. (8-166) ana şündeyin
 vorustu girıdan Һalas boldug şo vaħğa.

-9-

ANLATAN : Ruzugül (45 yaşında, eğitimsiz, ev hanımı).

DERLEME YERİ : Hocağar/ Çeçke

DERLEME TARİHİ : 23. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : A_001

KONULAR : Kendi yaşam hikayesi.

yene ātınız nımadı?

(9-1) ātım rüzügül. (9-2) *neçe yāştasıs ?* kırğ beşte men. (9-3) *nime iş kılasız?* vorçuğ iğiremiz hálací degen gabler hu joğalıp ketti. (9-4) *ķaysı mantıķadan bolasıs ?* çeşke.

bızge vözünüzdü zındalığınızın kısa kılip berseniz yaķşı boladı.

(9-5) ata janım kaçmağan ādam ıaldı ma? ķuyyu kavçunnarğa kaçıb balam, makayı arçıb balalarıma güzeran kığanmen. (9-6) balarımıdı ayağı apıl tapıl çıkķan şulardı yetegige makáyini salaman anege todalaydı. (9-7) makāyi arçıb pahta terib güzeran kığan man. (9-8) hār bolub zār bolub üylerden avara bolub nerse ķaramız joğalıb talanıb húlás abgarçılığ edi da. (9-9) bır avgerçilig bır adanalıg edi möter mıñan möterge kaçtı taratür mıñan taratürge kaçtı. (9-10) hätteyin bizde bır harām yeşeg em joğ edi artıp kaçag edi pay piyada çığıb kettik.

vondan keyin ~~ķa~~ bardılarınız ?

(9-11) muna ķoyu kavçun bardıg, dāştķale bardıg dāştķalege ana şu yekíte yegiz gödeg ana şulardı balā payan kıp cırgıçadım. (9-12) bala payan kımasam yekī tııldı asırav köp kıyin kıyamāt ta. (9-13) avladıma ma-şunça

aparğan nanım dayradan narman vötmey turub vaḥ ḥalas bop qaldı. (9-14) bir ḥarlıḡ bir zārlıḡ muna abgarlıḡ man bar edig ta mayda tufullardı sāvabunı aladı bir beş kün turduḡ cāy am şırın dastı qayıp keldig. (9-15) qayıb keldig havlumuzga am turalmadıḡ şu vortalaraḡa s̄ap vot berip catқан eken muna şu kuyyu qarlıḡa kep turduḡ. (9-16) qarla cāmāt eken qaşḥan joḡ eken şula-ça áralaşıp turduḡ paḥta terdig makayige bardıḡ makayi arçıdıḡ. (9-17) ana birteni vorçuḡunı iḡirdik biteni paḥtasını s̄abadıḡ birteni halesíní kıldıḡ kırını coduḡ ana şunu man güzeran kıp turduḡ. (9-18) köçüp keldik ki da-darbaza joḡ çalduval bop ḥaraba bob yatır zındalıḡımız, zındalıktan iştima coḡ. (9-19) halı şu keçe u kündüz bekar.

buḡday muḡday kışt kıḡanlarınız coḡ ma ?

(9-20) ah ata canı tör qap patas tiyipti tör qap patastı ‘yärmisidan yarmısı patas zimıstanḡaça bomaydı ḥu. (9-21) halı ana şonu ḡāmı içime alı keçeyi kündüz baçálágá kısa kılamam bu patasın bu zimıstanḡaça bola ma darbaday ḥalas boladı. (9-22) bır baş bala baş munu ruzḡar depti.

tabıstandan keyin kış keldi, kışta nıma kılasız nıma ceysiz ?

(9-23) kışḡa ana şo qaytamız qayḡıruv cılav, sıḡtav baçálá ḡap amaydı vös ḥoşuḡa ciredi vös voşunu kıladı. (9-24) yenenı aytkanını kımaydı aytkan ḡaptı amaydı kılaḡlarıḡa ḡap kırmaydı seni ḡabır nāmaḡol diydi. (9-25) vöz bilgenlerini kıladı qayteyig qanday ḡılayıḡ ana bür musurman getegene kómág pómág kısa ana ḥoş bob ī tab tablab ḥoş bob şüytüp qalamıs. (9-26) bazı bazılaḡa kómák kısa bızler qasaḡ ya ana volaḡa kömek kıptı ana bızler qapız mına saḡırlaraḡa getey kömek berse suvab bomaḡıçadı ma ?

-10-

ANLATAN : Emir Komutan (50 yaşında, eğitimsiz, çiftçi).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR/ Zorburun

DERLEME TARİHİ : 29. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : D_012.

KONULAR : Kendi Komutanlığıyla ilgili hikayesi.

atıñızı ve taħalıñızı bızge aytıp berseniz.

(10-1) ātım kıomandan amır. (10-2) *neçe caşıñız bar ?* cāşım yellik bar.

(10-3) *nime iş kılasıs?* muna şu deķançılığ. (10-4) *ķaysı mantıķadan bolasız ?* zorburundan.

sargüzeştıñizi kısa kılıp berseniz.

(10-5) sanayi şaska kep cábágá alıķketti cirib cirib ana şo neşe vah cirib sár gurup bolduğ, kıomandan bolduğ vonnan keyin nıma bardığ aħ töbe bardığ. (10-6) aħ töbege kırh kün vörge vazıpe icra kıldığ vörden tağı keldig. vörge talıp keldi adcal bardığ adcaldan mardım ibrāim hıl diydiķen. (10-7) aħtaştı mantıķasıga asan bırķeki postanı alıp sürüp bardığ bır kıófrú bar eken. (10-8) kıófürüden ‘pas yerten minen talıb ab pul alçından arķamızdan kıayçı kıldı bız pas keldig postamızga postamızı talıb ağan eken yeki náfárimiz dāmga çığıp postağa çıkķan ķende volar zarba vurdu. (10-9) bılar kıalıb ketti, bız mardım vurub vurub asan daştı sari yazı minan cuma bazar cuma bazardan tağı pas barıb keķe tā postamızdı aldığ. (10-10) talıblar kelip tağı hojağar berdi aldı, berdi ağandan keyin asan bergi betten ģat alıp toħtadığ. (10-11) ģat alıp toħtab berden bır amalyat kıldığ şaargá, vorazbáķeni içi minen şaar bardığ ķavkke, ķavkká bardığ bırdan bır daksan

keldi bağızağırage tamandan vurmadiğ u daksán kaçib mandeyige kırıp ketti. (10-12) narman aynalıb bağızağıra ketti keytiden tağı asan bır daksanı dige keldi vuruñar endi daksanı alıñar dedim. (10-13) daksanga zarba vurdu berge zarba vurğandan keyin cetti náfár berge völdü talıblardan cetitesini vuşlab aldığ. (10-14) bege uşlap ap kayçı kılıb damını berden bır ceti sakıste möter aldığ asan böleg amduvallar am keldi möterlerdi asan intiķal berib dáştıķale vötkerdig kitti ana şüytüb töbelerge ķalıb ĥat alıb ana şo lab labke ĥat alıb şündey ķaldı. (10-15) bız páská volar töbege ĥat alıb ana şu turduğ ana vonnan keyin tayare keb vurdu. (10-16) vurub azárbağlağa sürüb neçetesini asır alıb vörden bır dagsán aldığ teymenilerden, ana şüytübıma ģıldığ.

-11-

ANLATAN : Hacı Asadullah (86 yaşında, eğitimsiz, çiftçi).

DERLEME YERİ : Hocağar/ Cavkadı Evvel.

DERLEME TARİHİ : 27. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : D_017, D_013.

KONULAR : a) askerlik, b) İbrahim bek laqay'ın hikayesi.

atıñızı ve taħalıñızı aytıp berseñiz.

(11-1) atım hácı asadullā. (11-2) *nime iş kılasıs?* deқанmen. (11-3) *қaysı mantıқadan bolasıs?* қaryeyi cāvkadı avvel.

köb yaħşı şu áskárlıǵıñız bızge kısa kılıp berseñiz.

(11-4) bistiñ ášte pişkım çıhtı қoy baғarım қoy munan caylav kettім caylavdan keytimden náper barıb қayıрып keldi. (11-5) ap keldi berge canқaleden meni talқан ciberdi, talқandan keldim tā sūnbılaғаça üyge cāttım. (11-6) sūnbıladan soñ bızdı taғı háydádi atam bılá bardı meni mınan bılá baғlangaçeyin taħsım bomadıǵ şürge қaldıқ. (11-7) şürge қaldıǵ albátte bır ay, votuz beş kün şunda қalıп turub bız asan calp bolduǵ berden bızdı bastımıs қovayı markazı kabul boldu қovayı markaz bızdı taħsıma қıldı. (11-8) pırқа-i avvel rişhurға, rişhurға barıp vörge taħsıma bolduǵ lavalarға lava-i duyı pırқayı avvelge tüştük. (11-9) pakistan mınan mūnasıbát avғанistan ҳarab eken lava-i du 'hos ketken eken. (11-10) hosқа bardıǵ hosқа yeki cíllı yeki aydı bız hosқа vötkezdik hos o çende çöli biyaban edi suvu coǵ edi cáyı abat emes edi bēhi ҳarava edi. (11-11) áskerlikte hamdıvallarımız ortadan ketti, marizlikten, marizdi artıp kabul apkegiçedi қovayı markazdı

şapahanasığa iki cıldan soñ biz tarhıs aldıǵ o çende zair han pātişā edi şamamut han sadrazam edi. (11-12) bızdı abdıl karım han degen fırqa muşurumuz bar edi rişhurğa bızge tarhıs berdi ana keldik üymüzge şo çenden şu çengeçeyin yahşı güzeran kıldıǵ avғанistanğa.

şı ibraim beki laǵaydı kısasını bizge kılıp berseniz.

(11-13) men mayda baça edim ibraim beg ibraim beg tep yeşiterek. (11-14) ibraim begti narǵı bāttēn vorus kovub avғанistan vōtkezdi, āvғанistan vōtkezdi ibraim beg kavmu munan neçe mır hana mınan ğaylabātu kunduzdan narmağan şunu jaǵalap vōttūcātti. (11-15) munu üstüge vorus vōtūp keldi kazaǵ güzerdin, kazaǵ güzeri imamsāipti kuyu yaǵıdan şerhan bandardan kuymaǵandı kazaǵ güzer diydi. (11-16) kazaǵ güzerden vorus vōtūp keldi, munu yu ibraim begti çardaradan kuymağan şu vorus bunı hanasığa vot koyub kızlardı hatınnardı yemjegini kesip bu cabırdı kıldı o ibraim bekti üstüge. (11-17) ibraim beg hāver taptı ibraim beğ haber tapıandan narmağan ibraim bekti nāpārleri hadāp turub āt koyub vurup vorustu kovdu bir beş yüz allı u altı yüz allı vorus edi ta dayradan vōtkinçe çaptı mınan bir yekiüzü üçüzü āman ketti başǵasını çavub vōltürüp teyledi. (11-18) ana vondan soñ ibraim beg avғанistan mınan vuruşuv vuruşuv ana beçara ahırı zerikti pas vōtūp ketti ibraim beg şu işti kılıp ketti. (11-19) vondan soñ asantın darğat tēgen jer bar edi vorus iǵal kıldı munı, vorus darğat meniki dev uşlaptı darğat meniki dev uşlaǵandan narmağan, vorus munan avғанistant amalla-han pātişā iken munı kım bilādī darğat meniki mē? kavala çıǵar. (11-20) kavala bar ma-ken coǵ ma-ken vorus muña davā kıp turğan vahta nāyıp nabı hān, kızı kabırdı bovasını

nāyıp şáfi ħan diydi┐ken birteni cülgeden mola hácí mustafāķul diydi┐ken
 tāġı birteni taġı bilimen haci abduraman diyme┐gen şo cülgeden eken o
 üçevü. (11-21) şu nayıb sáfí ħan damıga tüşüb barıb vorus munan barıb
 gäplášib vorusķa bılar aytadı sābıĥtan darķat avġanıstandiki bılar ķaysı senet
 ķörsátıp darķattı şuytup şu moysapıta-i wözbeg ayırıp aġan egen
 amanılla┐ĥana apergen eken.

-12-

ANLATAN : Muhibullah ĞARİBULLAH (25 yaşında, eğitimsiz, asker).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR/ Celimhur

DERLEME TARİHİ : 04. 08. 2009

SES DOSYA NUMARASI : A_003.

KONULAR : Askerlik

keçiresiz atıñızı ve taħalıñızǵı bızge aytıp berseñiz.

(12-1) bızǵı atımız muybulaħan, taħalıñızǵı ğarǵıla. (12-2) *nime iş kılasıǵı ?* askárbız. (12-3) *ķaysı mantıķadan bolasıǵı ?* ķaryeyi jelímħor vulusvali ğocağari vulayátı taħar.

neçe cıl boladı askárlık kılasıǵı ?

(12-4) tör jul barıp paktıkaga askárlıǵ kıldıǵ. (12-5) avvál berden ǵıhtıǵ kışlaħtan vutuz náfar edıǵ, berden bardıǵ ğocağari ķamisarıǵa savǵ bolduǵ berden bır keçe taħar ǵaldıǵ. (12-6) ķamıсарını mótárigá mındıǵ kettik kabul barduǵ nime darlamangá tüştük, árvi şıvanzay bardıǵ. (12-7) bırħafta vörge ǵaldıǵ bırħafta vöge ǵağandan keyin bıs taħsımát bolduǵ. (12-8) törtħay talım kıldıǵ törtħay talım ǵığandan keyin vörden parıǵ bolduǵ bıs, keyin taħsımát boldu hár ķaysımıs hár caķa ǵıhtıǵ. (12-9) baçeler mazar ǵıhtı yu, kabul ǵıhtı yu hár ķaysımızħar caķa ǵıhtıħ. (12-10) bızdı vazıfamız tolayı káşfke boldu káşbedıǵ. (12-11) paktika ķarab ǵıhtıħ paktikağ barıp tör cil bır askerlik kıldıǵ bardıǵ askerlike muna şu vázıpá u buvadar keçe u kündüz vázıfá taraf junup diǵe aram emez mardımı ğoş kórmidi vátanı cor bosa. (12-12) tör cilge ķób amdıvallardı ǵoldan berdıǵ, avvel berden bardıǵ bır jıl vázıpá

ijra kılib şu kışlağımızı vözüden bır amdıvalımıs şáit boldu birtásíní pıtı kıata boldu pelán üyde. (12-13) mardım diğē āramlıhtı ħalamaydı bıs kıarden törkep baramız vātan úçún ħızmat kılamıs onu bergen māşı bızge ij bala bomay, sakız munķırpá māş beredi. (12-14) bız baramız şonda askerlık kılamıs mardım üyüge aram jatadı, mātábíní okuydu ħārījiğa baradı.ķaķa barsa baradı işini kıladı āzād. (12-15) ana bız şonda diğē askerlik kılamıs ħatı avvelge bıs ácelimiz toldu völámız ácelimiz tolmadı kıaytıp kelemiz da.

kimler men vuruşasızlar ?

(12-16) bıs şu talıblar man vuruşamıs mardımı çıçin bar mardım u pākıstan pāncabılar bar muna şı mardım. (12-17) olar mınıyin ki talıb hij vaķ ruķ ba ruķ muķamat adam mınan vuruşmaydı. (12-18) musalan bır kıaryege çığamız vazıfa ketemiz amkarlar am bilemizde bar ħaricilardan. (12-19) musalan mayn kömedi mayn kömedi remıt kıladı, bızdı völtürse volar völtüredi bız olardı völtürelmiymıs. (12-20) āsır alamız u völtürelmiymıs mayn kömedi avludan çığıp münıyin ruķ ba ruķ vuruşalmaydı ta duşmandı tapmasağ bız mürdemizdi artamız kelemiz duşman bomasa vurmuymuz yeleyi vurmuymuz.

-13-

ANLATAN : Beknazar MURADİ (45 yaşında, eğitimsiz, çiftçi).

DERLEME YERİ : HOCAĞAR/ Çeçke

DERLEME TARİHİ : 22. 07. 2009

SES DOSYA NUMARASI : B_002.

KONULAR : Taliban Dönemindeki yaşam hikayesi.

bizge atıñızı vë taħalıñızı aytıp berseniz.

(13-1) atım sãp beg nazar taħallısımsı muradı. (13-2) *nıme iş kılasıs?* deķanmıs. (13-3) *neçe yaşıñız bar?* kır-beşke bosa. (13-4) *ķaysı kışlaķtan bolası?* çeçke mantıķadan cavkadı kışlaķtan bolamıs.

talıpla kaçan keldi, kay raķam keldi ?

(13-5) neçe cıl ilgeri talıblar keldi, yeşittik ki kabul keldi. (13-6) kabuldan mayda mayda tã ķunduzģa dav keldi. (13-7) ķunduzģa kegende bir neçe vaħ belleri cabaları talķanu ķunduzģa kegenge damını ap ħáylá vuruştu. (13-8) vuruşıp bilaħira talıplardı ķovası köp ķavi boldu, bılar köb zayıf boldu bılar damıģa tüşüp ķaştı intehã derece kelli arķı u ħocağar. (13-9) bı mantıķaģa am takrıban bir ay kırķ kün damını ap vuruştu bılarģa bir ķómák kemedi. (13-10) bılar zayıf boldu az hár nigah zayıf boldu jeyiştē am kiyiştē am vuruştan-im şundan zayıf boldu vonda soñ bılar ķaştılar. (13-11) talıplar bılardı bilaħira damıģa sap ķovup daryayı köķşeden vötkerdi tarafāyi daştıķalaga. (13-12) daştıķalaga vötkergenden soñ bılardı bërde ķağan ħanı manını cayı cayıdad hámá neseni vot beríp ciberdı. (13-13) vot berdi ħaysı zindeligi bakar edi onu alıp kettí u be bakarını vot berip cíbárdí. (13-14) mardım bir ay o bátká avara bop turub vondan asan ħaysı ķómák ħaysı

tariğtan boldu. (13-15) hujum kıldı iğdam ap keldi talıpladı kovup kunduz alıbarıp koyup daştı avdanğa bılar asan hat aldı. (13-16) bir cıl takrîbân ya on ay hat algandan sön pas tağın talıpla bıladı üstige hojum kıldı. (13-17) bazarfı bir haftaga bıladı kovup, seni wözbegsen dáp völtürüb jıvardı. (13-18) völtürüb jıvardı, völdürüb jıbárgándán son mardım kób kam galdı. (13-19) kób mardım kajıb daştıkala barıp turub onda 'bır 'cıl āvaralık kıldı. (13-20) mardımı ħaricilardan şayez az ġabili ġaysı dāvlet bosa onça meni mālumatım coğ ki kómakū mardım qotbu layamut şunda zındalıg kıldılar, völmey galdı tā vaḥti ki marhum amaşayi mas^cut şehit boldu. (13-21) mas^cut şehit boğandan son bāmbard kıldı badaz bāmbardı asan talıplar sukut ceb kaçıp ketti. (13-22) davlatı karzay váyā intihābi ya muaḡatı, muaḡatı bir kara bolup mardımga bir jıl alt ay ham kómák boldu şu mardımga bomasa dıstı ħali kelbedi ki tüşegi joğ edi bir kúne gılám am joğ edi mardımga ki çünki haması vot berilip ketken edi ħalas edi. (13-23) buğday berdi kót berdi mardımıgá kamı peş ġiza berdi ta inki pışışılığa cetti. (13-24) berge asan bilaḡıra talıplar ketti u davlat barḡar bolup mardımga bir nava hamkarlık kılıp mardım tā bu vaḡka davur zındalıgını ilğálı alıp bardı.

sızlar vaḥti ki talıp keldí, sizler qaştılarınızma ġargá bardılarınız ?

(13-25) bıs ħocabavadınıu daştıkala darḡat degen yaḡkala şu mantıkalaga kettik. (13-26) bızdı vözümüzdü sükunatımıs ħocabavadınga edi. (13-27) ħocabavadındı bir hisesini banām darḡat diydi bir vurısvalıgını şonda edik. (13-28) darḡatka bardıg sāp işimis şu mardımga mardıkarçılığ edi, mardıkarlıg kıldıg şo mardımga, işledig şündeyin ruzdu ilgili apardıg bir ciyáttán kómák boldu bir ceydan vözümüs das bakar bolduğ. (13-29) mardım

mınán kómágláştig işledig, mardım wözbeğe bir nese tanğa muqarar boldu ruzmarra. (13-30) kımátçılığ edi çünki kımátçılığ bir ser buğday tört yarım lak beş lak edi. (13-31) biz şo ruzlarğa álbáte bir çayrag yarım ser buğdayğa işlegen bosağ şündeyin dekançılığ-u ya pasıravu mardikarçılığ mınan ruzdu vötkerib bu alga dav keldik sáp.

dekançılıqtı bārasıga aytıp berseniz bızgá.

(13-32) bızdı dekançılığımız, biz şu vorta cege volturamıs kórínayākan tefeler bılar sáp lalma, bahı kórínádı bul ābı sáp abı lalmıga miyāna kişt kılamıs. (13-33) bızdı kiştimiz māyi mizanga şuru boldu buğdaydı sepüvü. (13-34) biz hókkúz mınan haydaymıs yekite yekite hókkúzúmúz bar ya şárig bop şündey dekançılığ kıladı. (13-35) māyi mizanga sefiladı şu ābılarga ana bir cırib cerge bir ħalta kara vuradı bir ħalta ağ vuradı. (13-36) mayi mizanga sefedi tā mayi aqırap kavsga davur, kavstan narman bege bir yahbannıg qar degen nerse tapıladı. (13-37) bu qar takriban bir ay kırh kün güzáşte cıl yeki ay mükkámmál qaldı ve yahbanlıg boldu kişt bomaydı sáp faqat şu mayi mizanda, aqırap, kavs şu üş ayğa sefip aladı. (13-38) andan soñ zamisanğa başka palı pilvan vuradı bekar, hutu yigirma beşiden narmağan yigirmayı hamalga dav aq parını vahtı keldi. (13-39) aq parı sebedi sáp aq kódu kimyavi vondan soñ bıl, mayi savurga bı baş tartadı mayi savurdan narmağan cāvzágákı baradı pişedi. (13-40) pişti vōradı sáp cıyıp asan muni yánçadı taḥalıga dav biz hökküzge yánçáredik, çapár ğılar edik. (13-41) hálı bir yeki jıl boptu ki bir neseni banāmi tirişal tabılıptı sáp atraftan keldi muni yánçıp mardımga berdi.

4. BÖLÜM

SÖZLÜK

-A-

aķ	(13-38)	Beyaz
aķırap	(13-36)	Burç adı
āķıřr	(3-46)	Son
aķın	(3-117)	Din hocası.
āķırımçı	(5-25)	Sonuncu
áķşám	(5-52)	Akşam
aķtar-	(8-112)	Ara-, araştıır-
aķtaş	(10-7)	Yer adı
abar-	(6-18)	Götür-
abayla-	(1-188)	Dikkatli ol-, dikkat et-
abbar-	(7-19)	Götür-
abdıl	(11-12)	Şahıs ismi
abdıraman	(5-1)	Şahıs ismi
abdıresul	(3-5)	Şahıs adı
abı	(13-32)	Sulak tarla, sulak arazi.
ácel	(12-15)	Ecel
acı	(8-141)	Hacı
aç-	(8-75)	Aç-
aç	(8-95)	Aç
açı	(8-110)	Acı
açıl-	(3-87)	Açıl-
açıġ	(6-73)	Açık
áçıv	(3-87)	Öfke
açuvlan-	(7-29)	Kız-, öfkelen-
adaķ	(3-81)	Aşağı
adam	(1-131)	Adam
adcal	(10-6)	Yer adı

adep	(1-182)	Ha deyip
adır	(1-51)	Kır, çöl, dağ.
afgani	(8-79)	Afganlı
afsaķal	(5-143)	Büyük, ukala
áfsús	(1-21)	Maalesef
afzal	(8-1)	Şahıs adı
ağ-	(6-19)	Ak-
ágá	(7-95)	Eğer
ağar-	(1-37)	Ağar-, beyazlaş-
ağayın	(2-25)	Kardeş
ajnas	(7-31)	Eşya
ākā	(8-144)	Abi
‘ārççí	(6-59)	İlçe adı
ákım	(1-138)	Şahıs adı
al-	(13-37)	Al-
alav	(6-68)	Ot, ateş, alev.
alaver-	(1-59)	Aliver-
alavluğ	(8-18)	Patrun
albátte	(11-7)	Elbete
alçın	(10-8)	Yer adı
ald	(1-112)	Ön
alış	(3-44)	Güreş
alıştır-	(3-117)	Güreştir-
álímķul	(1-26)	Kişi adı
alman	(3-112)	Almanya
ālmış	(5-2)	Altmış
altı	(11-17)	Altı
altıta	(8-108)	Altı dane.
aluv	(5-146)	Al-
am	(10-14)	Bağlaç
amallaķhan	(11-19)	Kişi adı

amalyat	(10-11)	Amelyat
āmat	(3-10)	Sal
amdival	(12-12)	Arkadaş, dost.
amır	(10-1)	Amir, Başkan
amkar	(12-18)	Yardımcı
amneat	(8-25)	Emniyet
amtári	(1-101)	Şöyle
anağa	(8-132)	O tarafa, öbür tarafa
ánáışı	(1-5)	İşte şu
anage	(7-64)	Oraya
anār	(5-39)	Nar
anávendey	(3-91)	İşte öyle
andaza	(3-23)	Ölçü
añıra-	(1-141)	Anır-
apke	(1-164)	Alıp gel
apuzulaıámínı	(1-38)	Kişi adı
ārka	(3-93)	Sırt, arka.
arqama	(8-156)	Sırtıma, arkama
ára	(3-53)	Ara, orta
arala-	(1-56)	Birşeyin arasında gez-
áralaş-	(9-16)	Karış-, kaynaş-, birleş-
aram	(12-11)	Sakin
ārçı	(4-14)	Yer adı
arçı-	(9-5)	Soy-
arğamçı	(1-190)	İp
arık	(6-19)	Arık
art-	(12-20)	Yükle-
arz	(5-60)	Şikayet
arza	(5-98)	Şikayet dilekçesi

ārzu	(6-65)	Dilek, istek.
ās-	(5-182)	As-, il-
asadullā	(11-1)	Kişi adı
asbap	(8-148)	Alet
āsır	(12-20)	Ekindi
asırav	(9-12)	Besle-, bak-
āsker	(7-88)	Askerya
asman	(7-19)	Gök
ast	(1-184)	Alt, aşağı.
aş-	(2-20)	Geç-, aş-
aşır-	(3-140)	Geçir-, aşır-
āşırar	(1-77)	Düşman
aşna	(2-31)	Arkadaş, tanık
at	(3-132)	At
ata	(3-125)	Baba
āğıl	(6-47)	Ağıl
avara	(13-14)	Avare
āvaralık	(13-19)	Avarelik
avdan	(13-15)	Su Bidunu, su koyulacak alet.
avdar-	(8-8)	Dök-, boşlat-
avgar	(3-85)	Yaralı, sıkıntılı
avlad	(5-167)	Evlat
avlu	(12-20)	Ev
avnā-	(8-46)	Yıkıl-, debelen-
avsele	(6-64)	Sabr, dayanç
avval	(3-144)	Evvel, ilk
avz	(8-45)	Ağız
avza	(5-31)	Durum
ay	(11-7)	Ay
ayándá	(3-120)	Gelecek

ayata	(1-44)	bahçe; dört tarafı duvarla çevrilmiş olan arazi.
ayda-	(8-2)	Sür-, güd-
āyīb	(3-25)	Ayıp
ayır-	(11-21)	Ayır-, ayıkla-
aynal-	(7-93)	Dön-
aynaltır-	(1-193)	Döndür-
aynı	(4-43)	Aynı
ayrıl-	(7-19)	Ayrıl-
ayt-	(9-24)	Söyle-
aytuv	(7-43)	Söyle-
az	(13-10)	Az
āzād	(12-14)	Özgür
azan	(3-32)	Ezan
azap	(1-206)	Azap, caza
azarbağ	(8-50)	Yer adı
āziyet	(4-13)	Eziyet
āste	(3-68)	Yavaş

-B-

bır	(2-10)	Bir
bırġekġkün	(3-41)	Bir iki gün
bırbırevümüzdü	(3-53)	Birimizi
bırdan	(1-182)	Aniden, bir anda
bırevü	(2-6)	Birisi
bırte	(3-100)	Biri
bërge	(1-81)	Buraya
bağ-	(7-26)	Bak-, besle-
bağa	(7-17)	Bu tarafa
bağır-	(1-178)	Bağır-
bağşış	(8-133)	Bağış
baba	(1-174)	Dede
babağul	(1-1)	Kişi adı
bābru	(5-79)	Unurlu
baca	(7-23)	Bacanak
baçá	(11-13)	Erkek çocuk, Oğul
badam	(7-81)	Badem
bağ-	(5-131)	Bak-, Kori-
bağal	(8-146)	Kucak
bağışla-	(8-133)	Bağışla-
bağızağıra	(10-12)	Yer adı
bağlan-	(6-52)	Bağlan-, Kapan-
baharak	(7-57)	Yer adı
bákár	(1-145)	Gerekli
bala	(9-5)	Evlat, Çocuk

balahana	(1-165)	Evin ikinci katına denilir.
balalı	(1-157)	Evlatlı, çocuklu
bálánlígím	(3-48)	Yüksekliğim
balık	(5-123)	Balık
balta	(1-186)	Balta
bâm	(1-43)	bomba
bâmbard	(13-21)	bombala-
bandar	(11-15)	Sınır kapısı
bandı	(5-53)	Suçlu, mahkum
bandıhana	(5-48)	hapisane
bandış	(7-71)	İhtiyaç, mecburiyet
bar-	(12-14)	Git-, var-
barķ	(8-49)	Elektirik, lamba
barabar	(5-89)	Beraber, birlikte, denk.
barabarla-	(3-31)	Ayarla-
bâradar	(8-13)	Kardeş, biradar
baran	(1-184)	Kişi adı
barıv	(1-41)	Git-, var-
bas	(1-46)	tamam
bas-	(3-87)	bas-
bastır-	(3-136)	Demle-; çay demle-, pilav demne-
baş	(13-39)	Baş
başka	(1-148)	Başka
bášár	(7-71)	Beşer
bât-	(5-110)	Boğul-, iflas et-
batárraķ	(3-96)	Daha beter, daha kötü
batır-	(1-187)	Boğ-
bátká	(13-14)	Yön edatı

bava	(1-29)	Kişi adı
bavaķol	(1-1)	Kişi adı
bavarlav	(8-85)	Köy adı
båvur	(3-124)	Bağır
bay	(1-37)	Zengin, ağa.
bayķtan	(6-54)	bu taraftan
båylån-	(5-9)	bağlan-
baymurat	(1-163)	Kişi adı
baytal	(1-120)	Atın dişisi
bazab	(7-68)	Zorla
bazar	(10-9)	Pazar
bazep	(5-112)	Güzel
bazı	(4-20)	Bazı
be¬sayıp	(8-19)	Sahipsiz
beķar	(7-40)	Gamsız, sıkıntısız.
becere	(3-27)	Biķare, zavallı
beg	(11-13)	Bey
beğam	(6-90)	Gamsız, sıkıntısız
bel	(1-184)	Bel, kürek.
ber-	(1-156)	ver-
berge	(10-13)	Buraya
beril-	(13-22)	veril-
berkit-	(1-18)	Gizle-
beş	(11-17)	Beş
beşirpe	(3-143)	Beş afgani
beşiz	(4-37)	Beş yüz
bet	(3-10)	yüz
beyle-	(1-18)	bağla-
bezar	(3-47)	Nefret, Usanma
bārísí	(1-48)	Hepsi

bı	(8-12)	Bu
bıbarid	(8-136)	Götürün
bıks	(8-130)	Yumruk
bıl	(1-119)	Bu
bıl-	(13-16)	Bil-
bılaḫıra	(3-156)	Sonunda
bılar	(10-9)	Bunlar
bılay	(1-162)	Böyle
bıle	(2-18)	Birlikte, beraber
bılımdan	(5-35)	Bilgin, bilim adamı
bıluv	(3-35)	Bil-
bınan	(5-180)	İle, la; vasıta edatı.
bıṇa	(4-37)	Buna
bır	(10-11)	Bir
bırṣafta	(12-7)	Bir hafta
bırṣeki	(10-7)	Bir iki
bırbırı	(5-180)	Birbiri
bırteni	(11-20)	Birini
bırtesi	(8-48)	Birisi
bıstárá	(5-69)	Hurç
bıyaḫa	(8-140)	Bu tarafa
bıyáḫıl	(1-146)	akılsız, aptal
bız	(10-15)	Biz
bızıl-	(3-6)	Bozul-
bılán-	(6-61)	Bulan-
bılánd	(5-64)	Yüksek
bist	(1-100)	Yirmi
bistıṣášte	(11-4)	Yirmi sekiz
bısyar	(1-102)	Çok
biyaban	(11-10)	Çöl

biyır-	(2-5)	Buyur-
bol-	(1-118)	Ol-
borbay	(7-33)	Bacak
boşat-	(8-160)	Boşalt-
botal	(1-186)	Şişe
boy	(8-53)	Boy
boyn	(1-121)	Boyun
bozbala	(3-94)	Genç
böji	(4-30)	Çuval
böl-	(8-88)	Böl-, parçala-
bölek	(6-40)	Parça
bölüştür-	(8-95)	Bölüştür-
börü	(1-34)	Börü
buğday	(13-23)	Buğday
būr	(1-192)	Bir
burul-	(3-65)	Dön-
burya	(6-85)	Hasır
buzurg	(5-33)	Büyük

-C-

cábá	(7-6)	Cephe
cabār	(1-152)	Kişi adı
cabiş-	(1-15)	Yapış-
cağa	(3-90)	Yaka
cağ-	(3-164)	Yak-
calaṇayağ	(1-168)	Yalınayak
callabattan	(4-43)	Yer adı
calp	(11-7)	Sevk
camaat	(1-101)	Camaat
caman	(3-17)	Kötü
cambaş	(8-104)	Yan
camhur	(4-40)	Cumhur
camıl-	(2-14)	Ört-
cánç-	(8-16)	Döv-
candār	(8-112)	Kurt, börü
cángál	(5-109)	Orman
cantağ	(5-97)	Diken
cánḡalágá	(1-42)	Yer adı
cap-	(5-68)	Kapat-
car-	(3-10)	Parçala-
car	(8-59)	Kuyu
carıḡ	(2-15)	Yarık, aydınlık
carıl-	(8-114)	Yarıl-
caş	(3-63)	Yaş
cášın-	(1-183)	Gizlen-
cat-	(9-15)	Yat-
cağ-	(5-98)	Yak-
cağalaş-	(6-98)	Dövüş-, savaş-
cav	(1-174)	Yağ

cávan	(5-11)	Genç
cávçilik	(3-148)	İsteme; kız isteme.
cavırnıdan	(8-131)	Umuzudan
cavkadı	(13-4)	Yer adı
cávungárçilig	(4-29)	Yağmurlu
cávzá	(13-39)	Burç adı
cay	(5-104)	Yer, mülk
cayidad	(13-12)	mal ve mülk, sermaye
cáyín	(3-54)	Düz
caylav	(11-4)	yayla
caz-	(8-49)	Yay-,ser-
caza	(5-184)	Ceza
ce-	(4-18)	Ye-
celeg	(3-162)	Cüppe
celimħor	(6-4)	Yer adı
ceŋ	(1-136)	Kol
cer	(1-169)	Yer
cet-	(8-64)	ulaş-, var-, yetiş-
cetele-	(5-112)	Sürükle-
cetim	(6-13)	Hizmetçi
cetmiş	(3-121)	Yetmiş
cıǵıl-	(3-75)	Yıkıl-, düş-
cıl	(13-5)	Yıl
cıla-	(2-25)	Ağla-
cılāş-	(5-129)	Ağlaş-
cılav	(9-23)	Ağlayış
cımala-	(8-44)	Yuvarlan-
cır-	(9-11)	Yürü-
cıǵ-	(3-119)	Çık-
cıǵıt-	(3-73)	Yık-, yere vur-
cıy-	(13-40)	Topla-

cíbár-	(3-91)	Gönder-
cibit-	(6-17)	İslat-
cígít	(1-32)	Yiğit
cilik	(1-109)	İlik
cimcird	(8-146)	Sessiz
cindicer	(3-4)	Yer adı
ciniyāt	(5-96)	Cinayet
cip	(1-149)	İp
ciyde	(1-189)	Yigde
çok	(3-46)	Yok
coğal-	(7-23)	Kaybol-
col	(7-61)	Yol
coldaş	(1-143)	Yoldaş, Yol arkadaş
coraḥanı	(8-101)	Kişi adı
corla-	(4-13)	Düzeltil-
coğat-	(5-144)	Kaybet-, çaldır-
coybar	(1-184)	Nehir
cögen	(3-144)	Gem
cuat	(1-50)	Yok
cudā	(5-13)	Ayrı
cum-	(1-156)	Yum-
cuma	(10-9)	Cuma
cumarḳa	(6-89)	Yumurka
cúná-	(1-132)	Yola çık-
curág	(3-79)	Yürek
cut-	(5-122)	Yudumla-
cuv-	(5-142)	Yıka-
cuvap	(8-20)	Cevap
cün	(3-144)	Yün

-Ç-

çaķķan	(1-161)	Hızlı, Çabuk
çaķır-	(5-148)	Çağır-
çab-	(3-132)	Koş-
çábağ	(4-4)	Uruk adı.
çabal-	(3-52)	Koşa bil-
çabandaz	(3-138)	Joker
çablağ	(7-83)	Terlik
çaç	(1-80)	Saç
çağatay	(7-14)	Köy adı
çáká	(3-16)	kenar, sınır
çákárlá-	(7-74)	Gez-, dolaş-
çal	(1-11)	Yaşlı
çālķaraman	(3-91)	Sırtı üstü
çalduval	(9-18)	harabe, kalıntı.
çálmá	(7-95)	Sarı
çalvar	(1-160)	şalvar
çāmiş	(1-171)	Çarık
çapan	(3-103)	Kaba
çapár	(13-40)	Döven
çar	(5-28)	İz, ayak izi.
çará	(7-33)	çare
çarçá-	(5-119)	Yorul-
çardara	(11-16)	Yer adı
çarım	(6-15)	Deri
çaşt	(5-117)	Öylen
‘çarça-	(5-113)	Yorul-
‘çāv-	(5-91)	Koş-
çátāl	(5-142)	Kirli

çav-	(5-115)	Koş-
çávgándí	(3-129)	Asma, çardak.
çavkí	(4-41)	Sandaliya
çavk	(10-11)	Şehrin göbeyi
çáy	(1-125)	Çay
çáyab	(1-42)	Yer adı
çayrag	(13-31)	Çayrak
çeç-	(2-16)	Sök-
çeçe	(2-14)	Yenge
çeçke	(13-4)	Uruk adı
çekmen	(3-56)	cüppe, sumukin
çen	(10-8)	Zaman
çeynek	(3-150)	Çaydanlık
çıl-	(8-9)	Çık-
çıgar-	(3-63)	Çıkar-
çın	(7-82)	Doğru
çığal-	(1-113)	Çıka bil-
çığart-	(7-90)	Çıkar-
çiçin	(12-16)	Çeçen
çin	(1-174)	Çin
çituv	(1-174)	Nasıl
çöl	(5-174)	Çöl
çoç-	(3-84)	Zıpla-
çopan	(8-43)	Çoban
çot	(3-83)	Keser
çöb	(5-97)	Çöp
çöptara	(3-129)	Ağaç dallarından. yapılan çadır.
çukur	(7-14)	Çukur
çup	(1-174)	Sessiz

çur	(4-35)	Yağma
çúv	(1-5)	Deh
çünkü	(13-22)	Çünkü

-D-

daça	(6-34)	Kakika
daḫili	(8-141)	Yerli
dáfá	(7-13)	Defa
dafatán	(5-124)	Hemen
dagsán	(10-16)	Araba adı.
daktar	(4-34)	Doktor
dalda	(8-153)	Yarım yamalak.
dalda~palaç	(8-77)	Yarım yamalak
dám	(7-80)	Ön
dana	(3-122)	Kişi adı
dāp	(4-46)	Def
dapdıra-	(8-130)	tökezle-
dar	(5-182)	Dar ağacı.
darkat	(11-19)	Yer adı
dara	(8-48)	Vadi
darav	(1-160)	Diç-
dárávü	(1-66)	Hırka
dárbádár	(4-41)	Perişan
darbaza	(1-199)	Kapı
darlaman	(12-6)	Yer adı
darza	(1-174)	Deste
das	(13-28)	Kol
dásarḫan	(1-122)	Sofra
dasmal	(5-34)	Mendil
dastı	(9-14)	Hemen, acil.
daşt~arçıga	(8-30)	Yer adı
daştıkala	(13-19)	Yer adı

davā	(11-20)	ilaç
dāval	(6-70)	Duvar
davat	(6-22)	Davet
davlat	(13-24)	Devlet
davur	(13-36)	Devir, zaman
de-	(1-79)	De-
dekan	(11-2)	Çiftçi
dekan̄kar	(3-156)	Çiftçi.
dep	(1-117)	Deyip
derece	(13-8)	Derece
dev	(11-19)	Dev
devana	(3-1)	Deli, akılsız
dırāşı	(1-32)	Takım elbise
dinār	(5-65)	Para birimi
dos	(8-25)	Dost
döp	(1-123)	Deyip
dua	(8-158)	Dua
dubandı	(8-86)	Yer adı
dud	(5-92)	Duman
duğabı	(1-140)	Tabak.
dukandar	(7-25)	Bakkal
dumçug	(1-121)	Kuyruk, sap.
duruğ	(1-96)	Yalan
durust	(7-43)	Dğoru, Dürst
dusıya	(5-100)	Dosıya
duşman	(12-20)	Düşman
duvum	(5-138)	İkinci
dükkān	(7-53)	Dukkan
dünye	(1-38)	Dünya

-E-

eki	(3-115)	İki
ekite	(3-140)	İki tane
ellik	(1-49)	Ellik
em	(1-184)	Bağlaç edatı
emes	(11-10)	Olumsuz eki
eran	(7-36)	İran
eşan	(1-1)	Kişi adı
eşek	(8-137)	Eşek
eşit-	(1-178)	İşit-
et-	(3-65)	Et-
ey	(3-68)	Önlem

-F-

fāal	(4-33)	Aktip
faḵāt	(1-32)	Fakat
falān	(5-148)	Falan
fālen	(7-3)	Şimdi
famıl	(8-105)	Aile
fayr	(8-39)	Silah ateşi
fayzıraman	(8-30)	Kişi adı
fırḵa	(11-12)	tabur
fırsat	(6-18)	Fırsat
fikir	(6-82)	Fikir

-G-

g̃ab	(1-106)	Söz
g̃apır-	(1-104)	Konuş-
g̃aplaş-	(8-85)	Konuş-
g̃ódág	(5-121)	Çocuk
g̃ór	(3-18)	Mezar, kabir
g̃órs	(3-65)	Göm; yansıma bir kelime.
g̃oş	(3-69)	Et
ğafar	(8-98)	Kişi adı
ğálát	(1-22)	Hata
galdırát-	(1-183)	Birşeyden galdır guldur ses çıkart-,
ğanáğ	(7-51)	Harman
gápláştír-	(1-71)	Konuştur-
ğarıp	(1-88)	Yoksul, gariban.
gártak	(6-6)	Biraz
ğavsíddín	(8-141)	Kişi adı
ğayrat	(1-166)	Gayret
gırd	(8-110)	yuvarlak, etraf
gırıptār	(1-130)	Yakalan-, esir ol-,
ğışa	(1-184)	kamış, berdi
ğiza	(13-23)	Gıda, Yemek
ğolpaykar	(1-180)	Tank adı
ğoreg	(3-34)	Guatur
goza	(1-130)	Ğoza
guric	(3-154)	Pirinç
gurub	(1-89)	Dizin, gurup

guya	(3-151)	Güya
gúzáran	(3-48)	Yaşam
güzášte	(13-37)	Geçmiş

-H-

haqqı	(4-53)	Hakkı
hadáp	(11-17)	Ha deyip
hákím	(5-40)	Kişi adı
hálací	(9-3)	hallatçı
hálı	(1-158)	Şimdi
hallat-	(1-207)	Aldat-
ham	(13-22)	Bağlaç
hama	(8-5)	Herkes, Herşey
hamal	(13-38)	Burc adı
hamkarlık	(13-24)	Yardımcı ol-
hangı	(7-47)	Eşeğin erkeği
harām	(9-10)	Haram
havarça	(8-65)	Düz yer.
havlu	(7-60)	Ev
havuz	(6-17)	Havuz
hayda-	(8-10)	Sür-; araba sür-
háýran	(3-69)	Şaşkın
hazaran	(7-15)	Binlerce
hēç	(3-49)	Hiç
her	(1-190)	Her
hāmiledār	(5-26)	Hamile
himaye	(4-15)	Himaye
hise	(6-63)	Hisse
hojum	(13-16)	Saldırı
hókkúz	(13-34)	Höküz
hora-	(1-194)	Sar-
hoşuyār	(5-126)	Akıllı
hörek	(3-80)	Verev
hörkít-	(1-119)	Korkut-

h�rle-	(8-139)	Tirmanla-
hüner	(3-88)	Hüner
hüsün	(5-108)	Güzellik
'hal�	(5-109)	Hala, henüz.
�am	(5-116)	Ba�la�
��mme	(5-141)	Herkes, bütün
�ayye	(5-22)	Evet

-H-

ħabar	(8-152)	Haber, bilgi.
ħalkı	(1-30)	Kömünist halk partisinin üyelerine denilir.
ħala-	(12-13)	İste-
ħalas	(13-22)	Son
ħali	(13-22)	Boş
ħalta	(13-35)	Torba, çuval.
ħan	(11-11)	Han, ağa.
ħana	(11-14)	Ev, oda.
ħanabāt	(6-10)	İlçe adı
ħanavala	(7-66)	Ev sahibi.
ħapalaş-	(1-95)	Küsüş-
ħār	(9-8)	Berduş
ħarab	(11-9)	Bozuk
ħaraba	(9-18)	Haraba, kalıntı.
ħárç	(1-157)	Masraf, harç.
ħarici	(12-18)	Yabancı
ħarite	(8-49)	Harita
ħarkar	(7-40)	Eşekle yük taşıyan kişi.
ħarlıġ	(9-14)	Berduşluk
ħatqa	(5-91)	Sınır, çizgi.

h̡atın	(1-119)	Kadın
h̡atır	(6-30)	Hatır
h̡avar	(6-84)	Haber, bilgi.
h̡āvas	(1-23)	Kaygı
h̡aybár	(7-51)	Yer adı
h̡áylá	(13-7)	Hayli
h̡ayma	(8-141)	Çadır
h̡ayrımád	(7-65)	Şahıs adı
h̡áyş	(3-26)	Akraba, yakın.
h̡āzana	(5-147)	Hazine
h̡ezle-	(8-37)	Atla-, zıpla-
h̡ıdır	(3-137)	Şahıs adı
h̡ırman	(8-147)	Harman
h̡ış	(7-23)	Akraba
h̡ışt	(8-154)	Kerpiç
h̡ızmat	(12-13)	Hizmet
h̡ímçá	(1-164)	Çubuk, dal
h̡oca	(13-25)	Derviş
h̡ocabavaddín	(4-14)	İlçe adı
h̡ocağari	(12-3)	Hocağarlı
h̡ol	(1-9)	Kol
h̡orcun	(8-148)	Heybe
h̡os	(11-10)	İl adı.
h̡oş	(12-11)	Mutlu

hoşluk	(5-180)	Mutluluk, sevinç.
'hos	(11-9)	Vilayet adı
huda	(1-96)	Allah
hudaykul	(1-66)	Şahıs adı
hudaya	(3-48)	Ey Allah'ım
hulâs	(9-8)	Kısacası
hütük	(6-55)	Eşek yavrusu.

-I-

ıçın

(1-137)

İçin

-İ-

ihtilat	(1-60)	Sohbet
ibraim	(11-14)	Kişi adı
icaza	(8-107)	İzin
icra	(10-6)	İcra
iç-	(8-89)	İç-
içkeri	(1-188)	İçeri
idam	(2-33)	İdam
ifşā	(6-72)	Açığa çık-
iğir-	(9-17)	eğir-
il-	(1-116)	İl-, as-
ilgarı	(5-133)	İleri
ilgerağ	(6-30)	Biraz önce
illet	(4-47)	Sebep
ilmánt	(7-75)	Yer adı
iltibat	(1-61)	İrtibat
imamkıl	(3-12)	Kişi adı
imāmsaptí	(8-117)	Yer adı
inkılabı-eken	(8-4)	İnkılap imiş
inamiddín	(1-24)	Kişi adı
inek	(1-15)	İnek
ini	(2-18)	Küçük kardeş
inna-	(8-146)	dokun-
insan	(3-150)	İnsan
intehā	(13-8)	Son
ıntıpağ	(3-122)	Birliktelik, Birlik
intiķal	(10-14)	Nakil et-
intihābi	(13-22)	Seçimle
irgeş-	(2-23)	Birinin peşine takıl-

irgeştir-	(3-36)	Birini peşine tak-
iręı-	(1-167)	atla-
isabı	(3-80)	Hesap
isabla-	(7-66)	Say-
isıfade	(7-29)	Kullan-
ıssığ	(8-100)	Sıcak
iş	(1-129)	İş
işare	(1-147)	İşaret
işen-	(3-40)	Güven-, inan-
işle-	(3-156)	İşle-, alış-
işpılağ	(8-128)	ıslık
iştime	(5-65)	Hiçbir şey
it	(8-160)	İt
iter-	(6-88)	İt-
itimadı	(4-48)	Güven
itiram	(7-27)	Saygı
itivar	(1-131)	İtibar, güvence
izafa	(8-108)	Fazla
izzet	(3-159)	İzzet, onur

-J-

janbaş	(8-5)	Yan
jıbár-	(13-18)	Gönder-
jıl	(7-13)	Yıl
jıla-	(7-32)	Ağla-
joğ	(3-45)	Yok
joğal-	(9-8)	Kaybol-
jol	(7-94)	Yol
jul-	(6-17)	Yul-
junup	(12-11)	Güney

-K-

ḵób	(1-133)	Çok
ḵóçe	(5-11)	Sokak
ḵófrú	(10-7)	Köprü
ḵól	(1-126)	Göl
ḵólmān	(6-74)	Su damacanı
ḵómág	(4-16)	Yardım
ḵómágláš-	(13-29)	Yardımlaş-
ḵóníġa	(5-177)	Gönlüne
ḵóppalá	(5-159)	Çok, pek çok.
ḵór	(5-184)	Kör
ḵórín-	(13-32)	Gözük-
ḵórúş-	(1-73)	Görüş-
ḵót	(6-60)	Dip, alt.
ḵótár-	(8-156)	Kaldır-
ḵótáril-	(1-87)	Havalan-, gururlan-
ḵótárim	(8-79)	Kötürüm
ḵótel	(6-63)	Yokuş
ḵörsát-	(11-21)	Göster-
ḵū	(5-178)	Pekişterme
ḵúndüs	(8-27)	Gündüz
kōb	(1-108)	Çok
kabil	(7-74)	Kabil
kabul	(11-11)	Kabul

kaç-	(8-114)	Kaç-
kaka	(1-34)	Amca
kala	(3-106)	Kumaş, elbise
kalámuş	(6-96)	Sıçanın büyüğü
kálánşikúb	(1-47)	Silahın adı
kalapáš	(8-92)	Tekkiye
kalbattan	(3-8)	Yer adı
kale	(3-106)	Kafa, Baş
kálte	(1-109)	Kısa
káltek	(1-170)	sopa
káltereg	(3-163)	Kıсарak
kamer	(1-206)	Dağın yeteği
kamıra	(1-23)	Kamire
kámin	(8-65)	Pusu
kám	(5-10)	Az
kámpál	(7-81)	Bataniye
kámpır	(7-58)	Yaşlı kadın, kadın
kana	(6-97)	Hani
kánserve	(8-153)	Kanserve
kār	(8-4)	İş
karabin	(8-141)	Silahın adı
káráptár	(1-9)	Kırıkçı, çıkıkçı
kartan	(7-51)	Kuli
karzay	(13-22)	Kişi adı
kášf	(12-10)	Kaşif
káške	(7-23)	Keşke
kátárág	(7-34)	Biraz Büyük
káte	(1-180)	Büyük
katıgjar	(7-29)	Yer adı
kavab	(7-70)	Kebep
keç	(3-17)	Geç

keçe	(10-9)	Gece
keçiresis	(6-78)	Affedersiniz
kel-	(8-106)	Gel-
kelisap	(6-93)	Dibek, soku
kence	(2-23)	Son çocuk için kullanılır.
kes-	(2-36)	Kes-
ket-	(3-36)	Git-
keyin	(10-10)	Sonra
keyinimden	(8-144)	Ardımdan
keyinirah	(3-130)	Daha sonra
keyiçe	(8-130)	Sırtına
keyiñisi	(2-7)	Sonrakisi
keymen	(1-192)	Arkaya doğru
keyt	(3-65)	Sırt, ard
kıl-	(1-77)	Yap-, Kıl-
kılıt	(3-142)	Anahtar
kım	(3-20)	Kim
kır-	(6-77)	Gir-
kır	(9-17)	Kir
kıstá	(3-115)	Cep
kışti	(7-75)	Vapur, Kayık
kıtap	(3-23)	Kitap
kıydır-	(1-199)	Giydir-
kifayet	(8-138)	Yeterli
kiy-	(1-163)	Giy-
kiydir-	(3-58)	Giydir-
kiyev	(3-160)	Damat
kiyim	(1-199)	Elbise
komala	(5-34)	Yuvarlak
koparatif	(8-22)	Koparatif

kovuş-	(1-121)	Kovalaş-
köbeyet-	(1-144)	Çoğalt-
köç	(7-19)	Eş, hanım
köç-	(9-18)	Göç et-
kökçe	(7-41)	Nehir adı
köküreg	(3-81)	Döş
köl	(2-10)	Göl
köm-	(12-19)	Göm-
kömek	(9-26)	Yardım
köner	(4-43)	Yer adı
könüm	(2-35)	Gönlüm
kör-	(5-10)	Gör-
kör	(5-90)	Kör
köre	(4-32)	Göre
körpiçe	(1-149)	Düşek
körün-	(8-53)	Gözük-
körüş-	(8-159)	Görüş-
köter-	(7-90)	Yerden Kaldır-
köylek	(2-14)	Elbise
kuçug	(2-23)	Köpek, it
kudam	(1-99)	Hangi
kul-	(8-5)	Gül-
kumaz	(7-95)	Tır-
kuşış	(4-44)	Çaba
külçe	(7-80)	kuru pasta
kün	(10-6)	Gün
kündüz	(12-11)	Gündüz
künnük	(3-55)	Günlük
küreş-	(3-97)	Güreş-
küy-	(7-31)	Yan-

- K -

ķail	(7-27)	İkna
ķaka	(8-78)	Nerye ?
ķab	(3-37)	Çuval
ķabaġ	(8-114)	Göz Kapağı
ķabır	(3-139)	Mezar, kabir
ķabırġa	(3-82)	Kabırġa
ķabul	(5-137)	Kabul
ķaç-	(6-6)	Kaç-
ķaçag	(9-10)	Kaçak
ķaçagbár	(7-63)	Kaçakçı
ķadam	(8-130)	Adım
ķāfile	(5-112)	Kafile
'ķāttayin	(5-88)	Asla, hiçbir zaman.
ķaflandara	(8-116)	Yer adı, köy adı
ķaġaz	(7-50)	Kağıt
ķal-	(8-44)	Kal-
ķalın	(3-153)	Halı, Kalın
ķamçı	(1-5)	Kamçı
ķan	(2-36)	Kan
ķana	(2-13)	Hani, nerede ?
ķana-	(7-90)	Kana-
ķančá	(6-20)	Ne kadar, kaç?
ķandaar	(7-74)	Vilayet adı

ķanday	(3-126)	Nasıl
ķaneyin	(3-68)	Nasıl
ķapķara	(6-79)	Simsiyah
ķar	(13-36)	Kar
ķara-	(12-11)	Bak-, ara-
ķara	(4-26)	Siyah, kara
ķaraņa	(7-57)	Karanlık
ķararga	(8-150)	Karargah
ķardan	(8-156)	Nereden ?
ķarde	(5-105)	Nerede ?
ķargadı	(8-24)	Neredeydi ?
ķarıġámırgá	(1-61)	Şahıs ismi
ķarib	(7-82)	Yakın
ķarible-	(1-84)	Yakınlaş-
ķarın	(1-17)	Karın
ķarışla-	(3-43)	Karışla-
ķarlıĥ	(3-127)	Köy adı
ķarlıġ	(3-124)	Karluk
ķárye	(1-4)	Köy
ķaşıġ	(8-90)	Kaşık
ķatar	(5-10)	Dizi
ķātti	(1-151)	Sert
ķattıl	(4-48)	Katil
ķavala	(11-20)	Tapu, senet

ķavçun	(9-11)	Türk kavimlerinden birinin adı, yer adı.
ķavi	(13-8)	Güçlü
ķavl	(3-51)	Söz
ķavm	(7-58)	Akraba, yakın.
ķavs	(13-37)	Burç adı
ķavun	(8-27)	Kavun
ķayaķa	(5-27)	Nereye ?
ķayçi	(10-14)	Makaz
ķayerden	(4-43)	Nereden ?
ķayerge	(5-148)	Nereye ?
ķayğıruv	(9-23)	Kaygıla-, endişe et-
ķayı-cerge	(1-156)	Nereye ?
ķayır-	(11-4)	Alı koy- engelle-
ķaymak	(1-135)	Kaymak
ķaynağa	(7-36)	Kayın biradar
ķaynat-	(3-129)	Kaynat-
ķaynata	(7-26)	Kayın peder
ķaysı	(11-21)	Hangisi?
ķayt-	(6-91)	Dön-
ķayta	(2-31)	Defa, kere, sefer (bir kayta; bir defa).
ķaytamız	(9-23)	Ne yapalım
ķaytar-	(3-129)	Döndür-, Geri çevir-
ķaz-	(8-68)	Kazı-

ķazaĝ	(11-15)	Kazak
ķazan	(6-68)	Kazan, tencere.
ķazdır-	(8-53)	Kazdır-
ķazı	(5-100)	Kadı, hakim
ķaziye	(1-130)	Olay, hadise.
ķıçır-	(7-70)	Çağır-, seslen-
ķıl-	(5-50)	Yap-, kıl-
ķıldır-	(3-61)	Yaptır-, kıldır-
ķıluv	(1-148)	Yap-, kıl-
ķımat	(13-30)	Pahalı
ķımıllat-	(6-95)	Salla-
ķır-	(1-38)	Öldür-, katl et-
ķırķıl-	(7-90)	Kesil-
ķıraat	(3-35)	Kıraat, oku-
ķır-beş	(13-3)	Kırk beş
ķırķ	(10-6)	Kırk
ķırıl-	(1-43)	Öl-, katl ol-
ķıs-	(7-43)	Sıkı tut-
ķısa	(1-141)	Destan, Masal.
ķış	(9-23)	Kışın
ķışlak	(7-35)	Köy
ķıy-	(3-163)	Kıy-, esirge-
ķıyin	(9-12)	Zor
ķıynal-	(1-151)	Erin-, üşen-

kız	(6-14)	Kız
kızıl	(5-109)	Kırmızı
'kızıṭṭ	(5-109)	Eylenceli
kiyamat	(9-12)	Kıyamet
koçağla-	(5-179)	Kucakla-
koçavuç	(3-104)	Avuç
kol	(1-73)	Kol
kolf	(7-27)	Kilit
kolfak	(6-44)	Kilit, zevze
koltuğ	(7-21)	Kucak
kolubla-	(5-74)	Kilitle-
komadan	(4-42)	Komutan
komanda	(6-48)	Emir
kon-	(2-26)	Kon-
kork-	(5-99)	Kork-
korkuş	(8-46)	Korku
korḥ-	(8-140)	Kork-
korıḥ	(1-51)	Yer adı; köy adı
koş-	(6-33)	Koş-, kat-, birleştir-,
koşul-	(7-10)	Katıl-, birleş-, koşul-
koti	(8-153)	Kutu
koturbılak	(1-182)	Yer adı
kov-	(11-17)	Kov-
kova	(8-117)	Güç

kovuş-	(1-121)	Kovuş-
koy	(3-142)	Koyun
koy-	(3-150)	Koy-
koyber-	(5-104)	Serbest bırak-, koyver-
koybertir-	(8-157)	Serbest bıraktır-
koyruğ	(3-92)	Kuyruk
kudred	(3-155)	Kudret, güç
kulak	(1-36)	Kulak
kum	(7-40)	Kum
kumkışlağ	(7-40)	Köy adı
kunduz	(13-15)	Vilayet adı.
kurbağa	(2-16)	Kurbağa
kurut-	(1-67)	Kurut-
kuş	(5-134)	Kuş
kuyu	(11-15)	Aşağı

-L-

lab	(8-122)	Kinar, dudak.
lag	(7-65)	Yüz bin
lagan	(6-80)	Pilav tabağı
lalmı	(13-32)	Kurak yer
laşım	(3-62)	kaygan
lata	(3-162)	Baş örtü
lağat	(8-48)	Tekme
lávde	(1-169)	Aptal, Akılsız
lavz	(1-96)	Söz
lay	(6-77)	Çamur
les	(1-49)	Liste
luğma	(4-12)	Lokma

-M-

maa	(3-90)	Bana
maaş	(8-14)	Maaş
ma	(1-169)	Soru eki
ma ^ç lím	(1-36)	Öğertmen
ma ^ç límát	(1-83)	Bilgi
maḥsát	(2-23)	Maksat
mabas	(5-91)	Hapis
macbur	(2-18)	Mecbûr
mācır	(3-7)	Göçmen, Mülteci
maçıt	(3-29)	Mescit
madamin	(8-164)	Kişi adı
madrásá	(6-7)	Dini okul.
māfıka	(3-153)	Anlaşma
magar	(8-104)	Meğer
mağz	(1-58)	Beğın
mahali	(8-140)	Yerel
mahammad	(1-96)	Kişi adı
mahkama	(5-31)	Mahkama
makafat	(8-135)	Ödül, Karşıt
ma ^k ám	(8-90)	Kuvvetli
makayi	(9-16)	Mısır
maktub	(5-103)	Mektup, yazı
mal	(7-41)	Mal
malamat	(7-45)	Malamat, suçlu.
mālazan	(8-68)	Sabahleyin
mamayi	(7-45)	Yer adı
mamur	(4-37)	Memur
mandeyi	(10-11)	Pazar yeri

mantıka	(4-23)	Bölge, mahalle
mapız	(1-69)	Koruma
maraş-	(2-15)	Takip et-
mardag	(1-199)	Erkek Kişi
mardıkar	(4-17)	İşçi
mardım	(10-6)	Halk
mardıkarçılığ	(13-28)	İşçilik
mareke	(1-107)	Ziyafet, toplantı
marhum	(13-20)	Merhum
mariz	(11-11)	Hasta
markaz	(11-7)	Merkez
marmı	(8-67)	Kurşun
mart	(3-162)	Mert, Erkek
marz	(7-81)	Sınır
mas ^c ut	(13-20)	Kişi adı
máselen	(1-12)	Mesela
masruf	(6-16)	Meşgul
maşava	(3-28)	Bir çeşit yemek
mātáb	(12-14)	Okul
mavlavu	(1-87)	Din hocası
māvun	(1-28)	Yardımcı
mavüs	(5-180)	Umutsuz
mavzu	(8-53)	Mevzu, konu
māya	(8-114)	Tasak Yumurtası
mayda	(11-13)	Çüçük
maydabaçe	(1-100)	Çocuk
maydan	(3-72)	Dışarı
máylis	(7-47)	Ortam, Eylence
mayn	(12-19)	Mayn
mayne	(2-26)	Bir çeşit kuş
mazar	(12-9)	Yer adı

men	(11-13)	Ben
mez	(5-34)	Masa
mıķim	(8-41)	Kişi adı
mıcgıla-	(7-82)	Mıncıkla-
mılát	(2-12)	Millet
mıltık	(1-47)	Tüfek
mıman	(3-139)	Bağlaç edatı
mın-	(1-203)	Bin-
mınaķa	(8-134)	Yön edatı
mına~şı	(8-92)	İşte şu
mınavķa	(3-131)	Bu kadar
mınavu	(7-67)	İşte bu
mınķa	(1-118)	Bunca
mında	(3-126)	Burada
mından	(1-79)	Buradan
mınday	(8-73)	Böyle
mındır-	(3-164)	Bindir-
mındiyin	(1-188)	Böyle
mınerden	(1-18)	Burdan
mısāfir	(5-175)	Misafir
mısāl	(4-30)	Örnek
mısapırbāķe	(3-31)	Gurbette olan kişi.
mısılman	(3-150)	Müsülman
mıstaķım	(6-33)	Doğrudan doğruya
mıtır	(8-37)	Metre
mıtırle-	(5-89)	Ölķe-
mızla-	(1-198)	Buzla-
mimaķana	(1-172)	Misafirhane
min	(7-85)	Bin
minen	(10-11)	Bağlaç

mişkilat	(4-21)	Sorun, Problem
miyāna	(13-32)	Orta
mizan	(13-37)	Burç adı
mof	(5-65)	Bedav
mola	(1-105)	Din Hocası
molaymam	(1-100)	İmam
molaymamķul	(3-117)	Kişi adı
mora	(1-121)	Samer
motarvān	(8-2)	Şoför
moysáfit	(1-35)	Yaşlı
mózúr	(6-12)	Hizmetçi, kâhya
mörü	(7-83)	Delik
mötebár	(3-121)	Mühteber
möter	(10-14)	Araba
muķabil	(4-47)	Karşı
muķamat	(12-17)	Direnış
muķarar	(13-29)	Tayın
muķum	(5-150)	Kişi adı
muķabıra	(8-152)	Telsiz telefon
muaķat	(13-22)	Geçerli
mujaid	(1-43)	Allah uğrunda savaşıan kişi.
múkámmál	(7-95)	Mükemmel
munkür	(5-43)	İnkâr
múşúk	(6-67)	Köpeğın yavrusu
muşur	(11-12)	Büyük
muybulaḥan	(12-1)	Kişi adı
mülk	(7-31)	Mülk
münasıbát	(11-9)	Münasıbet, İlişki

mündeyin

(1-123)

Böyle

mürde

(7-15)

Ölü

-N-

naķıl	(5-5)	Göçmen
nabakar	(6-22)	Önemsiz, gereksiz.
nacār	(5-64)	Maranguz
náfár	(10-13)	Kişi
nalet	(6-38)	Nalet
namaz	(3-30)	Namaz
namdar	(1-48)	Ünlü, Meşhür
nān	(5-70)	Ekmek
nanbay	(7-45)	Fırıncı
násıb	(3-88)	Nesip
natınce	(5-33)	Netice, sonuç
nava	(13-24)	Oluk
nāvaħt	(6-64)	Geç
navbet	(5-157)	Sıra
nāviřte	(5-83)	Yazı
nazar	(1-143)	Nazar
neçe	(11-14)	Kaç
nekin	(5-162)	Lakin
nerse	(1-106)	Eşya
neşe	(10-5)	Neşe
nımra	(7-65)	Numara
nike	(3-163)	Nikah
nime┐iş	(6-37)	Ne iş
nıme┐lāsılar	(1-85)	Ne yaparsınız
nıme┐şke	(1-76)	Ne için
niřān	(6-43)	Hedef
niyal	(6-10)	Nihal
noħta	(5-9)	Yular

nokarival

(8-143)

Nöbetçi

nurulla

(8-135)

Kişi adı

-O-

o	(11-10)	İşaret zamiri
oku-	(12-14)	Oku-
oğşa-	(3-44)	Benze-
ol	(4-47)	İşaret zamiri
oltur-	(5-16)	Otur-
ómúr	(1-5)	Ömür
on	(13-16)	On
onbeş	(4-47)	On beş
onbır	(7-63)	On bir
onça	(13-20)	O kadar
ondağa	(7-79)	On dakika
oneki	(8-53)	On iki
orta	(11-11)	Orta
ortançısı	(5-24)	Ortançısı
otur-	(1-36)	Otur-
oy-	(2-22)	Oy-
oyla-	(3-83)	Düşün-
oylav	(1-45)	Düşünce
oymağ	(2-19)	yüksüf

-P-

pa	(8-29)	Soru eki
paḥta	(4-25)	Pamuk
pada	(5-165)	İnek sürüsü
padanalat	(8-160)	Babasına nalet
pādavan	(5-129)	İnek sürüsünün bakıcısı.
pādīṣā	(1-6)	Padişa
pākīstan	(12-16)	Pakistan; Ülke adı
paktikaa	(12-11)	Yer adı
palav	(8-158)	Güreşçi, Güçlü
park	(3-31)	Fark
parça	(1-194)	Parça
pārçem	(1-24)	Parti adı
parıġ	(12-8)	Mezün
pariṣan	(8-112)	Perişan
parzan	(3-10)	Diyelimki
pas	(3-88)	Tekrar
patag	(8-90)	Matara
payra	(8-141)	Nöbet
payradār	(5-157)	Nöbetçi
paysa	(3-104)	Para
peşin	(1-84)	Öylen
pıçaġ	(6-46)	Bıçak
pıste	(1-51)	Fıstık
pıṣkır-	(1-89)	Fıskır-
pışıla-	(6-53)	Fışırda-
pışır-	(3-158)	Pişir-
pışkım	(11-4)	Askerlik çağı

pıt-	(1-109)	Bit-
pıt	(3-43)	Ayak
pip	(8-148)	Su bidunu.
pirüs	(1-78)	Başarlı
pişár	(7-16)	Baskı
píte-	(1-78)	Kapat-
pitirol	(7-53)	Petrol
píyada	(1-50)	Yaya
portukul	(1-87)	Anlaşma
porut	(7-75)	Yüz üstü yat-
post	(1-205)	Deri
posta	(7-93)	Siper
pütün	(3-10)	Bütün, Sağlam

-R-

rafık	(1-32)	Kişi adı
rafıqlar	(7-46)	Arkadaşlar
rafır	(1-176)	Rapor
raftār	(5-32)	Davaranış
rakit	(8-109)	Rokit
ramatı	(8-41)	Rahmatlı
ramatılacıhan	(1-180)	Kişi adı
ramazan	(7-62)	Ramazan
ras	(8-103)	Doğru
rasva	(5-104)	Resva
ravçe	(3-131)	Ağaç kütüğü
rāvşānlígí	(6-65)	Aydınlığı
ray	(4-52)	Oy
rayıs	(4-40)	Reis
registan	(7-89)	Kumlak
rişhur	(11-12)	Yer adı
roba	(7-75)	Tilki
roparay	(1-31)	Yüz yüze gel-
roza	(7-81)	Uruç
ruķa	(3-55)	İzin belgesi
rūstak	(1-42)	Yer adı
ruvaj	(6-76)	Yaygın
ruz	(3-17)	Gün
ruzgar	(9-22)	Hayat, yaşam.
ruzmarra	(13-29)	Günlük
rüzügül	(9-1)	Kişi adı

-S-

sáár	(3-32)	Şehir
saat	(8-10)	Saat
saķal	(3-66)	Sakal
sāba-	(9-17)	Döv-
sábáğ	(1-100)	Ders
sabıķ	(6-74)	Eski
sābıķtan	(11-21)	Eskiden
sadāķat	(5-169)	Sadaket
sade	(3-40)	Basit
sādiğ	(4-46)	Sadık
sadrizam	(11-11)	Başbakan
sağır	(9-26)	Yetim, öksüz
saksen	(3-2)	Seksen
sal-	(5-163)	Doldur-
sala	(8-29)	Silah
salam	(3-54)	Selam
salamat	(8-134)	Selamet
salavuddin	(8-101)	Kişi adı
samaķana	(7-27)	Samanhane
saman	(8-15)	Saman
sámangan	(1-172)	Yer adı
sanayi	(10-5)	Sanayi
sandıķ	(5-80)	Sandık
sánjár	(7-49)	Siper
saņnaķ	(8-48)	Taşlı yer
saņnaķsay	(8-50)	Yer adı

sárkóf	(4-45)	Mağlup
sárák	(8-118)	Sokak, cadde
sárğáy-	(1-37)	Sarar-
sarı	(6-61)	Sarı
sáříšte	(1-162)	Hazır
sásí-	(6-21)	Kok-
sat-	(5-123)	Sat-
sätíl	(1-111)	Kova
saval	(8-20)	Soru
savda-i	(3-156)	Satılık
savğ	(12-5)	Sevk
savız	(1-94)	Yeşil
savur	(13-39)	Burç adı
say	(2-20)	Vadi
saypkuyruk	(1-89)	Yer adı
szla-	(6-77)	Düzelt-
seb-	(13-39)	Sep-, saç-
sefil-	(13-35)	saçıl-
sekey-	(3-25)	Aval aval bak-
sen	(13-17)	İşaret zamiri
senet	(11-21)	Belge
sıhtav	(9-23)	Sızla-
sıdığ	(3-137)	Kişi adı
sıgım	(3-115)	Avuş
sıgnısını	(3-123)	Bacısını
sımır-	(1-140)	Sömür-
sın-	(3-85)	Kırıl-
sınbıla	(11-6)	Buç adı
sıyasár	(7-48)	Kadın, bayan
sikey	(1-129)	Köfür
sinámál	(3-80)	Düz

siy-	(1-113)	Sığ-
siyāp	(1-155)	Yer adı
síyasi	(1-102)	Siyası
siyāsar	(5-16)	Bayan, hanım.
soṇ	(1-110)	Sonra
sōppay-	(1-129)	Somurt-
sora-	(1-79)	Sor-
soy-	(3-158)	Kes-
soz-	(1-92)	Sündür-
sög-	(8-134)	Söv-
sukūt	(13-21)	Yenilgi
suḡar-	(4-28)	Sula-
suḡur-	(3-134)	Savur-
suv	(2-19)	Su
suvab	(9-26)	Savap
suvçu	(3-36)	Yüzme bilen kişi, Suyu bilen kişi.
suvsa-	(8-89)	Suvsa-
suvuḡ	(8-111)	Soğuk
südüre-	(7-94)	Sürükle-
sükunat	(13-26)	Sakin
süp	(1-87)	Yarın, Sabah
sür-	(10-16)	Kuvala-
sürün-	(3-95)	Sürün-

-Ş-

şáíd	(7-14)	Şehit
şáid	(7-15)	Şehit
şejd	(1-82)	Şehit
şaḥ	(1-114)	Boynuz
şabır	(2-16)	Ayak ses.
şāgırd	(8-57)	Çırak, öğrenci
şali	(6-10)	Çeltik
şálpár	(3-132)	At ismi
şam	(1-117)	Akşam
şāmamuṭtáyin	(5-136)	Şahmamut gibi
şamamut	(11-11)	Kişi adı
şámşir	(5-114)	Kılıç
şapaḥana	(11-11)	Hastahane
şār	(5-116)	Şehir
şaravan	(8-117)	Yer adı
şárig	(13-34)	Ortak
şáriyát	(5-140)	İlahiyat
şármándá	(5-118)	Mahcup
şart	(5-140)	Şart, koşul
şas	(10-5)	Altmış
şav	(1-87)	Gece
şávás	(1-175)	Aferin
şehir	(8-1)	Şehir
şehit	(13-20)	Şehit
şerḥan	(11-15)	Kişi adı, yer adı
şı	(1-116)	Şu
şıba-	(2-36)	Sıba-
şıl	(3-17)	Şu

şılar	(6-56)	Şunlar
şınça	(7-20)	Şu kadar
şırın	(9-14)	Tatlı
şirkāt	(4-33)	Firma
şırnı	(1-205)	Pekmez
şıvanzay	(12-6)	Askerya lisasi
şikam	(6-89)	Karın
şikār	(5-109)	Av
şimā	(8-135)	Siz
şirátálá	(6-63)	Yer adı
şiş-	(8-114)	Şiş-
şo	(10-14)	İşaret zamiri
şoh	(3-33)	Şakacı
şol	(4-15)	İşaret zamiri
şondan	(4-44)	Oradan
şoravi	(8-118)	Rus
şorāvu	(1-24)	
şöge	(5-15)	Şuraya
şörden	(8-106)	Şuradan
şu~pále	(6-6)	Şimdi
şubágá	(1-94)	Ofis
şul	(8-108)	İşaret zamiri
şuma	(8-123)	Siz
şunça	(8-11)	Şu kadar, şunca
şuru	(13-33)	Başlangıç
şülle	(8-153)	Yemek adı
şürde	(1-120)	Şurada

-T-

taķriban	(13-37)	Yaklaşık
taķhalıs	(7-1)	Soyadı
taķhar	(12-3)	Yer adı.
taķķe	(1-160)	Raf, terek.
taķsım	(11-6)	Bölü
taķsımāt	(12-7)	Bölün-
taķta	(6-93)	Tahta
tab-	(1-63)	Bul-
tabaķ	(3-159)	Tabak
tabil-	(13-41)	Bulun-
tabış-	(5-180)	Buluş-
tabla-	(9-25)	Ateşte kendini ısıt-
tafıl	(6-11)	Çocuk
taķ-	(1-153)	Tak-
taķ	(7-93)	Daķ
taķa	(1-67)	Dayı
taķaranı	(1-126)	Leyeķeni
taķaymırat	(1-30)	Kışı adı
taķı	(8-68)	Yine
taķın	(8-13)	Yine
tajig	(8-130)	Fars kökenlilere denilir.
taká	(3-10)	Keķinin erkeķi.
takılif	(6-79)	Sıkıntı, problem.
tal	(1-121)	Bir aķacın adı.
talķan	(11-5)	Yer adı
talaban	(7-64)	Taliban
talan-	(9-8)	Çalın-

talap	(1-172)	İstek
talaşı	(1-196)	Arama, araştırma
talıbbacı	(3-111)	Talabe.
talıblar	(10-10)	Talibanlar
talım	(12-8)	Eğitim
tam	(7-58)	Oda
tamağ	(8-38)	Yemek
tamamı	(8-128)	Hepsi
taman	(10-11)	Taraf
tánámçe	(3-79)	Tenim kadar
tanı-	(5-181)	Tanı-
tanıgıçedi	(8-122)	Tanıyordu
tanış-	(5-181)	Tanış-
tañ	(8-139)	Tang
tañha	(13-29)	Maaş
tañat-	(8-70)	Şefak vakti.
tāñātkınça	(8-68)	Sabaha kadar
tañkis	(1-206)	Tang şoförü
tap-	(4-21)	Bul-
tapıl-	(13-36)	Bulun-
tapılat-	(8-35)	Birşeye vurup ses çıkar-
tapşır-	(3-116)	Emanet et-
tarhıs	(11-11)	Terhis, tezkire
tarah	(6-81)	Tarak
tārad	(5-16)	Abdes
taraktur	(8-115)	Traktör
tarakturçu	(8-13)	Traktörücü
tarakturvan	(8-11)	Traktörücü
taráp	(8-37)	Taraf
tarbız	(8-100)	Karpuz
tarcuman	(8-122)	Tarcüman

tariġtan	(13-14)	Tahrihten
tárrákı	(1-39)	Gelişme
tart-	(13-39)	Kendine doğru çek-
tasallā	(5-101)	Teselli
tasir	(6-30)	Etki, tesir
táslím	(1-44)	Teslim
taş	(1-172)	Taş
taşkótáldı	(8-63)	Yer adı
taşağığa	(8-46)	Tasağına
taşbakanı	(8-162)	Kaplımbaġanı
taşı-	(8-148)	Taşı-
taġın	(6-38)	Yine
tav	(8-58)	Daġ
tavalı	(3-45)	Şimdiye kadar
tavalut	(3-26)	Doġum
tavan	(6-59)	Zarar
tavuh	(7-81)	Tavuk
tavut	(1-90)	Vaad, taahüt
tayaġ	(1-179)	Sopa
tayaġ	(1-109)	Sopa
tayar	(5-76)	Hazır
tayara	(8-102)	Uçak
tayfa	(8-160)	Tayfe
tain	(4-42)	Tayın
tayjizat	(8-47)	Teçhizat
tayla-	(8-39)	Yere at-, bırak-, at-
tazaru	(6-98)	Özür dile-, yalvar-
teb-	(8-44)	Tekme at-, ayakla vur-
tebe	(8-118)	Yukarı
tebeden	(3-81)	Yukarıdan

tebege	(8-102)	Yukarıya
teler	(8-164)	Traktör vagonu.
temir	(1-68)	Demir
tepkile-	(6-93)	Birşeyi ayaklar döv-
ter-	(9-16)	Topla-
terisini	(3-10)	Derisini
tèrmen	(5-118)	Değirman
teşik	(6-91)	Delik, yarık
teyleş-	(1-73)	Atlaş-
teymeni	(10-16)	Yer adı
tez	(5-80)	Hızlı, çabuk, acele
tārīk	(1-6)	Tarih
tıh-	(3-115)	Tık-
tıbıl	(9-12)	Çocuk
tıfiller	(6-6)	Çocuklar
tıkke	(7-94)	Dik
tıl	(3-144)	Dil
tılā	(5-153)	Altın
tılacap	(1-83)	Yer adı
tılfon	(7-72)	Telefon
tılmaçı	(1-73)	Tercüman, dilmaç
tılpin	(3-136)	Telefon
tımşığ	(1-185)	Çıkık, çene
tınd	(1-202)	Çabuk
tıptık	(7-34)	Dimdik
tırama	(4-25)	Sonbahar
tırıl-	(1-205)	Diril-
tırışal	(13-41)	Buğdayı sançan makine
tıy-	(8-88)	Dey-
tikkeçe	(6-85)	Diken
tiş	(8-45)	Diş

tokkuz	(5-59)	Dokuz
toħmu	(3-70)	Tohumu
toħt-	(8-155)	Dur-
toħtat-	(8-45)	Durdur-
todalaydı	(9-6)	Topla-
tof	(1-78)	Top
toğuru	(6-36)	Doğru
toğul	(2-4)	Yer adı, bir uruk adı
tol-	(3-34)	Dol-
tola	(7-76)	Dolu
töldur-	(8-100)	Doldur-
top~unan	(8-97)	Top ile; bir silah ismi
torbakáš	(3-54)	Yer adı
tórgá	(1-127)	Odanın yukarısı
torğay	(1-109)	Yabani bir kuş
torpu	(6-54)	Dana
tört	(8-34)	Dört
totu	(2-26)	Papağan kuşu
tovba	(6-98)	Tövbe
toy-	(1-136)	Doy-
toy	(3-126)	Düğün
toyğazır-	(6-89)	Doyur-
töbe	(10-5)	Yukarı
töremne-	(2-24)	Ölü töreninde yokla-
törkál-	(1-32)	Kalk-, ayağa kalk-
törkázır-	(8-138)	Kaldır-, ayağa kaldır-
törke-	(2-36)	Kalk-
törtte	(3-122)	Dört tane
töş	(3-159)	Döş.
tuhta-	(6-27)	Dur-, bekle-

tucār	(5-112)	Tüccar
tuman	(7-85)	İran parası
túnagın	(8-82)	Dün
tuñug	(1-118)	Delik
túpánçá	(1-47)	Tabanca
turğuz-	(3-32)	Ayağa kaldır-
tut-	(1-183)	Yakala-, tut-
tut	2-26)	Dut, dut ağacı
tuv-	(1-109)	Doğ-
tükürüg	(1-80)	Tükürük
tüş	(1-84)	Öylen
tüş-	(8-37)	İn-, düş-
tüşkür-	(2-36)	Hapşır-
tüşür-	(1-116)	İndir-
tüy-	(2-31)	Döv-
tüye	(5-10)	Deve

-U-

uḥla-	(5-174)	Uyu-
uçun	(5-76)	İçin
ukağar	(1-83)	Köfür
ulağ	(1-155)	1. Keçinin yavrusu, 2. at oyunu, cirit, jökey.
ulu	(8-141)	Oğlu
uluğ	(3-78)	Büyük
umıd	(1-141)	Umut
un	(1-128)	Un
una~son	(1-14)	Ondan sonra
usaz	(4-10)	Hoca
uşla-	(3-106)	Yakla-
uşyār	(5-160)	Akıllı, zeki
uyan-	(8-76)	Uyan-
uzāk	(5-110)	Uzak
uzat-	(3-43)	Uzat-
uzun	(1-25)	Uzun

-Ü-

üç	(2-25)	Üç
üçün	(6-30)	İçin
üçüz	(8-43)	Üç yüz
üst	(5-16)	Üst
üş	(13-37)	Üç
üy	(12-12)	Ev
üylentir-	(1-157)	Evlendir-
üyül-	(3-103)	Harmanla-
üz-	(3-157)	Kopar-

-V-

vaķır-	(1-178)	Baķır-, seslen-
vāķiyat	(4-50)	Gerçek
vāķiye	(5-102)	Hadise, olay
vaķtan	(6-19)	Çoktan
vāķt	(3-50)	Erken
vadá	(1-24)	Vaad
vákıl	(1-36)	Vekil
valákin	(1-60)	Lakin
var-	(8-141)	Git-, var-
vasa	(1-65)	Varsa
vatan	(8-4)	Vatan
vay	(1-129)	Önlem
vayķa	(8-91)	O tarafa, öbür tarafa.
váyā	(13-22)	Veya
vayaķtan	(1-204)	O taraftan, öbür taraftan, diēer taraftan.
vazıfa	(12-18)	Vezife, görev
vazır	(5-58)	Vezir, bakan
vaziyed	(8-4)	Durum
vāzim	(5-18)	Aēır
voķa	(7-77)	O tarafa
voķu-	(3-56)	Oku-
voķŗa-	(3-122)	Benze-
voēul	(6-14)	Oēul, erkek çocuk
vokumātlar	(5-136)	Hükümetler
vol	(4-19)	İŗaret zamiri

volar	(10-15)	İşaret zamiri
voltur-	(13-32)	Otur-
volturğız-	(5-171)	Oturt-
von	(8-102)	On (10)
vonbeş	(4-47)	On beş (15)
vonbır	(5-66)	Onbir (11)
vonça	(1-89)	O kadar
vonda	(13-10)	Orada
vondey	(7-9)	Onun gibi
vonnan	(10-15)	Ondan
vonu	(3-123)	Onu
vonja	(3-116)	Ona
vōr-	(13-40)	Biç-
vorakçı	(8-41)	Orakçı
vorazbáhçá	(1-4)	Köy adı
vorta	(13-32)	Orta
vortançısı	(5-38)	Ortancısı
vorus	(11-14)	Rus
vorusula-	(8-128)	Rusça konuş-
vorusu	(8-77)	Rusça
voşunu	(9-23)	İşte onu
vot	(11-16)	Alev, ateş
votağ	(6-73)	Oda
votun	(3-99)	Odun
votur-	(1-165)	Otur-
votuz	(11-7)	Otuz
voğurla-	(5-29)	Çal-
voğuru	(5-161)	Hırsız
voyat-	(3-31)	Uyandır-
voynaş-	(8-87)	Oynaş-

voynaş	(1-119)	Gizli erkek arkadaş
vöçür-	(8-10)	Söndür-
völ-	(12-15)	Öl-
völçe-	(5-89)	Ölçe-
völdür-	(13-18)	Öldür-
völgidey	(8-90)	Ölecek gibi
völtüröv	(13-18)	Öldür-
vönneyin	(3-12)	Onun gibi
vörden	(10-16)	Oradan
vörge	(10-6)	Oraya
vörü	(8-25)	Orası
vöt-	(3-11)	Geç-
vötker-	(13-11)	Geçir-
vötkez-	(11-14)	Geçir-
vöz	(3-79)	Öz
vuḥla-	(5-113)	Uyu-
vuçur-	(5-140)	Uçur-
vuçura-	(5-109)	Karşılaş-
vuka	(8-48)	Küçük kardeş
vuláyát	(4-50)	Vilayet, il
vulısvāl	(4-46)	Kaymakam
vulısvallık	(8-25)	İlçe
vur-	(8-114)	Vur-
vurla-	(1-139)	Yudumla-
vuruş-	(12-20)	Savaş-
vuruş	(3-141)	Savaş
vuşla-	(10-13)	Tut-, esir et-
vuyḥu	(5-159)	Uyku

-W-

wözbeg

(11-21)

Özbek

-Y-

yā	(1-189)	Pekiştirme
yaqala-	(5-12)	Yakala-, tut-
yāqup	(5-136)	Şahıs isim
yaḥ	(5-125)	Taraf, yön
yaḥbanlıg	(13-37)	Buzluklu
yaḥını	(5-13)	Yahni
yaḥşı	(11-12)	İyi, güzel
yabı	(7-20)	Atın dişisi
yağaş	(3-131)	Odun
yám	(3-134)	Bağlaç
yánçá-	(13-40)	Döv-
yañkala	(13-25)	Yer adı
yárl-	(6-95)	Yarıl-, patla-
yarım	(1-184)	Yarı
yarmemed	(1-84)	Şahıs adı
yasın	(4-1)	Kişi adı
yaş	(5-2)	Yaş
yeger	(3-140)	At eğeri
yege	(5-19)	Sahip
yegiz	(9-11)	İkiz
yek~qayta	(7-31)	İki defa
yek~ay	(7-30)	İki ay
yekálası	(6-90)	İkisi
yekev	(1-85)	İki
yeki	(10-8)	İki
yekiteni	(3-148)	İki kişiyi
yekkün	(3-159)	İki gün

yelen-	(1-40)	Yalvar-
yeleyi	(12-20)	Serseri
yellîg	(4-37)	Elli
yem	(5-56)	Bağlaç
yemçeg	(3-69)	Meme
yemgegle-	(1-93)	Emekle-
yene	(1-206)	Anne
yenkey-	(1-51)	Eğil-
yerten	(10-8)	Yarın, sabah
yertesi	(7-73)	Ertesi
yes	(5-162)	Akıl
yeşegabaşı	(3-5)	Kişi adı
yeşek	(1-125)	Eşek
yeşikten	(1-113)	Kapıdan, dışarıdan
yeşit-	(7-76)	İşit-
yeteg	(9-6)	Etek
yetekten	(6-20)	Aşağıdan
yetigle-	(1-179)	Çizme giy-
yetik	(1-160)	Çizme
yığıрма	(13-38)	Yirmi
yip	(5-14)	İp
yok	(3-95)	Yok
yu	(11-16)	Pekiştirme
yukka	(6-95)	Yufka, ince
yumurka	(6-71)	Yumurta

-Z-

zajr	(11-11)	Kişi adı
zaḥımı	(8-40)	Yaralı
zabıd	(1-72)	Zabıta
zaman	(7-50)	Zaman
zámát	(5-165)	Zahmet
záncır	(1-191)	Zincir
zan	(1-87)	Kadın
zánj	(7-36)	Zil.
zarba	(10-13)	Ateşlemek.
zárgár	(5-148)	Kuyumcu.
zárpoşu	(1-188)	Bkz: sárpuş; kapak
zayıf	(13-10)	Güçsüz, kuvvetsiz
zevarāt	(5-147)	Zinnet
zıgır	(7-24)	Bitki ismi
zımıstan	(9-20)	Kışın
zındalıg	(13-20)	Yaşam
zinde	(3-146)	Diri
ziyatar	(4-15)	Çoğu
zor	(8-31)	Zor
zorburun	(1-93)	Köy adı
zülüm	(6-6)	Zülüm

ÖZET

[Akbari Najibullah]. [Afganistan Tahar İli Hocağar İlçesi Ağzı], [Yüksek Lisans], Ankara, [2011]

Bu tez; giriş, ses bilgisi, şekil bilgisi, sonuç, metinler ve sözlük bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş kısmında Tahar ilinin adı, coğrafi konumu ve nüfusu, bu vilayetin ilçelerinden biri olan ve ağzı üzerinde çalıştığımız Hocağar ilçesinin coğrafi konumu ve nüfusu, etnik durumu, yaşam tarzı ve tarihçesiyle ilgili kısa bilgiler verilmiştir.

Ses bilgisi bölümü; ünlüler ve ünsüzler olarak iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde her ses ayrı ayrı tanıtılmış ve ses olayları incelenmiştir.

Şekil bilgisi bölümü; isim çekimleri, sıfat türleri, zamir çeşitleri, fiil çekimi ve edat alt bölümlerinden meydana gelmektedir. Ayrıca bu bölümlerin her biri ayrı ayrı incelenmiştir.

Ses bilgi ve Şekil bilgisi bölümlerinde incelenmiş olan her konu, metinlerden örnekler verilerek desteklenmiştir.

Sonuç bölümünde, Tahar ili Hocağar ilçesi ağzında tespit edilen önemli ses ve şekil bilgisi özellikleri sıralanmıştır.

Kaynakçada, bu çalışma sırasında faydalandığımız eserlerin bibliyografyası verilmiştir. Ayrıca bu çalışmanın yapılması esnasında başvurulmayan, ancak bu çalışmada çeşitli konularda bilgi veren bazı kaynaklar da eklenmiştir.

Metinler, 2009 yılının 20 Hazirandan 15 Eylülüne kadar bizzat

tarafımızdan derlenmiştir. Bu bölümde Tahar ilinin Hocağar ilçesi sınırları içinde yaşayan Özbek Türklerinin önemli mesalları, hayat hikâyeleri, yaşam kültürleri ve diğer konular yer almaktadır.

Metinlerden sonra yer alan sözlük bölümünde, çalışmamızda esas alınan metinlerdeki kelimeler Türkiye Türkçesi anlamlarıyla birlikte verilmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Afganistan Tahar İli Hocağar İlçesi Ağzı
2. Özbek Ağzı
3. Teknolojinin ilerlemesi ve hâkim olan dillerin etkisi.
4. Afganistan'da konuşulan Türk ağızlarının bir an avvel incelenmesi
5. Etnik durumu ve yaşam tarzı

ABSTRACT

[Akbari Najibullah]. [Khojagahar district dialect in Takhar province located in Afghanistan], [Master], Ankara, [2011].

This thesis includes introduction, phonetics, morphology, conclusion and glossary parts.

The name of Tahar City, the geographic location and demography of this region were discussed in the introduction part, and the short information related to geographic location, population, ethnical status, life style as well as history of Hocagar district of which accents we discussed was delivered in that part, as well.

The part of phonetics includes two sections as consonants and vowels. In these parts, all letters were individually demonstrated and sound events were examined, as well.

In the morphology part the noun inflections, adjective types, pronoun types, verb inflections and prepositions were discussed. In addition, these subjects were severally examined.

All the subjects discussed under phonetics and morphology was supported with the examples from the texts.

In the part of conclusion, the substantial phonetics and morphological characteristics of the accents of Tahar Province, Hocagar District was detailed.

In the part of bibliography, the references we used were given. In addition, some references that were not used but delivered information to us were delivered in that part, as well.

The texts were compiled by us between June 20, 2009 and September 15. In this part, notable legends, life stories, cultures and other issues of Ozbekian Turks were examined, too.

In the part of glossary the meanings of the words in Turkey Turkish were delivered.

Key Words

1. Khojagahar district dialect in Takhar province located in Afghanistan
2. Uzbek dialect
3. The improvement in technology and its effect on the regional languages
4. The Turkik dialects in Afghanistan should be analyzed and studied urgently at the first place
5. The racial groups and their life style should be studied